

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED
JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Vedecký redaktor

Prof. PhDr. JÁN HORECKÝ, DrSc.

Recenzent

Prof. PhDr. ŠIMON ONDRUŠ, CSc.

SÉMANTICKÁ
ŠTRUKTÚRA
SLOVENSKÝCH
DEVERBATÍV

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

VEDA, VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1974

Úvod	9
1. Miesto tvorenia slov v systéme jazyka	12
Vzťah tvorenia slov k morfológii	13
Vzťah tvorenia slov k lexikológii	15
Vzťah tvorenia slov k syntaxi	17
2. Klasifikačné princípy v tvorení slov	24
3. Slovotvorný význam slova. Vzťah lexikálneho a slovotvorného významu	30
4. Dištingtívne príznaky a komponentná analýza pri opise lexikálneho a slovotvorného významu slova	43
5. Dištingtívne príznaky deverbatívnych odvođenín	51
6. Slovotvorná paradigma a deverbatívna slovotvorná paradigma	72
7. Slovesá prvého intenčného typu	86
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 1 (tab. 5, 6, 7, 8, 9)	86
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 2 (tab. 10, 11)	115
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 3 (tab. 12, 13, 14)	125
8. Slovesá druhého intenčného typu	139
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 4 (tab. 15, 16, 17)	141
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 5 (tab. 18)	155
9. Slovesá tretieho intenčného typu	160
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 6 (tab. 19, 20, 21, 21')	161
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 7 (tab. 22, 22')	189
10. Slovesá štvrtého až šiesteho intenčného typu	196
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 8 (tab. 23, 24, 25, 26)	198
Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 9 (tab. 27)	209
Záver	212
Zoznam skúmaných slovies	216

Literatúra	226
Резюме	230
Summary	234

Skratky

abstrakt.	abstraktný
aktív.	aktívny
činiteľ.	činiteľský
dej.	dejové meno
hovor.	hovorové slovo
hromad.	hromadný
intenzif.	intenzifikovaný
konkrét.	konkrétny
lex.	lexikálny význam
limit.	limitný
nár.	nárečové slovo
neintenzif.	neintenzifikovaný
nelimit.	nelimitný
neživ.	neživotný
odb.	odborný termín
okaz.	okazionálny
pasív.	pasívny
potenc.	potenciálny
prechýl.	prechýlené meno
reál.	reálny
singulat.	singulatívny
stál.	stály
zastar.	zastarané slovo
zried.	zriedkavé slovo
živ.	životný

Značky

A	agens
D	dej
DSP	deverbatívna slovo- tvorná paradigma
IT	intenčný typ
P	paciens
N	nositeľ deja
R	riadiaca substancia
SAV	Slovenská akadémia vied

Práca predstavuje pokus opísať istý výsek slovotvorného systému slovenského jazyka tak, že sa zisťuje, deriváty akého významu možno sufixálnym odvodzovaním utvoriť od vybranej množiny slovies, zisťujú sa teda odvodzovacie možnosti slovenského slovesa. Vychádza sa z predpokladu, že odvodzovacie možnosti istého jazyka sú podmienené sémantikou odvodzujúceho slova. Pri deverbatívnom odvodzovaní možnosť, resp. nemožnosť utvoriť napr. názov nástroja, činiteľa deja, výsledku činnosti ap. závisí od toho, od akého slovesa sa majú tieto významy odvodiť.

Cieľ, ktorý touto prácou sledujeme, si vyžiadal iný postup a inú metódu, ako je v doterajšej našej i zahraničnej slovotvornej literatúre zvyčajná. Doterajšie slovotvorné práce, ktoré sú rámcované istými obsahovými triedami, postupujú pri konkrétnej práci s materiálom tak, že v rámci všeobecných obsahových tried (napr. sémantických tried J. Horeckého, onomaziologických a slovotvorných kategórií M. Dokulila) je pre ne základným triediacim kritériom formant. Rozličné slovotvorné významy slov sa vyčleňujú vždy zo skupiny slov utvorených tým istým slovotvorným formantom. Naproti tomu v našej práci dospievame k triedeniu významov odvodených slov tak, že po zistení inventára slovotvorných významov deverbatívnych odvodení postupujeme od slovotvorného základu slova a skúmame, ako sú jednotlivé prvky inventára slovotvorných významov pri konkrétnych slovesných základoch zastúpené.

Pri vymedzení inventára slovotvorných významov deverbatívnych odvodení sa opierame o pojem intencie slovesného deja, lebo intencia deja ako sémantická hodnota slovesa reprezentujúca vzťahy deja k okolitým javom skutočnosti má dosah nielen pre syntaktickú rovinu vety (rovinu vetnej stavby a valenciu slovies), ale aj pre slovotvornú rovinu. Počet a význam derivátov, ktoré možno od konkrétneho slovesa odvodiť, totiž do značnej miery závisí od rozvinutosti intencného poľa skúmaného slovesa. Tým, že pri skúmaní deverbatívneho odvodzovania vychádzame z pojmu intencie slovesného deja, nadväzujeme na tradičnú oblasť záujmu slovenskej jazykovedy, pričom sa pokúšame ukázať, ako sa pojem intencie slovesného deja, ktorý sa doteraz výslovne skúmal len z hľadiska syntaxe, môže uplatniť aj pri teórii

odvodzovania slov. Tento náš prístup chápeme ako komplementárny k doterajším našim slovotvorným opisom. Na základe tohto prístupu získavame informáciu o konkrétnych sémantických obmedzeniach, ktoré slovotvorný systém na skúmaný jazyk kladie.

Takýto prístup môže mať teoretický i praktický dosah. Z teoretického hľadiska môže byť naša práca istým podkladom na vypracovanie pravidiel, podľa ktorých sa tvoria odvodené slová od verbálnych základov, i pravidiel obmedzujúcich isté typy vyjadrenia v slovenčine. Zisťuje sa v nej totiž v obsahovom pláne inventár slovotvorných významov, priradenie istých slovotvorných významov k istým sémantickým triedam odvodzujúcich základov, vo výrazovom pláne distribúcia jednotlivých slovotvorných formantov pri istých slovotvorných základoch. Nezávisle od tejto úlohy môže prístup od slovotvorných základov prispieť k teórii odvodzovania slov tým, že ukazuje v inom svetle pojem produktívnosti, ktorá hrá pri tvorení slov dôležitú úlohu. V našej práci sa neskúma produktívnosť slovotvorných typov, prípadne produktívnosť slovotvorných sufixov, ale ukazuje sa tu produktívnosť konkrétnych slovotvorných základov podľa toho, aké bohaté je ich slovotvorné hniezdo, čo všetko možno od daného slovotvorného základu v slovenčine utvoriť. A napokon, náš prístup k sémantike odvodených slov od slovotvorných základov prispieva aj k riešeniu otázky systému v slovnej zásobe tým, že klasifikuje istú časť slovnej zásoby slovenčiny. Množinu odvodených deverbatívnych substantív rozbieja na neprekrývajúce sa slovotvorné paradigmy, ktorých členy sú definované pomocou slovotvorno-sémantických kategoriálnych a sprievodných diferenciálnych príznakov.

Z praktického hľadiska môže byť náš prístup užitočný pre metodiku vyučovania slovenčiny pre cudzincov. Ten, pre ktorého je slovenčina materinským jazykom, si správne odvodzuje slová automaticky, homonymnosť a synonymnosť slovotvorných prostriedkov mu vôbec neprekáža: ale cudzincovi, ktorý si chce osvojiť tvorenie slov v konkrétnom jazyku, treba ukázať, aké konkrétne odvodeniny od istých slovotvorných základov (prípadne koreňov) v danom jazyku existujú. Náš opis môže byť užitočný aj pre lexikografickú prax, lebo pomocou dištingtívnych slovotvorno-sémantických príznakov, ktoré pri opise významu odvodených slov používame, sa markantne ukazuje to, čo je zhodné a rozdielne v istom výseku motivovanej časti slovnej zásoby. To môže prispieť k zlepšeniu výkladových slovníkov, napr. i *Slovníka slovenského jazyka*, v ktorom sa doteraz niekedy vyskytujú nejednotnosti vo výklade takých slov, ktoré majú v skutočnosti sémantickú štruktúru jednotnú.

Práca vznikala v kontakte s našou slovotvornou literatúrou, predovšetkým so *Slovotvornou sústavou slovenčiny* J. Horeckého a s menšími príspevkami publikovanými v Slovenskej reči. O *Slovotvornú sústavu slovenčiny* sa neopierame bezprostredne, lebo cieľ našej práce je iný, iné sú jej východiská, a teda aj pojmový aparát. *Slovotvorná sústava slovenčiny* nám však pomáhala pri určovaní slovotvorného významu mnohých konkrétnych slov. Okrem toho sme si vedomí toho, že náš postup, pri ktorom

sa zameriavame prevažne na významovú zložku istej časti slovotvorného systému slovenčiny, bol možný i vďaka tomu, že tu už existuje komplexný opis tvorenia všetkých hlavných slovných druhov v slovenčine, substantíva, adjektíva i slovesá, a keďže je to opis klasický, vychádzajúci od slovotvornej prípony, slúži nám ako cenný konfrontačný materiál.

Z českej slovotvornej literatúry nadväzuje naša práca na teóriu odvodzovania slov M. Dokulila *Tvoření slov v češtině* (zv. 1) a na aplikáciu tejto teórie v kolektívnom diele *Tvoření slov v češtině* (zv. 2). Klasifikácia odvodených slov v tomto diele je nesporne klasifikáciou, ktorá je zo slovanských jazykov najbohatšie podložená materiálom a obsahuje o význame odvodených slov veľa zistení, ktoré presahujú rámec češtiny, týkajú sa významu odvodených slov vôbec. Preto sme sa pri vypracovaní kategoriálnych slovotvorných významov deverbatívnych odvođenín opierali aj o slovotvorné kategórie a typy a podtypy opísané v *Tvoření slov v češtině* (zv. 2). Z iných prác prihliadame najmä na literatúru, ktorá je pre nás zaujímavá z metodického hľadiska.

Z americkej literatúry sú to sémantické analýzy etnolingvistov, práce J. J. Katza, J. A. Fodora a D. S. Wortha. Zo sovietskej literatúry sú to pokusy, ktoré sa usilujú zaradiť tvorenie slov do celkového opisu jazyka, a práce venované skúmaniu významu vôbec: práce Z. M. Volockej, P. A. Sobolevovej, I. I. Revzina a O. G. Revzinovej, J. D. Apresiana, A. K. Žolkovského, I. A. Meľčuka (jemu vďačíme za myšlienku postupovať pri skúmaní odvodených slov od slovotvorných základov), N. A. Janko-Trinickej a A. A. Ufimcevoj. Z poľskej slovotvornej literatúry prihliadame predovšetkým na prácu M. Brodowskej-Honowskej, z maďarskej literatúry na teoreticky zamerané práce S. Károlya a J. Berrárovej.

Prácu, ktorá vznikla ako kandidátska dizertácia (obhájená bola v r. 1969), sme si rozvrhli do dvoch častí. Prvá, všeobecná (1. až 6. kapitola) má teoretický charakter, druhá, materiállová časť (7. až 10. kapitola) má charakter aplikatívny.

Ďakujem na tomto mieste všetkým, ktorí mi akokoľvek pri tejto mojej práci pomohli. Je to predovšetkým môj školiteľ a vedecký redaktor prof. PhDr. J. Horecký, DrSc., ktorému patrí moja úprimná vďaka za veľkú pomoc a starostlivosť počas celej práce nad spracovanou témou, ako aj za viaceré cenné pripomienky a rady, ktorými prispel k zlepšeniu knižnej verzie mojej práce. Za starostlivosť ďakujem aj riaditeľovi Jazykovedného ústavu L. Štúra prof. PhDr. J. Ružičkovi, DrSc. Chcem sa poďakovať i svojim oponentom, najmä PhDr. J. Kuchařovi, CSc., z Ústavu pre jazyk český v Prahe za cenné pripomienky k vecnej i formálnej stránke práce. Vďaka patrí aj recenzentovi práce prof. PhDr. Š. Ondrušovi, CSc., z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave za jeho pripomienky.

I. Miesto tvorenia slov v systéme jazyka

1,00 Tvorenie slov odvodzovaním sa niekedy nazýva i lexikálnou morfológiou alebo derivačnou morfológiou. Obidva tieto názvy signalizujú hraničný charakter disciplíny, ktorej predmetom je tvorenie slov, a stavajú ju do protikladu s flexiou (flektívnou morfológiou). Otázkou miesta tvorenia slov v systéme jazyka však nekomplikuje iba to, že tvorenie slov zasahuje časťou svojej problematiky do morfológie a časťou do lexikológie a že slovotvorná rovina je teda vytváraná prienikom roviny morfolologickej a lexikálnej. K interakcii týchto dvoch rovín pristupuje aj rovina syntaktická. Vzťah slovotvorných a syntaktických štruktúr vystupuje do popredia pri skúmaní funkcie odvodených slov vo vete a pri skúmaní významu niektorých odvodených slov. Toto skúmanie vyžaduje vymedziť miesto tvorenia slov i vo vzťahu k syntaxi. Všetko toto spôsobuje, že miesto tvorenia slov v systéme jazyka a vzťah náuky o tvorení slov k iným jazykovedným disciplínam je už dlhší čas predmetom sporu, ktorý doteraz nie je jednoznačne vyriešený, i keď jednotlivé slovotvorné opisy vždy isté riešenie podávajú.

V našej literatúre sa venovali otázke miesta tvorenia slov v systéme jazyka najmä J. Horecký a M. Dokulil. Obidvaja zhŕňajú vo svojich prácach výsledky diskusie o tejto otázke, ktorá prebiehala pred časom v sovietskej jazykovede.¹ Diskusia sa týkala najmä oprávnenosti zaraďovať náuku o tvorení slov do morfológie, ako sa to robí v niektorých ruských i našich gramatikách.

J. Horecký sa stavia jednoznačne na stanovisko, že tvorenie slov patrí do lexikológie, lebo jeho výsledkom sú slová, pomenovacie jednotky. I keď uznáva niektoré styčné body tvorenia slov s morfológiou, v zásade z nej tvorenie slov vyníma. Svoje stanovisko podopiera Mathesiovým rozlišovaním dvoch funkcií jazyka: pomenúvacej a usúvzťažňovacej (do pomenúvacej oblasti patrí všetko, čo skúma lexikológia, do usúvzťažňovacej patrí morfológia a syntax). M. Dokulil naproti tomu nepodceňuje tesné vzťahy, ktoré pútajú tvorenie slov s morfológiou. Tvorenie slov sa tesne viaže i k morfológii, i k lexikológii, sporné je podľa neho iba to, či morfológiu pomenovania (lebo tvorenie slov je morfológiou pomenovania, tak ako tvaroslovie je morfológiou výpovede) môžeme zaradiť do gramatiky alebo nie. Ide tu teda o vymedzenie gramatiky: ak sa podľa M. Dokulila chápe ako syntagmatický plán jazyka, členiaci sa na syntagmatiku vnútornú (morfológiu) a syntagma-

tiku vonkajšiu (syntax), vtedy do nej (morfologické) tvorenie slov patrí; ak sa chápe užšie, ako oblasť obmeňovania pri spájaní slov vo vete, vtedy stojí morfológia pomenovania mimo gramatiky. Sám M. Dokulil pokladá za predčasné postaviť sa jednoznačne na jedno z týchto stanovísk.

1,10 Vztah tvorenia slov k morfológii

Podľa M. Dokulila² ťažisko morfológie je vo forme, a preto o vzťahoch tvorenia slov a flektívnej morfológie môžu rozhodovať predovšetkým kritériá z tejto formálnej oblasti. Tu sa blízky vztah tvorenia slov k morfológii prejavuje v paralelnosti tvorenia tvarotvorných a slovotvorných kmeňov, v paralelnosti flexie a konverzie a v paralelnosti tvaroslovných a slovotvorných hláskových alternácií. Tvorenie slov (lexikálna morfológia) sa s flektívnou morfológiou stýka aj v tom, že slovotvorné prostriedky často formujú slovo ako slovný druh alebo ho zaraďujú aj do istej paradigmy (napr. slová na *-teľ* sú mužského rodu ap.).

1,11 V *Morfológii slovenského jazyka*³ sa tiež poukazuje na spoločné črty tvorenia gramatických tvarov a tvorenia slov v oblasti formy (afixácia) a spomínajú sa tu i spoločné črty v rozsahu modifikácie významu. (Napríklad prechyľovanie a tvorenie zdobnenín sa týka takmer celého slovného druhu substantív, ak odhliadneme od sémantických zábran, ale tie existujú i pri uplatnení morfológických kategórií.) *Morfológia slovenského jazyka* nevylučuje ani existenciu prechodných javov medzi morfológiou a lexikou (napr. stupňovanie adjektív a adverbí), ale tvorenie slov odvodzovaním sa zaraďuje v zhode s Horeckého chápaním do lexikálnej roviny jazykovej stavby. Ako základný dôvod takéhoto zaradenia sa uvádza fakt, že pri derivácii v rámci toho istého slovného druhu, a toľž pri presune pomenovacej jednotky z jedného slovného druhu do druhého ide vždy o posun lexikálneho významu, pričom tento posun nemá kategoriálny charakter. (Napríklad zdobnenina sa netvorí od každého podstatného mena alebo sloveso sa netvorí od každého podstatného mena ap.) Tento dôvod nepokladajú všetci jazykovedci za dostačujúci na to, aby sa tvorenie slov zaraďovalo do lexikológie. Poľská lingvistka M. Brodowska-Honowska⁴ nazýva túto vlastnosť tvorenia slov iba nedostatkom pravidelnosti pri vytváraní nových proporcií a interpretuje ju ako charakteristickú črtu derivácie v porovnaní s flexiou. Deriváciu i flexiu pritom pokladá za súčasť morfológie a lexikologické koncepcie tvorenia slov odmieta najmä preto, že nie sú schopné oddeliť kategoriálne platné slovotvorné významy derivátov, teda významy podložené i formálne, od významov lexikálnych.

1,12 Viazanosť derivácie a flexie a potrebu zaraďovať tvorenie slov do morfológie zdôrazňujú v súčasnosti najmä americkí slavisti. D. S. Worth⁵ nechápe túto viazanosť ako paralelizmus tvorenia tvarotvorných a slovotvorných kmeňov, lež poukazuje na možnosť odvodiť flektívny kmeň z derivačného. Podľa D. S. Wortha

možno celú slovanskú morfológiu opísať ako súbor troch systémov: derivačného, flektívneho a fonetického. Hierarchicky sa na seba viažu tak, že derivačný systém — jeho prvky a pravidlá — tvoria voči prvkom a pravidlám flektívneho systému hĺbkovú štruktúru.

Prvky a pravidlá flektívneho systému sú povrchové vzhľadom na derivačný systém, ale hĺbkové vzhľadom na fonetický systém. Zo vzájomnej viazanosti týchto podsystémov vyplýva, že ani jeden z nich nemožno hodnotiť izolovane. V tejto koncepcii sa kladie dôraz najmä na výrazový plán — na morfológické korelácie medzi jednotlivými podsystémami morfológického systému. To, pravda, neznamená ignorovanie obsahového plánu. D. S. Worth hovorí, že derivačný a flektívny systém sú morfológické v plnom zmysle, t. j. skúmajú sa v nich fonologické, gramatické i sémantické príznaky morfém. Na inom mieste citovanej štúdie zase hovorí, že ak svojou štúdiou poukázal na zložitosť fonologickej problematiky pri derivácii, možno sa právom domnievať, že sémantické problémy odvodzovania budú ešte zložitejšie ako fonologické: vyžadujú si prediskutovanie aj takých teoretických problémov, ako je vlastný význam termínov *morfológia*, *lexikológia* a *fonológia*.⁶

1,13 Predbežne pokladáme za vhodné rozlišovať vzťah tvorenia slov k morfológii z hľadiska *výrazového* (formálneho) plánu a vzťah tvorenia slov k morfológii z hľadiska *obsahového* plánu, i keď sa tieto dva aspekty väčšinou explicitne nezdôrazňujú a vzťahy tvorenia slov k morfológii sa zväčša redujú na výrazový plán.

Vzťahy tvorenia slov k morfológii v obsahovom pláne (vzťahy k morfológickej sémantike) zahŕňajú skúmanie súvislostí, ktoré existujú medzi slovami ako nositeľmi istých gramatických kategórií a ich schopnosťou stať sa základom nových, od nich odvodených pomenovaní.

Ukazuje sa nám, že z významu slova majú dosah na jeho derivačné možnosti popri konkrétnom vecnom význame i abstraktnejšie komponenty slovného významu, tie charakteristiky slova, ktoré určujú slovo ako nositeľa istých gramatických kategórií. Takýmito charakteristikami sú pri slovesách ako základových slovách napr. schopnosť tvoriť pasívum, tranzitívnosť — intranzitívnosť, spôsob slovesného deja, niekedy vid, pri substantívach schopnosť tvoriť singulár a plurál má vplyv na možnosť tvoriť singulatíva a hromadné mená ap. Gramatické vlastnosti základového slova vplývajú na možnosť, resp. nemožnosť tvorenia istých odvodenín. Aj v tom sa prejavuje styk morfológie a tvorenia slov, pravda, v obsahovom pláne.

1,14 Zaujímavým pokusom, ktorý potvrdzuje viazanosť morfológických a slovotvorných kategórií v obsahovom pláne, je monografia O. G. Revzinovej *Struktura slovoobrazovateľnych polej v slavianskych jazykach*.⁷ Hoci sa autorka vo svojej práci výslovne nedotýka problému miesta tvorenia slov v jazykovom systéme a ani zaradenia náuky o tvorení slov do tej-ktovej jazykovednej disciplíny, treba o jej práci v tejto súvislosti hovoriť najmä preto, že najvšeobecnejšie slovotvorné triedy v rámci

slovanského substantíva, v jej terminológii slovotvorné polia: *pole osoby*⁸ (deja-teľa), *pole deja a stavu* a *pole veci* sa vyčleňujú na základe toho, ako ich členy reagujú na gramatické (morfologické) kategórie rodu, čísla (počítateľnosti) a životnosti. V poli osoby sú životné počítateľné mená, v poli deja a stavu sú neživotné nepočítateľné mená a v poli veci sú neživotné počítateľné mená. Prejavuje sa tu teda priama viazanosť najvyššieobecnejších (kategoriálnych) slovotvorných významov s gramatickými významami.

1,20 Vzťah tvorenia slov k lexikológii

Pre zaradenie tvorenia slov do lexikológie je podľa J. Horeckého rozhodujúca okolnosť, že výsledkom tvorenia slov sú vždy nové lexikálne jednotky, nie gramatické formy, a že utvorené slovo sa zasa môže stať slovotvorným základom pre ďalšie tvorenie. Tvorenie slov je jedným zo spôsobov obohacovania slovnej zásoby popri skladaní slov, tvorení viacslovných pomenovaní a posúvaní slovného významu a s týmito druhmi tvorenia sa stýka najmä tým, že výsledky všetkých týchto tvorení pomenúvajú obsahy, ktoré možno zaradiť do jednotných pojmových kategórií spoločných pomenovaniam ako takým. I Dokulilove onomaziologické kategórie ako typy štruktúracie obsahu pojmu⁹ tvoriace podklad slovotvorných kategórií sa pokladajú za platné pre celú oblasť pomenovania, teda pre odvodené slová, zložené slová i združené pomenovania a svojou logicko-sémantickou podstatou sú momentom presahujúcim vlastný rámec morfológie, a to smerom k lexikológii.

Pravda, úlohou slovotvorných opisov v obsahovom pláne je vymedzenie vlastných slovotvorných významov, ktoré nie sú totožné s individuálnymi lexikálnymi významami odvodených slov, a to vyžaduje i „odstup“ od lexikálnych významov. Napríklad autori téz opisnej gramatiky ruštiny¹⁰ priamo definujú slovotvornú rovinu pomocou pojmu slovotvorného významu: „*Tvorenie slov je samostatnou vrstvou štruktúry jazyka tvorenou slovotvornými čiže derivačnými významami a materiálnymi prostriedkami ich vyjadrenia. Slovotvorný význam, t. j. význam vyjadrený pomocou formantu pri časti slov danej triedy (slovného druhu) má prechodné postavenie medzi lexikálnym významom jednotlivého slova a gramatickým významom, t. j. významom vyjadreným pri všetkých slovách danej triedy. Z toho vyplýva postavenie tvorenia slov v jazykovej štruktúre medzi lexikológiou a morfológiou.*”

V ďalších kapitolách našej práce však poukážeme na to, že práve postihnutie rozdielu medzi lexikálnym a slovotvorným významom slova, a to ani nie tak v mikroštruktúre, akú predstavuje konkrétne odvodené slovo, ako skôr v makroštruktúre, akú predstavuje istý výsek slovotvorného systému alebo slovotvorný systém daného jazyka v celku, je stále jedným zo základných problémov teórie odvodzovania slov.

1,21 V našej práci ide o paradigmatický opis istého výseku motivovanej časti slovnej zásoby (deverbatívnych substantív a adjektív). Vzťah tvorenia slov k lexi-

kológii a morfológii je tu podmienený konkrétnym cieľom, ktorý prácou sledujeme. Pojmu kategoriálneho slovotvorného významu je v tejto práci nadradený pojem *deverbatívna slovotvorná paradigma*.¹¹ Je to označenie triedy slovies, od ktorých sa odvodzujú deriváty s rovnakým kategoriálnym významom, a konštitutívnym znakom danej paradigmy je príslušnosť odvodzujúcej lexémy k istému intencnému typu, teda istý veľmi všeobecný sémantický príznak. To by hovorilo skôr v prospech zaraďovania takéhoto skúmania do lexikológie, lebo slovotvorné paradigmy sú istou analógiou lexikálnych paradigiem a celé podanie materiálu možno chápať ako slovník svojho druhu, v ktorom sú ako heslové slová uvedené jednotlivé odvodzujúce (fundujúce) slovesá a explikáciu tvoria slová, ktoré sa od príslušných slovies odvodzujú.

Pri takomto paradigmatickom radení slovies a ich substantívnych a adjektívnych derivátov bolo potrebné riešiť rad otázok lexikologického charakteru. Napríklad pri zatriedovaní viacvýznamových slovies do jednotlivých slovotvorných paradigiem vzniká otázka, ktorý význam slovesa (lexikálno-sémantický variant lexémy) je pre zatriedenie do paradigmy rozhodujúci. Ide tu o problém vzťahu *všeobecného*, resp. hlavného významu a *čiastkových* významov fundujúceho slovesa, ktorý súvisí s vymedzením inventára fundujúcich lexém. Pri fundovaných slovách zasa treba riešiť problém, kedy ide o vznik nového derivátu, pomenovania, a teda o nový *kategoriálny slovotvorný význam* slova, a kedy iba o nový *lexikálny význam* odvodeného slova, pri ktorom sa počet pomenovaní nerozmnožuje, teda problém, ktorý M. Dokulil formuluje ako rozlíšenie morfologického a sémantického tvorenia slov.¹²

Na druhej strane však treba uviesť i to, že takýto paradigmatický opis vôbec nie je možný bez toho, aby sa nerozlíšil slovotvorný a lexikálny význam odvodených slov (je to podmienka uzavretosti inventára slovotvorných významov), pričom toto rozlíšenie samo už znamená vstup gramatického momentu do slovnej zásoby, lebo inventár slovotvorných významov deverbatívnych derivátov sa získava nielen na základe sémantického kritéria, ale aj na základe formálnych kritérií, a to predovšetkým morfologických. Deverbatívna slovotvorná paradigma je nielen modelom sémantického priestoru zahŕňajúceho slová, ktorých spoločnou sémantickou vlastnosťou je vzťah k deju a ktorých diferencially významy sa opisujú pomocou dištingtívnych slovotvorno-sémantických príznakov, ale je to i trieda slov majúcich spoločné i rozdielne morfologické vlastnosti. Zahŕňa slovné čeľade slovies istého slovného druhu, pričom objem slovných čeľadi je limitovaný slovným druhom odvodených slov: skúma sa sufixálne odvodzovanie substantív a adjektív od slovies, vylučuje sa skúmanie slovies od slovies, ktoré je z formálneho hľadiska odvodzovaním zväčša prefixálnym a prefixálno-suffixálnym. (Porovnaj i 6,00—6,34.)

Sám inventár slovotvorno-sémantických príznakov obsahuje viaceré také príznaky, ktoré sú relevantné i gramaticky a ich uplatňovanie súvisí s uplatňovaním morfologických kategórií. Napríklad príznak hromadnosti pri názvoch výsledkov deja typu *rezanka*, *strúhanka*, *hrabanka* súvisí s tým, že ide o názvy, ktoré netvorí plurál, sú teda príznakové z hľadiska uplatňovania morfologického protikladu singuláru/

plurálu; podobne príznak singulatívnosti pri názvoch výsledkov deja *rezanec, trhanec* súvisí s tým, že sa tieto názvy bežne používajú v pluráli; ich použitie v singulári je príznakové. Slovtvorné príznaky hromadnosť/nehromadnosť, singulatívnosť/nesingulatívnosť sa od vlastných morfológických kategórií¹³ odlišujú tým, že majú v našej koncepcii hierarchicky nižšie postavenie, vystupujú ako sprievodné príznaky istých kategoriálnych slovtvorných príznakov (výsledku deja, ostatku po deji) a ich lexikálny, nie gramatický charakter je daný tým, že sa neuplatňujú pri všetkých derivátoch s istou slovtvornou formou, ale len pri niektorých z nich. Napríklad proti názvom výsledkov deja *rezanka, strúhanka* so sprievodným príznakom hromadnosti stoja názvy výsledkov *tlačienka, pletienka*, ktoré tento príznak nemajú, proti výsledkom deja *rezanec, trhanec*¹ (lexikálne druh cestoviny) s príznakom singulatívnosti stoja názvy výsledkov *trhanec*² (lexikálne múčnik), *škrabanec* bez príznaku singulatívnosti. Podobne slovtvorný protiklad aktívnosť/pasívnosť súvisí s uplatňovaním gramatickej kategórie slovesného rodu a vidu, ale má hierarchicky nižšie postavenie, uplatňuje sa až v rámci kategoriálnych slovtvorných významov nástroja, výsledku a i., a tým je daný jeho lexikálny charakter.¹⁴

Slovtvorné paradigmy sú v istom zmysle obdobou lexikálnych paradigiem, ale v istom zmysle sú i obdobou flektívnych paradigiem. Deriváty zachytené v slovtvorných paradigmách sú aj akýmsi „slovtvorným ohýbaním“ základového slova a v tom je analógia i s flexiou. Tento opis by sa z tohto hľadiska mohol pokladať i za súčasť morfológie. D. S. Worth kladie napr. slovo a jeho slovnú čelaď na morfológickú rovinu, ale v našom prípade takémuto zaradeniu protirečí to, čo sme povedali o lexikálnom charaktere niektorých príznakov, i celkový postup od významu k forme.

1,30 Vzťah tvorenia slov k syntaxi

Všeobecne uznávaná dvojčlenná štruktúra odvodeného slova bola pre viacerých bádateľov podnetom na to, aby pri vymedzovaní rozdielnych typov slovtvorných štruktúr hľadali oporu v inej jazykovej štruktúre, ktorá je vždy binárna, totiž vo vete a v rozličných typoch syntagiem. Výklad odvodených slov pomocou zmyslovo ekvivalentných syntagiem podporuje i to, že veľmi často možno vznik nového odvodeného slova odôvodniť potrebou vyjadriť jedným slovom to, čo sme predtým mohli vyjadriť iba dvoma slovami — univerbizáciou a kondenzáciou, t. j. skracovaním syntagmatických spojení. V súčasnosti má skúmanie slovtvorno-syntaktických vzťahov vzostupnú tendenciu najmä vďaka rozvoju generatívnych opisov jazyka. Pravda, stupeň a podoba paralelizmu slovtvorných a syntaktických štruktúr nie sú u všetkých bádateľov rovnaké.

1,31 Za reprezentanta najpriamočiarejšieho paralelizmu medzi slovtvornou štruktúrou slova a štruktúrou vety možno pokladať poľskú slovtvornú školu W.

Doroszewského a jeho spolupracovníkov. Podľa W. Doroszewského existujú medzi slovtvorným základom a formantom také isté logické vzťahy ako medzi základnými vetnými členmi: podmetom a prísudkom. Základnou funkciou slovtvorných formantov je *štruktúrna* funkcia spočívajúca v pretvorení iných slovných druhov na substantíva.¹⁵ Pritom v zásade vznikajú alebo formácie prísudkové, alebo formácie podmetové, a to i pri deverbatívach (*spievanie* — to, že ktosi spieva, *spevák* — ten, kto spieva) i pri deadjektívach (*smelosť* — bytie smelým, *smelec* — ten, kto je smelý). Sémantické (realno-znaceniowe) a expresívne funkcie formantu sú druhoradé. Preto sú sémantické kategórie podradené všeobecnejším kategóriám syntaktickým, ktoré zodpovedajú základným kategóriám ontologickým a logickým. Na Doroszewského klasifikáciu deverbatívnych a deadjektívnych substantív nadväzuje W. Pomianowska klasifikáciou desubstantívnych substantív.¹⁶ Desubstantívne substantíva klasifikuje podľa vetnočlenskej funkcie, ktorú má základové slovo v príslušnom syntagmatickom spojení. Rozlišuje napr. podmetové formácie predikatívne s predmetovým charakterom základu:

sémanticky $\left[\text{rybár} = \frac{\text{formant}}{\text{základ}} = \frac{\text{subjekt}}{\text{predikát} + \text{objekt}} = \frac{\text{ten, kto}}{(\text{loví}) \text{ ryby}} \right]$: podmetové formácie predikatívne s adverbiálnym charakterom základu $\left[\text{poštár} = \frac{\text{E}}{\text{S}} = \frac{\text{S}}{(\text{P}) + \text{adv.}} = \frac{\text{ktosi, kto}}{(\text{pracuje}) \text{ na pošte}} \right]$. Medzi okolnostnými formáciami rozli-

šuje názvy tvorené od príslovkového určenia miesta, času, cieľa atď.

1,32 Je známe, že v československej lingvistike k priamočiaremu paralelizmu medzi štruktúrou odvodeného slova a štruktúrou tvorenou vetnými členmi zaujali odmietavé stanovisko obidvaja poprední bádatelia v oblasti tvorenia slov: J. Horecký i M. Dokulil. Podľa J. Horeckého¹⁷ slovtvorná štruktúra nie je analógiou syntaktickej štruktúry, pretože v nej niet predikácie. M. Dokulil¹⁸ zasa svojimi statami zameranými polemicky proti poľskej slovtvornej škole zdôrazňuje, že podmet a prísudok sú základné vetné členy vymedzené nie *obsahovo* (sémanticky), ale *gramaticky* (funkčne). Vetné členy nemajú bezprostrednú súvislosť s myšlienkovými obsahmi, neoznačujú ich priamo, ale vyjadrujú vzťahy vo vete a až cez ne poukazujú na všeobecné obsahové kategórie. Naproti tomu slovtvorné alebo širšie pomenovacie kategórie sú oveľa bezprostrednejšie späté s gnozeologickými logickými kategóriami. Napríklad pojmová kategória nositeľa vlastnosti je bezprostredným pojmovým podkladom pre pomenovacie kategórie nositeľa vlastnosti. Ale podmet nie je bezprostredným podkladom pre pomenovacie kategórie činiteľa deja, lebo subjekt môže označovať nielen agensa, ale aj nositeľa vlastnosti alebo stavu i objekt činnosti (v *pasívnych a reflexívnych vetách*). Zložky slovtvorne *motivovaného slova* nepoukazujú na gramatické syntaktické funkcie, ale na obsahové gnozeologicko-lo-

gické kategórie, ako sú kategórie činiteľa, nositeľa vlastnosti, prostriedku činnosti ap., ktoré nemajú vždy svoj odraz na syntaktickom pláne, a preto nemožno určiť presné korešpondencie medzi slovotvornými a syntaktickými kategóriami. Napríklad syntax nepostihuje vôbec rozdiel medzi kategóriou predmetu (paciensa) činnosti a kategóriou výsledku činnosti: *kopať niekoho|kopať jamu*.

Ak teda podľa M. Dokulilu nemožno určiť presné korešpondencie medzi slovotvornými a syntaktickými kategóriami, znamená to, že vyčerpávajúci slovotvorný opis istého jazyka nemožno podať takým spôsobom, že by sme každé odvodené slovo mohli transformovať na syntagmatické spojenie, ktoré by vyjadrovalo jeho význam. Zdá sa, že najnovšie slovotvorné výskumy budujúce na analógii medzi slovotvornými a syntaktickými štruktúrami a usilujúce sa zachytiť tvorenie slov v generatívnom opise dávajú M. Dokulilovi za pravdu do tej miery, že sa ukazuje potreba rozlišovať medzi odvođeninami, ktoré možno vyvodit, generovať z istých transformácií, a odvođeninami, ktoré sa takémuto opisu vymykajú. Preto napr. W. Motsch¹⁹ zužuje pojem odvođenosti; za odvođené, a teda zo synchronného hľadiska za členiteľné pokladá iba také deriváty, ktoré sa dajú transformovať do istých vetných štruktúr. Napríklad slová *erreichbar, bezahlbar, zusammenklappbar, fruchtbar* sa odlišujú tým, že prvé tri možno transformovať do štruktúry *kann erreicht werden, kann bezahlt werden, kann zusammengeklappt werden*, kým o slove *fruchtbar* to neplatí, a preto ho treba pokladať za izolovanú, z hľadiska súčasného jazykového vedomia nečleniteľnú jednotku.²⁰

Vylúčenie takýchto „nečleniteľných“ jednotiek umožňuje potom Motschovi chápať tvorenie slov (tvorenie slova) ako priamu súčasť roviny vetrnej štruktúry, v ktorej má tvorenie slov také isté právo na zaradenie k syntaxi ako napr. nominálna skupina, verbálna skupina alebo predložková skupina. Na rovine slova jednoduché triedy člení podľa ich syntaktických (syntagmatických) funkcií na korene, prefixy, derivačné morfémy a flektívne morfémy. Pomocou formačných pravidiel určuje, aké sledy, prípadne aké triedy morfémy môžu tvoriť slová, určuje spájateľnosť morfémy, pričom triedy a podtriedy týchto slovotvorných prvkov sa majú podľa autora konštituovať tak, aby kombinácie prvkov neboli podmienené výlučne mimojazykovými sémantickými vzťahmi, ale vzťahmi, ktoré sú gramaticky relevantné. Význam derivačných morfémy a prefixov opisuje pomocou sémanticky ekvivalentných transformácií.

1,33 Z paralelizmu slovotvorných a syntaktických štruktúr vychádzajú aj maďarskí bádatelia v prípravných štúdiách k maďarskej generatívnej gramatike. Ich chápanie slovotvorno-syntaktických vzťahov sa od Motschovho chápania odlišuje v tom, že vidia tieto vzťahy na dvoch rovinách — gramatickej i lexikálnej, a preto i pojem transformácia má u nich dvojakú platnosť. S. Károly v štúdiu *Kapitola o lexikologických jednotkách v generatívnej gramatike* i Z. Szabó v štúdiu *O lexikologickom a gramatickom tvorení slov*²¹ rozlišujú pravidelné syntaktické transformácie (v zmysle Chomského generatívnej gramatiky) a transformácie slovotvorné, ktoré patria

do lexikológie (do slovníkovej časti generatívnej gramatiky). V syntaktických transformáciách sa zachovávajú všetky pojmové (lexikálne) jednotky na oboch stranách transformácie, teda transformát zachováva lexikálne jednotky transformandu. Takéto transformácie možno uplatniť iba pri derivátoch, ktorých formant má syntaktickú funkciu (zo slovanských jazykov možno uviesť ako príklad tzv. transpozíčné typy odvodzovania v Dokulilovej terminológii, napr. abstraktá na *-osť*). Syntaktickou transformáciou je napr. generalizovaná zapúšťacia transformácia, na základe ktorej z dvoch viet: *dievča je skromné + niečo obmäkčilo jeho srdce* dostaneme vetu *skromnosť dievčata obmäkčila jeho srdce*.

Väčšina transformácií, ktoré sa používajú v teórii tvorenia slov, nemá však takúto generatívnu funkciu, lež má rozlišovacia funkciu: pomáha rozlíšiť jednotlivé významy istých derivátov, resp. formantov. Tieto špeciálne slovotvorné transformácie sa od transformácií uplatňovaných v syntaxi odlišujú tým, že sú *eliptické*. Aby sme pomocou takejto transformácie dostali odvodené slovo, musíme elidovať z východiskovej syntagmy istý pojem, ktorý v transformáte nahrádza slovotvorný formant, alebo naopak, aby sme z odvodeného slova vyabstrahovali význam formantu, transformujeme odvodené slovo na syntagmatické spojenie, ktoré sa skladá zo základového slova plus nejakého výrazu, ktorý vystupuje ako ekvivalent formantu. Transformácie takéhoto typu použila napr. Z. M. Volockaja²² pri sémantickej klasifikácii denominálnych slovies. Napríklad významy denominálnych slovies utvorených derivačnou morfológiou *-ova-* možno získať pomocou transformácií: *učiteľstvo* — byť učiteľom, *konzervovať* — delat konzervy, *bedstvo* — ispytyvat bedstviye, *kreditovať* — davat kredit ap. Z. M. Volockaja si uvedomuje odlišnosť takýchto transformácií od syntaktických, preto ich ani nenazýva transformáciami, lež *podstanovkami*²³ (substitúciami, resp. perifrázami). V podstate takéhoto typu sú i transformácie uplatňované poľskou slovotvornou školou (Z. M. Volockaja na ňu vedome nadväzuje) a takéto transformácie používajú i maďarskí bádatelia;²⁴ rozdiel je v tom, že maďarskí a poľskí bádatelia viac zdôrazňujú vetnočlenskú funkciu slovotvorných základov a slovotvorných formantov než Z. M. Volockaja. S. Károly rozlišuje dva základné typy slovotvorných transformácií:²⁵

1. Základové slovo zodpovedá nadradenému členu, formant podradenému členu východiskovej syntagmy: *zajačik* — malý zajac; *zelenastý* — trochu zelený.

2. Základové slovo zodpovedá podradenému, formant nadradenému členu východiskovej syntagmy: *mliekár* — predavač mlieka, *bieliť* — robiť bielym.

Funkciu formantu možno podľa S. Károlya zistiť:

a) Na základe morfologickej distribúcie, t. j. vnútri slovného kmeňa (napr. formant tvorí zo slovesa sloveso, zo slovesa substantívum ap.).

b) Na základe syntagmatickej distribúcie, t. j. či jeho funkciou je zmeniť, alebo ponechať nadradené postavenie základového slova.

c) Na základe transformácie, pričom tu je rozdiel medzi syntaktickou a slovotvornou transformáciou.

Aj J. Berrárová²⁶ rozlišuje morfológickú distribúciu (Károlyov bod a) a syn-

taktickú distribúciu, podľa ktorej zisťujeme, ktoré odvodené slovo môže stáť vo vete približne v tom istom okolí ako jeho základové slovo a ktoré nie, a poukazuje i na súvzťažnosť odvodených slov so syntagmami.

1,34 Súvzťažnosť slovotvornej a syntaktickej roviny vyplýva v našej práci z toho, že východiskovým pojmom pri klasifikácii deverbatívnych derivátov je intencia slovesného deja fundujúcej slovesnej lexémy, teda sémantická vlastnosť slovesa, ktorá sa premieta do syntaktickej roviny, do jeho valenčných vlastností. Pravda, náš slovotvorný opis je paradigmatický, skúmame významy odvodených slov nezávisle od vetného kontextu, preto tu odpadá ako klasifikačné kritérium syntagmatická (syntaktická) distribúcia a v tom zmysle je náš prístup k syntaxi opačný ako u maďarských bádateľov. Nevšimame si úlohu *odvodeného slova vo vete*, prípadne jeho zameniteľnosť s príslušným základovým slovom v tom istom syntaktickom okolí, ale všimame si funkciu *odvodzujúceho, základového slova vo vete*. Všimame si, koľko účastníkov vo vete na seba sloveso ako predikát viaže, a táto charakteristika nám pomáha pri zisťovaní jeho derivačných možností, pri zisťovaní toho, aké substantíva a adjektíva od neho možno odvodiť. Pri takomto prístupe sa paralelizmus medzi syntaxou a tvorením slov prejavuje v obsahovom pláne,²⁷ v tom, že napr. od sloves viažúcich sa s priamym akuzatívom, ktorý sa na syntaktickej a morfológickej rovine charakterizuje ako akuzatív zásahový alebo výsledkový,²⁸ odvodzujú sa substantívne deriváty s významom výsledku deja (*plieť* — *pletienka*, *piecť* — *pečienka*, *tkáť* — *tkanina* ap.), od sloves viažúcich sa s inštrumentálom miesta sa odvodzujú substantívne deriváty s významom miesta [*prechádzať* (*čím*) — *prechod*, *brodiť sa* (*čím*) — *brod*], od sloves viažúcich sa s inštrumentálom prostriedku sa odvodzujú názvy prostriedkov [*plniť* (*čím*) — *plnka*; *vystlať* (*čím*) — *výstelka* ap.]. Takýto paralelizmus však nikdy nie je priamočiary, pre všetky skúmané slovesá s istou väzbou neplatí záväznosť odvodzovania derivátov s príslušným významom, väzobné vlastnosti sloves iba signalizujú isté možnosti, ktoré sa na slovotvornej rovine môžu, ale nemusia realizovať. Odvodzovacie možnosti slovesa závisia bezprostrednejšie od intencie, ktorá predstava sémantickú hodnotu, než od valenčných vlastností slovesa, proti ktorým má intencia charakter hĺbkovej štruktúry.²⁹

Skúmaním vplyvu intenčných vlastností slovesa na jeho odvodzovacie možnosti sa budeme zaoberať v konkrétnej materiálnej časti našej práce. Tu chceme iba pripomenúť, že skutočnosť, že sloveso má alebo nemá pri sebe podmet, predmet, okolnostné určenie ap., poskytuje istú informáciu o jeho sémantike a je do istej miery ukazovateľom toho, či sa od tohto slovesa odvodzuje činiteľ deja, miesto deja a rozličné „objekty“ deja. Sme si však vedomí, že takáto informácia je len nepriama a vyžaduje si skúmanie toho, akú sémantickú hodnotu má podmet, predmet atď., a dokonca môže aj myliť, lebo ako na to poukázal F. Daneš,³⁰ gramatická forma (gramatický, t. j. valenčný vzorec vety) môže simulovať istú sémantickú štruktúru vety, t. j. isté meno v nominatíve s funkciou podmetu môže byť napr. vo vete „štylizované“ ako agens, i keď je jeho sémantický charakter iný.

Keď teda pri skúmaní sémantickej stránky deverbatívneho odvodzovania získavame isté orientačné body i zo syntaktických vlastností sloviess, neznamená to nadradovanie syntaktického plánu slovotvornému. Skôr sa tým iba potvrdzuje, že nad obidvoma týmito plánmi stojí sémantický (gnozeologicko-logický) plán, ktorý je obidvom spoločný.³¹

Poznámky k 1. kapitole

¹ HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 28—34; DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962, s. 14—18. U obidvoch autorov sú odkazy na ďalšiu literatúru k tejto otázke.

² DOKULIL, M.: op. cit., s. 15.

³ Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 24.

⁴ BRODOWSKA-HONOWSKA, M.: Zarys klasyfikacji polskich derywatów. 1. wyd. Wrocław—Warszawa — Kraków, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1967, s. 84.

⁵ WORTH, D. S.: „Surface Structure” and „Deep Structure” in Slavic Morphology. In: American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists. Red. H. Kučera. Mouton, The Hague—Paris 1968, s. 395—427.

⁶ Tamže, s. 427.

⁷ REVZINA, O. G.: Struktura slovoobrazovateľnych polej v slavianskích jazykach. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1969, s. 8—11.

⁸ Ruský termín *dejatel'* prekladáme všeobecnejším slovom *osoba*, lebo toto pole nezahŕňa iba deriváty označované v československej tradícii ako činiteľské mená, teda deverbatívne názvy osôb (učiteľ), ale aj desubstantívne (nosač) a deadjektívne (mudrec).

⁹ DOKULIL, M.: op. cit., s. 29.

¹⁰ Osnovy postrojenija opisateľnoj grammatiki sovremennoho russkogo literaturnogo jazyka. Red. N. Ju. Švedova. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 51.

¹¹ Výklad tohto pojmu pozri v 6. kapitole tejto práce.

¹² DOKULIL, M.: op. cit., s. 21.

¹³ Porov. MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962, s. 58—87.

¹⁴ Nemožno však nespomenúť, že práve gramatická kategória slovesného rodu je z morfológických kategórií slovesa najtesnejšie spätá s lexikálnou a syntaktickou problematikou. Preto sa napr. v *Morfológii slovenského jazyka* konštatuje, že gramatická kategória slovesného rodu závisí od lexikálno-gramatickej kategórie slovesnej intencie a od lexikálno-gramatickej kategórie slovesného vidu (str. 432), preto nechýbajú ani koncepcie, ktoré pokladajú rod za syntaktickú kategóriu, napr. KOPEČNÝ, F.: Základy české skladby. 2. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1962, s. 118.

Podľa R. Ružičku možno komplex problémov spätý s pojmom genus verbi riešiť iba z pozície synta-

xe, pričom sa pasívum definuje ako trieda transformácií (porov. *Versuch einer Modellierung des Genus Verbi moderner slawischer Sprachen im Rahmen der generativen Transformationsgrammatik*. Zeitschrift für Slawistik, 13, 1962, č. 2, s. 137—178).

¹⁵ DOROSZEWSKI, W.: Podstawy gramatyki polskiej. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1963, s. 283—318.

¹⁶ POMIANOWSKA, W.: Klasyfikacja rzeczowników odrzeczownikowych. 1. wyd. Wrocław — Warszawa — Kraków, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1963. 199 s.

¹⁷ HORECKÝ, J.: op. cit., s. 21.

¹⁸ DOKULIL, M.: K vzájemnému poměru slovtvorby a skladby. In: Acta Univ. Carol. Philologica. 3. Slavica Pragensia, 4, 1962, s. 369—379; DOKULIL, M.: Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax. In: Travaux linguistiques de Prague. 1. Red. J. Vachek. Prague, Éditions de l'Académie Tchécoslovaque des Sciences 1964, s. 215—223.

¹⁹ MOTSCH, W.: Zur Stellung der Wortbildung in einem formalen Sprachmodell. In: Studia Grammatica. 1. Berlin, Akademie-Verlag 1962, s. 31—50.

²⁰ Keďže v nej však formant i základ možno identifikovať, J. Furdík pochybuje o oprávnenosti pokladať slovo *fruchtbar* za nečleniteľné. Podľa neho transformácia tu nanajvyš ukazuje štruktúrnú odlišnosť deverbatív od desubstantív, ale vyčleniteľnosť základu a formantu svedčí o zreteľnej slovo- tvornej štruktúre slova. Porov. FURDÍK, J.: O súčasných smeroch slovo- tvorného bádania. Jazyko- vedný časopis, 20, 1969, s. 76.

²¹ KÁROLY, S.: A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában. In: Általános Nyel- vészeti Tanulmányok. 4. Red. Z. Telegdi. Budapest, Akadémiai Kiadó 1966, s. 91—104. SZABÓ, Z.: A lexikológiai és a grammatikai szóképzésről. Magyar nyelv, 64, 1969, s. 39—46.

²² VOLOCKAJA, Z. M.: Semantičeskaja klassifikacija i sposoby obrazovanija otymionnyh gla- golov. In: Strukturnaja tipologija jazykov. Red. V. V. Ivanov. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 165—180.

²³ Z. M. Volockaja uplatnila pri tvorení slov aj „klasické“ syntaktické transformácie, a to na zisťo- vanie odvodnosti medzi slovami, porov. VOLOCKAJA, Z. M.: Ustanovlenie otnošenija proizvod- nosti meždu slovami. Voprosy jazykoznanija, 9, 1960, č. 3, s. 100—107. Syntaktické transformácie uplatnila i P. A. Soboleva na zisťovanie smeru odvodnosti pri konverzii, porov. SOBOLEVA, P. A.: O transformacionnom analize slovoobrazovatel'nyh otnošenij. In: Transformacionnyj metod v struk- turnoj lingvistike. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1964, s. 114—141.

²⁴ Nezávisle od Volockej uplatnila podobnú metódu J. Berrárová. Porov. BERRÁR, J.: Szóképzés, lexika és szintaxis. (Tvorenie slov, lexika a syntax.) In: Általános Nyelvészeti Tanulmányok. 3. Red. Z. Telegdi. Budapest, Akadémiai Kiadó 1965, s. 35—42. Porov. i FURDÍK, J.: op. cit., s. 69.

²⁵ KÁROLY, S.: op. cit., s. 103.

²⁶ BERRÁR, J.: op. cit., s. 35—42.

²⁷ Teda nie vo vetných členoch vymedzených gramaticky, ale vo vetných členoch vymedzených sémanticky, a tým vlastne dávame za pravdu M. Dokulilovi.

²⁸ MIKO, F.: op. cit., s. 136; ORAVEC, J.: Vázba slovív v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 77 n.

²⁹ Porov. RUŽIČKA, J.: Valencia slovív a intencia slovesného deja. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 50—56.

³⁰ DANEŠ, F.: Some Thoughts on the Semantic Structure of the Sentence. Lingua, 21, 1968, s. 63.

³¹ K takémuto výsledku dochádza vlastne i generatívna gramatika, ktorá vo svojich novších ver- ziách operuje čoraz viac vetnými členmi na povrchovej štruktúre vety, kým hĺbková syntax, hĺbkové „pády“ odrážajú stále viac logicko-sémantické vzťahy vo vete, majú teda sémantický charakter.

2. Klasifikačné princípy v tvorení slov

2,00 Konštitutívnu vlastnosťou odvodeného slova je to, že jeho forma i jeho význam sa dajú vyložiť poukázaním na nejaké iné slovo skúmaného jazyka. Toto slovo vystupuje vo vzťahu k odvodenému slovu ako odvodzovacie, základové. Vzťah medzi základovým a odvodeným slovom môže byť priamy i nepriamy, a preto je vhodné rozlišovať pojem fundácie a pojem motivácie, ako ich do našej slovotvornej literatúry uviedol M. Dokulil: Medzi dvoma pomenovaniami A a B je vzťah *fundácie* vtedy, keď B vzniklo z A alebo naopak (genetické použitie termínu), prípadne vtedy, ak sa A hodnotí ako prius, B ako posterius alebo naopak (synchronne použitie termínu).

O vzťahu *motivácie* medzi A a B hovoríme vtedy, ak existencia B je zdôvodniteľná prostredníctvom existencie A alebo naopak, prípadne ak B je vysvetliteľné pomocou A alebo naopak.¹ Na inom mieste M. Dokulil bližšie vysvetľuje tieto pojmy takto: *Motivovanosťou* slova rozumieme jednak vôbec zdôvodnenosť jeho existencie, jednak schopnosť slova poukázať na skutočnosť prostredníctvom iného slova alebo iných slov; naproti tomu *fundovanosťou*, odvodenosťou slova mienime to, že slovo je formálne a významovo založené na inom slove, ktoré vzhľadom naň je fundujúce, základové.²

2,01 Základným slovotvorným vzťahom je vzťah fundácie. Súvzťažnosť odvodeného slova s jeho fundujúcim, základovým slovom vytvára podmienky na to, aby slovo malo *slovotvornú formu*, t. j. aby sa dalo členiť na slovotvorný základ a slovotvorný formant. *Slovotvorný základ* odvodeného slova definujeme podľa M. Dokulila ako tú časť odvodeného slova, ktorá je totožná s odvodzovacím základom fundujúceho slova a vstupuje do slova fundovaného.³

Slovotvorný formant je súhrn formálnych črt, ktorými sa odvodené slovo odlišuje od základového slova. Zahŕňa slovotvorný afix (sufix, prefix, prípadne prerývanú morfému), tvaroslovnú charakteristiku i príslušné hláskové alternácie.⁴

2,10 Vzájomný vzťah slovotvorného základu a slovotvorného formantu určuje slovotvornú štruktúru slova. V slovotvornej štruktúre slova je podľa J. Horeckého

formant vždy prvkom určujúcim, identifikujúcim a slovotvorný základ je prvkom určeným, diferencujúcim.⁵ Toto tvrdenie je zovšeobecnením tej skutočnosti, že slovotvorný formant vždy modifikuje istým spôsobom význam slovotvorného základu. Pritom však stupeň tejto modifikácie (obmieňania významu) nie je pri všetkých odvodených slovách rovnaký. Preto dôležitým klasifikačným princípom je rozlišovanie odvodených slov podľa toho, do akej miery mení slovotvorný formant význam odvodeného slova proti významu základového slova.

2,11 M. Dokulil uplatňuje toto kritérium tak, že rozlišuje tri typy onomaziologických a podľa toho i slovotvorných kategórií:⁶ mutačný, modifikačný a transpozíčný. Pri *mutačnom type*, ktorý je zo slovotvorného hľadiska najdôležitejší, je jav, napr. substantia, charakterizovaný podľa priameho alebo nepriameho vzťahu k prvku tej istej alebo inej kategórie. Význam odvodeného slova vzhľadom na základové slovo sa pri mutačnom type dost podstatne mení. Pri *transpozíčnom* (abstrakčnom) *type* jav, ktorý zvyčajne chápeme ako príznak, teda ako závislý od substantie, sa *zovšeobecňuje a chápe ako samostatne existujúci, pričom abstrahujeme od všetkých javov, od ktorých objektívne závisí*. Najtypickejšie prípady tohto typu sú spredmetnenie vlastnosti, jeho jazykovým vyjadrením je premena adjektíva na substantívum, a spredmetnenie deja, premena (finitného) slovesa na (dejové) substantívum. Pri *transpozíčnom type* sa nemení lexikálny význam základového slova, mení sa iba slovný druh. Pri *modifikačnom type* sa k obsahu daného pojmu pridáva určitý doplňujúci znak, ktorým sa jav modifikuje. Sem patria onomaziologické kategórie deminutívnosti, augmentatívniosti, hromadnosti a prechýlenia.

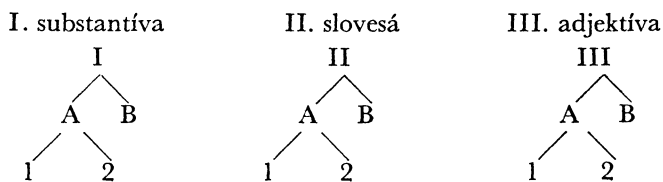
2,12 K hierarchizácii odvodených slov podľa toho, ako sa v nich javí vzťah určeného a určujúceho prvku, dospieva i poľská lingvistka M. Brodowska-Honowska vo svojej práci *Żarys klasyfikacji polskich derywatów*.⁷ Autorka nepokladá formant vždy za určujúci prvok a slovotvorný základ za prvok určený, ale uplatňuje tento vzťah diferencovane v dvoch veľkých triedach slovotvorných útvarov rozdelených podľa kategoriálneho charakteru derivátu ako slovného druhu a podľa charakteru slovotvorného základu ako slovného druhu. M. Brodowska-Honowska rozlišuje v rámci všetkých troch hlavných slovných druhov substantív, adjektív a sloviess útvarov A, ktorých slovný druh sa odlišuje od slovného druhu základového slova, a útvarov B, ktorých slovný druh je identický so slovným druhom základového slova. Útvary A sú teda deverbatívne a deadjektívne substantíva, deverbatívne a desubstantívne adjektíva a napokon desubstantívne a deadjektívne slovesá. Útvary B sú desubstantívne substantíva, deadjektívne adjektíva a deverbatívne slovesá. Vo všetkých odvodených slovách typu A je formant určeným prvkom, reprezentuje jednotu formácie, jeho úlohou je zmeniť slovný druh slova, kým slovotvorný základ je určujúcim prvkom, a to určujúcim predovšetkým svojim lexikálnym významom. Vo všetkých útvaroch typu B slovotvorný základ i derivát zostávajú v tom istom slovnom druhu, formantu pripadá funkcia doplniť, modifikovať význam

základového slova; formant je prvkom určujúcim, diferencujúcim, základ prvkom určovaným. Vzťah identifikujúcich a diferencujúcich prvkov je teda v oboch týchto základných skupinách odvodených slov práve opačný.

Zo slovotvorného hľadiska sú prvoradá útvary typu A, ktorých funkciou je pretvárať iné časti reči na substantíva. Túto funkciu nazýva autorka *štruktúrnou* funkciou, kým funkciu útvarov typu B nazýva *modifikujúcou*. Pri ďalšom dichotomickom členení zasahujúcom iba útvary typu A uplatňuje sa autorkino prihliadanie na syntaktické vzťahy, na úlohu odvodeného slova vo vete, ktoré je pre poľskú slovotvornú školu typické. M. Brodowska-Honowska rozdeľuje odvodené slová na deriváty typu A₁, ktoré majú iba *syntaktickú funkciu*, a deriváty typu A₂ s *funkciou syntakticko-sémantickou*. Deriváty so syntaktickou funkciou sa kryjú s Dokulilovým transpozičným typom. Tieto deriváty nevňášajú do výpovede nič nového, pretvárajú iba slovný druh vetných členov (*počúvam, že vtáci spievajú* — *počujem spev vtákov*). Môžeme ich transformovať tak, že nemusíme k nim pridať nijaký nový vetný člen. Deriváty A₂ s funkciou syntakticko-sémantickou vystupujú vo vete na mieste aspoň dvoch vetných členov, napr. *lenivec* — ktosi lenivý. Pri transformácii derivátov typu A₂ treba derivát nahradit syntaktickou skupinou, ktorá vyjadruje jeho približný významový ekvivalent.

Ako výsledok dvoch dichotomických členení vznikajú aj u M. Brodowskej-Honowskej tri typy odvodených slov, slová s *funkciou čisto syntaktickou*, s *funkciou syntakticko-sémantickou* a s *funkciou sémantickou* (modifikačnou), ktoré možno porovnávať so základnou klasifikáciou Dokulilovou, lebo vykazujú istý paralelizmus:

Klasifikácia M. Brodowskej-Honowskej:

V kategórii substantív do triedy A₁ patria názvy deja (deverbatíva) a názvy vlastností (deadjektíva), do triedy A₂ patria od slovesných základov utvorené názvy dejového činiteľa, nástroja, výsledky deja a názvy miesta; od adjektívnych základov sem patria názvy nositeľov vlastnosti, a to osobné, hromadné a neživotné mená. Do triedy B — modifikačnej patria hypokoristiká, prechýlené mená a kolektíva.

V kategórii sloviess do triedy A₁ (čistý transpozičný syntaktický typ) sú zaradené deadjektívne slovesá s funkciou doplnku (sekundárne aj desubstantíva): *bieleť sa* = byť bielym, *svedčiť* = byť svedkom. Do triedy A₂ sú zaradené slovesá, ktorých sémantickým vkladom je označenie činnosti ako takej: *bieliť* = robiť bielym, sekundárne i desubstantíva: *vyhľadať koho* = spôsobiť hlad, a desubstantíva s významom robiť niečo: *jamkovať*. V triede B sú slovesá modifikujúce spôsob činnosti: *volávať, zavolať* ap.

Pri adjektívach je ťažké určiť hranicu medzi triedami A₁ a A₂. V zásade každé

desubstantívne adjektívum, ktorého funkcia spočíva v transpozícii prívlastku vyjadreného substantívom, možno traktovať ako syntaktickú transpozíciu: *otcov* — *otca*, *morský breh* — *breh mora*.

Do skupiny A₂ (funkcia syntakticko-sémantická) možno zaradiť desubstantívne adjektíva s príznamom podobnosti transformovateľné s „ako“: *listová zeleň* — ako pri listoch.

Z deverbatívnych adjektív predstavujú čisto syntaktický (transpozičný) typ (A₁) adjektíva funkciou identické s participiami: *lepkavé ruky* — lepiace sa ruky. Štruktúry typu A₂ vnášajú do participiálneho významu dodatkové akostné významy spočívajúce v potenciálnosti prejavujúcej sa jednak ako možnosť (*dojný*, *pitný*), jednak ako sklon (*pomstivý*, *klátivý*). Do modifikačnej skupiny (B) patria všetky formy tzv. absolútneho stupňovania: *belavý*, *milučký*⁸ (tab. 1, tab. 2).

Tabuľka 1

Schéma klasifikácie substantív u M. Brodowskej-Honowskej

A ₁ s funkciou syntaktickou	A ₂ s funkciou syntakticko-sémantickou	B s funkciou sémantickou
názvy deja názvy vlastnosti (abstraktá na -osť, -ota ap.)	nositelia vlastnosti osobní: <i>mudrc</i> neosobní: <i>žltok</i> hromadní: <i>spoločenstvo</i> činitelia deja nástroje výsledky (produkty) názvy miesta	deminutíva augmentatíva feminatíva kolektíva hypokoristiká

Tabuľka 2

Schéma klasifikácie substantív u M. Dokulila

Onomaziologické kategórie transpozičné	Onomaziologické kategórie mutačné	Onomaziologické kategórie modifikačné
dejové mená mená vlastnosti	nositelia vlastnosti nositelia predmetného vzťahu nositelia dejového vzťahu činiteľské mená mená prostriedku činnosti mená paciensa činnosti mená výsledku činnosti miestne mená	deminutíva augmentatíva prechýlené mená hromadné mená názvy mláďat
	onomaziologická kategória okolnostného vzťahu	

2,20 Ak porovnáme tabuľku 1 a tabuľku 2, môžeme zistiť, že napriek odlišným teoretickým východiskám obidvoch autorov sa obidve klasifikácie nápadne podobajú. M. Dokulil vychádza z onomaziologicko-pojmovej štruktúry slova, z logicko-sémantickej oblasti stojacej na hranici jazyka a mimojazykovej skutočnosti a slovo- tvornú klasifikáciu, a teda aj slovo tvorné kategórie podriaďuje onomaziologickým kategóriám. M. Brodowska-Honowska odmieta Dokulilove onomaziologické kategórie, slovo tvornú klasifikáciu opiera o vnútrojazykové javy: o slovné druhy a syntaktické vzťahy, ktoré medzi týmito slovnými druhmi existujú. Keď napriek tomu dospieva ku klasifikácii blízkej klasifikácii Dokulilovej, znamená to, že protiklad medzi obidvoma autormi nie je neprekonateľný. Rozdiel medzi nimi je iba v opačnom poradí hierarchicky najvyššie postavených tried: U M. Brodowskej-Honowskej je na prvom mieste kritérium identickosti, resp. rozdielnosti slovného druhu základového a odvodeného slova. U M. Dokulila sa členenie podľa slovo- druhového charakteru základového slova uplatňuje až na druhom mieste.

Členenie na slovné druhy už samo osebe je i členením pojmovým (porovnaj substantívum — substancia, adjektívum — vlastnosť, sloveso — dej), a preto každá slovo tvorná teória s ním počíta.

2,21 V štúdií *Ke koncepcii porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvorění slov“*⁹ uvádza M. Dokulil základné slovo tvorné vlastnosti slova:

1. slovný druh (a jeho podkategórie),
2. slovo tvorný spôsob (t. j. derivácia, kompozícia ap.),
3. slovný druh základového slova (základových slov),
4. formant,
5. obsahová (onomaziologická) štruktúra,
6. sémantická trieda

a uvádza, že základné parametre slovo tvorného systému treba hľadať v rôznych kombináciách, resp. prienikoch týchto vlastností, z ktorých prvá až štvrtá sa dajú vymedziť formálne, piata a šiesta obsahovo. Tento dualizmus slovo tvorných vlastností slov ako jednotiek slovo tvorného systému umožňuje dvojaký prístup k slovo- tvornému systému: a) ako k systému formálnych, i keď čiastočne obsahovo podlo- žených prostriedkov konštrukcie slovných štruktúr — tento systém sa vytvára iba kombináciami formálnych vlastností 1—4; b) ako k systému slovo tvorných pro- striedkov zakotvených v určitých triedach obsahových — tento systém sa vytvára kombináciami (prienikmi) formálnych vlastností 1—4 s obsahovými vlastnosťami 5 a 6.

2,22 V našej vlastnej práci postupujeme tak, že východiskom je nám v rámci odvodzovania sufixáciou prienik vlastnosti 3 a 1 — slovný druh základového slova a slovný druh odvodeného slova. Skúmame odvodzovanie substantív od sloviac (primárnych i sekundárnych) a zisťujeme, aké slovo tvorné významy možno pri- radiť deverbatívam odvodeným od istej konečnej množiny konkrétnych slovenských

slovies. Keďže slovný druh derivátu nie je tu totožný so slovným druhom základového slova, ide v našom prípade o odvodeniny, ktoré M. Brodowska-Honowska vymedzuje ako typ A, v ktorom formant je určovaným prvkom a slovotvorný základ je určujúcim prvkom. Preto si splnenie našej úlohy vyžaduje podrobnú významovú analýzu slovotvorných základov, teda odvodzovacích slovies.

Poznámky k 2. kapitole

¹ DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962, s. 11.

² Tamže, s. 124.

³ Tamže, s. 135.

⁴ V našej práci budeme na označenie časti odvodeného slova, ktorá stojí proti slovotvornému základu, zásadne používať termín formant, a nie pojem sufix, ktorý je užší, a to i vtedy, keď sa budeme odvolávať na práce autorov, ktorí pojem formant nepoužívajú.

⁵ HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 13.

⁶ O pojme onomaziologickej kategórie, o klasifikácii onomaziologických kategórií a o ich vzťahu k slovotvorným kategóriám porov. DOKULIL, M.: op. cit., s. 29—49, s. 68—76. O rozlišovaní mutačných, transpozičných a modifikačných kategórií porov. tamže, s. 43.

⁷ BRODOWSKA-HONOWSKA, M.: Zarys klasyfikacji polskich derywatów. 1. wyd. Wrocław—Warszawa — Kraków, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1967, s. 98.

⁸ Tamže, s. 19.

⁹ DOKULIL, M.: Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvoření slov“. Slovo a slovesnost, 24, 1963, s. 85.

3. Slovotvorný význam slova. Vzťah lexikálneho a slovotvorného významu

3,00 Samo vymedzenie pojmu *slovotvorný význam slova* je jedným z kľúčových problémov teórie odvodzovania slov. Hoci každá slovotvorná práca musí s významom odvodeného slova počítať a spravidla sa v slovotvornej literatúre významy odvodených slov aj opisujú a klasifikujú, niet jednoty v tom, čo sa má z významu odvodeného slova pokladať za vec špecificky slovotvornú, a preto sa slovotvorné opisy líšia v tom do akej miery sa v nich na význam odvodeného slova prihliada. Otázka vymedzenia slovotvorného významu súvisí s riešením radu ďalších otázok, napr. s otázkou, čo v slove je nositeľom slovotvorného významu, s homonymiou a polysémiou slovotvorných prostriedkov (formantov), s kontextovou podmienenosťou slovotvorného významu, s určením jednotky slovotvorného významu. Riešenie týchto otázok závisí od celkovej koncepcie teórie odvodzovania slov toho-ktorého autora.

3,01 Skôr však, než si všimneme niektoré slovotvorné opisy z hľadiska ich prístupu k významu odvodeného slova, poznamenávame, že termín *slovotvorný význam slova*, ktorý tu budeme používať, nie je všeobecne zaužívaný. Napríklad v Horeckého *Slovotvornej sústave slovenčiny* sa tento termín vôbec nevyskytuje. Ani v *Tvoření slov v češtině* nie je tento termín vlastnou súčasťou terminologického aparátu. Pojem slovotvorný význam slova tu nie je presne definovaný, i keď sa tu termín slovotvorný význam sporadicky vyskytuje (napr. v 1. teoretickom diele v kapitole venovanej lexikalizácii na s. 99, v 2. diele napr. na s. 209, 245, 282). Autori tento termín berú s rezervou, lebo ho dávajú vždy do úvodzoviek alebo do zátvorky. Ak však uznávame relatívnu samostatnosť slovotvornej roviny jazyka a ak uznávame, že na tejto rovine máme do činenia s bilaterálnymi jednotkami, treba, nazdávame sa, uznať i relatívnu samostatnosť a vyčleniteľnosť slovotvorného významu slova voči významu lexikálnemu a gramatickému i napriek terminologickej nevyjasnenosti tohto pojmu a i napriek tomu, že s týmto vyčlenením sú spojené ťažkosti. Tieto ťažkosti sú objektívneho charakteru a sú podmienené hraničným postavením slovotvornej roviny, ako sme ukázali v 1. kapitole našej práce. Okrem toho sa domnievame, že i v slovotvorných prácach, v ktorých sa s termínom slovotvorný význam slova nestretáme, je obsah tohto pojmu implicitne prítomný. Tým, že sa isté významy

do slovotvorných opisov zaraďujú, sa prakticky v každom slovotvornom opise zaoberajú k slovotvornému významu isté stanovisko.

3,02 Vo všeobecnosti možno v súčasnej slovotvornej literatúre pozorovať dve základné chápania slovotvorného významu:

1. Slovotvorný význam sa pripisuje odvodenému slovu, teda slovotvornej formácii ako celku, neuvažuje sa o význame sufixu (formantu), ale iba o význame, ktorý vzniká súhrnom všetkých štruktúrnych zložiek slova. Vtedy sa hovorí o slovotvornom význame istej vyššej nadindividuálnej jednotky (slovotvorného modelu, typu, vzoru ap.), t. j. jednotky tvorenej integráciou formantu s istými vlastnosťami slovotvorného základu.

2. Za nositeľa slovotvorného významu slova sa pokladá tá časť slova, ktorou sa odvodené slovo odlišuje od odvodzujúceho slova, t. j. formant, a hľadá sa istá minimálna jednotka slovotvorného významu. Prvé chápanie v doterajšej slovotvornej literatúre prevažuje (u nás sa takto chápe slovotvorný význam i v Horeckého *Slovotvornej sústave slovenčiny* i v *Tvoření slov v češtině*), druhé sa začína uplatňovať najmä v súvislosti s úsilím o formalizovaný opis slovotvorného systému skúmaného jazyka.

3,10 V *Slovotvornej sústave slovenčiny* sa za jednotku slovotvorného významu pokladá slovotvorný model. Pri vymedzení slovotvorného modelu vyšiel J. Horecký z toho, že slovo má nielen pomenovacia funkciu, ale aj určitú hodnotu, ktorá vyplýva jednak z pomeru častí tvoriacich jeho štruktúru, jednak z jeho pomeru k slovám s podobnou alebo odlišnou slovotvornou štruktúrou. Z jestvovania rovnorodých odvodených slov sa dá abstrakciou dospieť k schémam, podľa ktorých sa tvoria nové slová. Tieto schémy nazýva J. Horecký slovotvornými modelmi, „lebo sú modelom, vzorom, podľa ktorého sa v prípade potreby tvoria nové slová.“¹ Konštitutívnymi znakmi slovotvorného modelu sú formálne i obsahové prvky: „slovný druh základového slova, formant (prípona), na ktorý sa viaže presne vymedzený význam.“

3,11 Rodovým pojmom, pojmom nadradeným slovotvornému modelu, je pojem sémantickej triedy. J. Horecký zaraďuje všetky slová slovnej zásoby bez ohľadu na to, či sú odvodené, zložené alebo neodvodené, do tried podľa „gramatických, významových, slovotvorných i semaziologických vlastností“.² Každá trieda je charakterizovaná typickými črtami, ktoré sa síce jednotlivito vyskytujú aj v iných triedach, ale ich súhrn je pevný a typický pre danú triedu. Triedy tvoria uzavretý systém, ktorý v rámci substantíva umožňuje binárne členenie znázornené v tabuľke 3.³

Jednotlivé slovotvorné modely sa v *Slovotvornej sústave slovenčiny* preberajú v týchto triedach (každaj je venovaná osobitná kapitola): názvy osôb (s podskupinami prechýlených mien a názvov mládat), názvy vecí a nástrojov, názvy miesta, názvy vlastností, hromadné názvy, zdrobneniny.

Tabuľka 3

Triedenie slovnjej zásoby podľa J. Horeckého

Vlastné mená		Apelatíva						
miestne	osobné	životné		neživotné				
		osoby	zvieratá	konkrétne			abstraktné	
				miesto	vec	látka nástroj	vlastnosť	dej
		miera						
		ženské	mláďatá					
		kolektíva		kolektíva				

3,12 Druhovým pojmom, pojmom podradeným slovtvornému modelu je slovtvorný typ. Triedenie na slovtvorné modely a typy však nie je u Horeckého jednotné, lebo raz sa za kritérium triedenia berie formálny prvok, napr. v slovtvornom modeli sloveso + *teľ* sa rozlišujú dva slovtvorné typy: nedokonavé sloveso + *teľ* a predponové dokonavé sloveso + *teľ*, raz zase prvok významový, napr. v prídavných menách na *-cí* (sloveso + slovtvorná prípona *-cí*) sú tri slovtvorné typy rozlíšené podľa „celkového významu“: 1. adjektíva s významom aktívnym (*obrábaci, stíhaci, vyšetrovaci*), 2. adjektíva s významom obojakým, resp. neutralizovaným (*pozorovaci, vrtaci, obkladaci*), 3. adjektíva s významom pasívnym. Ťažkosti s vymedzovaním inventára slovtvorných významov v rámci teórie uplatňovanej v *Slovtvornej sústave slovenčiny* sú podmienené tým, že sa tu explicitne nespomína, ktoré významové rozdiely sú rozhodujúce pre vyčlenenie slovtvorných modelov a ktoré pre vyčlenenie slovtvorných typov, sémantická analýza v rámci istého slovtvorného modelu ide pri jednotlivých substantívnych triedach do rôznej hĺbky. Slovtvorný význam niekedy viac, inokedy menej splýva s významom lexikálnym. Pri definovaní pojmu slovtvorného modelu však J. Horecký poukázal na dôležitú a vlastne podstatnú vlastnosť slovtvorného významu bez ohľadu na to, či ju pripisujeme slovtvornému modelu alebo typu, totiž že slovtvorný význam (u Horeckého význam modelu) nie je zovšeobecnením *lexikálneho významu slov*, ale zovšeobecnením *štruktúry slova*, zovšeobecnením získaným z charakteru slovtvorného základu a slovtvorného formantu a ich vzájomného vzťahu. Na toto nadviazal M. Dokulil, ktorý však nepracuje s pojmom model, ale namiesto neho hovorí radšej o slovtvornom type, lebo vlastnosť byť predlohou pre nové slová nepokladá za podstatnú vlastnosť pojmu, ktorý J. Horecký nazýva slovtvorným modelom.⁴ (Ako predloha často slúžia celkom konkrétne slová, a nie abstraktné schémy, akými sú slovtvorný model, resp. typy.)

3,20 M. Dokulil vymedzuje *slovtvorný typ* ako všeobecný slovtvorný pojem, ktorý je daný určitou všeobecnou onomaziologicko-sémantickou štruktúrou, určitou formálnou slovtvornou štruktúrou (prejavujúcou sa v slovnodruhovom charaktere

základu) a určitým formantom. Napríklad slovotvorný typ *bučina* je charakterizovaný onomaziologickou formulou „porast tvorený ...”, v slovotvornom základe sú podstatné mená označujúce rastliny, formant sa skladá z prípony *-in-* a tvaroslovnej charakteristiky podľa vzoru *žena*.⁵

Slovotvornému typu je bezprostredne nadradený pojem *slovotvorná kategória*, ktorý sa odlišuje od slovotvorného typu tým, že abstrahuje od určitého formantu. Hierarchicky najvyššie je teda postavená rovina onomaziologickej kategórie, napr. nositelia vlastnosti, jej je podradená rovina slovotvornej kategórie (napr. deadjektívne názvy nositeľov vlastnosti) a tejto roviny je zasa podradená rovina slovotvorného typu, ktorá konkretizuje nielen slovný druh základu, ale aj formant (napr. deadjektívne názvy nositeľov vlastnosti s formantom *-ec*).

Slovotvornému typu je podradený pojem *podtypu*, ktorý reprezentuje osobitný význam slovotvorného typu. Podľa Dokulila pri stanovení typu treba vychádzať z prirodzeného najvšeobecnejšieho významu slov do neho zahŕňaných. Špecifické významy potom vyčleňujú podtypy, prípadne ešte konkrétnejšie skupiny.

3,21 Pri vymedzení pojmu slovotvorného typu M. Dokulil zdôrazňuje, že slovotvorný typ sa odlišuje od slova nielen tým, že predstavuje vyšší stupeň zovšeobecnenia (abstrakcie), ale aj inou kvalitou abstrakcie. Napríklad názvy zvierat predstavujú veľmi vysoký stupeň zovšeobecnenia, a predsa netvorí nijaký slovotvorný typ, ba ani slovotvornú kategóriu vyššieho stupňa. Slovotvorný typ nie je totiž zovšeobecnením lexikálneho významu slov, lež zovšeobecnením *vnútornej formy* slova, zovšeobecnením jeho štruktúry a slovotvorného základu pri zachovaní konkrétnosti formantu.⁶

3,22 Vzťahom slovotvorného a lexikálneho významu v slove sa M. Dokulil zaoberá v kapitole venovanej lexikalizácii.⁷ Termín *slovotvorný význam* slova tu používa za ekvivalentný humboldtovskému pojmu *vnútorná forma* slova, t. j. za význam vyplývajúci z jeho slovotvornej formy, z jeho štruktúrnych zložiek (presnejšie by sme povedali z bezprostredných zložiek).

Podľa M. Dokulila vzťah medzi slovotvorným a lexikálnym významom je pri rozdielnych slovotvorných typoch rozdielny; odvodené slová nepodliehajú v rovnakej miere lexikalizácii. [Lexikalizácia je vytváranie priameho vzťahu slova ku skutočnosti, vytváranie bezprostredného vzťahu slova k označovanému pojmu ako celku, neprihliadanie na syntagmatickú štruktúru pojmu. Nastáva vtedy, keď sa (novo) utvorené slovo dostáva do jazykového obehu.] Veľmi malý stupeň lexikalizácie možno pozorovať napr. pri činiteľských menách utvorených formantom *-tel*. Pri väčšine týchto mien sa lexikálny význam celkom kryje s ich významom slovotvorným (t. j. s ich vnútornou formou), napr. *cestovateľ* = ten, kto cestuje (lexikálne i slovotvorne). Opačný extrém predstavujú slová, ktorých „vnútorná forma“ je už iba vecou etymologického skúmania, ktoré sa cítia ako celkom nemotivované;

a teda sémanticky nečleniteľné (*malina*). Medzi týmito dvoma pólmi je veľa útvarov, ktorých zvyčajný lexikálny význam nie je úplne zhodný so slovotvorným významom, ale ktoré si s ním uchovávajú tesnú súvislosť, takže keď treba, možno ich použiť i vo význame zhodnom so slovotvornou formou. Uzuálny lexikálny význam sa môže odlišovať od slovotvorného významu predovšetkým svojím rozsahom: môže byť užší alebo širší než slovotvorný význam. Príklad, keď lexikálny význam je širší ako slovotvorný, predstavuje napr. slovo *truhlár*. Týmto slovom sa neoznačuje iba výrobca truhel, takisto ako sa synonymom *stolár* neoznačuje iba výrobca stolov; truhla, stôl tu predstavujú iba reprezentatívny výrobok zastupujúci množinu výrobkov toho istého druhu. Slovo *truhlár* však možno použiť i na označenie špeciického prípadu výrobcu truhel. Slovo *praženec* má naproti tomu lexikálny význam užší než slovotvorný; v hutníctve sa ním označuje iba *pražená ruda*, ale toto slovo možno pokladať za ústrojné i vtedy, keď ho budeme vzťahovať na niečo iné, čo vzniklo pražením, napr. pražený pokrm. Nebráni tomu ani to, že tieto významy (zvláštny a všeobecný) nie sú v slovníkoch doteraz zaznamenané, lebo slovotvorná štruktúra, ak je živá, môže potenciálne v zásade označovať to, čo pokrýva príslušný slovotvorný význam.⁸

V knihe *Vývojové postupy české slovní zásoby*⁹ vystihuje I. Němec vzťah lexikálneho a slovotvorného (štruktúrneho) významu logickými operáciami ekvivalencie, inkluzie a prieniku. Pri ekvivalencii sa obidva tieto významy kryjú, pri inklúzii je lexikálny význam zahŕňaný štruktúrnym významom. Ak chceme vystihnúť lexikálny význam, musíme štruktúrny význam zúžiť (sem patrí i Dokulilov príklad *praženec*); pri prieniku obidvoch významov, t. j. ak si lexikálny význam zachováva len niektoré prvky štruktúrneho významu a iné má navyše, poskytuje štruktúrny význam iba etymologickú informáciu (napr. staročeské slovo *obruč* štruktúrne to, „co je kolem ruky“, lexikálne „obruč, kruhový pás k stahování a zpevňování, zpravidla kovový“). U Němca, pravda, nejde o vymedzenie slovotvorného významu podľa lexikálneho významu, ale naopak, preto pri inklúzii preberá iba prípad, keď je slovotvorný význam širší ako lexikálny. Z uvedeného Dokulilovho výkladu však vyplýva, že existuje aj inklúzia, keď je širší význam lexikálny.

3,30 Horeckého termínu *slovotvorný model* a Dokulilovmu termínu *slovotvorný typ* sú blízke pojmy *model* a *vzor* sovietskej lingvistky N. A. Janko-Trinickéj; ktorá sa zaoberá vzťahom lexikálneho a slovotvorného významu v štúdií *Zákonitost spätosti slovotvorného a lexikálneho významu v odvozených slovách*.¹⁰ N. A. Janko-Trinickája skúma najmä otázku, či možno slovotvorný afix pokladať za nositeľa slovotvorného významu, a odpovedá na ňu záporne. Podľa autorky slovotvorný afix (sufix) funguje iba ako komponent štruktúry slova, preto nemožno určiť význam sufixu iba jednoducho tak, že odpočítame význam odvodzujúceho slova z významu odvođeného slova. Fakt, že slová so sufixom *-nik* môžu mať rozmanité významy, ešte nedáva právo hovoriť o mnohoznačnosti sufixu, lebo sufix je iba jedným z komponentov formujúcich význam odvođeného slova. Význam sufixu sa realizuje len v spojení

s určitým systémom flexie. Preto je správnejšie hovoriť nie o význame sufixu, ale o význame, ktorý vzniká súhrnom všetkých štruktúrnych komponentov odvodeného slova, teda o význame vzoru. *Model* je potom štruktúrna schéma odvodených slov s poukázaním na afix a kategoriálnu charakteristiku odvodzovacieho základu napr. verbálny základ + *tel'* (+ systém flexie II. skloňovania), *vzor* je štruktúrna schéma odvodených slov s poukázaním na afixy a sémantiku odvodzovacieho základu, v takom stupni zovšeobecnenia alebo konkretizácie, v akom sa táto sémantika zúčastňuje na význame odvodeného základu. Napríklad substantívny základ s významom zvierata + *in* (+ systém flexie I. skloňovania) má význam „mäso pomenovaného zvierata“ (*baranina*). Ale keď zmeníme čo len jeden komponent vzoru, zmení sa i jeho význam: subst. základ s významom látky + *in* (+ systém flexie I. skloňovania) má význam časti tejto látky (*gorošina*), subst. základ s významom zvierata + *in* (+ systém adjektívneho skloňovania) má význam vzťahovosti k zvieratu (*lošadinj*). Vzor je najmenšia samostatná jednotka slovtvorného významu. Model môže mať rad vzorov, napr. substantívny základ + *onok* (+ flexia II. skloňovania) má vzory:

- a) základ zvieracie meno = význam mláďa (*volčonok*),
- b) základ osobné meno = význam nedospelá osoba (*doktorčonok*),
- c) základ vlastné meno = význam žiak, nasledovník (*čapajonok*),
- d) základ predmet = malé, malicherné veci (*stišata*).

3,31 Nemožno presne povedať, aká časť významu odvodeného slova sa podáva sufixom, aká odvodzovacím základom a aká samým faktom spojenia daného základu s daným sufixom. N. A. Janko-Trinickaja nevyklučuje ani možnosť, že istá časť významu sa nevyjadruje ani základom, ani sufixom, ale integráciou morfému istej kvality; napr. ruské adjektívum *cenjnyj* označuje príznak predmetu späť s odvodzovacím základom *cena* + doplňujúci význam kladného hodnotenia predmetu. Tento význam je potenciálne možný v slovách istého sémantického okruhu (*chuť, sila, dĺžka, hĺbka, kvalita* atď.) a integrácia týchto základov s určitými afixami umožňuje realizáciu tejto potenciálnej možnosti. Nejestvujú homonymné sufixy ani homonymné modely, lebo keď sú v modeli všetky komponenty totožné, už to nie sú homonymné modely, ale jeden model, ktorého produkty možno v lexike použiť na vyjadrenie rozličných konkrétnych významov. To isté sa týka mnohoznačnosti vzorov, napr. adjektíva na *-n-* majú rozličné významy, preto pri charakteristike tohto vzoru môžeme hovoriť iba o veľmi všeobecnom význame vzťahu k predmetu, ktorý je v odvodzovacom základe. Konkrétne významy takýchto adjektív patria do slovníka. To isté sa týka odvodzovania slovies. Iná je situácia pri substantívach. Tu je možná bohatá klasifikácia čisto lexikálna (osoby, predmety, miesta atď.), t. j. slovtvorná klasifikácia je vytlačená sémantickou. Ale aj tu za slovtvorný význam vzoru možno pokladať iba význam, ktorý je štruktúrne vyjadrený vzorom. Tie významy, ktoré nie sú vyjadrené štruktúrne a nie sú dôsledkom sémantiky odvodzovacieho základu, možno nazvať sprievodnými lexikálnymi významami vzoru. Základnými sprievodnými významami pri vzore slovesný základ + *tel'* sú významy povolanie, zaobe-

ranie sa ničím, označenie podľa aktu deja, podľa vlastnosti. Sprievodnými významami pri názvoch nástrojov sú stroj, mechanizmus, zariadenie, látka.

3.32 Na názoroch N. A. Janko-Trinickej nás zaujalo najmä tvrdenie, že istá časť významu odvodeného slova sa vyjadruje práve integráciou istých základov s istými formantmi (porovnaj výklad adjektíva *cennyj*). Tu vidíme náznak nového prístupu k slovotvornému významu, ktorý spočíva vo vypracovaní pravidiel, podľa ktorých sa spájajú istým spôsobom sémanticky vymedzené slovotvorné základy s istými konkrétnymi sufixami (formantmi). Riešenie problému vymedzenia slovotvorného významu však N. A. Janko-Trinickaja neposunula veľmi dopredu, i keď nesporne explicitne vyjadrila všetky ťažkosti, ktoré sú s riešením tohto problému spojené. Vo svojej definícii slovotvorného významu totiž nerozhrančila presne „sprievodné lexikálne významy vzoru“ od významov, ktoré sú „dôsledkom sémantiky odvodzovacieho základu“ a ktoré sa zrejme pokladajú za súčasť slovotvorných významov.

3.40 Na opačnom princípe ako N. A. Janko-Trinickaja stavia svoje chápanie slovotvorného významu Z. M. Volockaja.¹¹ Kým N. A. Janko-Trinickaja pochybuje o možnosti pokladať formant za nositeľa slovotvorného významu, Z. M. Volockaja na tejto možnosti stavia. Jej štúdia citovaná v poznámke 11 je úvodom k opisu slovotvorného systému ako procesu generovania odvodených slov. Opísať slovotvorný systém znamená podľa autorky opísať inventár slovotvorných významov, spôsoby vyjadrenia každého významu, a keď sa jeden význam vyjadruje niekoľkými spôsobmi, opísať pravidlá výberu potrebného spôsobu a pravidlá spájateľnosti slovotvorných významov a morf, ktorými sa tieto významy vyjadrujú. Východiskovými pojmami Z. N. Volockej sú slovotvorný základ, derivačná morfa a derivatéma. Derivačná morfa je minimálny segment slova, ktorým sa vyjadruje slovotvorný význam. Derivatéma je jednotka slovotvorného významu, ktorý sa vyjadruje derivačnou morfou. Derivatému možno chápať ako svojho druhu „sémantický koeficient (množiteľ)“.¹² Tento termín označuje minimálny sémantický komponent u autorov zaoberajúcich sa sémantickou analýzou pri strojom preklade.¹² Derivatémy, na rozdiel od „sémantických koeficientov“ skúmaných v sémantike, majú v slove vždy vlastné jednotlivé vyjadrenie, t. j. vo výrazovom pláne im zodpovedá osobitná derivačná morfa. Tak sémantický koeficient „nástroj“ je v ruských slovách *pila*, *topor*, *vyčísľiteľ*, *ščotčik*, *molotilka*, ale v slovách *pila* a *topor* nemá vlastné vyjadrenie a vyjadruje sa iba v korennej morféme spolu so sémantickým koeficientom označujúcim sám dej. V slovách *vyčísľiteľ*, *ščotčik*, *molotilka* má sémantický koeficient „nástroj“ vlastné vyjadrenie, vyjadrené morfami *-tel*, *-čik*, *-lk-*, a sémantické koeficienty označujúce dej sa vyjadrujú korenými morfémami *vyčisl-*, *ščot-*, *moloti-*. Derivatéma spĺňa funkciu sémantického klasifikátora, ktorý ukazuje príslušnosť odvodeného slova k tej-ktorej sémantickej triede. Do tejto sémantickej triedy možno slovo začleniť aj vtedy, keď je lexikálny význam neznámy, napr. *glookost* je názov príznaku, *abradanie* názov deja, *kuzdrionok* názov deminutíva.

3,41 Na určenie súhrnu slovtvorných významov autorka navrhuje použitie metódy substitúcií (podstanovok), ktorej podstata spočíva v tom, že odvodené slovo sa zamení spojením slov, ktoré vyhovuje týmto podmienkam: 1. je gramaticky správne, 2. má ten istý zmysel ako skúmané odvodené slovo (sú zameniteľné v širšom kontexte), 3. obsahuje odvodzujúce slovo (zadané v gramatickom tvare), 4. obsahuje slovo alebo spojenie slov, ktoré má s prijatým stupňom presnosti ten istý význam, aký má v odvodenom slove derivačná morfa. Tieto spojenia sú zadané v zozname, napr. *robiť, stať sa, byť, mať, súhrn, jednotka, žena, miesto, mäso, veľký, malý, dobrý, vyrobený z, veľmi, naj-* ap. Akoby sa tak z odvodeného slova vyčleňoval význam derivačnej morfy.

3,42 Klasifikáciu derivačných významov (derivatém) rámcuje autorka klasifikáciou derivačných morf podľa toho, či menia, alebo nemenia morfológickú triedu (t. j. slovný druh) odvodzovacieho základu, a ďalej podľa toho, k akému slovnému druhu patrí odvodzovací základ a k akému slovnému druhu patrí odvodený základ, a teda i odvodené slovo. Primárnym klasifikačným kritériom odvodených slov je teda pre Z. M. Volockú to isté kritérium ako pre M. Brodowskú-Honowskú (porov. *Żarys klasyfikacji polskich derivatów*, kap. 2, s. 26). Na ilustráciu opisu slovtvorného významu pomocou substitúcií uvádzame niekoľko príkladov [nulovým indexom pri triedach V, S, A (verbum, substantívum, adjektívum) je označené odvodzovacie slovo, jednotkou je označené odvodené slovo] (tab. 4).

Tabuľka 4

Opis slovtvorného významu pomocou substitúcií podľa Z. M. Volockej

Spojenie slov	Príklady
V ₁ delať A ₀ inštr. sg. V ₁ byť A ₀ inštr. sg. V ₁ ímeť S ₀ ak. sg.	beliť — delať belym važničat' — byť važnym vlastvovať — ímeť vlast'
S ₁ sovokupnosť S ₀ gen. sg. S ₁ jedinica S ₀ gen. sg. S ₁ vmestilišče S ₀ gen. sg. S ₁ maleňkij, -aja, -oje S ₀ nom. sg.	kresťjanstvo — sovokupnosť kresťjan peščinka — jedinica peška sacharnica — vmestilišče sachara domik — maleňkij dom
A ₁ obladajuščij S ₀ inštr. sg. A ₁ sdelannyj iz S ₀ gen. sg. A ₁ nemnogo A ₀ nom. sg.	borodatyj — obladajuščij borodoj dereviannyj — sdelannyj iz dereva sinevatyj — nemnogo sinij

3,43 V práci Z. M. Volockej treba oceniť jej úsilie nájsť významový korelát formových jednotiek slovtvorného plánu, derivačných morf, teda vymedzenie pojmu derivatém ako významu, ktorý sa vyjadruje konkrétnym segmentom presne vyčleňiteľným na forme odvodeného slova (porov. rozdiel v menách nástrojov *pila, molotilka* v 3,40). Vymedzením pojmu derivatém sa totiž istým spôsobom rieši

sporná otázka, či možno pokladať afix (derivačnú morfu) za nositeľa slootovorného významu. Vyriešením tejto otázky v kladnom zmysle sa však zvyšujú ťažkosti s vymedzením inventára derivatém, inventára slootovorných významov v skúmanom jazyku. Je príznačné, že Z. M. Volockaja aplikovala navrhovanú metódu na odvodzovanie slovies (porov. *Semantičeskaja klassifikacija i sposoby obrazovanija otymionnych glagolov* v pozn. 11). Odvodzovanie slovies nie je sémanticky natoľko diferencované, významy odvodených slovies možno pomerne ľahko zredukovať uplatnením istých substitúcií na niekoľko typov. Pri substantívnom odvodzovaní sa však inventár slootovorných významov vyjadriteľných substitúciami bude hľadať ťažšie.

Ak si všimneme príklady, ktoré má Z. M. Volockaja uvedené v tabuľke (tab. 4), zistíme, že okrem príkladu *sacharnica* (vmestilišče sachara) ide vždy o modifikačný typ slootovorného významu (deminutívum *domik*-maleňkij dom, singulatívum *pesčinka*— jedinica peska). Pri modifikačnom type odvodzovania sa iba pridáva nejaký príznak navyše už k hotovému slovu, tam ide skutočne o konjunkciu významu základového slova s istým novým príznakom, a preto tu je nájdenie substitúcie (podstanovky) jednoduché a substitúcia môže naozaj nahradiť význam odvodeného slova. Hľadanie takýchto substitúcií pre mutačné odvodzovanie, ktoré je v našich jazykoch základné, bude spojené s veľkými ťažkosťami, lebo tam nejde o konjunkciu významu slootovorného základu + „derivatéma“ a substitúciou sa ťažko vyjadri to, že význam slootovorného základu nemusí byť celkom totožný s významom odvodzujúceho slova.

3,50 Za základnú požiadavku, ktorá by sa mala pri opise významového plánu slootovornej roviny rešpektovať, pokladáme rozlišovanie *invariantu a variantov*, všeobecného a čiastkového slootovorného významu, lebo toto je všeobecná lingvistická požiadavka platná i pri opise iných rovín jazykového systému. Táto požiadavka sa v slootovorných opisoch do istej miery rešpektuje, ale nejestvuje jednotný názor ani na „inventár“ všeobecných slootovorných významov, ani na inventár čiastkových slootovorných významov, i keď sa isté sémantické prvky vo viacerých slootovorných opisoch opakujú.

3,51 V *Slootovornej sústave slovenčiny* možno za všeobecné slootovorné významy pokladať významy ako osoba, vec a nástroj, miesto, vlastnosť atď., t. j. významy, na základe ktorých sa vyčleňujú najvšeobecnejšie sémantické triedy, v rámci ktorých sú zastúpené jednotlivé slootovorné modely. Počet týchto tried, a teda i všeobecných slootovorných významov je uzavretý. Slootovorné modely zaradené do tej istej sémantickej triedy majú rovnaký všeobecný význam. Čiastkové významy sa vyčleňujú vždy zo slov patriacich k tomu istému slootovornému modelu, teda zo slov utvorených tým istým formantom, niekedy sa však pripisujú slootovorným typom hierarchicky nižšie postaveným, ako je model. Ich počet ani sémantický charakter sa presne neohraničuje, a ako sme už uviedli v 3,12, sémantická analýza slootovorných modelov ide pri jednotlivých sémantických triedach do rôznej hĺbky.

Fakticky sú čiastkovými slovotvornými významami skupinové lexikálne významy, významy spoločné istým skupinkám slov utvorených tým istým formantom. Hranica medzi slovotvorným a lexikálnym významom je tu plynulá. Ako príklad čiastkových slovotvorných významov môžeme uviesť napr. v rámci osôb významy „človek majúci nejakú charakteristickú vlastnosť“, „osoba, ktorá má určitú stálu funkciu“, „názov zamestnania“.¹³

3,52 V *Tvoření slov v češtině* významy ako osoba, vec nemajú štatút všeobecných slovotvorných významov, na ich základe sa nevymedzujú najvšeobecnejšie slovotvorné triedy. Triedenie na osoby/neosoby, teda protiklad životnosť/neživotnosť sa uplatňuje až v rámci iných slovotvorných a onomaziologických kategórií, má teda hierarchicky nižšie postavenie. Je to v zhode s jazykovou realitou, lebo význam „osoba“, hoci je veľmi všeobecný, môže byť presahovaný inými všeobecnejšími významami, na základe ktorých sa konštituujú také triedy, ako nositeľ vlastnosti, činiteľa deja.¹⁴ V *Tvoření slov v češtině* možno za všeobecné slovotvorné významy v rámci istého slovného druhu, napr. substantíva, pokladať onomaziologické a slovotvorné kategórie, t. j. významy činiteľa (deja), konateľa (deja), prostriedku, výsledku deja, nositeľa vlastnosti, nositeľov substančného vzťahu, miesta, ďalej hromadnosti, singulativnosti, deminutivnosti a augmentativnosti, deja a vlastnosti. Vnútri týchto slovotvorných kategórií sa uplatňuje kritérium formantu ako najšpecifickejšieho znaku slovotvorného typu. Ak máme na zreteli význam odvođených slov, znamená to, že všetky rozdielne slovotvorné typy, t. j. slová utvorené rozdielnymi formantmi, ale zaradené do tej istej slovotvornej kategórie, majú zhodný všeobecný slovotvorný význam. Za čiastkové slovotvorné významy možno potom pokladať významy, ktoré sa vyčleňujú zo slov patriacich k tomu istému slovotvornému typu ako jeho podtypy. Z teoretického hľadiska je dôležité, že podobne ako v *Slovotvornej sústave slovenčiny* počet čiastkových slovotvorných významov nie je principiálne obmedzený a principiálne nie sú proti lexikálnemu významu vymedzené ani sémantické prvky konštituujuce čiastkové slovotvorné významy. Čiastkové významy, teda významy podtypov vznikajú tak, že k všeobecnému významu vyplývajúcu z príslušnosti k istej slovotvornej kategórii pristupujú ďalšie príznaky abstrahované alebo zo sémantického charakteru odvođených slov, alebo zo sémantického charakteru základových slov.¹⁵ Z teoretického hľadiska je dôležité i to, že čiastkové slovotvorné významy vnútri jednej slovotvornej kategórie a jedného slovotvorného typu sa zisťujú nezávisle od toho, aké čiastkové významy a akého stupňa abstrakcie sa zisťujú v rámci iných slovotvorných kategórií.

3,53 V najnovšej akademickej gramatike ruského jazyka,¹⁶ v ktorej je tvorenie slov spracované veľmi podrobne a ktorá azda najstriktnejšie vytyčuje požiadavku odlišenia slovotvorných významov od významov lexikálnych, prísne sa rešpektuje i rozlišovanie všeobecných a čiastkových slovotvorných významov. Práve preto, že tu predsa len nejde o monografické spracovanie, lež o opis, ktorý je súčasťou

celkového gramatického opisu jazyka, sú všeobecné slovtvorné významy formulované abstraktnejšie než napr. v *Tvoření slov*. Za základnú klasifikačnú jednotku slovtvorného systému sa tu pokladá slovtvorný typ, ktorého konštitutívne znaky sa vcelku zhodujú so znakmi, ktoré sa pripisujú pojmu slovtvorného typu v iných koncepciách. Slovtvorný systém je tu vybudovaný tak, že v rámci istého slovného druhu je po kritériu slovtvorného spôsobu (sufixácia, prefixácia...) hierarchicky najvyššie postaveným klasifikačným kritériom slovný druh motivujúceho slova. Napríklad substantíva sa triedia na:

1. substantíva motivované slovesami,
2. substantíva motivované adjektívami,
3. substantíva motivované substantívami,
4. substantíva motivované inými slovnými druhmi (príslovkami, číslovkami...).

Keďže zároveň sa tu prihliada i na triedenie, ktoré sa v Dokulilovej koncepcii nazýva mutačným, transpozičným a modifikačným typom odvodzovania,¹⁷ ako výsledok vzniká triedenie substantív na slovtvorné triedy, ktorých členy sú nositeľmi týchto všeobecných slovtvorných významov: V rámci substantív motivovaných slovesami sú slová so všeobecným slovtvorným významom „nositeľ procesuálneho príznaku“, ktoré stoja v protiklade k slovám s významom abstrahovaného deja (príznaku deja abstrahovaného od jeho nositeľa). V systéme substantív motivovaných adjektívami sú slová so všeobecným slovtvorným významom „nositeľ príznaku“, ktoré stoja v protiklade so substantívami s významom abstrahovaného príznaku. V systéme substantív motivovaných substantívami sú substantíva so všeobecným slovtvorným významom „nositeľ predmetného príznaku“, ktoré stoja proti substantívam s modifikačnými významami. V rámci deverbatív, deadjektív, desubstantív existuje teda binárne triedenie zodpovedajúce mutačnému a transpozičnému, resp. mutačnému a modifikačnému odvodzovaniu. V každej z týchto dvoch tried sú zastúpené slovtvorné typy podľa jednotlivých formantov. Všeobecné významy sa konkretizujú v jednotlivých typoch. Napríklad všeobecný význam „nositeľ procesuálneho príznaku“ sa konkretizuje v jednotlivých typoch ako „subjekt deja (obyčajne osoba)“, „nástroj, prostriedok realizácie deja“, „objekt deja“, „výsledok deja“. Pri substantívach s významom abstrahovaného deja sa môžu tie-ktoré konkrétne významy rozvíjať ako sekundárne.

3,54 Ak porovnáme slovtvorné významy v citovanej ruskej gramatike napr. s kategoriálnymi významami v *Tvoření slov v češtině*, vidíme, že niektoré čiastkové významy v ruskej gramatike zodpovedajú všeobecným (kategoriálnym) významom v *Tvoření slov*. Tento teoretický rozdiel v stupni abstrakcie vo vzťahu všeobecných a čiastkových slovtvorných významov sa však v konkrétnom slovtvornom opise (v praxi) stiera do istej miery tým, že pre niektoré sufixy sa v ruskej gramatike všeobecný slovtvorný význam hneď zužuje; napríklad význam „nositeľ príznaku“

sa pri sufixe *-ščík* zužuje na význam „osoba charakterizovaná vzťahom k príznaku”.

Počet čiastkových slovotvorných významov vnútri slovotvorných typov principiálne nie je ani v tomto opise obmedzený.¹⁸

3,60 Náš slovotvorný opis sa od tu spomínaných opisov odlišuje principiálne v tom, že na opis všeobecných i čiastkových slovotvorných významov používame uzavretý počet hierarchicky rozdielných kategoriálnych a sprievodných slovotvorných príznakov, čím sa vymedzuje nielen počet a sémantický charakter všeobecných slovotvorných významov, lež i počet a sémantický charakter čiastkových slovotvorných významov. Naša práca je monografickým spracovaním deverbatívneho odvodzovania. Podrobné spracovanie tejto užšie vymedzenej oblasti slovotvorného systému si vyžiadalo posunúť hranicu všeobecných slovotvorných významov z hľadiska stupňa abstraktnosti o niečo nižšie, než je v *Tvoření slov* alebo v akademickej ruskej gramatike. Uvádzame tu viac všeobecných slovotvorných významov, ale čiastkové slovotvorné významy sú menej rozdrobené, lebo vyplývajú zo vzájomného vzťahu derivátov, ktorých spoločnou vlastnosťou je vzťah k deju. Slovotvorný význam odvodeného slova chápeme ako komplexnú jednotku danú zväzkom príznakov, z ktorých jeden je kategoriálny, ostatné sú sprievodné. K takémuto chápaniu nás viedlo úsilie nájsť istý kompromis medzi veľmi všeobecným slovotvorným významom, ktorý je daný príslušnosťou odvodeného slova k takej širokej triede, akou je v *Tvoření slov v češtině* onomaziologická a slovotvorná kategória, napr. činiteľ, prostriedok ap., a pomerne úzkymi čiastkovými významami, akými sú sémantické špecifikácie typov a podtypov, ktoré sa zisťujú vnútri jednej kategórie, a to nezávisle od toho, aké sú významové špecifikácie vnútri druhej kategórie. V našom opise vznikajú čiastkové slovotvorné významy ako rozdielne kombinácie sprievodných protikladových príznakov pri istých kategoriálnych významoch, pričom sprievodné protikladové príznaky sú platné pre systém deverbatívneho odvodzovania ako celok. To znamená, že ten istý protiklad sa uplatňuje v niekoľkých kategóriách.

Kategoriálnymi a sprievodnými príznakmi, ktorých je uzavretý počet, určujeme zhora (deduktívne) hranicu medzi slovotvorným a lexikálnym významom odvodeného slova, lebo všetky významové rozdiely medzi odvodenými slovami, ktoré nemožno vyjadriť rozdielnym zápisom pomocou našich príznakov, pokladáme za rozdiely v ich lexikálnom, nie slovotvornom význame. Náš metodický postup pri slovotvornom opise i výber slovotvorno-sémantických dištingtívnych príznakov zdôvodňujeme v kapitole *Dištingtívne příznaky deverbatívnych odvození*. V materiálovej časti našej práce pri analýze konkrétnych slov odvodených od skúmanej množiny slovíes sústavne poukazujeme na slovotvorne a lexikálne relevantné rozdiely medzi odvodenými slovami.

3,61 V našej práci nepracujeme s pojmom slovotvorného typu. Nie je to preto, že by sme existenciu tohto slovotvorného pojmu odmietali, ale preto, že nám ide o inú rovinu, než je rovina slovotvorného typu, a to o rovinu danú jednotou slovo-

druhového charakteru slovotvorného základu, čím je dané i naše východisko — postup od slovotvorného základu.

Poznámky k 3. kapitole

¹ HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 22.

² Tamže, s. 25.

³ Tamže, s. 26.

⁴ V diele *Slovenská lexikológia. Zv. 1. Tvorenie slov*, ktoré je vlastne upraveným vydaním *Slovtvornej sústavy slovenčiny*, J. Horecký upustil od termínu model, ktorý v súčasnej vede nadobudol iný význam a používa termín slovotvorný typ.

⁵ DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962, s. 72, 75.

⁶ Tamže, s. 75.

⁷ Tamže, s. 94.

⁸ Tamže, s. 97.

⁹ NĚMEC, I.: Vývojové postupy české slovní zásoby. 1. vyd. Praha, Academia 1968, s. 21.

¹⁰ JANKO-TRINICKAJA, N. K.: Zakonomernost svjazej slovoobrazovatel'nogo i leksičeskogo značenij v proizvodnyh slovah. In: Razvitije sovremennogo russkogo jazyka. Red. S. I. Ožegov, M. V. Panov. Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR 1963, s. 83—97.

¹¹ VOLOCKAJA, Z. M.: Ob odnom podchode k opisaniu slovoobrazovatel'noj sistemy. In: Lingvističeskije issledovanija po obščej i slavianskoj tipologii. Red. T. M. Nikolajeva. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 51—62; VOLOCKAJA, Z. M.: Semantičeskaja klassifikacija i sposoby obrazovanija otymionnyh glagolov. In: Strukturnaja tipologija jazykov. Red. V. V. Ivanov. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 165—180.

¹² ŽOLKOVSKIJ, A. K. — LEONTIEVA, N. N. — MARTEMIANOV, J. S.: O principiaľnom ispol'zovanii smysla pri mašinnom perevode. In: Mašinnij perevod. 2. Red. V. Ju. Rozencvejg. Moskva, Moskovskij gosudarstvennyj pedagogičeskij institut inostrannyh jazykov imeni Morisa Toreza 1961, s. 17—46.

¹³ HORECKÝ, J.: op. cit., s. 74.

¹⁴ DOKULIL, M.: op. cit., s. 184.

¹⁵ Tamže, s. 75.

¹⁶ Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Red. N. Ju. Švedova. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1970, s. 37—76.

¹⁷ Porov. kapitolu 2,11 v našej práci; porov. i tézy ku gramatike citovanej v pozn. 16: Osnovy postrojenija opisatel'noj grammatiki sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Red. N. Ju. Švedova. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 76.

¹⁸ Porov. cit. Osnovy postrojenija opisatel'noj grammatiki sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, s. 62.

4. Dištinktívne príznaky a komponentná analýza pri opise lexikálneho a slovotvorného významu slova

4,00 Pre súčasné bádanie v oblasti významu slova je charakteristické hľadanie takých minimálnych sémantických jednotiek, pomocou ktorých by bolo možné opísať čo najväčší počet slovných významov a vyjadriť vzťahy medzi nimi. Toto hľadanie má u rozličných bádateľov a v rozličných krajinách rozličné podoby a výsledky, má však istého spoločného menovateľa, ktorým je chápanie významu slova či už lexikálneho, gramatického alebo signifikatívneho (pojmovo-obsahového) ako *komplexnej jednotky*, podliehajúcej *dekompozícii* a umožňujúcej vyjadriť rozdielne významy rozdielnymi kombináciami istých významových komponentov. Na základe týchto komponentov vstupujú jednotky lexikálnej roviny do protikladov.

4,01 Pojem protikladu (opozície) je v lingvistike spätý predovšetkým s menom N. S. Trubeckého a s jeho fonologickou koncepciou. Protiklad je centrálny pojem, od ktorého je odvodená aj definícia základnej jednotky fonologického plánu — fonémy. Trubeckého klasifikácia protikladov podľa troch kritérií: 1. podľa vzťahu daného protikladu k celému systému protikladov (proporčné a izolované protiklady), 2. podľa vzťahu medzi členmi protikladu (privatívne, graduálne a ekvipolentné protiklady), 3. podľa miery uplatňovania dištinktívnej funkcie (stále a neutralizovateľné protiklady) má však platnosť nielen pre fonológiu. S. Marcus,¹ ktorý formalizoval Trubeckého teóriu pomocou elementárnych operácií teórie množín, upozorňuje spolu s J. Cantinea uo m² na to, že rozličné typy opozícií, ktoré zistil N. S. Trubeckoj, zodpovedajú základným vzťahom v symbolickej logike, že opozície sú charakteristické pre logickú výstavbu vedy vôbec. Preto je prirodzené, že teória lingvistických protikladov, ako základný prostriedok systémového opisu jazyka, sa po Trubeckom rozpracúva nielen vo fonológii, ale i v morfológii a že v súčasnosti sa začína uplatňovať i pri opise lexiky. Treba si, pravda, uvedomiť, že príznaky a protiklady uplatňované na rovinách s bilaterálnymi jednotkami nemôžu byť celkom analogické s fonologickými príznakmi a protikladmi, ktoré sa používajú pri opise unilaterálnych jednotiek. Na vyšších jazykových rovinách je totiž situácia oveľa komplikovanejšia ako vo fonológii. Preto už pri uplatňovaní príznakov a protikladov v morfológii vznikli rozličné ťažkosti. Ukázalo sa, že nie všetky protiklady

možno zredukovať na binárne privatívne protiklady, ako sa to zo začiatku pri uplatňovaní protikladov v morfológii robilo.

M. Dokulil, ktorý podrobil dôkladnej analýze uplatňovanie protikladov v morfológii,³ poukázal na to, že popri privatívnych (asymetrických) protikladoch sa v jazyku uplatňuje i opozícia pozitívneho a negatívneho člena, opozícia dvoch členov charakterizovaných zároveň pozitívne i negatívne (takou je podľa M. Dokulila opozícia singuláru a plurálu vnútri kategórie počítateľnosti⁴), alebo opozície dvoch členov charakterizovaných pozitívne.

4,10 Príznamy a protiklady v lexikológii. Ťažkosti, ktoré vznikli pri uplatňovaní binárnych privatívnych opozícií v morfológii, viedli zrejme k tomu, že v lexikológii a v sémantike sa o protikladoch explicitne nehovorí, aj keď sa tu pri vymedzení diferenciálnych významov slov používajú príznamy analogické fonologickým dištinktívnym príznakom alebo príznakom, pomocou ktorých sa v morfológii vymedzujú gramatické kategórie. Tieto príznamy sa v rozličných koncepciách nazývajú rozlične: komponenty u amerických etnolingvistov, koeficienty (množiteli) u sovietskych lingvistov, sémantické ukazovatele (markers) u amerických autorov J. A. Fodora a J. J. Katza.

4,11 Najbližšiu a aj vedome hlásanú analógiu s fonologickými dištinktívnym príznakmi predstavujú sémantické komponenty, ktoré sa získavajú metódou komponentnej analýzy, vypracovanou *americkými etnolingvistami*.⁵ V etnolingvistických prácach sa skúma signifikatívny význam slova (obsah pojmu) a definuje sa pomocou pojmových komponentov konštruovaných ako logické premenné istých hodnôt (napr. v pojmovom „poli“ príbuzenských názvov sú to pohlavie, vek generácie, pokrvný, príbuzný sobášom ap.). Komponenty sú príznamy, ktoré majú dve alebo i viac ako dve „kontrastné“ hodnoty a každý člen skúmanej konečnej množiny, napr. okruhu lexém označujúcich príbuzenské vzťahy, je potom definovaný v termínoch prítomnosti alebo neprítomnosti každého komponentu, je teda definovaný zväzkom komponentov. Tieto komponenty majú dištinktívnu funkciu v oblasti daného „sémantického univerza“. Takéto univerzá predstavujú príbuzenské názvy, názvy farieb, rastlín ap., teda uzavreté rady lexém. Komponentnou analýzou sa zisťujú vlastnosti lexém na paradigmatickej osi. V prácach amerických etnolingvistov sa pracuje s pojmom paradigmy, množiny prvkov, ktoré majú isté príznamy spoločné a isté odlišné (porov. v našej práci kapitulu 6,03). Do jednej paradigmy sa zaraďujú lexémy, ktoré majú komplementárne signifikáty (sémémy). V rámci paradigmy sa nepracuje s pojmom protikladu (opozície), ale s pojmom kontrastu.

4,12 Komponenty a komponentná analýza sa zásadne používajú pri paradigmatickom skúmaní významov. Výnimku v tomto smere predstavuje sémantická koncepcia autorov J. J. Katza a J. A. Fodora,⁶ ktorí tým, že chápu sémantiku ako

interpretatívnu nadstavbovú zložku syntaktického opisu jazyka, analyzujú význam slova v zameraní na syntagmatický plán jazyka. To znamená, že dekomponujú význam slova tak, aby jednotlivé kombinácie sémantických komponentov zodpovedali jednotlivým významom viacvýznamového slova so zreteľom na spájateľnosť slova v istom význame s inými slovami a so zreteľom na schopnosť slova vytvárať tak zmysluplné vety.

4,13 V Sovietskom zväze vznikol špecifický druh komponentnej analýzy lexikálneho významu v Laboratóriu strojového prekladu pri MGPIIJ⁷ v súvislosti s vypracúvaním sémantického prevodného jazyka. Pracovníci tohto laboratória, napr. autori štúdie *O princípalnom ispolzovanii smysla pri mašinnom perevode* A. K. Žolkovskij, N. N. Leontieva a J. S. Martemianov⁸ vychádzajú z toho, že pri preklade majú prvoradú dôležitosť nie gramatické vzťahy medzi slovami, ale zmyslové vzťahy medzi zmyslovými komponentmi výpovede, lebo prekladá sa zmysel textu, nie jeho gramatika. Autori zámerne používajú termín *zmysel*, a nie *význam*, hovoria napr. o totožnosti zmyslu, lebo dve frázy môžu mať totožný zmysel i vtedy, keď ich významy (významy ich zložiek) nie sú totožné (napr. *on nedomogajet, on plocho sebja čuvstvujet*). Pracovníci Laboratória strojového prekladu vychádzajú z potrieb strojového prekladu, výsledky ich práce však majú všeobecnejšiu platnosť. Prispievajú k opisu sémantiky jazyka vôbec, lebo opis sémantiky možno chápať aj ako vypracovanie sémantického jazyka s vlastným slovníkom a vlastnou syntaxou, pomocou ktorého možno vyložiť, „prerozprávať“ zmysel slov prirodzeného jazyka. Slovník tohto sémantického jazyka sa skladá z elementárnych sémantických jednotiek, komponentov, pomocou ktorých je slovo (alebo slovné spojenie) charakterizované pozitívne. V tejto koncepcii sa nepracuje s pojmom protikladu a príznakového alebo bezpríznakového člena protikladu, takže analógia s fonológiou je oveľa voľnejšia ako pri komponentnej analýze amerických etnolingvistov. Ale isté spoločné prvky tu možno vybadať. Podobnú úlohu, ako má v etnolingvistických prácach „sémantické univerzum“, má u pracovníkov Laboratória strojového prekladu „typová situácia“, lexikálna skupina slov, ktoré sémanticky nejako súvisia a pre zmysel ktorých možno nájsť nejaké spoločné pomenovanie, napr. čas, cieľ, možnosť ap. Keďže definovanie významu slova vyplýva i zo vzťahu daného slova k iným slovám skúmanej „typovej situácie“, ide tu prakticky o podobný princíp vymedzovania ako pri definovaní fonémy pomocou diferenciálnych príznakov, aj keď na pozadí tohto vymedzovania významu nie sú konkrétne druhy protikladov, ale iba vzťah všeobecne.⁹

4,14 Ďalším opisom, v ktorom sa uplatňujú diferenciálne sémantické príznaky slova, je syntetický sémantický model jazyka, ktorý vypracúvajú A. K. Žolkovskij a I. A. Meľčuk a pri slovníkovej časti ktorého spolupracuje J. D. Apresian. Podľa slov jedného z autorov — I. A. Meľčuka je to model, v ktorom sa jazyk chápe ako mechanizmus pretvárajúci ľubovoľný mysliteľný obsah (t. j. zmysly) na texty, a model jazyka sa chápe „nie ako generátor viet, ale ako translátor zmyslov do

viet a naopak".¹⁰ V tomto modeli sa na rozdiel od Chomského generatívneho modelu jazyka vychádza zo sémantickej stránky jazyka. Nás zaujíma z tohto modelu predovšetkým slovník, ktorý je centrálnou a relatívne samostatnou zložkou sémantického syntetického modelu jazyka. Teoretickým základom tohto „experimentálneho“ výkladového slovníka je uznanie štyroch základných vlastností slova, dôležitých z lexikografického (ale i teoretického, lexikologického) hľadiska, ktoré vyplývajú z rozlíšenia dvoch podstatných protikladov:¹¹

1. protikladu paradigmatických a syntagmatických vlastností slova;
2. protikladu lexikálnych a gramatických významov slova.

Tieto protiklady sú nezávislé, a preto existujú štyri základné skupiny vlastností slova, ktoré sú v slovníku dôležité:

1. paradigmatické vlastnosti v oblasti gramatických významov (typ flexie, tvaroslovná charakteristika) alebo systém ohýbania slova;
2. paradigmatické vlastnosti v oblasti lexikálnych významov alebo sémantické diferenciálne príznaky slova;
3. syntagmatické vlastnosti v oblasti gramatických významov alebo väzba slova;
4. syntagmatické vlastnosti v oblasti lexikálnych významov alebo lexikálna spájateľnosť slova.

Všimneme si najmä opis paradigmatických a syntagmatických vlastností v oblasti lexikálnych významov.

Opis paradigmatických lexikálnych vlastností slova je rozloženie slova na sémantické diferenciálne príznaky. Zavádza sa relatívne malý počet (asi tristo) nedefinovaných elementárnych sémantických príznakov (komponentov), pomocou ktorých sa opisujú všetky „lingvisticky zaujímavé významy“. (Slovník má mať asi 3000 hesiel.) Za „lingvisticky zaujímavé významy“ sa pokladajú podobne ako v prácach opísaných v 4,13 významy abstraktných slov, lebo význam konkrétnych slov možno podať priamym poukázaním na príslušný označovaný predmet materiálnej skutočnosti (denotát).

K významu slova patrí nielen jeho vlastný význam, podaný v termínoch diferenciálnych príznakov, ale pri heslovom slove sú zachytené aj iné lexikálne jednotky, ktoré sú s heslovým slovom sémanticky späté na paradigmatickej osi, t. j. majú sémantické príznaky čiastočne alebo úplne zhodné so sémantickými príznakmi heslového slova. Patria sem synonymá (napr. *organizátor* a *zakladateľ*), konverzíva (slová, ktoré označujú ten istý zmysel, lenže v opačnom smere, napr. *kupovať* — *predávať*, *opierať sa* — *podporovať*), antonymá (*vážil si* — *podceňovať*). Patria sem i čisto syntaktické deriváty daného slova (t. j. slová iného slovného druhu, ale s tým istým významom: *umierať* — *umieranie*). Zo slovotvorného aspektu je zaujímavé podávanie toho istého významu z hľadiska istej situácie, napr. pomenovanie subjektu vytvárajúceho nejaký objekt, pričom výber vhodného subjektu (agensa deja) je podmienený vytváraným objektom. Tak sa dostávajú do vzájomného vzťahu slová *tvorca*,

autor, zakladateľ, skladateľ: *autor* (projektu, akéhokoľvek umeleckého diela, myšlienky), ale iba *zakladateľ* (nie autor organizácie, spolku), *skladateľ* (iba hudobného, nie, povedzme, výtvarného diela). V tejto koncepcii sa pripisuje veľký význam skúmaniu synonym, antonym ap., lebo diferenciálnymi príznakmi možno opísať predovšetkým slová sémanticky nejako súvisiace. V tom autori vedome nadväzujú na výskumy pracovníkov Laboratória strojového prekladu. Takéto slová sa môžu dostávať do protikladov, aj keď to autori výslovne netvrdia, napr. diferenciálne významy slov *vedieť B* (mať objektívnu informáciu o B) a *myslieť si B* (mať subjektívnu informáciu o B)¹² stoja v kontrárnom protiklade. Na veľmi dôležitý rozdiel medzi diferenciálnou analýzou vo fonológii a v sémantike poukazuje J. A. Apresian, keď tvrdí, že na rozdiel od fonológie pri dekompozícii slova nestačí ukázať iba zloženie diferenciálnych sémantických príznakov, ale aj ich usporiadanie. Napríklad spojenie slov „*perestať dávať (rabotu)*” a sloveso „*lišať (raboty)*” sa zreteľne svojím významom odlišujú, ale tento rozdiel sa netýka zloženia sémantických príznakov, ale iba ich organizácie: *perestať dávať* = perestať kauzirovať ímet a *lišať* = kauzirovať perestať ímet. Význam slova teda má istú syntaktickú štruktúru (poradie príznakov), ktorú možno zobraziť závislostným stromom alebo zátvorkovou notáciou.

Pri opise syntagmatických vlastností, lexikálnej spájateľnosti slova, sa používa systém lexikálnych funkcií (parametrov).

Opis sémantiky jazyka pomocou lexikálnych funkcií sa v mnohom stýka i so slovtvornou problematikou, lebo lexikálne funkcie sa pri niektorých slovách vyjadrujú slovtvornými prostriedkami. Napríklad pomenovanie subjektu istej situácie sa často prekrýva s pomenovaním agensa de ja: *streľať* — *strelok*.

4,15 Najtesnejšiu analógiu s Jakobsonovými pádovými korelačnými príznakmi, a to práve v oblasti tvorenia slov, predstavujú „*kvalifikačné*” sémantické príznaky O. G. Revzinovej a I. I. Revzina.¹³ Sémantické príznaky, ktoré autori nazývajú kvalifikačnými, pripisujú sa sufixu (pre jednoduchosť sa homonymné sufixy už pokladajú za rozhraničené), pričom treba rešpektovať tieto požiadavky:

1. Ani jeden z príznakov nesmie opakovať sémantické kategórie pripisované základu.

2. Súhrn sémantických príznakov musí byť vybraný tak, aby dve nesynonymické slová utvorené od toho istého základu rozdielnymi sufixami mali na rovine príznakov odlišný zápis.

Prvá požiadavka sa v tradičných slovtvorných klasifikáciách často porušuje, píše sa napr., že mená so sufixom *-ič* označujú a) pôvod z istého miesta (*Moskvič*), alebo b) otcovské meno (*Iljič*), hoci je jasné, že tieto sémantické príznaky sa viažu na slovtvorný základ.

Autori teda pokladajú za nositeľa slovtvorného významu v slove sufix, a ako z prvej požiadavky vidno, chcú tento význam opísať ako nezávislý od slovtvorného základu. Z tejto metodologickej požiadavky vyplýva, že takýto slovtvorný význam

môže byť iba veľmi všeobecný. Kvalifikačné príznaky I. I. Revzina a O. G. Revzinovej sú zámerne celkom všeobecné, autori ich sami kladú na roveň príznakom, ktoré sa používajú pri opise významu pádov.

Revzinovci zavádzajú tri protikladné kvalifikačné príznaky, ktoré uplatňujú pri charakteristike troch tried sufixov: v sufixoch označujúcich mená nositeľa deja, v sufixoch označujúcich mená deja a mená vlastnosti a v sufixoch označujúcich mená vecí (nástrojov a miesta). Sú to tieto kvalifikačné príznaky:

1. intenzívnosť — neintenzívnosť,
2. limitnosť — nelimitnosť (predeľnosť — nepredeľnosť),
3. subjektívnosť — nesubjektívnosť.

K vyčleneniu týchto príznakov dospeli autori porovnávaním významu odvodených slov v niektorých slovanských jazykoch.

1. Intenzívnosť — neintenzívnosť

Sufix *-ač* ukazuje v niektorých slovanských jazykoch nielen prítomnosť určitej vlastnosti u osoby (na rozdiel od iných sufixov označujúcich nositeľa deja), ale aj nadbytočnú, intenzívnu prítomnosť tejto vlastnosti, napr. rus. *силач* = človek s neobyčajnou silou svalov, *носа́ч* — človek s (veľkým) nosom. Sufix *-ač* spĺňa tri funkcie: 1. prevádza odvodzovací základ medzi činiteľské mená; 2. ukazuje, že odvodené slovo má príznak, ktorý je v základe; 3. zdôrazňuje, že tento príznak je v porovnaní s bežným prítomný vo veľkej miere. Práve táto tretia vlastnosť je pre sufix *-ač* charakteristická, najdôležitejšia, lebo ho kladie do protikladu s inými činiteľskými sufixami, ktoré príznak intenzívnosti nemajú.

2. Limitnosť — nelimitnosť

Sufix *-ač* má v juhoslovanských jazykoch význam časovej ohraničenosti deja, ktorý zblízuje mená nositeľov deja utvorené týmto sufixom s aktívnym prídavným prídavným, napr. srbské *vešač* — 1. vešajúci niečo, 2. kat; *davač* — dávajúci niečo. Do ruštiny sa takéto mená prekladajú najčastejšie prídavnými. Pri ruských činiteľských menách sa protiklad stálosti a časovej ohraničenosti deja neprejavuje. Tento protiklad sa však v ruštine uplatňuje pri názvoch deja (*выигри́ш* — *выигривание*).

Treba si však uvedomiť, že ohraničenosť v čase je do takýchto slov vnesená slovesným charakterom základu (čas je kategória slovesa). Ak teda abstrahujeme od času, ktorý je spätý so základom, ostane iba príznak ohraničenia, limitu. Príznak limitnosti je blízky Jakobsonovu príznaku rozsahovosti aj pojmu aktualizácie (úlohe, ktorú má v západoeurópskych jazykoch člen určitý a neurčitý). Pri aplikovaní k menným základom sa protiklad limitnosť/nelimitnosť realizuje ako protiklad väčšej konkrétnosti (ohraničenie objemu v priestore) a abstraktnosti (ne-

ohraničenost). V ruštine stoja takto proti sebe substantivizované adjektíva a názvy vlastnosti (*dobroje* — *dobrost*).

3. Subjektívnosť — nesubjektívnosť

Tento príznak súvisí s príznakom intenzívnosti. Intenzívnosť sa totiž niekedy charakterizuje ako expresívnosť, inokedy ako subjektívne hodnotenie. Príznak subjektívneho hodnotenia však môže vystupovať i bez príznaku intenzívnosti (napr. *kvartírka* — *bytík*).

V monografickej práci O. G. Revzinovej *Struktura slovoobrazovateľných poľ v slavjanských jazykoch*¹⁴ je podaný slovotvorný opis, ktorého cieľom je skúmanie systému sufixov ruského substantíva a zisťovanie vzťahov, do ktorých vstupujú sufixy nezávisle od slovného druhu i od sémantiky slovotvorného základu. Tieto vzťahy sa opisujú pomocou kvalifikačných príznakov (ne)intenzívnosti, (ne)limitnosti a (ne)subjektívnosti. Naše slovotvorné príznaky, ktoré opíšeme v nasledujúcej kapitole, nie sú analogické kvalifikačným príznakom u O. G. Revzinovej. Odlišujú sa od nich predovšetkým tým, že sa zisťujú v závislosti od slovnodruhového charakteru a čiastočne i od sémantiky slovotvorného základu.

Poznámky k 4. kapitole

¹ MARCUS, S.: Logičeskij aspekt lingvističeskich oppozicij. In: Problemy strukturnoj lingvistiki. Red. S. K. Šaumian. Moskva, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR 1963, s. 47—73.

² CANTINEAU, J.: Le classement logique des oppositions. *Word*, 11, 1955, s. 1—9.

³ DOKULIL, M.: K otázce morfoložických protikladů. *Slovo a slovesnost*, 19, 1958, s. 81—100.

⁴ Tamže, s. 99.

⁵ GOODENOUGH, W. H.: Componential Analysis and the Study of Meaning. *Language*, 32, 1956, s. 195—216; WALLACE, A. F. — ATKINS, J.: The Meaning of Kinship Terms. *American Anthropologist*, 62, 1960, s. 59—80.

⁶ KATZ, J. J. — FODOR, J. A.: Structure of a Semantic Theory. *Language*, 39, 1963, č. 2, s. 172—210.

⁷ Moskovskij gosudarstvennyj pedagogičeskij institut inostrannyh jazykov. Pracovníci tohto laboratória publikujú svoje práce v zborníkoch Mašinnyj perevod a Mašinnyj perevod i prikladnaja lingvistika.

⁸ ŽOLKOVSKIJ, A. K. — LEONTIEVA, N. N. — MARTEMIANOV, J. S.: O princi-

pialnom ispořzovanii smysla pri mařinnom perevode. In: Mařinnyj perevod. 2. Red. V. Ju. Rozencvejg. Moskva, 1961, s. 17—46.

⁹ S. Marcus pokladá termíny vzřah a opozicia za ekvivalentné; porov. MARCUS, S.: op. cit., s. 47.

¹⁰ MELČUK, I. A.: K postrojeniju dejstvujuščeř modeli jazyka. In: Problemy jazykoznanija. Doklady i soobščeniija sovetksich učonych na X. Meždunarodnom kongrese lingvistov (Bucharest 28. VIII.—2. IX. 1967). Red. K. P. Filin a i. Moskva, Izdatelstvo Nauka 1967, s. 82—89. Model je opisánř v řýchto řtúdiách:

ŽOLKOVSKIJ, A. K. — MELČUK, I. A.: O vozmořnom metode i instrumentach semantičeskogo sinteza. Naučno-techničeskaja informacija, 1965, ř. 6, s. 23—28; ŽOLKOVSKIJ, A. K. — MELČUK, I. A.: O sisteme semantičeskogo sinteza I. Strojenije slovaria. Naučno-techničeskaja informacija, 11, 1966, s. 48—55; ŽOLKOVSKIJ, A. K. — MELČUK, I. A.: O sisteme semantičeskogo sinteza II. Pravila perifrastrovanija. Naučno-techničeskaja informacija, 1967, ř. 2, s. 17—27; ŽOLKOVSKIJ, A. K. — MELČUK, I. A.: O sisteme semantičeskogo sinteza III. Obrazcy slovarnych statej. Naučno-techničeskaja informacija, serija 2, 1968, ř. 11, s. 8—21.

¹¹ APRESIAN, JU. D.: Ob eksperimentalnom tolkovom slovare russkogo jazyka. Voprosy jazykoznanija, 17, 1968, ř. 5, s. 34—49.

¹² Tamže, s. 36.

¹³ REVZIN, I. I.: Metod modelirovanija i tipologija slavianskich jazykov. 1. izd. Moskva, Izdatelstvo Nauka 1967, s. 255—265; REVZINA, O. G. — REVZIN, I. I.: K postrojeniju sistemy differencialnych priznakov dľa slovoobrazovanija suščestvitelnych slavianskich jazykov. In: To Honour Roman Jakobson. 2. The Hague—Paris, Mouton 1967, s. 1657—1666.

¹⁴ REVZINA, O. G.: Struktura slovoobrazovatelnych polej v slavianskich jazykach. 1. izd. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta 1969. 152 s.

5. Dištinkatívne príznaky deverbatívnych odvodenín

5,00 K chápaniu slovtvorného významu ako komplexnej jednotky definovanej zväzkom istých sémantických príznakov možno dospieť aj vtedy, keď posudzujeme slovtvorný systém konkrétneho jazyka znútra, nie iba pri porovnávaní slovtvorných systémov niekoľkých jazykov. Odvodené slovo samo poskytuje reálny predpoklad na to, aby sa jeho význam chápal ako zložená jednotka, a to tým, že sa v ňom často uplatňuje viac pomenovacích vzťahov súčasne. Na túto vlastnosť významu odvodeného slova poukazujú aj autori *Tvoření slov v češtině* (zv. 2); vo výkladoch niektorých odvodených slov je tu implicitne prítomné chápanie slovtvorného významu ako zloženej jednotky. Takéto chápanie vidíme napr. v tom, keď sa to isté odvodené slovo hodnotí dvojako. Treba, pravda, rozlišovať medzi dvojakým hodnotením odvodeného slova v zmysle alternatívnom (keď sa slovo hodnotí napr. alebo ako agens činnosti, alebo ako nositeľ vlastnosti) a dvojakým chápaním odvodeného slova v zmysle konjunktívnom (slovo sa napr. hodnotí súčasne ako prostriedok deja i činiteľ deja, alebo sa hodnotí ako prostriedok deja, v ktorom sa súčasne uplatňuje i paciensový vzťah).¹ Iba takéto nealternatívne chápanie môže byť východiskom pri opise slovtvorného významu ako významu zloženého z niekoľkých významových komponentov (príznakov). Druhým dôvodom na to, aby sme slovtvorný význam chápali ako zloženú jednotku, je, že bez ohľadu na to, či sa slovtvorný význam pripisuje iba formantu (sufixu) alebo slovtvornému typu ako jednotke tvorenej integráciou formantu s istými vlastnosťami základu, je pre jednoznačnosť slovtvorného významu potrebný klasifikačný rámec, ktorý abstraktný význam sufixu alebo schémy, akou je slovtvorný typ, vymedzuje, konkretizuje, a tým vlastne pridáva k jednému príznaku príznak (príznaky) ďalší (ďalšie).

5,01 Naše stanovisko k slovtvornému významu odvodeného slova je podmienené cieľom, ktorý sme si pre svoju prácu určili. Keďže cieľom [našej práce je predovšetkým výskum významovej stránky odvodených slov, zisťovanie toho, aké slovtvorne vyjadrené významy sa od rozličných slovies odvodzujú, museli sme si predovšetkým vymedziť, do akých podrobností budeme pri opise významu deverbatívnych odvodenín zachádzať. Významy deverbatívnych odvodenín podmienené

bohato rozvetvenou intenciou slovesného deja sú totiž také rozmanité, že práca, ktorá by ich chcela všetky postihnúť, by sa bez presne vymedzených hraníc skúmaného významu ľahko mohla stať neprehľadným konglomerátom množstva jednotiek, ktoré by vzdorovalo akémukoľvek pokusu o systemizáciu. Preto ak chceme opísať slovtvorný systém deverbatívnych substantív, prvoradú dôležitosť má pre našu prácu jednak presné vymedzenie slovtvorného významu, a to najmä vo vzťahu k lexikálnemu významu odvodeného slova, jednak samo vymedzenie systému. Prijímame toto vymedzenie systému: systém istej množiny je daný prvkami a vzťahmi, pričom *prvky* tvoria *inventár* systému a *vzťahy* tvoria jeho *štruktúru*.² Prvkami nášho systému sú významy derivátov odvodených od sloviac, ktoré sme vybrali ako reprezentantov systému deverbatív (skúmame slová odvodené od 1600 primárnych i sekundárnych koreňových i predponových sloviac, vybraných z piatich zväzkov *Slovníka slovenského jazyka* podľa tabuľky náhodných čísel). Priamemu pozorovaniu je prístupná iba formálna stránka týchto prvkov, t. j. jednotlivé odvodené lexémy, ktoré sme získali excerpciou. Významy týchto lexém treba zistiť, nemožno ich jednoducho „vyčítať“ z formy, lebo medzi formou a významom odvodeného slova nie je jedno-jednoznačný vzťah, ale *mnoho-mnohoznačný vzťah* (jednej forme zodpovedá niekoľko významov, jeden význam sa vyjadruje niekoľkorakými formami).

Štruktúru významového systému slovenských deverbatív odhalíme, keď zistíme, aké sú vzťahy medzi prvkami, resp. medzi istými triedami týchto prvkov. A práve pri vymedzení tried deverbatívnych odvodenín uplatňujeme isté hľadisko slovtvorného významu. Aby sme pomocou slovtvorného významu odvodeného slova mohli opísať vzťahy existujúce medzi deverbatívnymi odvodeninami, ich vzájomnú podmienenosť, komplementárnosť i vylučovanie sa, musíme slovtvorný význam definovať tak, aby obsahoval aj príznaky konštituujuce určité triedy, t. j. kategoriálne príznaky, aj príznaky diferencujúce navzájom členy určitej triedy (diferenciálne príznaky). Pritom aj konštitutívne, aj diferenciálne príznaky musia byť čo najvšeobecnejšie, aby slovtvorné významy neboli veľmi rozdrobené, aby počet tried a podtried odvodených slov s tým istým slovtvorným významom nebol veľmi veľký.

5,02 Za základnú jednotku slovtvornej roviny pri paradigmatickom skúmaní v obsahovom pláne pokladáme *kategoriálny slovtvorný príznak* odvodeného slova (reprezentujúci kategoriálny, t. j. všeobecný slovtvorný význam), za minimálnu jednotku pokladáme *diferenciálny (sprievodný) slovtvorný príznak*. Čiastkové slovtvorné významy vznikajú spojením jedného invariantného kategoriálneho príznaku s rôznym počtom a rozličnými kombináciami sprievodných príznakov. Vo výrazovom pláne je základnou jednotkou slovtvornej roviny *slovtvorná forma slova* (daná jednotou slovtvorného formantu a slovtvorného základu), minimálnymi jednotkami sú zložky odvodeného slova: *slovtvorný základ* a *formant*. Medzi obsahovým a výrazovým plánom na slovtvornej rovine nie je symetria, vzťah týchto

plánov je zložitý. Pri odvodeninách prvého stupňa nositeľom kategoriálneho slo-
votvorného významu je slovotvorný formant, ale sprievodné diferenciálne príznaky
sú výsledkom integrácie istých slovotvorných základov s istými formantmi.

Do významu odvodeného slova vždy vstupuje do istej miery i význam odvodzujú-
ceho slova, pričom význam odvodeného slova nemožno chápať ako súčet významov
slovotvorného základu a slovotvorného sufixu (formantu). Práve preto sa nám
zdá vhodné pokladať význam odvodeného slova za komplex daný zväzkom slovo-
tvorných sémantických príznakov, z ktorých jeden je dominantný, kategoriálny,
a ostatné diferenciálne príznaky sú sprievodné. Podľa svojich príznakov vstupujú
odvodené slová do protikladov. V Trubeckého *Žákladoch fonológie*, ale aj v iných
prácach, ktoré sa zaoberajú teóriou protikladov, sa zdôrazňuje, že prvky, ktoré stoja
v protikladoch, nemajú mať len odlišné príznaky, ale aj zhodné príznaky, že majú
mať istý porovnávací základ. V sémantických prácach, ktoré sme spomínali v pred-
chádzajúcej kapitole, predstavuje takýto porovnávací základ sémantické univer-
zum (u amerických etnolingvistov), alebo „typová situácia“ (u pracovníkov La-
boratória strojového prekladu MGPIIJ). Pri skúmaní významu deverbatívnych
odvodenín je takýmto spoločným porovnávacím základom vzťah k deju. Tým, že
sme naše skúmanie obmedzili iba na deverbatíva, odvodeniny od sloviac či už pri-
márnych (koreňových), alebo sekundárnych (už odvodených), môžeme počet ka-
teriálnych slovotvorných významov deverbatív určiť v závislosti od slovesného
deja. Budeme sa pritom opierať o pojem intencie slovesného deja. Na intenciu slo-
vesného deja ako na slovotvorný faktor upozorňuje i M. Dokulil, keď poukazuje
na to, že vlastnosť má iba jedinú základnú intenciu, a to k svojmu nositeľovi, kým dej
má takýchto intencií viac, a to podľa svojich rozličných modalít: stav a jeho zmena
má popri intencii k nositeľovi ešte intenciu k času a k miestu, činnosť má už intenčné
pole veľmi rozvinuté, vzťahuje sa na agens, prostriedok (nástroj), zásah (paciens),
prípadne na výsledok, na miesto, príčinu, čas, účel, spôsob, mieru. Všetky druhy
sloviac nemajú všetky tieto intencie a všetky tieto intencie nie sú z hľadiska pomeno-
vania dôležité.

5,10 Intenčné typy slovenských sloviac.

Keďže i pri zisťovaní slovotvorných významov deverbatívnych odvodenín i pri ich
paradigmatickom triedení budeme vychádzať z pojmu intencie slovesného deja,
vysvetlíme tu stručne tento pojem a opíšeme intenčné typy sloviac, ako sa v slovakis-
tickej literatúre vypracovali. V slovenskej lingvistickej literatúre má skúmanie
intencie slovesného deja tradíciu od vyjdenia priekopníckej práce E. Paulinyho
Štruktúra slovenského slovesa.³ Problematika intencie je ďalej rozpracovaná v *Morfológii
slovenského jazyka* a v iných slovackistických prácach.⁴

5,11 E. Pauliny definuje intenciu ako „fakt, že sloveso ako predikát vyžaduje
alebo nevyžaduje vyslovenie agensa alebo paciensa svojho dejania: Sloveso *drží*
napr. vyžaduje vyslovenie agensa i paciensa (*otec drží sekeru*), lebo keby jeden z tých-

to faktorov nebol vyslovený, cítil by sa význam vety neúplný. Sloveso *starne* vyžaduje vyjadrenie paciensa (*otec starne*), ale agensa vyjadriť nemožno.”⁵ Intencia je sémantická hodnota slovesa a triedenie sloviess podľa nej je triedením významovým. Odráža sa v nej podstata sloviess ako pomenovaní nesamostatne existujúcich dynamických príznakov,⁶ ktorá sa prejavuje v tranzitnej povahe slovesného deja, v tom, že dej sa sémanticky realizuje až vo vete, je súvťažný so sémantikou vety, lebo významová úplnosť vety závisí od toho, či sú vyslovené tie členy vety, ktoré sloveso potrebuje mať vyjadrené, alebo nie.

Zo spätosti slovesného deja s jeho realizáciou vo vete vyplýva, že pri slovesách sa ťažko zisťujú paradigmatické významy, významy nezávislé od syntagmatického radenia sloviess. Syntagmatický a paradigmatický aspekt však treba pri slovesách rozlišovať. Toto rozlíšenie je presne formulované v štúdií J. Ružičku *Valencia sloviess a intencia slovesného deja*,⁷ kde sa rozlišuje intencia slovesného deja ako sémantická hodnota slovesa — plynutie deja od východiskového bodu (= agens) k cieľovému bodu (= paciens), teda trojčlenná štruktúra agens — akcia — paciens, a valencia slovesa (syntaktický termín), schopnosť slovesa viazať na seba istý počet substantívne pomenovaných účastníkov deja, nachádzajúcich sa v istom gramatickom tvare. Valencia je širší pojem ako rekcia (väzba), lebo zahŕňa i ľavú čiže prednú časť, t. j. časť, ktorá spravidla predchádza pred slovesom. Valencia sloviess a intencia slovesného deja sa týkajú sloviess ako slovného druhu. Sú to dve vlastnosti, ktoré sa v mnohom kryjú, ale jednako sa podstatne rozlišujú, preto medzi nimi niet úplnej korešpondencie.⁸

5,12 Intenčné typy uvádzame podľa *Morfológie slovenského jazyka* (triediacim kritériom je, či sú všetky prvky intenčného systému — agens, dej a paciens — vyjadrené osobitným slovom alebo nie):

1. Agens, dej i zásah (paciens) sú vyjadrené osobitnými výrazmi. Schéma: A — D — P čiže R_A — D — Z_P (R = riadiaca substancia, A = agens, P = paciens). Napríklad *otec nesie drevo*. Sem patria slovesá, pri ktorých sa zvyčajne vyjadruje aj činiteľ deja, aj zasiahnutá vec (resp. zasiahnuté veci) osobitnými slovami. Ide teda o externú akciu s explicitne vyjadreným agensom a paciensom. Tento intenčný typ je najbohatší a má aj najzložitejšie vnútorné členenie podľa tvaru pomenovania zasiahnutej veci. Sú to slovesá osobné a predmetové.

2. Ak sa osobitným výrazom nepomenúva cieľový bod deja, lebo je už vyjadrený samým slovesom (teda cieľový bod deja sa chápe ako obsiahnutý v samom deji), dostávame dvojčlenný intenčný systém so schémou A — D_P alebo R_A — D_P, napr. *dieťa plače*. Agens je vyjadrený osobitným výrazom, ale dej a zásah je vyjadrený v spoločnom výraze. Paciens deja je implicitný. Sú to osobné slovesá bezpredmetové. Keďže ani agens, ani paciens nie sú tie isté, ide tu o externú akciu agensa. Patria sem (podľa J. Oravca) slovesá, ktoré vyjadrujú zvuky (*hrmotáť*), deje vnímané zrakom, čuchom (*iskriť*, *čmudiť*), psychické a fyziologické prejavy človeka (*sniť*, *stenáť*), vzťahy človeka k iným ľuďom a k okoliu vôbec (*lichotiť*, *asistovať*).

3. Ak sa osobitným výrazom nepomenúva cieľový bod deja, lebo sa chápe ako totožný s východiskovým bodom (v nadradenom substantíve je pomenovaný agens aj paciens, teda agens aj zásah), dostávame dvojčlenný intencný systém $A_P - D$ čiže $R_{A,P} - D$. Sú to osobné slovesá bezpredmetové, lebo agens sa síce vyjadruje explicitne, ale paciens deja je implicitný. Agens vykonáva dej a zasahuje ním vždy seba. Preto tieto slovesá predstavujú internú akciu agensa. Patria sem slovesá pohybu (*skočiť*) a polohy (*stáť*).

4. Ak agens a paciens splývajú a vzhľadom na dej sa neutralizujú, dostávame intencný systém, v ktorom riadiaca substancia je nositeľom deja (N). Tento intencný typ sa dá zachytiť schémou $N - D$ alebo $R_{A,P} - D$. Najzreteľnejší je stavový vý, znam deadjektív a desubstantív typov *mladnút, kameniet*. Patria sem i osobné slovesá ktoré sú v podstate stavové, ale podľa kontextu sa môžu chápať i akčne, a to s externou akciou, lebo agens a paciens deja nie sú totožné: *bačovať* = 1. byť bačom (stavové sloveso), 2. robiť baču (akčné sloveso).

5. Ak sa agens nevyjadruje, lebo je nepoznateľný, alebo sa za taký pokladá, ale dej a cieľový bod (paciens) sa vyslovuje osobitnými slovami, dostávame dvojčlenný intencný systém $D - P$, resp. $D_A - P$, lebo agens sa dá chápať ako implicitný (obsiahnutý v samom deji). Paciens sa vyslovuje osobitným slovom, ktoré má tvar závislej substancie. K tomuto intencnému typu patria neosobné predmetové slovesá typu *smáď ho, pichá ho, zaľahnúť niekomu* ap.

6. Ak sa agens deja nevyjadruje, lebo je nepoznateľný a za taký sa aj pokladá, a ak sa ani paciens deja nevyjadruje, lebo je obsiahnutý v samom deji, dostávame jednočlenný intencný systém so schémou D_P . Je to typ s implicitným neutralizovaným agensom aj paciensom a patria k nemu neosobné bezpredmetové slovesá pomenávajúce prírodné atmosferické javy, *prší, hrmí* ap.

5,13 Jednotlivé intencné typy sa odlišujú celkom zreteľne, ale hranice medzi nimi nie sú nepreniknuteľné. Existuje interferencia jednotlivých typov. Formálne to isté sloveso sa môže používať v rozličnej intencnej hodnote a má vtedy vždy iný význam. Sloveso *šiť* môže patriť k prvému i druhému intencnému typu (*matka šije šaty, matka šije* (= je krajčírkou)). Intenciu slovies mení i predpona alebo zvrtné zámeno: *brat chodí* (3. typ) — *brat vychodil školu* (1. typ); *koleso sa krúti* (3. typ) — *robotník krúti kľukou* (1. typ).⁹

5,20 Pohľad na slovesá z hľadiska toho, aké slovotvorne vyjadrené významy sa v ich substantívnych a adjektívnych derivátoch v skúmanom jazyku pravidelne vyjadrujú, do istej miery sa kryje s pohľadom na zameranie slovesného deja, so zistením účastníkov deja a vzťahov medzi nimi, teda s intencným systémom slovies. Intencia slovesného deja je lexikálno-gramatická kategória a skúmanie deverbatívneho odvodzovania v súvislosti s touto kategóriou iba potvrdzuje všeobecne uznávaný fakt, že oblasť tvorenia slov je hraničnou oblasťou, zapadajúcou časťou svojej problematiky do gramatiky v užšom zmysle (morfológie a syntaxe) a časťou svojej

problematiky do lexikológie. Vo všetkých prácach spomínaných v kapitole 5,10 intencia slovesného deja sa skúma zo syntaktického hľadiska. Skúmanie slovotvorného významu deverbatív nás však vedie k názoru, že intencia slovesného deja sa ako sémantická hodnota slovesa nepremiata len do stavby vety (kde členy intenčného systému, činiteľ deja, dej a paciens deja, sú v istej korešpondencii s vetnými členmi), ale aj do slovotvorného systému, a to tak, že isté slovesá vyjadrujú slovotvorným spôsobom agensa a paciensa deja, a iné nie. Pravda, v slovotvornom systéme je situácia zložitejšia (ako na to poukážeme i v materiálovej časti našej práce), lebo ako slovotvorné významy nevystupujú iba agens deja a paciens deja, ale paciens deja (zasiadnutá substancia) je tu rozličným spôsobom modifikovaný (napr. ako výsledok deja, ako spotrebná látka) a ako slovotvorné významy sa uplatňujú aj vedľajšie intencie: nástroj deja, miesto (okolnostné určenie deja) ap.

5,21 Počet kategoriálnych slovotvorných príznakov deverbatívnych derivátov určujeme ako sumu účastníkov deja vyskytujúcich sa pri všetkých intenčných typoch slovies. (Slovo „účastník“ tu chápeme v najabstraktnejšom zmysle, môže ním byť i vlastnosť.) Sú to tieto príznaky:

1. činiteľ deja (jeho distribučne podmieneným variantom pri stavových slovesách je nositeľ deja); pri činiteľských menách zaznamenávame aj prechýlené mená,
2. nástroj deja,
3. dej,
4. spotrebná látka (substancia, ktorá sa potrebuje pri realizácii deja),
5. výsledok deja,
6. ošatok (odpad) po deji,
7. objekt (paciens v užšom zmysle),
8. miesto deja,
9. dejová vlastnosť,
10. spredmetnenie debovej vlastnosti (abstraktum na *-ost'*),
11. nositeľ debovej vlastnosti.

Hierarchicky nižšími slovotvorno-sémantickými príznakmi než kategoriálne príznaky sú sprievodné slovotvorné príznaky, ktorými sa diferencujú deverbatívne odvodeniny vnútri toho istého kategoriálneho významu a zároveň sa nimi prehlbuje vzájomná diferenciacia jednotlivých kategoriálnych významov, lebo z možnej sumy sprievodných príznakov sa pri každom kategoriálnom význame uplatňuje iná kombinácia sprievodných príznakov. Sprievodnými príznakmi sú protikladové príznaky aktívny/pasívny, intenzifikovaný/neintenzifikovaný, limitný/nelimitný, potenciálny/reálny, ktoré sú abstrahované z deja, a konkrétny/abstraktný, životný/neživotný, hromadný/nehromadný, singulatívny/nesingulatívny, ktoré sú abstrahované z deverbatívnych odvodenín ako zo substantív. Na základe sprievodných príznakov konkrétny/abstraktný, životný/neživotný, hromadný/nehromadný, singulatívny/

nesingulatívny vznikajú podtriedy substantív, ktoré sú nielen morfológicky, ale aj slovotvorne relevantné. O takýchto podtriedach M. Dokulil hovorí, že nie sú jedinými slovotvorne relevantnými pojmami a ani nepredstavujú medzi nimi kategórie základné. S týmto tvrdením súhlasíme, a preto dávame príznakom ako životnosť/neživotnosť, konkrétnosť/abstraktnosť, hromadnosť/nehromadnosť iba platnosť sprievodných príznakov. Okrem týchto príznakov môže vo funkcii sprievodného príznaku vystupovať v konkrétnych odvodeninách i príznak, ktorý pri iných odvodeninách vystupuje ako kategoriálny. Napríklad pri názvoch nástrojov označujúcich stroje a zariadenia automaticky vykonávajúce nejakú činnosť vystupuje ako sprievodný činiteľský príznak (*zberač, hrabačka*), pri názvoch nástrojov odvodených od sloviac označujúcich polohu vyskytuje sa ako sprievodný príznak miesta (*sedadlo*), od sloviac označujúcich pohyb sa odvodzujú názvy miesta so sprievodným príznakom výsledku (*prepadlina*).

Naše kategoriálne deverbatívne slovotvorné príznaky, a teda i kategoriálne významy sú vo veľkej miere zhodné so slovotvornými kategóriami, ktoré sa uvádzajú v *Tvoření slov v češtině*. Zhoda nemôže byť úplná, lebo pri vymedzení slovotvornej kategórie v *Tvoření slov v češtině* sa abstrahuje od slovného druhu odvodzovacieho základu, takže slovotvorné kategórie sú všeobecnejšie, kým pre nás je, ako sme už na to poukázali v 2. kapitole našej práce, prvoradým klasifikačným kritériom slovný druh odvodzovacieho a odvodeného slova. Preto na porovnanie uvedieme z *Tvoření slov v češtině* tie slovotvorné kategórie, ktoré sa odvodzujú od slovesných základov, a naše slovotvorné kategoriálne príznaky vyložíme so zreteľom na ne.

Pri deverbatívnom odvodzovaní prichádzajú zo slovotvorných kategórií uvedených v *Tvoření slov v češtině* do úvahy tieto kategórie:

1. činiteľské mená (i niektoré konateľské mená, a to substantíva, ktorých slovotvorným základom je dejové meno),
2. mená prostriedkov (deja),
3. dejové mená,
4. mená výsledkov deja,
5. deverbatívne miestne mená,
6. (deverbatívne) kolektíva a singulátíva,
7. (deverbatívne) prechýlené mená,
8. (deverbatívne) mená nositeľov vlastnosti.

Z porovnania vidno, že proti klasifikácii v *Tvoření slov v češtině* zavádzame niektoré nové slovotvorné kategoriálne príznaky, preto si naše stanovisko vyžaduje odôvodnenie. Tak namiesto súhrnnej kategórie prostriedkov zavádzame dve „špecifikácie prostriedkov“, nástroje a spotrebné (spotrebované) látky. Toto rozlíšenie sa nám zdá potrebné práve vtedy, keď prihliadame na odvodzovanie od slovesných základov. Nástroj a spotrebná látka predstavujú dve rozdielne zamerania slovesného deja. Sémantický rozdiel medzi nimi sa prehĺbuje tým, že pri každom z týchto významov sa uplatňuje rozdielna kombinácia sprievodných príznakov. Rozdiel

medzi nimi je i formálne relevantný. Obidva tieto významy sa odlišujú i formálnymi prostriedkami svojho vyjadrenia, súbory formantov, pomocou ktorých sa v slovenčine vyjadruje význam nástroja a význam spotrebnej látky, nie sú totožné: nástroje: *-dlo, -č, -áč, -ák, -iak, -ka, -ník, -nica, konverzia*; spotrebné látky: *-ivo, -dlo, -ok, -ka, -ina, -nica, konverzia*.

Ostatne J. Kuchař, autor kapitoly venovanej prostriedkom deja, pokladá význam „látok, ktoré sa ozrejmuju ako činnosťou spotrebované“, za kategoriálny slovotvorný význam so základným formantom *-ivo* zrejme preto, že v češtine podobne ako v slovenčine existuje tendencia špecifikovať formant *-ivo* na význam spotrebnej látky.

Ďalší nový kategoriálny príznak, a teda i kategoriálny význam ostatok (odpad) po deji vyčleňujeme z tradičných výsledkov deja. Ako významová špecifikácia sa tento význam spomína aj v *Tvoření slov*, neprpisuje sa mu však platnosť kategoriálneho významu. Odvodzovanie názvov s týmto významom sa obmedzuje na slovesá špecifického intencného zamerania označujúce činnosť, pri ktorej dochádza k deleniu, drobeniu niečoho kompaktného, alebo pri ktorej je toto delenie sprievodným javom (napr. *rezať, strúhať, strihať, píliť...*). Dôvodom na vyčlenenie tohto významu ako kategoriálneho je jednak intencná hodnota fundujúcich sloviess — názvy ako *strúhance, piliny, strižky* sú sekundárnym vedľajším produktom deja a predstavujú tak iné zameranie ako zameranie na výsledok, jednak hodnotíme význam ostatku po deji ako kategoriálny význam preto, že od niektorých sloviess sa odvodzujú obidva významy, výsledok i ostatok, a to rozdielnymi formantmi, takže rozdiel medzi nimi je i formálne relevantný. Napríklad názvy výsledkov *rezanka, rezance, rezivo* stoja v rovnoznačnom protiklade k názvom ostatkov *rezina, rezky*, názov výsledku deja *striž* stojí proti názvu ostatku po deji *strižok*. Obidva tieto významy však môžu pri iných slovesách vystupovať aj ako lexikálne významy toho istého slova; napríklad slovo *výlisky* môže označovať niečo vyrobené lisovaním (pričom sa používa častejšie v singulári), vtedy má význam výsledku, ale to isté slovo ako vinohradnícky termín označuje to, čo ostane po lisovaní (odpad). Medzi ostatky patria odvodeniny, ako *hoblíny, piliny, stružliny, úhrabky, výcudky, výlisky, výpražky* atď. Tieto slová predstavujú aj z formálnej stránky istú ucelenú skupinu odvodených slov.

Význam objektu (paciensa v užšom zmysle) môžeme ako kategoriálny slovotvorný význam vyčleniť iba podmiennečne, lebo o tejto kategórii platí to, čo pre kategóriu paciensa konštatuje J. Kuchař,¹⁰ že totiž „vzťah paciensa nie je v sústave českých pomenovaní vzťahom v plnom zmysle kategoriálnym, nemá na svoje vyjadrenie špecifické prostriedky (ako napr. majú vzťah agensa, účelu a výsledku)“. To isté platí aj pre slovenčinu, ale napriek tomuto podmiennečnému vymedzeniu sme sa rozhodli do systému deverbatívnych odvodenín túto kategóriu zaradiť, lebo práve pri skúmaní významu deverbatívnych odvodenín sme narazili na deriváty, aj keď nepočtetné, ktorých význam možno podľa nášho názoru najadekvátnejšie charakterizovať ako objekt deja, ako to, čo je určené na zásah alebo je dejom zasahované. Sú to deriváty, ako *ukážka, nálepka, vsádzka, krmník, noša, vklad*.

Vyčlenenie objektu je v našom opise podmienené i tým, že nevyčleňujeme kategóriu

prostriedku deja, lež užšie kategórie nástroja a spotrebnej látky. Kategóriu objektu vyčleňujeme i preto, že vychádzame pri našej klasifikácii z pojmu intencie slovesného deja. V intencnej štruktúre slovesa má intencia k objektu pevné miesto. Význam objektu ako slovotvorný význam sa vyčleňuje ako vzťahová kategória, k jeho vyčleneniu dospievame vtedy, keď si všímame konkrétne vzájomné vzťahy jednotlivých derivátov odvodených od toho istého slovesa. Názvy objektu deja sa vyčleňujú proti názvom agensa deja (*kŕmič* — *kŕmnik* — zviera určené na kŕmenie), *nosič* — *noša*, *vkladateľ* — *vklad*, *ukazovateľ* — *ukážka*. Objekty deja sa vyčleňujú i proti názvom deja v širokom zmysle, zahŕňajúcom i slovesné podstatné mená. Tu však ide o sémantickú iradiáciu,¹¹ o vyčlenenie objektového významu z dejového, na slovotvornej forme sa tento význam nemanifestuje: *čítanie* = dej i objekt čítania. Objektový význam stojí v protiklade i k výsledkovému významu, pričom môže ísť o rozdielne aj rovnaké formálne vyjadrenie; napríklad slovo *viazanka* má i význam „uviazaná stuha“ (výsledok), i význam „čo sa uväzuje“ (objekt); *nálepka* = „čo sa nalepa na niečo“ (objekt), *nálepok* = „niečo na niečom nalepené“ (výsledok). Sémanticky sa k objektom zaraďujú i paciency deja typu *trestanec*, *šlachtenec*, *chovanec*, ktoré sú oveľa početnejšie a ktoré sa v *Tvoření slov* preberajú pod kategóriou nositeľov dejovej vlastnosti, lebo sú fundované dejovými adjektívami. Kategória nositeľov dejovej vlastnosti v *Tvoření slov* je veľmi široká a sémanticky veľmi nerovnorodá. My túto kategóriu chápeme oveľa užšie (pozri 5,33). Deriváty typu *trestanec*, *chovanec* z nej vylučujeme preto, lebo podľa nášho názoru tu nejde, aspoň v slovenčine, o motivovanosť dejovým adjektívom, pretože adjektíva *trestaný*, *chovaný* v slovenčine nejstávajú, lež o motivovanosť trpným prídastím (neadjektívizovaným).¹² Keďže prídastie je formou slovesa, je pri týchto derivátoch reálnejšie predpokladať motivovanosť slovesom než adjektívom. Z hľadiska motivovanosti slovesom ide v type *trestanec*, *chovanec* o objekty deja.

5,22 Preberieme si teraz úlohu sprievodných príznakov pri jednotlivých kategoriálnych slovotvorných významoch. Prv ako to urobíme, podotýkame, že podobne ako pri fonologických dištinktvých príznakoch možno aj pri sprievodných slovotvorných príznakoch rozlišovať dištinktvne a relevantné príznaky, pričom relevantnosť konkrétneho príznaku a účasť odvodeného slova v danom významovom protiklade je podmienená konkrétnou formou daného slova. Napríklad miestne mená sú zásadne konkrétne, takže vnútri kategoriálneho významu miesta sa protiklad konkrétny/abstraktný neuplatňuje. Neuplatňuje sa teda pri derivátoch odvodených špecifickými „miestnymi“ formantmi *-áreň*, *-ňa*, je však relevantný pri konvertovaných menách typu *lom*, *rez*, a to vo vzťahu k príslušným dejovým menám.

5,23 Pri *činiteľských menách* sa uplatňujú sprievodné slovotvorné príznaky limitný/nelimitný, intenzifikovaný/neintenzifikovaný, hromadný/nehromadný, životný/neživotný. Protikladový príznak limitný/nelimitný pokladáme podobne ako Revzin

kvalifikačný príznak toho istého mena (porov. 4,15) za veľmi všeobecný, ktorý má v jednotlivých slovotvorných kategóriách rozličnú realizáciu. Pri činiteľských menách sa realizuje ako protiklad stálej, časovo ani inak neohraničenej činnosti a činnosti nestálej, okazionálnej. Tomuto základnému protikladu je podriadený protiklad aktuálnej činnosti jednorazovej a aktuálnej činnosti bez takéhoto obmedzenia.¹³ Protiklad limitný/nelimitný, okazionálny/stály je nadržaný i protikladu činnosti na časovej osi podľa toho, či sa činnosť vykonala v minulosti, alebo v prítomnosti. Príznak stály prisudzujeme zamestnaneckým menám a všetkým tým činiteľom deja, ktorí vykonávajú určitú zvyčajnú činnosť, ktorú možno chápať ako trvalý znak, príznak okazionálny tým činiteľským menám, pre ktoré takéto vymedzenie nevyhovuje.

Pri činiteľských menách sa uplatňuje aj protiklad intenzifikovaný/neintenzifikovaný, protiklad činiteľa vykonávajúceho istú činnosť v bežnej, zvyčajnej miere, resp. v miere bez nejakého dodatočného určenia, a činiteľa vykonávajúceho istú činnosť vo vyššej miere, než je normálne, bežné. Ekvivalentom neutrálneho, neintenzifikovaného významu je prídavné prítomné alebo vzťažná veta so schémou ten, kto (ktorý) + príslušné sloveso, napr.: *pracovník* = ten, kto pracuje, pracujúci človek. Medzi činiteľské mená s príznakom intenzifikovaný počítame všetky mená, ktoré pre výklad svojho významu vyžadujú nejaké intenzifikujúce slovo, napr. *veľa, mnoho, často, rád*, ale aj hodnotiace slovo, ako *dobre* a pod. Patria sem mená, ako *jedák* (kto veľa zje), *chodák* (kto veľa a rád chodí).¹⁴

Sémantické príznaky stály/okazionálny, intenzifikovaný/neintenzifikovaný sú slovotvornými, nie lexikálnymi sémantickými príznakmi, sú zovšeobecnením protikladov, ktoré sú inherentné slovotvornej štruktúre slovenčiny. Formálnym dôkazom tohto nášho tvrdenia je existencia dvojíc slov odvodených od toho istého základu, ktoré sa odlišujú slovotvornou formou a príslušným protikladovým príznakom: *chodec* — *chodák* (neprítomnosť a prítomnosť intenzifikujúceho príznaku), *pisateľ* — *pisár* (protiklad okazionálnej a stálej činnosti).

Protiklad životný/neživotný, konkrétny/abstraktný sa pri činiteľských menách uplatňuje iba okrajovo, pretože činiteľské mená sú zásadne mená živých bytostí, teda životné a konkrétne. Pri kategoriálnych činiteľoch deja sa príznak abstraktnosti vyskytuje ako sprievodný pri matematických pojmoch *čitateľ, menovateľ* ap. V zápornej podobe sa činiteľský príznak vyskytuje pri nositeľoch deja (menách odvodených od sloviac, ktorých dej nevyjadruje primárne činnosť, lež vlastnosť alebo stav). Protiklad životný/neživotný je relevantný v tých prípadoch, keď sa od toho istého základu odvodzujú homonymné názvy činiteľa i nástroja, napr. *viazač*¹ — osoba, *viazač*² — stroj.

5,24 Pri názvoch s kategoriálnym významom *nástroj deja* sa uplatňuje príznakový protiklad aktívny/pasívny, na základe ktorého sa nástroje diferencujú ako vlastné nástroje (aktív.), ktoré sú nevyhnutnou podmienkou činnosti (*rezačka, strihač, razidlo, tlačidlo, plavidlo, chodidlo*), a pomocné nástroje (pasív.), ktoré nie sú nevyhnut-

nou podmienkou realizácie činnosti. Tieto názvy sa odvodzujú najmä od slovíec označujúcich internú akciu agensa (*plavky, lezečka, chodúľ*). Ak sa odvodzujú od slovíec označujúcich externú akciu agensa, od ktorých sa odvodzujú názvy vlastných nástrojov, označujú pasívne nástroje pomôcky alebo rozličné súčiastky týchto nástrojov (*strih, raznica, tlačka*). K diferenciacii názvov nástroja prispieva i prítomnosť alebo neprítomnosť činiteľského príznaku ako sprievodného: (*rezačka*) činiteľ. — stroj, proti (*rezáky*) — zuby. Sprievodný príznak činiteľa deja majú všetky názvy strojov a mechanizmov schopných vykonávať činnosť automaticky, bez zásahu externého činiteľa deja alebo s jeho minimálnou účasťou.¹⁵ K nečiniteľským nástrojom počítame všetky názvy orgánov živých bytostí (*chodidlo, hovoriidlá* ap.). Názvy nástrojov sú zásadne konkrétne a neživotné. Protiklad životný/neživotný je relevantný iba v tých prípadoch, keď formálne to isté slovo má i význam činiteľa, i význam nástroja (*viazač*). Protiklad konkrétny/abstraktný je zase relevantný v prípadoch, keď formálne to isté slovo má význam deja i nástroja (*rezačka, kúrenie*). Pri názvoch nástrojov, ktoré majú príznak pasívnosti, môže sa vyskytovať ako sprievodný i príznak miesta (*lievik, pekáč*).

5,25 Pri názvoch s kategoriálnym významom *deja* sa uplatňujú sprievodné príznaky limitný/nelimitný, intenzifikovaný/neintenzifikovaný. Protiklad limitný/nelimitný sa tu realizuje ako protiklad aktu a priebehu deja: *kývnutie — kývanie, vrt — vrtanie*. Príznak intenzifikácie majú hovorové mená utvorené formantom *-ačka, -ica, -ina* (*písачka, babranina, behanica*). Neutrálnymi (neintenzif.) pendantmi sú príslušné slovesné podstatné mená, resp. mená konvertované (*písanie, babranie sa, beh*). Dejové mená sú abstraktá, protiklad konkrétny/abstraktný je relevantný v prípadoch, keď formálne to isté slovo má význam deja i nástroja (*rezačka*), deja i výsledku deja (*strih*), deja a miesta deja (*stavba*).

Medzi deriváty s kategoriálnym príznakom deja zaraďujeme i sekundárne deriváty utvorené formantom *-stvo* od činiteľských alebo konateľských mien. Zaraďujú sa sem nielen na základe svojho vlastného významu, tým, že vyjadrujú dej v najvšeobecnejšom zmysle ako odbor ľudskej činnosti, ale aj na základe funkcie v slovotvornom systéme. Mená na *-stvo* odvodené od niektorých slovíec supľujú funkciu slovesného podstatného mena, ktoré sa z formálnych (morfologických) príčin netvorí, alebo i keď sa môžu utvoriť, používajú sa zriedka, napr. *vítazenie* (častejšie sa používa slovo *vítazstvo*). Deriváty odvodené formantom *-stvo* dokazujú blízkosť oboch transpozičných typov odvodzovania: názvov vlastností abstrahovaných od nositeľa vlastnosti a názvov deja abstrahovaných od nositeľa deja.

5,26 Názvy s kategoriálnym významom *spotrebnej látky* sú sémanticky jednoliate, označujú látku, ktorá sa spotrebuje pri realizácii deja, látku, ktorá je potrebná na to, aby sa dej mohol uskutočniť. Sú to konkréta. Ich sprievodnými príznakmi sú pasívnosť a hromadnosť. Obidva tieto významové komponenty sú však inherentnou vlastnosťou ich lexikálneho významu, nie slovotvornej formy (preto pri nich príznak

pasívnosti a hromadnosti budeme dávať do zátvorky). Tieto názvy väčšinou nevstupujú do protikladov s inými derivátmi, lebo ich typický odvodzovací formant *-ivo* sa zriedka používa na vyjadrenie iného kategoriálneho významu. Na deriváty s týmto významom, ktoré vstupujú do protikladov s inými významami, poukážeme v materiálovej časti našej práce.

5,27 Pri názvoch s kategoriálnym významom *výsledku deja* sa uplatňujú ako sprievodné príznaky protikladové príznaky konkrétny/abstraktný, pasívny/aktívny, hromadný/nehromadný, singulatívny/nesingulatívny. Názvy konkrétnych výsledkov deja, ktoré majú súčasne i príznak pasívnosti, odvodzujú sa od slovíe 1. intencného typu označujúcich externú akciu agensa (*výrobok, rytina, strúhanka*), názvy abstraktných výsledkov s príznakom aktívnosti sa odvodzujú od slovíe označujúcich internú akciu agensa (*ústupok, odchýlka*).

Medzi odvodeniny s kategoriálnym významom výsledku deja počítame i slová odvodené prostredníctvom dejového adjektíva alebo prídavia, také, ktoré sú deverbatívami iba z hľadiska koreňa, nie slovotvorného základu, napr. *viazanica, pletenica*. Musíme potom rozlišovať deriváty podľa stupňa odvodzovania. Derivátmi prvého stupňa sú také slová, pri ktorých sa formant pripája priamo ku koreňu, ktorý je súčasne slovotvorným základom (napr. *rezeň*). Pri týchto slovách je pasívnosť inherentnou vlastnosťou ich lexikálneho významu, na slovotvornej forme sa nemanifestuje. Na druhom stupni odvodzovania sú názvy výsledkov deja sprostredkované trpným prídavím. Tie majú pasívnosť slovotvornú, vyjadrenú na slovotvornej forme *-n-ovým* prvkom trpného prídavia (*rezanka, rezanec*). Názvy konkrétnych výsledkov deja so slovotvorným alebo sémantickým príznakom pasívnosti sa môžu navzájom odlišovať podľa toho, či je pri nich relevantný príznak hromadnosti a (alebo) singulatívnosti alebo nie. Pri uplatňovaní týchto príznakov berieme do úvahy rozlíšenie slovotvornej a sémantickej hromadnosti, ako ich vymedzil F. Daneš v kapitole *Hromadné mená v Tvoření slov v češtině*.¹⁶

Pri niektorých názvoch s kategoriálnym významom výsledku deja sa uplatňuje sprievodný sémantický príznak hromadnosti, resp. singulatívnosti a prítomnosť týchto príznakov ich odlišuje od takých derivátov s kategoriálnym významom výsledku deja, pri ktorých sa sprievodné príznaky hromadnosti, resp. singulatívnosti neuplatňujú. Napríklad názvy výsledkov *rezanka, rezanec* (obyčajne používaný v pluráli) majú sprievodné príznaky hromadnosť (*rezanka*) a singulatívnosť (*rezanec*). Stoja tak v protiklade k výsledkovým menám *pletenec, pletenka*, pri ktorých sa príznak singulatívnosti ani hromadnosti neuplatňuje. Kým rozdiel medzi derivátmi *rezanec, rezanka* je slovotvorne relevantný, rozdiel medzi derivátmi *pletenec, pletenka* je relevantný iba lexikálne (pozri ďalej kapitolu 7,05). Prítomnosť a irelevantnosť príznakov hromadnosti a singulatívnosti diferencuje navzájom nielen slová odvodené od toho istého základu, ale aj slová odvodené od rozdielnych základov. Pre istú skupinu slov s kategoriálnym významom výsledku deja (typ *várka, páľka, striž*) predpokladáme súčasnú prítomnosť (sémantického) príznaku hromadnosti i singu-

latívnosti. Ich slovtvorný význam je „množstvo niečoho zasiahnuté dejom naraz“, napr. *pálka* = množstvo výrobkov vypálených naraz. Pri názvoch výsledkov deja sa môže vyskytovať ako sprievodný i príznak miesta (napr. *oráčina*, *oranica*). Význam výsledku stojí v protiklade k významu deja podľa protikladových príznakov konkrétny/abstraktný (napr. *rezba*, *strih*, *písačka*, *pálka*). Všetky tieto názvy majú význam deja i výsledku deja, napr. *rezba* = rezanie i výsledok rezania (lexikálne: výzdoba v dreve); *písačka* = písanie i výsledok písania; *pálka* = pálenie i výsledok pálenia (ako sme už povedali, tento všeobecný výsledkový význam je v tomto type konkretizovaný ako množstvo výrobkov vypálených naraz).

Vo vzťahu k objektu deja stojí význam výsledku v protiklade podľa príznakov potenciálny/reálny. Názvy výsledkov označujú reálnu zasiahnutosť dejom, názvy objektov označujú potenciálnu zasiahnutosť, to, že niečo je určené na zásah dejom. Tento protiklad môže byť vyjadrený formálne: *nálepka* = čo sa nalepa na niečo (objekt) — *nálepok* = niečo na niečom nalepené (výsledok). Pri odvodeninách od iných sloviess môže ísť o dva významy toho istého slova: *šlaháčka* = čo je určené na šľahanie i výsledok šľahania.

5,28 Pri názvoch s kategoriálnym významom *ostatku (odpadu) po deji* sa ako sprievodné príznaky uplatňujú hromadnosť (*rezína*) i singulativnosť (*pilina*, *stružlina*). Všetky ostatky sú konkrétna. Názvy ostatkov deja sa najčastejšie používajú v množnom čísle (*výlisky*, *výpražky*, *piliny*, *strúhance*, *stružliny*), pričom singulárová forma (ak existuje) má singulativný význam: *stružlina*, *pilina*.

5,29 Pri názvoch s kategoriálnym významom *objektu deja* sa uplatňujú ako sprievodné príznaky protikladové príznaky životný/neživotný, konkrétny/abstraktný, potenciálny/reálny. Protiklad životný/neživotný sa uplatňuje vnútri kategórie. Životné objekty sú napr. *skazenec*, *oslávenec*, *krmník*, neživotné sú napr. *noša*, *prípinka*, *pcháčik*. Konkrétne sú všetky životné objekty a názvy vecí (*prípinka*), abstraktné sú napr. *prísudok*, *sčítanec*, *ukážka*. Príznakový protiklad potenciálny/reálny sa uplatňuje jednak vo vzťahu k výsledkom deja (porov. *šlaháčka*, *nálepka*), jednak vnútri kategórie, kde ako reálne vystupujú už zasiahnuté objekty (*skazenec*, *trestanec*) proti objektom určeným na zásah (typy na *-ka*).

Ako sme už uviedli pri výklade jednotlivých kategoriálnych významov, objekty deja sú vždy pasívne. Pasívnosť je však formálne vyjadrená len pri „paciensoch deja“ *skazenec*, *skúšanec* (je zrejma z *-n*-ového prvku trpného prídavia). Typy na *-ka* alebo typy, ktoré vznikli konverziou, majú pasívnosť sémantickú. Táto pasívnosť je súčasťou „formy obsahu“ (v hjelmslevovskom zmysle), teda ich hodnoty, a je výsledkom vzťahu odvodených slov typu *ukážka* k slovám typu *ukazovateľ*, a preto si ju možno všimnúť aj pri slovtvornom rozboe. Protiklad konkrétny/abstraktný je relevantný vo vzťahu k dejovým menám v prípadoch ako *čítanie* (= dej i objekt čítania).

5,30 Pri *miestnych menách* sa uplatňuje ako sprievodný príznakový protiklad limitný/nelimitný, ktorý sa tu realizuje ako protiklad voľných, neohraničených priestranstiev a plôch, kde sa nejaký dej uskutočňuje, a ohraničených, uzavretých miestností, budov, podnikov určených na nejakú činnosť.¹⁷ Od slovesných základov sa spravidla neodvodzujú názvy uzavretých schránok, takže základný protiklad je iba ten, ktorý sme uviedli. Uplatňuje sa v dvojiciach slov ako *tržnica* — *tržisko*, *krmník* — *krmovisko*. Miestne mená sú všetky konkrétna. Protiklad konkrétny/abstraktný je pri nich relevantný vo vzťahu k názvom deja vtedy, keď formálne to isté slovo vyjadruje obidva tieto významy (*vehod*, *lom*). Pri názvoch miesta sa môže vyskytovať ako sprievodný príznak výsledku deja (napr. *prepadlina*).

5,31 Keďže v úlohe sprievodného slovotvorného príznaku môže vystupovať v niektorých konkrétnych prípadoch aj príznak, ktorý inokedy vystupuje ako kategoriálny, vzniká otázka, na základe čoho určujeme, kedy je v konkrétnom odvodenom slove daný príznak kategoriálny, a kedy iba sprievodný. Naše skúmanie významu odvodených slov je skúmaním morfológických derivátov na paradigmatickej osi, preto sa zbavujeme možnosti použiť ako kritérium pre rozhodnutie o kategoriálnosti príznaku kontext, lebo kontext je vecou syntagmatickou. Pritom rozlíšenie paradigmatických a syntagmatických vlastností slova je základnou metodologickou požiadavkou teórie jazyka (porov. 4,14). V odvodenom slove však môže existovať dominantný význam aj nezávisle od kontextu. O kategoriálnosti, a teda dominantnosti slovotvorného významu odvodeného slova môžeme pri paradigmatickom skúmaní odvodeného slova rozhodnúť podľa miesta konkrétneho slova v triede odvodených slov, ktorú nadradujeme pojmu slovotvornej kategórie, a to je *slovotvorná paradigma* (pozri 6. kapitolu). Tento pojem zavádzame do opisu systému deverbatív ako pojem analogický s pojmom sémantickej paradigmy, ktorý sa v súčasnosti čoraz viac uplatňuje v štruktúrálnej lexikológii a sémantike. Pojem paradigmy v takomto zmysle sme už spomenuli pri komentovaní prác amerických etnolingvistov (4,11). Tento pojem používa aj I. A. Meľčuk pri výklade pojmu sémantických parametrov (lexikálnych funkcií, porov. 4,14). V štúdiu *K voprosu o „vnešních“ različitelnych elementach: semantičeskije parametry i opisanije leksičeskoi sočetajemosti*¹⁸ hovorí (uvádzame doslovný preklad z ruštiny): „Práve tak ako sa pre každé slovo tým či oným spôsobom určuje jeho flektívna paradigma (o substantíve sa napr. povie, akú formu má tenktorý pád), pre každé slovo treba určiť jeho „skloňovanie“ podľa sémantickej paradigmy, t. j. treba ukázať významy všetkých parametrov, ktoré možno pri ňom uplatniť.“ Analogicky podľa toho môžeme všetky slovotvorné významy, ktoré sa vyjadrujú pri danom slove, pokladať za „slovotvorné skloňovanie“ slova. Slová, v našom prípade slovesá, od ktorých sa odvodzujú deriváty s rovnakým kategoriálnym slovotvorným významom, patria do tej istej slovotvornej paradigmy.

O kategoriálnosti slovotvorného významu odvodeného slova rozhodujeme teda podľa miesta, ktoré má toto konkrétne slovo v príslušnej slovotvornej paradigme. Toto miesto je dané ako priesečník vzťahov, ktoré má toto slovo k slovám iných

kategórií zastúpených v príslušnej paradigme, a v konečnom výsledku je dôsledkom príslušnosti odvodzovacieho základu k istému intencnému typu. Sloveso *zberať* patrí napr. do paradigmy sloves 1. intencného typu, pre ktoré je typické odvodzovanie nástroja. Preto slovo *zberač* (stroj na zberanie) má kategoriálny príznak nástroj a príznak činiteľ deja pri ňom vystupuje iba ako sprievodný. Toto slovo (*zberač*²) stojí v protiklade k odvodenému slovu *zberač*¹, v ktorom je kategoriálny príznak činiteľský. Alebo napríklad pri stavových slovesách (4. intencný typ) sa v kategórii konkrétnych mien výsledky deja neodvodzujú, preto odvodeniny ako *prepadlina* pokladáme za slová s kategoriálnym príznakom miesta a sprievodným príznakom výsledok deja. Pri slovesách 1. intencného typu, ktoré majú intencný systém bohato rozvinutý, je charakteristické odvodzovanie derivátov s takmer všetkými kategoriálnymi slovotvornými významami. Vyskytujú sa tu prípady, že formálne to isté odvodené slovo má aj kategoriálny význam a príznak, napr. miesta deja (vtedy výsledok deja vystupuje pri ňom ako sprievodný slovotvorný príznak), aj kategoriálny príznak a význam výsledku deja (vtedy zasa miestny význam vystupuje v ňom v úlohe sprievodného príznaku). Napríklad sloveso *orať* patrí do 1. paradigmy medzi slovesá označujúce obrábateľské činnosti, od ktorých sa odvodzuje výsledok deja, preto slová *oráčina*, *oranica* hodnotíme ako kategoriálne výsledky deja so sprievodnými príznakmi pasív., miesto. Tieto isté slová sa nám však budú vyskytovať aj v kolónke zahŕňajúcej kategoriálne miesta deja (s príznakom nelimitnosti); v ktorých zasa ako sprievodný vystupuje príznak výsledok deja (lexikálny význam tohto slova je zorané pole).

5,32 S najväčšími komplikáciami je spojené určenie paradigmatických vlastností, t. j. významových príznakov slov, ktoré nie sú závislé od kontextu, pri dejových adjektívach. Hoci v našej práci kladieme väčší dôraz na odvodzovanie substantív od sloves, všimame si aj odvodzovanie dejových adjektív, a to preto, aby sme zistili, kedy sa od nich tvorí abstraktné substantívum na *-osť* a kedy nie. Okrem toho od dejových adjektív sa odvodzujú i názvy nositeľov dejovej vlastnosti, ktoré tiež majú v rámci deverbatívnych odvodenín štatút kategoriálneho príznaku. Dejové adjektíva vystupujú vo vete často v prívlastkovom postavení, kde tvoria s určeným substantívom ucelenú sémantickú jednotku, a preto ich význam často závisí od toho, s akým substantívom sa spájajú, teda od syntagmatického faktora. Pri dejových adjektívach je spätosť s kontextom najužšia, preto určit slovotvorno-sémantické príznaky len na základe protikladov, do ktorých vstupujú dejové adjektíva vo vzťahu k sebe navzájom, možno len veľmi všeobecne.¹⁹ Takéto najvšeobecnejšie vzájomné protiklady, do ktorých vstupujú dejové adjektíva, sú protiklady aktívny/pasívny, resp. aktívny/neaktívny, potenciálny/reálny, intenzifikovaný/neintenzifikovaný. Do týchto protikladov vstupujú adjektíva odvodené od sloves; a to akostné a akostno-vzťahové. V našej práci neberieme do úvahy čisto vzťahové adjektíva na *-ový*, *-ský*, lebo tie sú zásadne desubstantívne, vyjadrujú vlastne vzťah určovaného substantíva k substantívu.²⁰

Pomocou týchto protikladových príznakov možno vyjadriť významový rozdiel medzi adjektívami odvodenými od toho istého koreňa. Úlohu týchto protikladových príznakov si objasníme na dejových adjektívach odvodených od slovesa *dráždiť*:

Adjektívum *dráždivý* má dva lexikálne významy (zaznačené v *Slovníku slovenského jazyka*): 1. spôsobujúci podráždenie, dráždenie, napr. *dráždivá látka, vôňa*; 2. ktorý sa ľahko podráždi — *dráždivý človek, dráždivá pokožka*.

Významový rozdiel medzi týmito dvoma adjektívami by sa mohol vyjadriť sémantickými príznakmi aktívny (prvý význam) a pasívny (druhý význam). Takéto hodnotenie však nie je postačujúce, lebo adjektívum *dráždivý* v pasívnom význame nestojí v protiklade iba k formálne takému istému adjektívu v aktívnom význame, ale stojí i proti inému adjektívu s pasívnym významom, utvorenému od slovesa *dráždiť/podráždiť*, a to dejovému adjektívu *dráždený/podráždený*. Sémantický rozdiel medzi týmito dvoma „pasívnymi“ deverbatívnymi adjektívami možno vyjadriť protikladovými príznakmi potenciálny/reálny a intenzifikovaný/neintenzifikovaný. Adjektívum *dráždený* označuje faktický stav, reálnu vlastnosť, adjektívum *dráždivý* označuje potenciálnu vlastnosť, schopnosť (ľahko) sa podráždiť. Skutočnosť, že pri výklade významu adjektíva *dráždivý* možno použiť adverbium „ľahko“, nás vedie k tomu, že zároveň hodnotíme toto slovo ako označujúce danú vlastnosť vo vyššom stupni, než je bežné, priemerné, teda ako slovo s príznakom intenzifikovaný. Adjektívum *podráždený* tento intenzifikovaný príznak nemá. Hodnotenie dejových adjektív odvodených od slovesa *dráždiť* je teda takéto:

*dráždivý*¹ aktív., reál., neintenzif.,
*dráždivý*² pasív., potenc., intenzif.,
podráždený pasív., reál., neintenzif.

Sémantický rozdiel, ktorý sme zistili medzi jednotlivými adjektívnymi odvodeniami slovesa *dráždiť*, je rozdielom v lexikálnom význame slov. Je to však rozdiel, ktorý je i slovotvorne relevantný, lebo je vyjadrený i formálne, t. j. pomocou rozdielnych formantov, alebo vzniká ako výsledok vzťahu jedných deverbatívnych adjektív k druhým.

Dejové adjektíva bývajú slovotvorným základom pri ďalších významoch deverbatívnych odvodenín, pri abstraktách na *-osť* a pri nositeľoch dejovej vlastnosti. Významom abstrákt na *-osť* venujeme pozornosť v materiállovej časti našej práce pri charakteristike jednotlivých slovotvorných paradigmatom podľa intencných typov sloviess.

5,33 Kategóriu *nositeľov dejovej vlastnosti* chápeme užšie ako M. Dokulil v kapitole *Mená nositeľov vlastnosti v Tvoření slov v češtině*. Dokulilova kategória nositeľov vlastnosti (odvodeniny motivované adjektívom) je veľmi široká. Zahŕňa názvy živých bytostí (osôb, zvierat a rastlín), názvy neživých vecí i názvy dejov a abstraktných pojmov s veľmi širokým „všeobecným (slovotvorným) významom; ten, kto je taký, alebo to, čo je také, ako označuje základové prídavné meno.“²¹ Podľa slovotvornej štruktúry základového adjektíva autor rozlišuje tri veľké základné skupiny mien nosite-

lov vlastnosti: 1. názvy nositeľov vlastnosti opierajúce sa o adjektíva zo synchronného slovotvorného hľadiska primárne; 2. názvy opierajúce sa o prídavné mená v širokom zmysle vzťahové; 3. názvy nositeľov vzťahu opierajúce sa o prídavné mená dejové, t. j. slovotvorne motivované vzťahom k určitému deju. V našej práci si všímame iba túto tretiu skupinu nositeľov vlastnosti, ale pretože aj táto skupina je v *Tvoření slov v češtině* (zv. 2) sémanticky veľmi nerovnorodá, aj sem môžu patriť i názvy živých bytostí (osôb, zvierat a rastlín), názvy neživých vecí, dejov i abstraktných pojmov, zužujeme kategóriu nositeľov dejovej vlastnosti tak, že pokrýva iba tie odvodeniny, ktoré nemajú nijaký iný kategoriálny slovotvorný deverbatívny význam. To znamená, že za nositeľa dejovej vlastnosti nepokladáme také odvodeniny od sekundárnych (deverbatívnych) adjektív, ktoré možno hodnotiť ako výsledky činnosti (*opuchlina*), miesta činnosti (*prehĺbenina*) ap. Z názvov vecí a názvov osôb zaraďujeme medzi deriváty s kategoriálnym významom nositeľa dejovej vlastnosti iba deriváty odvodené od tých slovičiek, ktorých dej možno chápať skôr ako vlastnosť než činnosť. Toto chápanie je do značnej miery podmienené intencným typom odvodzujúceho slovesa, na základe ktorého zaraďujeme slovesá do slovotvorných paradigiem. Deriváty s kategoriálnym významom nositeľa dejovej vlastnosti nie sú napr. zastúpené pri typicky činnostných slovesách, slovesách označujúcich rozličné druhy konkrétnych činností (pozri 1. paradigmu) a naopak, sú zastúpené pri slovesách 2. intencného typu označujúcich deje vnímané zrakom, ktoré patria k činnostným slovesám, ale ich dej možno chápať ako charakteristickú vlastnosť. Pravda, pri rozbere jednotlivých názvov výsledkov deja alebo miesta si potom treba uvedomiť, že tu existuje možnosť paralelného členenia (príslušný názov môže byť utvorený priamo od slovesa, teda na 1. stupni odvodzovania, alebo prostredníctvom dejového adjektíva, teda na 2. stupni odvodzovania). Tento rozdiel sa však často stiera *perintegráciou*,²² druhotným rozložením morfému vnútri slova. Napríklad formant *-ica* v slovách ako *viazanica*, *pleténica* sa v dôsledku perintegrácie mení na formant *-nica*, ktorý sa už pridáva priamo k slovesnému základu, nie k adjektívnemu (sekundárnemu) *viazan(ý)*.

Za názvy nositeľov dejovej vlastnosti teda pokladáme odvodeniny od sekundárnych adjektív s významom osôb (nečiniteľských a neobjektových) ako *zmierlivec*, zvierat (názvy čeladi živočíchov) ako *hrabavec*, *vrtavec*, *cicavec*, názvy hornín a nerastov ako *lúpavec*, ba i názvy niektorých konkrétnych vecí, zväčša vzniknutých univerbizáciou, napr. *skladačka* (skladací kajak) ap. Význam týchto názvov nositeľov dejovej vlastnosti možno opísať pomocou protikladových príznakov dejových adjektív aktívny/pasívny, potenciálny/reálny, intenzifikovaný / neintenzifikovaný. Pomocou kombinácie týchto protikladových príznakov možno opísať význam slovotvorného základu, formant (*-ec*, *-ina* ap.) má v týchto odvodeninách iba veľmi všeobecný význam živej bytosti (osoby, zvierata, rastliny) alebo veci. Napríklad význam slova *zmierlivec* je daný súčtom významu základového adjektíva *zmierlivý* = aktív. reál. intenzif. (kto sa ochotne zmieruje) + všeobecný význam formantu *-ec*, ktorý je v tomto prípade významom osoby.

Názvy nositeľov dejovej vlastnosti sú sekundárnymi deverbatívnymi odvode-

ninami, a preto vzťah istého slovotvorno-sémantického príznaku k formálnemu nositeľovi tohto príznaku je iný ako pri primárnych deverbatívnych odvodeninách.

5,40 Protiklady, do ktorých odvodené slová na základe našich kategoriálnych a sprievodných slovotvorných príznakov vstupujú, by sme charakterizovali takto: Kategoriálnymi slovotvornými príznakmi sú členy slovotvorného deverbatívneho systému charakterizované pozitívne, na ich základe vstupujú deriváty do rovnoznačných, ekvipolentných protikladov. V takýchto protikladoch stoja deriváty vtedy, keď sa rozličné kategoriálne významy vyjadrujú tou istou formou, napr. *lom* — dej i miesto. Na základe sprievodných slovotvorných príznakov vstupujú odvodené slová do binárnych protikladov, a to kontrárnych (napr. aktív./pasív., konkrét./abstrakt.) i kontradiktorických (napr. živ./neživ., singulat./nesingulat.). Sprievodné príznaky uvádzajú do protikladov nesynonymické deriváty, ktoré majú ten istý kategoriálny význam, ale sú utvorené odlišnými formantmi. Táto heterogénnosť protikladov má svoje korene v samom slovotvornom systéme, v ktorom sa stretávajú charakteristické vlastnosti dvoch rovín, a teda aj dvoch systémov: morfologického (gramatického) a lexikálneho. Preto sa tu potvrdzuje aj tvrdenie, ktoré po Cantineauovi zdôrazňuje I. I. Revzin, že proporčné protiklady sú charakteristické pre gramatiku, kým izolované protiklady sú charakteristické pre lexiku. Do jednotlivých binárnych protikladov nevstupujú totiž celé triedy odvodených slov, napr. všetky členy, ktoré majú spoločný kategoriálny príznak, ale často len slová odvodené od istej skupinky slovies, a to podľa toho, akými formantmi sú dané slová odvodené. Súhlasíme totiž s M. Dokulilom v tom, že štúdium protikladov v pláne významu, resp. funkcie nemožno odtrhávať od toho, ako sa protiklady realizujú na morfológickej rovine a v našom prípade na rovine slovotvornej formy, a preto účasť konkrétneho odvodeného slova v danom významovom protiklade je podmienená tým, či sa od konkrétneho slovotvorného základu odvodzujú slová s konkurenčnými formantmi, alebo nie. Napríklad do protikladu podľa príznaku intenzifikácie vstupujú z dejových mien iba také, pri ktorých od toho istého základu existujú dve formy: *písanie* — *písačka*, *beh* — *behačka* ap.

5,50 Ak teraz porovnáme naše kategoriálne a sprievodné slovotvorné príznaky deverbatívnych derivátov s členmi intencnej schémy tvorenej *agensom* (riadiacou substanciou), *dejom* a *paciensom* (zasiahnutou substanciou), javí sa nám ich vzájomná súvislosť takto: Slovotvorný význam činiteľa deja (*agens*) je totožný s *agensom* z intencnej schémy. Distribučne podmieneným variantom činiteľa deja je pri nečinnostných slovesách nositeľ deja. Slovotvorný význam nástroj deja sa môže prekrývať s *agensom* alebo s *dejom*, ale najčastejšie reprezentuje vlastnú intenciu k nástroju, ktorá nie je v základnej intencnej schéme zachytená (sem patrí väčšina názvov nástrojov na *-dlo*, *-ák*, *-ník*, *-nica* ap., t. j. nečiniteľské nástroje so sprievodnými príznakmi aktivity alebo pasivity). S *agensom* sa kryje pri názvoch nástroja, ktoré majú činiteľský príznak ako sprievodný (napr. *čistič*, *rezačka*). S *dejom* sa kryje pri

tých derivátoch, pri ktorých nástrojový význam vznikol sémantickou iradiáciou z dejového mena (napr. *kúrenie, výfuk*). Slovotvorný význam dej je totožný s dejom z intencnej schémy. Slovotvorný význam spotrebná látka sa prekrýva s paciensom z intencnej schémy (*kurivo, krmivo*). Niektoré deriváty s formantom *-ivo* však môžu mať aktívny význam (napr. *farbivo, trhavina*). Vtedy sa prekrývajú s agensom z intencnej schémy.

Slovotvorný význam výsledok deja sa prekrýva s paciensom z intencnej schémy (napr. *rezanka, pletenina*). Môže sa prekrývať i s dejom z intencnej schémy; napr. pri názvoch výsledkov so sprievodnými príznakmi abstraktnosti a aktívnosti (*ústupok, odchýlka*).

Slovotvorný význam ostatok po deji sa prekrýva s paciensom z intencnej schémy. Slovotvorný význam objekt deja sa prekrýva s paciensom (objektom) z intencnej schémy.

Slovotvorný význam miesto deja reprezentuje samostatnú intenciu k miestu, ktorá nie je v základnej intencnej schéme zachytená. Môže sa prekrývať i s dejom, a to vtedy, keď význam miesta vznikol sémantickou iradiáciou z dejového mena (napr. *vchod, lom*).

Slovotvorný význam dejová vlastnosť sám nereprezentuje nijaký člen intencnej schémy. Tvorí prechod k nositeľom dejovej vlastnosti, ktorý sa môže prekrývať so subjektom slovesného deja, v ktorom sa neutralizuje protiklad agens/paciens z intencnej schémy (napr. *zábudlivec*).

Slovotvorný význam dejovej vlastnosti abstrahovanej od svojho nositeľa (abstraktá na *-osť, -stvo*) sa môžu prekrývať s dejom z intencnej schémy (napr. *povýšenosť, víťazstvo*).

Poznámky k 5. kapitole

¹ Tvoření slov v češtině. Zv. 2. Odvozování podstatných jmen. 1. vyd. Red. Fr. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. Praha, Academia 1967, s. 180, 183.

² On Relations of Structure and Inventory in Linguistic Systems. Jazykovedný časopis, 15, 1964, s. 97—100.

³ PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.

⁴ Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 389—397; ORAVEC, J.: Vázba slovies v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 9—17; KAČALA, J.: Doplňok a intencná štruktúra. Jazykovedný časopis, 18, 1967, s. 129—137;

KAČALA, J.: Intencia slovesného deja a stavba vety. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 57—64; KAČALA, J.: Doplnok v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 280 s.; RUŽIČKA, J.: Valencia slovies a intencia slovesného deja. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 50—56. V tejto štúdii J. Ružička upozorňuje na to, že pojem intencie slovesného deja uplatňuje v slovenskej gramatickej literatúre už L. Štúr pod termínom nameranosť činnosti vo svojom diele *Nauka reči slovenskej* (1846). Porov. i RUŽIČKA, J.: Základná sémantická črta slovies. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 163—169. Štúrov vyklad sa však v neskorších gramatikách neuplatnil a nenadväzuje naň ani E. Pauliny, ktorý v citovanom diele podal prvú modernú klasifikáciu slovies v slovenčine podľa intencie.

⁵ PAULINY, E.: op. cit., s. 16.

⁶ Porov. PAULINY, E.: Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 22; cit. Morfológia slovenského jazyka, s. 389.

⁷ RUŽIČKA, J.: Valencia slovies a intencia slovesného deja. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 50.

⁸ Tamže, s. 56.

⁹ Dôležitosť rozlišovania medzi syntaktickými a sémantickými vlastnosťami slovies zdôrazňuje A. A. Ufimceva, ktorá klasifikuje slovesné lexémy v angličtine a berie pritom do úvahy orientáciu deja na subjekt a objekt, teda v podstate na kategórie, ktoré sa do istej miery kryjú s pojmami agens a paciens (zásah) v klasifikácii slovies podľa intencie slovesného deja, porov. UFIGCEVA, A. A.: Slovo v leksiko-semantičeskej sisteme jazyka. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1968. 272 s.

¹⁰ Tvoření slov v češtině. Zv. 2, s. 182.

¹¹ O sémantickéj iradiácii porov. kapitolu 6,26 našej práce.

¹² V Slovníku slovenského jazyka, o ktorý sme sa opierali, nie sú doložené adjektíva *chovaný, trestaný, šľachtený*. Za potenciálne adjektívum by sa mohlo pokladať slovo *šľachtený*, lebo sa používa i v prívlastkovom postavení, napr. *šľachtené druhy ovocia*. Formy *chovaný, trestaný* sa však v prívlastkovom postavení nepoužívajú.

¹³ Porov. Dokulilovo rozlíšenie funkcie, akcie a aktu, Tvoření slov v češtině. Zv. 2, s. 22.

¹⁴ O intenzifikácii pomenovania ako o jave patriacom do onomatológie na rozdiel od emfázy, ktorá je vlastnosťou výpovede, píše V. Mathesius. Porov. MATHESIUS, V.: Zesilení a zdůraznění jako jevy jazykové. In: Čestina a obecný jazykozpyt. Praha, Melantrich 1947, s. 203—223.

¹⁵ Skupina substantív s významom nástroja, pri ktorej vystupuje ako sprievodný činiteľský príznak, je súčasťou podkategórie substantív, ktorá je i syntakticky relevantná. Možno ju zaradiť k podkategórii konkrétnych nástrojov (*traktor, stroj*), ktorú uvádza R. Ružička pri triedení substantív podľa toho, či sú schopné vystupovať vo funkcii podmetu. Toto triedenie substantív robí pre vymedzenie transformácií, na základe ktorých možno definovať pasívum. Je napr. možná transformácia *traktor orie pole — traktorom sa orie pole*, ale nie je možná transformácia *dláto opracúva drevo — dlátom sa opracúva drevo*. Porov. RŮŽIČKA, R.: Korellationen und Transformationen. In: To Honour Roman Jakobson. 3. The Hague—Paris, Mouton 1967, s. 1716, 1718.

¹⁶ F. Daneš v Tvoření slov v češtině. Zv. 2, s. 477 definuje (slovotvorné) hromadné mená ako „de-substantíva, ktoré vo svojom singularí znamenajú súbor počítateľných jednotlivín toho istého druhu, pričom základové substantívum označuje práve jednu z týchto jednotlivín“. Táto definícia je potrebná na to, aby sa rozlíšili hromadné mená ako slovotvorná kategória od substantív, ktoré znamenajú súbor, skupinu jednotlivín, teda od hromadných mien ako sémantickej kategórie. Sémantické hromadné mená navrhuje autor označovať ako „mená hromadného významu“. Patria sem slová ako *hmyz, stádo*, ale i odvodené slová ako *posádka*. Hromadnosť je modifikačná kategória, a preto sa často pripája k iným príznakom (činiteľskému): *učiteľ-stvo*. Ojedinele sa obidva príznaky zlučujú, t. j. v jednom formante sú obsiahnuté obidve funkcie: v deadjektívnych typoch „*chudina, mládež*“ je zlúčený s príznakom hromadnosti príznak nositeľa vlastnosti. F. Daneš upozorňuje na to, že prechod od slovotvorných kolektív ku kolektívam sémantickým nie je ostrý (sémantické kolektíva na *-í*, slovenské na *-ie*): *raždíe*,

obilie sa zaraďujú tesne ku skutočným slovtvorným kolektívam. Pri deverbatívnych menách je význam hromadnosti sprievodnou pridruženou zložkou iného významu, či už základného, alebo druhotného, napr. výsledku deja, prostriedku deja, konateľa, miesta: *pletenie, šitie, úlovok, výprava*.

Domnievame sa, že schopnosť deverbatívnych odvođenín nadobúdať vlastnosť hromadnosti možno využiť pri diferenciácii derivátov v rámci tých kategoriálnych významov, pri ktorých sa hromadnosť môže vyskytovať ako sprievodná vlastnosť (pri kategoriálnych významoch činiteľa, výsledku deja, spotrebnej látky a ostatkov po deji). Kým pri desubstantívach vystupuje hromadnosť ako kategoriálny slovtvorný význam (i keď tu ide o modifikačnú kategóriu), zatiaľ pri deverbatívach vystupuje hromadnosť ako sprievodný význam. Pri menách výsledku deja ide vždy o sémantickú hromadnosť.

¹⁷ Na tieto dve základné významové špecifikácie miestnych mien poukázal u nás ako prvý I. Poldauf; porov. POLDAUF, I.: Srovnávání s mateřštinou při vědeckém zkoumání jazyků. In: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Red. V. Křístek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1954, s. 45—72. I. Poldauf pokladá význam otvorenej plochy za základnú významovú črtu názvov odvodených formantom *-iště* proti významom odvodeným formantom *-árna/-na* a *-ník*; porov. protiklad *obvaziště — obvazovna, hřiště — herna*. Poldaufovo základné významové triedenie miestnych mien sa uplatňuje aj v *Tvoření slov v češtině. Zv. 2*.

¹⁸ MEEČUK, I. A.: K voprosu o „внешних” различных элементах: семантически параметры и описания лексической сочетаемости. In: To Honour Roman Jakobson. 2. The Hague — Paris, Mouton 1967, s. 1353.

¹⁹ Ťažkosti spojené s určovaním slovtvorného významu (slovtvorných významov) adjektív viedli N. A. Janko-Trinickú k názoru, že napr. slovtvorný význam vzťahových adjektív na *-n-* možno vyjadriť iba ako „majúci istý vzťah k základovému substantívu”. Všetky ostatné významy týchto adjektív sú iba vecou lexikálneho významu slov a patria do slovníka; porov. kapitolu 3,31 našej práce.

²⁰ Porov. *Tvoření slov v češtině. Zv. 2*, s. 281.

²¹ Tamže, s. 282.

²² DOKULIL, M.: *Tvoření slov v češtině. Zv. 1*, s. 101.

6. Slovotvorná paradigma a deverbatívna slovotvorná paradigma

6,00 Pojem paradigmy sa v poslednom čase začína v lingvistickej literatúre uplatňovať v oveľa širšom rozsahu ako dosiaľ. Termín známy donedávna iba z morfológie prenikol do lexicológie, syntaxe a sémantiky. Znamená to, nazdávame sa, zvýšený záujem o paradigmatický aspekt jazyka na rovinách jazykového systému, ktorý sa dostavil ako nevyhnutný doplnok a v istom zmysle protipól (nie protiklad) súčasných generativistických koncepcií jazyka svojou podstatou syntagmatických.¹

V tejto kapitole vyložíme naše chápanie pojmu *slovotvorná paradigma a deverbatívna slovotvorná paradigma*. Keďže v slovenskej lingvistickej literatúre sa dosiaľ pod pojmom paradigma chápe bežne sústava ohýbacích tvarov ohybného slova, teda paradigma sa tu stotožňuje s flektívnou paradigmou, pokladáme za potrebné stručne sa zmieniť o chápaní pojmu paradigma mimo rámca flektívnej morfológie, a to v derivačnej morfológii, v syntaxi a v lexicológii, aby sme tak bližšie objasnili, o čo nám pri pojme slovotvorná paradigma ide.

6,01 Ak sa podľa Ju. D. Apresiana používa slovo paradigma v spojeniach ako flektívna paradigma, paradigma vety, slovotvorná a lexikálna paradigma, znamená to, že všeobecný význam tohto slova je „súhrn jazykových jednotiek stavaných do vzájomných protikladov podľa niektorých formálnych a sémantických príznakov, kým iné formálne a sémantické príznaky týchto jednotiek ostávajú nezmenené.“² Táto Apresianova definícia dobre vystihuje to, že súhrn jazykových jednotiek akéhokoľvek druhu zoradený do paradigmy znamená vždy akési obmieňanie, ohýbanie, varírovanie týchto jednotiek, a to tak v obsahovom, ako i vo výrazovom pláne, pričom istá zložka týchto jednotiek ostáva nemenná, konštantná, a práve to zaručuje jednotu danej paradigmy. Vetu môžeme napr. obmieňať tak, že v jednotlivých formách (členoch) jej paradigmy ostáva konštantný denotatívny význam (invariantom významu ostáva konkrétna situácia označená vetou) a mení sa jej signifikatívny význam (zmysel). K takémuto ohýbaniu (izmenenije) dochádza podľa Ju. D. Apresiana v rade, ktorý tvorí jadrová konštrukcia, jej koexistujúca (sovmeštima) konštrukcia a jej transformácie. Napríklad:

1. *on drožiť, on kašľajet, on potejet* (jadrové konštrukcie N_n^1V);
2. *on drožiť, on kašľajet, on potejet ot choloda* (koexistujúce konštrukcie N_n^1V ot N_g^2);

3. *jego bjot drož, kašel, pot* transformácia

$$N_n^1V \leftrightarrow [N(V)n \text{ bit}] N_a^1;$$

4. *jego brosjet v drož, kašel, pot* transformácia

$$N_n^1V \leftrightarrow N_a^1 [\text{brosat v } N(V)a].^3$$

Podľa tejto paradigmy sa syntakticky ohýbajú slovesá *drožať, kašľať, poteť, ...* ktoré označujú nekontrolovateľné fyziologické prejavy tela.

Apresianova práca je zameraná na skúmanie sémantiky slovesa podľa jeho syntaktických vlastností a syntaktické paradigmy (paradigmy viet, resp. fráz so slovesom v centrálnej pozícii) vznikajú uňho ako výsledok hierarchickej klasifikácie. Ich členy tvorí vždy jadrová konštrukcia, koexistujúca konštrukcia a jej transformácie a takto utvorenému paradigmatickému radu zodpovedá vždy jedna alebo viac tzv. ideálnych fráz, ktorých súbor reprezentuje všetky rozdielne významy skúmaných sloviess.⁴

6,02 Apresianovo chápanie syntaktickej paradigmy neprotirečí vymedzeniu, ktoré dáva syntaktickej paradigme D. S. Worth, resp. presnejšie povedané, zhoduje sa s jedným druhom Worthovej syntaktickej paradigmy.⁵ Worthovi ide predovšetkým o skúmanie paralelizmu medzi morfológickou a syntaktickou rovinou jazyka, a keďže do morfológie zahŕňa flexiu i deriváciu (odvodzovanie slov), nachádza na syntaktickej rovine i obdobu flektívnych paradigiem, ktoré reprezentuje slovo so súhrnom svojich tvarov, i obdobu derivačných paradigiem, ktoré podľa Wortha reprezentuje slovo 'so svojou čeladou alebo derivačným hniezdom. Podľa D. S. Wortha jednoduchý typ syntaktickej paradigmy, ktorý je obdobou flektívnej paradigmy, vzniká vtedy, keď sa obmieňa iba jeden tvar v rámci syntakticky definovanej jednotky, napr. vety, mennej alebo verbálnej frázy; je to vlastne iba umiestenie istého segmentu flektívnej paradigmy do syntaktického okolia. Napríklad obmieňa sa osoba v pronomínálnom predmete vety: *on nás vidí, on vás vidí, on ich vidí*, pričom toto obmieňanie nemá vplyv na zvyšok vety — ten ostáva nezmenený. Zložitejší typ, ale ešte v rámci flektívnej obdoby, predstavujú syntaktické paradigmy, v ktorých obmieňanie v jednej gramatickej kategórii g^1 jedného slovného tvaru F^1 vyžaduje sprievodné obmieňanie v inej gramatickej kategórii g^2 iného slovného tvaru F^2 , napr. rusky *on pil čaj, on napilsia čaju* (obmieňanie spôsobu slovesného deja nekvantifikácia—kvantifikácia, ktoré vyžaduje obmieňanie v kategórii pádu). Ak sa mení syntaktická jednotka zvonka, t. j. syntaktická jednotka U sa mení na syntaktickú jednotku U', dostávame typ syntaktickej paradigmy, ktorý uvádza Ju. D. Apresian. Dochádza k nemu vtedy, keď jadrová veta podlieha rozličným transformáciám.

Práve tento typ syntaktickej paradigmy je podľa D. S. Wortha derivačnou paradigmou na syntaktickej rovine, je obdobou paradigmy, ktorú na morfológickej rovine

predstavuje základové (koreňové) slovo alebo „hyperslovo“ a členy jeho slovnej čeľade alebo derivačného hniezda, napr. **dom** — *domček* — *domisko* — *domáci* — — *domový* — *domovník* — *domovníčiť* — *domov* atď.

6,03 Klasický prípad uplatnenia pojmu paradigma na lexikálnej rovine predstavujú práce amerických etnolingvistov W. H. Goodenougha, A. F. Wallacea, J. Atkina a iných tvorcov komponentnej analýzy, ktorí pracujú s pojmom paradigma pri skúmaní významov uzavretých radov lexém, akými sú príbuzenské názvy, názvy farieb, rastlín ap.⁶ V etnolingvistických prácach sa skúma signifikatívny význam lexém (obsah pojmu). Do jednej paradigmy sa zaraďujú lexémy, ktoré majú komplementárne signifikáty (sémémy).⁷ Príbuzenské názvy, názvy farieb ap. sú uzavretými systémami pomenovaní, význam jednotlivých názvov skutočne vyplýva z ich vzťahov k ostatným názvom daného lexémového radu, má relačný charakter, a preto je podobnosť týchto paradigiem s flektívnymi paradigmami značná. Tak ako gramatický tvar slova reprezentuje istý zväzok gramatických významov (rod, číslo, pád) a iný gramatický tvar je mu protikladný formou a významom (má inú kombináciu gramatických významov), tak jednotlivé členy lexikálnej paradigmy príbuzenských názvov predstavujú vždy inú kombináciu z istého uzavretého počtu sémantických komponentov.

6,04 Paradigmatické vzťahy v rámci uzavretých radov lexém predstavujú iba jeden druh a jednu úroveň skúmania lexikálnych jednotiek na paradigmatickej osi. A.A. Ufimcevová rozlišuje tri úrovne a podľa toho tri základné typy paradigmatických vzťahov na lexikálnej rovine:

1. Na úrovni najvšeobecnejších sémantických slovných tried vyjadrujúcich predmetnosť (substanciu), dej a príznak, ktoré sa v tej či onej miere prekrývajú so zoskupením lexém podľa slovných druhov. Sem zaraďuje sémantické vzťahy slov pri konverzii, tvorení slov a flexii (lexikalizácii flektívnych tvarov).

2. Na úrovni jednotlivých sémantických kategórií jazyka (životné — neživotné predmety, počítateľné — nepočítateľné predmety, osoby — neosoby ap.).

3. Na úrovni lexikálno-sémantických paradigiem. Sem patria paradigmy tvorenie príbuzenskými názvami, názvami farieb, synonymické a antonymické rady slov, zmyslové vzťahy medzi členmi takých skupín slov, ako sú verba dicendi, slovesá pohybu ap.

6,05 Tvorenie slov odvodzovaním, najmä podsystémy, aké predstavujú deverbátiva, desubstántiva ap., pokladáme za vhodný objekt paradigmatického skúmania predovšetkým vtedy, keď ide o zisťovanie odvodzovacích možností slov. Túto úlohu možno formulovať ako zisťovanie toho, do akej miery význam fundujúceho slova podmieňuje počet a povahu fundovaných slov, t. j. slov, ktoré sa v skúmanom jazyku od daného základového slova formálne i významovo odvodzujú. Vzťah slova a jeho derivátov (členov jeho čeľade alebo slovotvorného hniezda) je istou obdobou vzťahu

základného pomenovacieho tvaru k ostatným slovným tvarom flektívnej paradigmy a v tom zmysle môžeme povedať, že slová, ktoré sa od skúmaného slova odvodzujú, sú jeho „slovotvorným ohýbaním“. Napríklad slovotvorné ohýbanie slovesa **tkať** predstavujú jeho deriváty *tkáč, tkáčstvo, tkanie, tkanivo, tkanica, tkanina, tkáčovňa, tkaný, tkací*.

6,06 Naše chápanie slovotvornej paradigmy je v princípe zhodné s Worthovým chápaním derivačnej paradigmy. Za slovotvorné ohýbanie pokladáme slovo s jeho čeľadou, ale rozvíjame toto chápanie tak, že skúmame nielen vzťahy vnútri čeľade, ale i medzi čeľadami v rámci systému slovnej zásoby. Prenášame teda skúmanie slovných čeľadí z morfolologickej roviny na lexikálnu, a tým slovotvorná paradigma získava ďalší rozmer a súčasne i vlastnosti lexikálnych paradigiem. D. S. Worthovi šlo v citovanej štúdii predovšetkým o syntaktické paradigmy, slovné čeľade uvádza iba ako príklad na porovnanie s flektívnymi syntaktickými paradigmami, a ako sme už povedali, pokladá slovné čeľade za *derivačné paradigmy* na morfolologickej rovine. Hovorí dokonca, že základové slovo a jeho deriváty, napr. **biely** — *bieliť, belieť sa, bielizeň, bieloba...*, sú vlastne hyperparadigmou — paradigmou paradigiem (na morfolologickej rovine), lebo každý člen tejto paradigmy má svoju vlastnú flektívnu paradigmu:

biely — bieleho, bielemu, ... atď.,
bieliť — bielim, bieliš, ... atď.

O slovnej čeľadi ako o hyperparadigme možno hovoriť vo vzťahu tejto čeľade k flexii jednotlivých členov čeľade, teda vo vzťahu k tvaroslovnej rovine. Ak však konfrontujeme navzájom rozdielne slovné čeľade a zisťujeme, čím sú podmienené významové a formálne totožnosti a rozdielnosti jednotlivých slovných čeľadí, pohybujeme sa už podľa nášho názoru na lexikálnej rovine. To však neznamená stotožňovanie slovotvorných a lexikálnych paradigiem. Lexikálne paradigmy zachytávajú individuálne významy lexém, slovotvorné paradigmy zachytávajú slovotvorné významy lexém. Môžeme sa potom pýtať, ktoré slová majú rovnaké „slovotvorné ohýbanie“. *Slovotvorná paradigma* v lexikálnom systéme bude zachytávať tie slová, ktoré majú rovnaké „slovotvorné ohýbanie“. *Deverbatívna slovotvorná paradigma* bude zachytávať všetky slovesá, ktoré majú rovnaké „slovotvorné ohýbanie“, t. j. slovesá, od ktorých sa odvodzujú substantívne a adjektívne deriváty s rovnakým kategoriálnym slovotvorným významom. Ako sme už uviedli v predchádzajúcej kapitole, pojem kategoriálneho slovotvorného významu má v našom opise dôležité postavenie. Pokladáme ho za základnú jednotku slovotvornej roviny v obsahovom pláne, ktorej vo výrazovom pláne zodpovedá alebo špecifický formant, alebo (častejšie) špecifický súbor nešpecifických formantov.

6,10 Ak definujeme deverbatívnu slovotvornú paradigmu ako triedu sloviess, od ktorých sa odvodzujú deriváty s rovnakým kategoriálnym slovotvorným význa-

mom, znamená to, že pri zatriedovaní sloviess do paradigiem podľa ich odvodzovacích možností nevychádzame primárne z *formálnej* stránky derivátov, lež z ich *významovej* stránky. Najprv nás zaujíma, či možno k danému slovesu vyjadriť význam agensa deja, nástroja deja atď., a až potom nás zaujíma formant, pomocou ktorého sa tento význam vyjadruje. Predpokladom takéhoto paradigmatického opisu je zistenie istého uzavretého inventára slovotvorných významov. Aby totiž deverbatívna slovotvorná paradigma bola skutočne slovotvornou, musí zachytávať slovotvorné, nie lexikálne významy jednotlivých odvodených lexém, musia sa teda pomocou nej opisovať iba tie rozdiely medzi odvodenými slovami, ktoré sú slovotvorne relevantné. Počet týchto rozdielov môže a pri takom paradigmatickom opise, ako je náš, i musí byť uzavretý. Práve preto sme museli vymedzeniu týchto rozdielov venovať primeranú pozornosť. Až keď je známy inventár slovotvorných významov, možno zisťovať jeho distribúciu pri rozličných typoch sloviess.

6,11 Práve preto, že postupujeme od významu (obsahu) k forme, majú naše deverbatívne slovotvorné paradigmy takú podobu, že v tabuľkovom zápise sa v *horizontálnom smere* (v záhlaví tabuľky) uvádzajú kategoriálne slovotvorné významy deverbatív, vo *vertikálnom smere* sa uvádzajú slovesá, ku ktorým sa príslušné kategoriálne významy vyjadrujú, a v priesečníku slovesa a príslušného kategoriálneho významu sa uvádza derivát vyjadrujúci daný význam. Často možno od toho istého slovesa odvodiť niekoľko formálne rozdielných derivátov s tým istým kategoriálnym významom. To znamená, že slovotvorné paradigmy sú bohaté na varianty. Tým sa odlišujú od flektívnych paradigiem, kde sú dvojtvary pomerne zriedkavé. To, čo je teda vo flexii anomáliou, je pri derivácii charakteristickou vlastnosťou. Ak sú tieto deriváty diferencované čiastočne i sémanticky, rozdiely medzi nimi sa opisujú pomocou sprievodných slovotvorných príznakov. Naše deverbatívne slovotvorné paradigmy sa podobajú paradigmám konštruovaným americkými etnolingvistami: 1. tým, že majú horizontálny i vertikálny rozmer; 2. tým, že významy jednotlivých derivátov sa v rámci paradigmy opisujú pomocou diferenciálnych príznakov; 3. tým, že všetky členy paradigmy zjednocuje spoločná sémantická vlastnosť (tou je v našom prípade vzťah k deju). Odlišujú sa od nich tým, že vertikálny rozmer je otvorený, pomocou slovotvorných paradigiem sa modeluje systém motivovanej časti slovnej zásoby, ktorý je otvorený.

Teraz venujeme pozornosť horizontálnemu a vertikálnemu vymedzeniu deverbatívnej slovotvornej paradigmy.

6,20 Na horizontálnej osi sa v tabuľke uvádzajú kategoriálne slovotvorné významy deverbatívnych substantív a adjektív. Treba hneď povedať, že samo tabuľkové znázornenie znamená isté zjednodušenie, schematizáciu skutočného stavu. Tabuľka je pomôcka na zachytenie sémantického priestoru, ktorý je trojrozmerný, a preto ho možno pomocou plošného útvaru znázorniť len za cenu istých obmedzení a ústupkov, ktoré v našom prípade spočívajú v tom, že sa nezachytávajú slovesné korene

s celými *čeladami* slov, ktoré sa od daných koreňov odvodzujú, ale len isté výseky týchto čeladi viažúce sa užšie k deju. Nazveme ich *slovotvornými hniezdami*. Eliminácia istých prvkov z čeladi však nie je ľubovoľná, ale riadi sa vopred určenými klasifikačnými kritériami, na základe ktorých sa sémantický priestor vymedzený takou všeobecnou vlastnosťou, ako je vzťah k deju, zužuje.

6,21 Najvšeobecnejším kritériom je slovotvorný spôsob: skúmame deverbatívne deriváty tvorené sufixáciou a konverziou. Hneď za ním uplatňujeme Dokulilovo rozlišovanie mutačného, transpozičného a modifikačného odvodzovania, teda klasifikáciu podľa toho, do akej miery sa sufixáciou mení význam základového slova. Súčasne uplatňujeme aj kritérium M. Brodowskej-Honowskej: identita/neidentita slovného druhu základového slova a odvodeného slova. Kombináciou týchto dvoch kritérií sa nám vyčlenia deverbatívne substantíva a adjektíva (mutačný a transpozičný typ) a eliminujú sa deverbatívne slovesá, ktoré sú zo sémantického hľadiska modifikačným typom odvodzovania a zároveň sa z nášho skúmania vymykajú i formálne, lebo odvodzovanie sloves od sloves je z veľkej väčšiny odvodzovaním prefixálnym a prefixálno-sufixálnym. Ani deverbatívne substantíva a adjektíva neanalyzujeme v plnom rozsahu. Pri substantívach neanalyzujeme deminutíva a prechýlené mená. Tie majú pri deverbatívnom tvorení okrajový charakter, preto ich len v prípade výskytu v *Slovníku slovenského jazyka* registrujeme pri príslušných odvodených substantívach. Napríklad pri názve nástroja *hrable* zachytávame i *hrablíčky*, ktoré sa od názvu *hrable* odlišujú len prítomnosťou príznaku deminutívnosti. Podobne prechýlené meno *hrabáčka* sa odlišuje od svojho základového slova *hrabáč* len prítomnosťou príznaku feminatívnosti.

6,22 Z deverbatívnych adjektív nezachytávame čisto vzťahové adjektíva utvorené formantmi *-ový, -ský*. Tieto adjektíva, i keď majú niekedy v koreni sloveso, sú odvodené vždy zo substantívnych základov, vyjadrujú vlastne vzťah určovaného substantíva k substantívu,⁸ preto ich pri skúmaní deverbatívneho odvodzovania môžeme vylúčiť.

6,23 Ak by malo byť paradigmatické skúmanie deverbatív úplné, malo by zachytávať aj odvodzovanie prísloviiek od sloves, resp. od dejových adjektív. Príslovkám v tomto opise nevenujeme osobitnú pozornosť. V materiálovej časti našej práce však pri príslušných dejových adjektívach budeme v prípade výskytu príslovy registrovať (formantmi *o, e* za príslušným adjektívom; ak sa neodvodzujú, neuvedieme nič), aby sme ukázali, od ktorých dejových adjektív sa príslovky odvodzujú a od ktorých nie. Zachytávame aj príslovky tvorené priamo zo slovesných základov (napr. pri slovesách pohybu a polohy).

6,24 V horizontálnom smere sú teda v záhlaví tabuľky uvedené kategoriálne slovotvorné významy substantívnych a adjektívnych derivátov, a to v takom rozsahu

a vymedzení, aký sme podali v 5. kapitole. Materiálový podklad tvoria slovné čelade 1600 koreňových i predponových slovies. Slovesá sme vybrali z jednotlivých strán *Slovníka slovenského jazyka* podľa tabuľky náhodných čísel, aby sme predišli tendenčnému výberu. Zoznam skúmaných slovies je uvedený na konci práce. Zachytávame také deriváty, ktorých slovotvorná forma je živá a ktoré sú odvodeniami zo synchronného hľadiska. V našich paradigmách nie sú zachytené celkom lexikalizované slová, ktoré predstavujú samostatné jednotky slovnej zásoby slovenčiny (napr. pri slovese *kopať* nezachytávame slovo *kopanice* = odľahlá skupina domov, lazy).

6,25 Za čisto lexikálne, nie slovotvorné pokladáme významy vzniknuté *metaforickým* posúvaním. Slovo *lievik* má napr. iba jeden slovotvorný význam — kategoriálny význam nástroja (pasívneho). Ostatné významy uvedené v *Slovníku slovenského jazyka* (časť stroja, časť ucha) sú metafory na základe tvarovej podobnosti, sú to lexikálne významy slova.⁹

6,26 Zložitejšia je situácia pri *metonymickom* posúvaní slovného významu, ku ktorému pri skúmaní deverbatívnych odvođenín patrí predovšetkým konkretizácia abstraktných mien dejových. Tu sa oveľa ťažšie hľadá hranica medzi tým, kedy ide o vznik nového derivátu, pomenovania, a teda o nový kategoriálny slovotvorný význam odvodeného slova, a kedy iba o nový lexikálny význam odvodeného slova, pri ktorom sa počet pomenovaní nerozmnoužuje. M. Dokulil¹⁰ žiada rozlišovať morfológické tvorenie slov, pri ktorom vždy vzniká nové pomenovanie, a tzv. sémantické tvorenie slov, pri ktorom nevzniká primárne nové pomenovanie, ale rozmnožuje sa iba počet významov existujúcej pomenovacej jednotky, zároveň však upozorňuje na to, že sa zmeny v čisto sémantickej oblasti môžu druhotne premietat i do oblasti slovotvornej a viesť k vzniku konkrétnych derivátov, ktoré môžu slúžiť ako priame predlohy na tvorenie ďalších takýchto konkrétnych názvov, ba i na tvorenie nových slovotvorných typov.

K takémuto javu dochádza pri sémantickej iradiácii dejových mien, pri konkretizácii abstraktných dejových mien, v dôsledku ktorej vznikajú názvy prostriedkov, výsledkov i miesta činnosti (deja). Podrobnejšie si tento jav všíma J. Kuchař v 2. zväzku *Tvoření slov v češtině* v súvislosti s vymedzením slovotvornej, a teda i onomazologickej kategórie mien prostriedkov a pokúša sa formulovať podmienky, pri splnení ktorých sa takýto metonymickým spôsobom vzniknutý význam prostriedku chápe aj zo synchronného hľadiska ako druhotný. V češtine substantíva *topení, otop* majú popri svojom základnom dejovom význame i význam prostriedku: označujú jednak predmety, ktoré slúžia na kúrenie, jednak látku, materiál na kúrenie. Význam prostriedku sa tu geneticky nepochybne vyvinul z dejového významu, ide tu o prehodnotenie pôvodného abstraktného dejového významu na významy konkrétne na metonymickom podklade. Táto možnosť konkretizácie je vo všetkých abstraktných dejových menách (i menách vlastnosti), hoci sa realizuje len v niektorých z nich. Ale zo synchronného hľadiska sa konkrétny, metonymicky posunutý význam chápe

ako druhotný popri primárnom dejovom význame iba vtedy, ak: a) činnosť vyjadrenú slovesným základom možno v obidvoch významoch chápať ako identickú; b) slohová platnosť obidvoch významov je rovnaká, najmä ak nie je slovo používané v dejovom význame slohovo obmedzené; c) slovo používané v dejovom význame nie je menej frekventované než slovo s konkrétnym významom. Ak sú splnené tieto podmienky, nerozmnouže sa týmto postupom počet pomenovaní (obidva významy ostávajú v rámci polysémie slova), a vtedy sémanticky posunuté útvary nemožno pokladať za slová tvorené na podklade onomaziologickej štruktúry, najmä nie za slová utvorené derivačným spôsobom. Pri slovách ako napr. *topení, pití, sazba* sú splnené uvedené podmienky, preto sa tieto útvary nepokladajú zo synchronného hľadiska za mená prostriedkov, ale za dejové mená. Opačné prípady predstavujú napr. slová *clona, oblek*. Pri nich uvedené podmienky nie sú splnené, napr. slovo *clona* nemá procesuálny význam deja (podmienka a), slovo sa používa častejšie v konkrétnom význame (podmienka c), preto význam prostriedku nemožno pokladať za druhotný (vzniknutý metonymickým posunom), ale treba ho pokladať za primárny derivovaný útvar s významom prostriedku. J. Kuchař však upozorňuje na to, že pre takúto analýzu chýbajú objektívne kritériá, v konkrétnych prípadoch sa ťažko zisťuje, ktoré chápanie slova, či dejové, či prostriedkové, v jazykovom povedomí prevláda. Jazykové výkladové slovníky tu dosť nepomáhajú, lebo neuvádzajú frekvenčné údaje a iba zo spôsobu spracovania hesla nemožno usudzovať na to či ono chápanie. Nepomôžu tu ani údaje z frekvenčného slovníka, lebo ani tie nezaznamenávajú počet výskytov jednotlivých slovných významov.

Za špecifický prípad sémantickej iradiácie pokladá J. Kuchař vzťah *sémantickej súbežnosti*, vzťah, ktorý je medzi významom prostriedku a výsledku deja v tých istých pomenovaniach. Niektoré pomenovania, napr. *útržek, řezivo*, možno chápať aj ako výsledky deja, aj ako prostriedky deja: 1. „něco utrženého, utržená část něčeho“; 2. „část určená k utržení, k oddělení“. Je tu tesný vzťah medzi významom prostriedku a významom výsledku, hoci sa už ani jeden z nich neopiera o základný procesuálno-dejový význam. Ide tu o „sesterský“ vzťah, na rozdiel od „rodičovského“ vzťahu, aký je medzi významom deja a prostriedku, príp. výsledku. Pri významoch spätých sémantickou súbežnosťou nemožno jednoznačne rozhodnúť, ktorý z významov treba pokladať za primárny a ktorý za sekundárny a kam sa takéto mená majú prednostne zaradiť ako derivované. Preto J. Kuchař rozlišuje dva stupne sémantickej súbežnosti: Po prvé, mená, v ktorých sa význam výsledku s významom prostriedku prestupujú v pomenovaní jednej a tej istej skutočnosti (*útržek*). Tie sa v úplnosti preberajú pri menách výsledkov deja. Po druhé, mená, obidva významy ktorých pomenúvajú rozdielne skutočnosti, napr. *vývrtek* označuje jednak „vyvrtný otvor“, jednak „nástroj“. Takéto súbežné mená sa v 2. zväzku *Tvoření slov v češtině* uvádzajú na obidvoch miestach. Iba zdanlivú súbežnosť vidí J. Kuchař medzi významom prostriedku a významom miesta pri takých menách, ako je napr. slovo *vchod*, „kde sa vchádza“ aj „čo slúži na vchádzanie“. Zo synchronného hľadiska pokladá takéto mená za mená miesta.

6,27 Cieľ našej práce si vyžaduje všímať si aj tzv. *sémantické tvorenie slov*. Keďže niet objektívnych kritérií na zistenie toho, čo sa z tohto sémantického tvorenia premieta i do slovotvorného tvorenia, náš paradigmatický opis zachytáva odvodeniny zhodné formou a odlišujúce sa významom tak, že istá forma sa v slovotvornej paradigme nachádza pri niekoľkých významoch. Nepostupujeme však pri všetkých derivátoch paušálne. Napríklad derivát *clona* má aj u nás iba význam nástroja, lebo toto slovo ani v slovenčine nemá procesualny dejový význam. Pri pomenovaniach typu *rezivo*, *útržok* sa u nás uplatňuje sémantická súbežnosť trocha inak, ako ju spomína J. Kuchař pre češtinu. Keďže rozlišujeme slovotvorný význam nástroja, spotrebnej látky i objektu popri význame výsledku, v type *rezivo* možno u nás hovoriť o sémantickej súbežnosti medzi významom spotrebnej látky a výsledku deja, v typoch na *-ka*, *-ok* (*šľahačka*, *útržok*) možno u nás hovoriť o sémantickej súbežnosti významu objektu a výsledku deja (spája ich relevantnosť príznakového protikladu potenciálnosti/reálnosti). O sémantickej súbežnosti možno hovoriť aj pri vzťahu výsledku deja a miesta deja v derivátoch *oranica*, *oráčina*. Medzi významom prostriedku a významom miesta pri takých menách, ako je napr. *vhod*, takisto nevidíme sémantickú súbežnosť, podobne ako J. Kuchař. Oporou pre takéto riešenie je nám to, že pri slovesách pohybu 3. intenčného typu stojí v popredí intencia k miestu, nie k nástroju, lebo agens pri týchto slovesách môže vykonávať pohyb sám, nástroj tu nie je nevyhnutnou podmienkou realizácie činnosti (porov. 9,22). Proti vzťahu sémantickej súbežnosti stojí v našej práci vzťah kategoriálneho a sprievodného významu pri istých derivátoch, ktorý predstavuje *hierarchickú nadradenosť* jedného významu nad druhým. Takýto vzťah je pri útvaroch, ktoré sú na prechode medzi významom nástroja a miesta. Pri útvaroch odvodených od sloves 1. intenčného typu sú to napr. názvy *lievik*, *pekáč*, ktoré hodnotíme ako názvy s kategoriálnym významom nástroja (pasív.) a so sprievodným príznakom miesta. Pri útvaroch odvodených od sloves 3. intenčného typu sú to názvy ako napr. *sedadlo*, *odpočívadlo*. Na iné podobné prípady poukážeme v materiállovej časti našej práce.

6,28 V jednotlivých slovotvorných paradigmách sú zásadne zachytené deriváty doložené v *Slovníku slovenského jazyka*. V tejto súvislosti treba sa nám zmieniť o tom, ako potom riešime problém tzv. potenciálne odvodených slov, t. j. veľmi produktívnych typov pravidelne tvorených odvodených slov, ktoré *Slovník slovenského jazyka* zachytáva iba v obmedzenej miere (o ich zaradení, resp. nezaradení rozhoduje frekvencia). Z deverbatívnych odvodenín sem patria predovšetkým slovesné podstatné mená, deverbatívne prechýlené mená a dejové adjektíva na *-teľný*. O deminutívach a prechýlených menách sme sa už zmienili v 6,22. Tento modifikačný typ odvodzovania stojí na periférii deverbatívneho systému odvodzovania a aj na periférii nášho záujmu, pretože zo sémantického hľadiska nepredstavuje pri skúmaní deverbatívnych odvodenín nijaký problém. Preto prechýlené mená a deminutíva doložené v *Slovníku slovenského jazyka* v našich deverbatívnych slovotvorných paradigmách iba registrujeme. Iná je situácia pri zachytávaní slovesných podstatných

mien. Tento transpozičný typ odvodzovania je „najvlastnejšou“ kategóriou slovesa, slovesné podstatné meno možno odvodiť od každého slovesa (uvádza sa iba niekoľko výnimiek, ako *ísť, môcť, smieť, báť sa, stačiť, dať sa, dozvedieť sa, chutiť, hodiť sa*), a tým bol podmienený spor o to, či tu ide vôbec o kategóriu slovotvornú (*derivačno-morfologickú*), a nie *flektívno-morfologickú*, teda o gramatický tvar slovesa. Na základe doterajšej slovotvornej literatúry, a najmä podľa výsledkov štúdie J. Furdíka *O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách*¹¹ (kde je zhrnutá i literatúra o tejto otázke) zastávame stanovisko, že tvorenie slovesných podstatných mien je vecou tvorenia slov. Preto v našej práci uvádzame slovesné podstatné mená, a to nielen tie, ktoré sú doložené v *Slovníku slovenského jazyka* ako heslá, ale aj potenciálne možné. Hviezdičkou označenými formami ukazujeme, od ktorých sloviess sa slovesné podstatné meno nepoužíva alebo netvorí, aj keď je potenciálne možné. V texte pri opise významu derivátov, zachytených v jednotlivých deverbatívnych paradigmách, poukážeme na to, od ktorých sloviess sa slovesné podstatné mená nepoužívajú. Ako bude z nášho materiálu zrejmé, takýchto prípadov je viac, ako sa obyčajne predpokladá, lebo funkciu slovesného podstatného mena nezastávajú iba dejové mená typu *práca* (*pracovanie), *skok* (*skočenie), *chod* (*idenie), ktoré sa uvádzajú v citovanej štúdii J. Furdíka, ale aj deriváty typu *vítazstvo* (vítazenie), *osožnosť* (osoženie), *skazenosť* (skazenie sa) pri nečinnostných slovesách. Tu sa neexistencia, príp. nepoužívanie slovesného podstatného mena viaže niekedy aj na neexistenciu trpného prídavia, ale toto zo slovotvorného hľadiska pri synchronnom aspekte nie je rozhodujúce, lebo ako na to poukázal F. Buffa,¹² dnes sa tvoria formy slovesného podstatného mena nezávisle od tvarov trpného prídavia. Naše paradigmy budú konkurenciu dejových mien a slovesných podstatných mien dokumentovať.

6,29 Ostáva nám ešte zmieniť sa o potenciálnych dejových adjektívach na *-teľný*. Tieto zachytávame v takom rozsahu, ako sú doložené v *Slovníku slovenského jazyka*. V texte poukážeme na to, ktoré iné dejové adjektíva im svojou funkciou konkurujú. (Sú to adjektíva, ktoré majú rovnaké slovotvorno-sémantické príznaky ako adjektíva na *-teľný*, t. j. adjektíva s príznakmi pasív., potenc., neintensív.)

6,30 Predchádzajúce vymedzenie sa týkalo horizontálneho vymedzenia paradigmy, charakteru skúmaných derivátov a počtu kategoriálnych slovotvorných významov. *Vertikálne* vymedzenie je vymedzenie sloviess, ktoré patria do tej istej paradigmy. Riešenie tejto otázky je veľmi zložitá, lebo v slovnej zásobe nejestvuje taká priamociarosť ako v morfolologickej paradigmaticke, kde členy tej istej paradigmy majú skutočne celkom totožný súhrn flektívnych foriem. Ak sme deverbatívnu slovotvornú paradigmu vymedzili ako triedu sloviess, od ktorých sa odvodzujú deriváty s rovnakým kategoriálnym slovotvorným významom, teda ako triedu sloviess, ku ktorým možno vyjadriť rovnaké slovotvorné významy,¹³ uvedomujeme si zároveň, že toto kritérium nemožno brať celkom doslovne, lebo v slovnej zásobe nejestvuje prísna obligátnosť vyjadrenia istých významov slovotvorným spôsobom, možno vypožorovať len isté tendencie tohto vyjadrovania. Preto sa v slovotvorných paradigmách

vyskytujú i prázdne miesta. Zistovanie príčiny absencie istého kategoriálneho významu pri skúmanom slovese súvisí s otázkou, či vôbec možno pre jazykový systém pripustiť sémantické alebo logicko-sémantické dôvody pre neexistenciu istých kombinácií slovotvorných základov a formantov, a teda aj istých slovotvorných významov pri skúmanom základovom slove na základe toho, že derivát s daným slovotvorným významom nie je doložený v slovníku (alebo v texte). Týmto problémom sa zaoberá W. Motsch¹⁴ a formuluje ho ako odpoveď na dve otázky: 1. Či odrážajú kombinácie prvkov, ktoré samy nie sú triedami, nejaké sémantické vzťahy. 2. Či je v tejto súvislosti dôležitý rozdiel medzi parole a langue.

W. Motsch vychádza z výrazovej roviny, zo spájateľnosti istých derivačných morfémy s istými základmi a tvrdí, že v nijakom prípade nejestvuje logicky vylučovací vzťah medzi sémantickými príznakmi dvoch prvkov, ktorý by bol príčinou toho, že sa nejaká kombinácia v parole nevyskytuje. I zdanlivo nezmyselné kombinácie ako *okruhly štvorec, múdry blázon* ap. môžu v istej komunikatívnej situácii vytvoriť „zmysluplnú“ výpoveď. Vždy si možno predstaviť komunikatívny okruh, kde daná kombinácia protirečivá nie je. Z toho pre W. Motscha vyplýva, že pri systémovom skúmaní nemožno brať ohľad na reč (používanie jazyka). To, čo platí pre jazykový systém vôbec, platí i pre tvorenie slov. Principiálne sú všetky možné kombinácie istých základov s istými derivačnými morfémy utvoriteľné a pochopiteľné, iba z hľadiska parole sa nedajú niektoré kombinácie sémanticky interpretovať. Podtriedy slovotvorných prostriedkov treba preto podľa W. Motscha konštituovať tak, aby kombinácie prvkov neboli podmienené výlučne mimojazykovými sémantickými vzťahmi, ale vzťahmi, ktoré sú gramaticky relevantné. Ako príklad gramaticky relevantnej klasifikácie uvádza W. Motsch klasifikáciu slovies podľa väzobných vzťahov. Ak si túto gramaticky relevantnú klasifikáciu premietneme do slovotvorného systému, konkrétne do systému deverbatívneho odvodzovania, môžeme za východisko klasifikácie slovesných základov prijať intencný systém slovies, ktorý sa istým spôsobom odráža i vo väzobných vzťahoch. Bude to klasifikácia, ktorá odráža poznanie mimojazykovej skutočnosti, ale poznanie pretavené (spracované) gramatickým systémom slovenčiny, a teda majúce i vnútrojazykovú relevanciu. Potenciálnosť a reálnosť výskytu istých kategoriálnych slovotvorných významov pri skúmanom slovese budeme potom vždy viazať na jeho intencný typ a posudzovať ich podľa neho.

6,31 Pri zatriedovaní viacvýznamových slovies do jednotlivých paradigiem vzniká otázka, ktorý význam slovesa (lexikálno-sémantický variant lexémy) je pre zatriedenie do paradigmy rozhodujúci. Ide tu o problém vzťahu všeobecného, resp. hlavného významu a čiastkových významov pri lexikálnom význame fundujúceho slovesa. Často sa vyskytli prípady, že všetky deriváty slovesa boli odvodené od jedného základného významu viacvýznamového slovesa, uvedeného obyčajne na prvom mieste v príslušnom hesle *Slovníka slovenského jazyka*. V takomto prípade je sloveso zaradené tam, kam najlepšie zapadne svojim významom i sumou svojich derivátov.

Nezriedka však deriváty slovesa sú odvodené od rozdielnych čiastkových významov slovesa a sú to dokonca významy, ktoré nemožno zahrnúť pod nejaký „spoločný“ význam. Takéto čiastkové významy patria spravidla k rozdielnym intencným typom. Práve preto, že nám ide predovšetkým o významovú štruktúru slovtvorného deverbatívneho systému, a nie o mechanické zachytenie slovných čeľadí skúmaných sloviess, nezahŕňame deriváty sloviess, ktorých čiastkové významy patria k rozdielnym intencným typom, pod jedno „slovtvorné heslo“ v jednej slovtvornej paradigme. Z nášho hľadiska sú takéto čiastkové významy samostatnými fundujúcimi lexémami a sú zachytené v niekoľkých paradigmách. Takéto čiastkové významy sa často odlišujú nielen intencne, ale aj vidom. Napríklad sloveso *praskať* je v *Slovníku slovenského jazyka* uvedené ako heslové slovo s dvoma významami: 1. štiepať sa, trhať sa, pukať; 2. vydávať zvuky, aké vznikajú pri praskaní, trhaní niečoho. Prvý význam označuje zmenu stavu, patrí k 4. intencnému typu, druhý význam je vlastne faktitívum zvuku a patrí k 2. intencnému typu. Od druhého významu sa odvodzuje dejové meno *praskot* a meno vlastnosti *praskavý* — typické a pravidelné deriváty sloviess označujúcich spôsobovanie alebo vydávanie zvukov. Od prvého významu, a to nie od tvaru *praskať*, ale od dokonavej formy *prasknúť* je odvodené slovo *prasklina* s kategoriálnym významom miesta a so sprievodným významom výsledku deja a dejové adjektívum *prasknutý*, teda typické odvodeniny stavových sloviess.

6,32 Ak viaceré čiastkové významy fundujúceho slovesa patria k jednému intencnému typu, možno ich deriváty zaradiť do jednej paradigmy pod jeden „všeobecný“ význam fundujúceho slovesa aj vtedy, keď tento všeobecný význam nie je totožný ani s jedným čiastkovým významom. Napríklad sloveso *nabíjať/nabiť* má všeobecný význam „dať niečo do niečoho“. Jeho čiastkové významy podľa *Slovníka slovenského jazyka* sú: 1. vyplniť nejaký priestor, natlačiť niečo do niečoho; 2. vložiť náboj do strelnej zbrane; 3. dať náboj niečomu; 4. vložiť do tkáčskeho stavu cievku s útkom; 5. naraziť údermi na povrch niečoho; 6. poobíjať niečo. Jednotlivé deriváty tohto slovesa (*nabíjač*, *nabíjačka*, *nabíjak*, *nabítok*, *náboj*, *nábojnica*, *nabíť*), hoci sú odvodené od rozdielnych čiastkových významov fundujúceho slovesa, súhrnne tvoria jedno slovtvorné hniezdo a sú členmi jednej paradigmy.

6,33 Zvratné a nezvratné sloveso sa obyčajne odlišujú aj intenciou, a preto netvoria jednu fundujúcu lexému. Pri zvratných slovesách berieme do úvahy triedenie podľa funkcie formálnej zložky *sa*, ako je podané v *Morfológii slovenského jazyka*.¹⁵ Pre náš aspekt slovtvorného skúmania je dôležité predovšetkým rozlišovať, pri ktorých slovesách sa pridaním formantu *sa* mení alebo nemení intencia slovesného deja. Napríklad v dvojici *sypať—sypať sa* sa pridaním formantu *sa* intencia mení. Sloveso *sypať* je preto zaradené k slovesám 1. intencného typu, sloveso *sypať sa* je zaradené k stavovým slovesám (4. intencný typ). Podobne sloveso *liať* je zaradené pri 1. intencnom type, neosobné sloveso *liať sa* je pri slovesách 6. intencného typu. V dvojici *pomstiť (koho)*, *pomstiť sa (komu)* však intencia slovesného deja ostáva nezmenená, i keď sa

vázba slovesa mení. Preto sú obidve slovesá zaradené spolu. Niekedy sa od zvrätneho slovesa odvodzuje viac derivátov. Od nezvrätneho *biť (koho)* sa odvodzuje iba dejové meno, od recipročného zvrätneho slovesa *biť sa* sa popri dejovom mene odvodzuje i činiteľské (konateľské) meno *biťkár*. Súvztažné zvrätné a nezvrätné slovesá späté vzťahom kauzativnosti (napr. slovesá pohybu) preberáme paralelne, ale ako samostatné fundujúce lexémy.

6,34 Predponové a bezpredponové sloveso s tým istým koreňom môžu patriť k sebe, ak patria k tomu istému intencnému typu, ale môžu byť zaradené v rozdielnych paradigmatách, ak patria k rozdielnym intencným typom (vtedy sa spravidla aj svojím lexikálnym významom podstatne odlišujú).

Poznámky k 6. kapitole

¹ Pravidlá (formačné, prepisovacie) predstavujú principiálne lineárne (syntagmatické) radenie prvkov — možnosť výberu prvkov, systémové alternácie, ktoré predstavujú paradigmatický moment v týchto pravidlách, sú vecou sekundárnou. Na túto z hľadiska fungovania jazyka doplnujúcu úlohu paradigmatického aspektu poukazuje F. Miko, porov. MIKO, F. (rec.): Chomsky, N., Syntagmatické struktury. Praha, Academia 1966. 209 s. In: Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 183—187.

² APRESIAN, JU. D.: Eksperimentaľnoje issledovanieje semantiki russkogo glagola. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1967, s. 193.

³ Veľké písmená N, V atď. označujú slovné druhy. Malé písmená označujú pády, indexami je označený počet mien vo vete. N(V)_a označuje deverbatívne meno v akuzatívne.

⁴ Všetky tu použité termíny — jadrová konštrukcia, koexistujúca konštrukcia, ideálna fráza — sú definované v Apresianovej práci cit. v pozn. 2.

⁵ WORTH, D. S.: The Role of Transformations in the Definition of Syntagmas in Russian and Other Slavic Languages. In: American Contributions of the Fifth International Congress of Slavists. The Hague—Paris, Mouton 1963, s. 61—83.

⁶ GOODENOUGH, W. H.: Componential Analysis and the Study of Meaning. Language, 32, 1956, s. 195—216; WALLACE, A. F. — ATKINS, J.: The Meaning of Kinship Terms. American Anthropologist, 62, 1960, s. 58—80.

⁷ Etnolingvisti zdôrazňujú pri definovaní paradigmy práve princíp komplementárnosti. Napríklad v rámci príbuzenských názvov pojmu otec je komplementárny pojem matka, pojmu syn dcéra (podľa komponentu pohlavie). Generácii, v ktorej som ja, je komplementárna generácia staršia a mladšia ako ja ap.

⁸ Porov. Tvoření slov v češtině. Zv. 2. Red. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. Praha, Academia 1967, s. 281.

⁹ Porov. KUCHAR, J.: Základní rysy struktur pojmenování. Slovo a slovesnost, 24, 1963, s. 105 až 114.

¹⁰ DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962, s. 21.

¹¹ FURDÍK, J.: O vide a vazbe pri slovesných podstatných menách. Slovenská reč, 32, 1967, s. 65—74.

¹² BUFFA, F.: Slovesné podstatné mená z hľadiska slovtvorného. Slovenská reč, 31, 1966, s. 225—228.

¹³ Ak pri skúmaní deverbatív berieme do úvahy súčasne zreteľ na obsahový i výrazový plán, hovoríme, že od istého slovesa sa odvodzujú deriváty s významom napr. nástroja, výsledku deja ap. Ak máme na zreteli iba obsahový plán, hovoríme, že k istému slovesu možno vyjadriť význam nástroja, výsledku ap.

¹⁴ MOTSCH, W.: Zur Stellung der Wortbildung in einem formalen Sprachmodell. In: Studia Grammatica. 1. Berlin, Academie-Verlag 1962, s. 42.

¹⁵ Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 376—389.

7. Slovesá prvého intenčného typu (1. IT)

7,00 Slovesá 1. IT predstavujú v našom materiáli najbohatšiu, ale z hľadiska odvodzovacích možností i najmenej jednoliatu skupinu. Keďže agens a paciens nie sú totožné, predstavujú tieto slovesá externú akciu agensa, ktorá sa syntakticky prejavuje tak, že zasiahnutá vec môže byť pomenovaná rozličnými pádmi (podľa toho sa tieto slovesá bohato diferencujú podľa druhu výlučnej alebo združenej väzby). Slovtovorne sa externá akcia agensa prejavuje tak, že tieto slovesá majú bohaté slovtovorné hniezdo, možno od nich odvodzovať názov objektu deja a deriváty s tými kategoriálnymi slovtovornými významami, ktoré sa viažu na externú akciu, t. j. nástroj, výsledok deja, spotrebnú látku, ostatok po deji i miesto deja. Pre tento intenčný typ nejestvujú logicko-sémantické obmedzenia, ktoré by bránili vyjadreniu niektorého z týchto významov pri skúmanom slovese. Pokiaľ sa pri slovesách niektoré (niektorý) z týchto významov nevyjadrujú, príčina nie je v intenčnom type, ale v konkrétnom lexikálnom význame sloviess. Napríklad od sloviess s abstraktným významom sa neodvodzujú deriváty s takými kategoriálnymi významami, pri ktorých vystupuje ako sprievodný príznak vždy konkrétnosť, teda názvy spotrebných látok, nástrojov, ostatkov po deji a miesta. Principiálne možno k týmto slovesám vždy vyjadriť agensa deja, ale tento agens sa nevyjadruje vždy slovtovorne. Pravidelne sa činiteľské meno odvodzuje od sloviess označujúcich činnosť, ktoré možno chápať ako zamestnanie, zriedkavejšie je odvodzovanie činiteľského mena od sloviess označujúcich príležitostnú činnosť. Bohatšie odvodzovacie možnosti poskytujú slovesá s konkrétnym významom, najmä označujúce rozličné druhy mechanických pracovných činností výrobných alebo spracovateľských.

Ide vždy o účelovú činnosť. Slovtovorné hniezda týchto sloviess tvoria *deverbatívnu slovtovornú paradigmu č. 1* (1. DSP, tab. 5—9).

7,01 Činiteľské mená v tejto paradigme sa spravidla odvodzujú formantom *-č*, zriedkavejšie inými formantmi (*-ec*, *-ár*). Je to v súlade s konštatovaním J. Horeckého, že formantom *-č* sa tvoria činiteľské mená od sloviess označujúcich konkrétnu činnosť, kým formant *-tel* sa v slovenčine využíva viac na odvodzovanie činiteľských mien od sloviess označujúcich abstraktnú činnosť.¹ Keďže ide o zamestnanecké

mená, hodnotíme ich význam príznakmi činiteľ., živ., stály. Ak existujú od toho istého slovesa dve činiteľské mená, napr. *rezač*, *rezáč*, *strúhač*, *struhár*, *tahač*, *tahún*, *pisateľ*, *pisár*, rozdiel medzi nimi je jednak lexikálny, vyplývajúci z rozdielneho objektu deja (napr. názov *rezač* sa špecifikoval ako vinohradnícky termín: *rezač* viniča, kým slovo *rezáč* nemá špecifikovaný predmet — je to teda širšie pomenovanie), jednak je medzi obidvoma činiteľskými menami štylistický rozdiel (*strúhač*¹ je zriedkavé slovo, *struhár* zastarané), jednak slovotvorný: slovo *tahún* sa odlišuje od slova *tahač* prítomnosťou príznaku intenzif. (aj intenciou: *tahún* = kto dobre tahá). Slovo *pisateľ* sa odlišuje od slova *pisár* príznakom okazionálny (nejde tu o zamestnanecké meno). Taký istý vzťah je aj medzi predponovými odvodeninami *odpisovateľ* — *odpisovač*, *prepisovateľ* — *prepisovač*. S činiteľskými menami zaznamenávame aj „konateľské mená“ (odvodené od dejového mena), napr. *rezbár*, ktoré sú im sémanticky blízke. Rozdiel implikovaný slovotvornou formou možno vyjadriť tým, že v konateľskom mene je prítomný aj príznak dejovosti pochádzajúci z odvodzujúceho dejového mena. Sú to slová odvodené na druhom stupni odvodzovania, nie primárne deverbatívne mená. Konvenčne ich zaznamenávame takto: [(dej), činiteľ., živ., stál.]. Slovo *palič*² (podpaľač), hodnotené v *Slovníku slovenského jazyka* ako homonymné s menom *palič*¹, diferencujeme od slova *palič*¹ protikladovým príznakom stály/okaz. — *palič*² = činiteľ., živ., okaz. Slovo *vrták*² (človek, ktorý všetko kritizuje, nie je s ničím spokojný), zaradujeme medzi činiteľské mená len podmienčne. Ide o meno odvodené od činnosti v prenesenom zmysle. Je to expresívum, preto má príznak intenzif. Expresívny charakter tohto slova je podčiarknutý aj tým, že slovo je utvorené takým istým formantom ako slovo toho istého znenia s kategoriálnym významom nástroja (*vrták*¹), z ktorého pravdepodobne aj vzniklo sémantickou iradiáciou. Príznak intenzif. majú i slová *jedák*, *žrút* (kto veľa zje). Tieto slovesá majú dvojitú intenčnú hodnotu, môžu patriť k prvému i druhému intenčnému typu. Činiteľský význam s príznakom intenzif. sa viaže na druhý intenčný typ. Od slovesa *trepať* je doložené iba činiteľské meno v ženskom rode (*trepáčka*), lebo ide o typický ženské zamestnanie. Pri činiteľských menách zaznamenávame vždy aj prechýlené meno, ak je od príslušnej činnosti doložené. Príznak feminatívnosti sa tu pridáva k príznakom, ktorými je charakterizované príslušné činiteľské meno, napr.:

*viazač*¹ = činiteľ., živ., stál.,

*viazačka*¹ = činiteľ., živ., stál., prechýl.

Za súčasť slovotvorného významu činiteľských mien odvodených od sloves 1. DSP pokladáme nielen význam vyplývajúci z bezprostredných štruktúrnych zložiek týchto derivátov, lež aj implicitné poukázanie na predmet (intenciu k objektu deja), ktorý je explicitne vyjadrený v lexikálnom význame týchto derivátov. Teda, napr. *rezač* ≠ kto reže, lež kto niečo reže.

7,02 Názvy s kategoriálnym významom *nástroja deja* sú v prvej paradigme bohato diferencované i formálne (rozmanitosť formantov) i významovo. Nie je výnimkou, ale takmer pravidlom, že od toho istého slovesa existuje niekoľko názvov nástroja,

1. DSP

Sloveso/ kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
rezať	rezač/-ka ¹ rezáč/-ka	rezačka ² rezák	rez rezačka rezanie	rezivo	rez rezanka rezivo rezanec/-ce rezeň/-ník rezba
odrezať	rezbár/-ka		rezba rezbárstvo		odrezok
strúhať	strúhač ¹ struhár	strúhač ² strúhačka strúhadlo struhák	strúhanie		strúhanka
strihať	strihač ¹ /-ka ¹	strihač ² strihačka ² strih	strihanie strih strihačka ³ striž		strih striž
plešať	pletiar/-ka		pletenie pletiarstvo	pletivo	pletenka pletenec pletenica pletenina pletenák
hrabať	hrabáč/-ka	hrable/-ičky hrablice hrabky hrablisko hrabačka pohrabávač	hrabačka hrabanie		hrabanka
pohrabat'/-ovať					
kresať	kresár (nár.?)	kresadlo kresivo kresačka	kresárstvo kresanie		kresanica
sekať	sekáč ¹	sekáč ² sekačka (sečkovica)	sekanie sek seč		sekaná sekanina sekanička osekanec
osekať					
píliť/píla	píliar (pilníkár)	píla pilník pílka	pílenie (pilníkárstvo)		
ryť	rytec	rydlo	rytie rytectvo		rytina
kúriť	kurič kúrenár	kúrenie	kúrenie	kurivo	

Tabuľka 5

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ debovej vlastnosti
rezina rezky (-ok)		rez	rezací rezateľný	rezateľnosť	
odrezky (-ok)					
strúhance (-ec) stružliny strúžlie			strúhací strúhaný		
strižok		striháreň strižňa	strihací strižný		
	pletenie	pletiareň	pletací pletený		
hrabanice		hrabanisko			
pohrabky					
kresanec kresanica			kresací		
(sečka)		sek sekanisko (nár.) (sečkáreň)	sekací sekany ²		
piliny (-a)		(pilníkárstvo) (pilníkáreň)			
		kúrenisko			

1. DSP

Sloveso/ kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
kopať okopávať/-ať vykopať rozkopať	kopáč ¹ / <i>-ka</i> okopávač/ <i>-ka</i>	kopáč ²	kopačka ¹ kopanie okopávačka okopávka výkop vykopávka rozkop		okopanina výkopok vykopávka
raziť ¹ preraziť/-ázať	razič prerážač ¹	razidlo razník raznica prerážač ² prerážačka	razenie razba prerážka		
páliť spáliť/-ovať pripáliť dopáliť	palič ¹ / <i>-ka</i> palič ² pálenkár/ <i>-čiar</i> spaľovač	palník spaľovač	pálka pálenie spaľovanie	palivo	pálka pálenka spálenina pripálenina
mazať	mazáč	maznica/ <i>-čka</i>	mazanie	mazanica mazanina mazivo mazadlo	mazanica mazanina (mazanec)
mastiť/masť omastiť	mastič/ <i>-ka</i>	mastenička	mastenie omastenie	mastivo mastidlo omastok omasta	
trhať pretrhávať	trhač ¹ / <i>-ka</i> ¹	trhák ¹ trhač ² trhačka ²	trhanie pretrhávanie pretrhávk	trhavina	trhanec ² trhance/ <i>-ec</i> ¹
trepáť	trepáčka	trepáčka trepadlo trepáč trepárka	trepacie		trepance/ <i>-ec</i>
tlačiť pritláčať	tlačiar	tlačidlo tlačka tlačiarňička pritlačadlo	tlačenie tlač tlačiarstvo		tlač tlačenina tlačienka

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
		výkop vykopanisko rozkop rozkopanisko	kopací		
		prerážka	raziaci		
spaliny/ <i>-a</i>		pálenica spaľovňa spálenisko/ <i>-ište</i>	pálený spaľovací spáľiteľný dopálený, <i>e</i>		
			mazaný mazací	(mazanosť)	(mazák)
		trháreň	trhací trhavý, <i>o</i> trhaný, <i>e</i>	trhavosť	(trhan)
		trepáreň	trepací		
		tlačiareň tlačiarňička	tlačený pritláčací		

1. DSP

Sloveso/ kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
vítať vyvítať vyvrtávať	vítač (vrták ²)	vítačka vrták ¹ vývrtka vyvrtávačka	vrt vrtba vrtanie		vrt vývrtka
ťahovať ¹ vyťahovať zatiahnuť	ťaháč tahúň	ťahadlo ťahák sťahovač vyťahovadlo výťah ¹	ťahanie ťah sťah výťah ² záťah		
viazať previazať/-ovať	viazač ¹ / <i>-ka</i> ¹	viazač ² viazačka ² viazanie	viazačka ³ viazanie preväz		viazačka ⁴ viazanica viazanka ² viazanička
tkať	tkáč/ <i>-ka</i>		tkanie tkáčstvo	tkanivo	tkanica tkanivo tkanina
súkať	súkač		súkanie		(súkno)
štepíť	štepár		štepenie štepárstvo		štep štepenec
orať	oráč	oradlo oračka	oranie orba oračka		oranica oráčina
siať osiat/-ievať rozsiať/-ievať	rosievateľ/ <i>-ka</i> rozsievač ¹ / <i>-ka</i>	sejačka osievadlo osievačka rozsievač ²	sejba siatie osev	osivo osev	sejba
piecť/pec spekať	pekár/ <i>-ka</i>	(pec) pekáč	pečenie pekárstvo pekárčina spekanie		pečivo pečienka spečenec
česať učesať	česáč/ <i>-ka</i>	česadlo česák česačka	česanie česačka		účes
holiť	holič/ <i>-ka</i>		holenie holičstvo		

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejevej vlastnosti
		vrt vrtba vývrt	vrtací vrtný vyvrtávací		
		ťaháreň	ťahací ťahaný, e sťahovací zaťahovací		
	viazanka ¹		viazací viazaný, e	viazanosť	
		tkáčovňa	tkací tkaný		
		súkareň	súkací		
		štepnic	štepný		
		oráčina oranica oranisko	orný		ornica
		rozsievka ¹	sejací osevný rozsievací		
		pekáreň pekárstvo (pečiváreň) spekáreň	pečivý spekaný spečený spekaný	pečivosť	
		česáreň	česací		
		holiareň (zastar.) holičstvo	holiaci		

1. DSP

Sloveso/ kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
liať/-ievať	lejár	lievik	liatie lejárstvo		liatina liatovec lievanec nálev poleva odliatok
naliať/-ievať poliať/-ievať odliať/-ievať	nalievač polievač ¹ odlievač	polievač	naliatie/-ievanie poliatie/-lievanie odliatie/-ievanie	poleva	
písať odpísať/-ovať prepísať/-ovať rozpísať	pisateľ pisár odpisovateľ odpisovač prepisovateľ prepisovač	pisadlo pisanka rozpiska	písanie písačka odpis rozpísanie rozpis/-ovanie		písačka
nabíjať/nabiť	nabíjač/-ka	nabijak nábojnica	nabíjanie	nábitok (zastar.) náboj	nabíjanica
jesť	jedák/-čka		jedenie	jedlo jedivo	
žrať	žráč/-ka žrút		žranie žranica (hovor.)	žranica žranivo	
strebať			strebanica, strebanie		
strieľať/streliť	strelec/-kyňa	strelnička strela	strieľanie strelba strelectvo strela	strelivo strelivina	
podatť/-ávať	podávač podávateľ	podávač ²	podanie		
loviť uloviť	lovec/-kyňa		lovenie lov lovectvo		lov úlovok
kuť/kovať	kováč	nákova/-ka kovanie	kutie kovanie		
kryť pokryvať skryť/-ývať	pokryvač	kryt	krytie pokryvanie skrytie	krytina	

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
náliatok		lejáreň nálevňa (zastar.)	polievací		
		pisáreň	pisací písaný		
		nabíjanica	nabitý		
		jedáleň	jedlý jedáci		
			žravý, <i>o</i>	žravosť	žravec
		strelište strielňa strelnica	strelný strelený		
		podateľňa			
		lovisko/ <i>-ište</i>	lovný		
		(kováčňa)	kovací/kucí kovateľný	kovateľnosť	
		skryša	krytý skrytý, <i>e/o</i>	skrytosť	

zväčša nesynonymných. Diferencujeme ich jednak pomocou príznakov aktívnosti a pasívnosti, jednak pomocou prítomnosti, resp. neprítomnosti činiteľského príznaku, ktorý môže mať v týchto názvoch funkciu sprievodného príznaku. Väčšina týchto pomenovaní sú pomenovaniami vlastných nástrojov, nástrojov s príznakom aktívnosti. Špecifikáciu pasívny nástroj majú súčiastky nástrojov (napr. *raznica* = jedna z dvoch častí nástroja, ktorým sa prestriháajú alebo prehýbajú plechy) a pomôcky (*lievik*, *pekáč*, *pisanka*, *strih*, *palník*, *tlačka*). V slovách *lievik*, *pekáč*, *pisanka* vystupuje ako sprievodný príznak príznak miesta. Činiteľský príznak vystupuje ako sprievodný v pomenovaniach strojov, mechanizmov vykonávajúcich istú činnosť bez zásahu nejakého životného agensa, alebo s jeho minimálnym zásahom. Sú to názvy *rezačka*, *strúhačka*, *strúhač*², *hrabačka*, *spaľovač*, *trhač*², *trhačka*², *vŕtačka*, *viazáč*², *viazачka*², *oračka*, *sejačka*. Za kritérium významového triedenia kategoriálnych názvov nástroja nemožno brať formant, aj keď tendencie vyjadrovať istý význam istým formantom tu nesporne sú. Napríklad pomocou formantu *-ka*, resp. jeho variantu *-ačka* sa spravidla odvodzujú názvy strojov, ktoré majú ako sprievodný činiteľský príznak, ale napr. názvy *kresačka*, *trepačka* tento význam a tento príznak nemajú. Názvy strojov s činiteľským príznakom stoja v protiklade s názvami nástrojov bez tohto príznaku. Sú to spravidla pomenovania jednoduchších nástrojov a prístrojov, s ktorými pracuje človek. Typickým formantom pre tieto pomenovania je formant *-dlo* (zriedkavejšie sú *-č*, *-ák*). Pomocou protikladových sprievodných príznakov sa názvy kategoriálnych nástrojov diferencujú takto: *rezačka*² = nástroj, čiteľ., neživ., aktív., *rezák* = nástroj, nečiteľ., aktív. *Rezák* — *rezáky* = predné zuby človeka počítame podobne ako iné orgány a časti orgánov živých bytostí medzi „aktívne nástroje“: *natahovač* (sval), *chodidlo*, *hovoridlá* ap. Od slovesa *strúhať* sú odvodené synonymné činiteľské aktívne nástroje *strúhač*² a *strúhačka* (stroj na rezanie okopanín na tenké plátky) a nečiteľské aktívne nástroje *strúhadlo* a *struhák*. Slovo *strúhač*² je viacvýznamové slovo, okrem uvedeného významu má i význam nečiteľského nástroja (mierne zahnutý nôž s rukoväťou na oboch koncoch, používaný na strúhanie...). Rozdiel medzi dvoma významami slova *strúhadlo*, ako sú uvedené v *Slovníku slovenského jazyka* (1. plechový nástroj s drsnými plochami na strúhanie a 2. zahnutý nôž na strúhanie), nie je už slovotvorne relevantný, tieto významy sú čisto lexikálnymi špecifikáciami slova. Od slovesa *strihať* sú odvodené dva synonymné činiteľské názvy nástroja *strihač*² i *strihačka*² (nástroj, čiteľ., aktív., neživ.). Slovo *strih* vo význame predloha, šablóna (strih na šaty) hodnotíme príznakmi nástroj, pasív., konkrét. (Protikladový príznak konkrét./abstrakt. je tu relevantný vo vzťahu k dejovému menu toho istého znenia, ktoré má ako sprievodný príznak abstrakt.). Od slovesa *plieť* nejstviuje derivát s významom nástroja. Nástroj sa tu vyjadruje združeným pomenovaním *pletací stroj* alebo lexikálne (*ihlica*). Od slovesa *hrabať* existuje činiteľský aktívny nástroj *hrabačka* (nástroj, čiteľ., konkrét., aktív.), stojaci v protiklade s dejovým menom toho istého znenia, nečiteľský aktívny nástroj *hrable* (s deminutívom *hrabličky*) a pasívne nástroje *hrabky* (*hrablice*) a *hrablisko* (rukoväť na hrabliach). Od slovesa *kresať* sú odvodené názvy nečiteľských nástrojov od dvoch rozličných čiastkových

významov: *kresačka* (tesať, dlabat do dreva alebo kameňa), *kresadlo*, *kresivo* (triet kameň o kameň). Od slovesa *sekať* je odvodený názov činiteľského aktívneho nástroja *sekačka* a nečiniteľského aktívneho nástroja *sekáč*². Meno *sečkovica* (stroj na rezanie sečky) je sekundárna desubstantívna odvodenina utvorená formantom *-ovica*. Je to variant formantu *-ica* (formant obohatený o interfigovanú morfu *-ov-*, ktorá nemá nijakú sémantickú hodnotu a je vložená medzi základ a formant z dôvodov spojitosti kódu).² Sloveso *píliť* nie je primárne verbum, je odvodené od substantíva *píla*, a tým je podmienená odlišnosť jeho slovotvorného hniezda: odvodzuje sa od neho konateľské meno, nie činiteľské, v kategórii nástrojov sú taktiež iba nečiniteľské aktívne nástroje. Od slovesa *raziť* sú odvodené názvy aktívnych nástrojov *razidlo* a *razník* (rozdiel medzi nimi vyplýva z odlišných objektov deja: *razidlo* k raziť peniaze, *razník* k raziť dutiny v zápustkách, je to teda rozdiel lexikálno-syntagmatický, rozdiel z oblasti lexikálnej spájateľnosti odvodených slov). *Raznica* je názov pasívneho nástroja. *Prerážač*² a *prerážačka* sú názvy činiteľských aktívnych nástrojov. Od slovesa *trhať* sú odvodené názvy činiteľských aktívnych nástrojov *trhač*² a *trhačka*² a názov nečiniteľského aktívneho nástroja *trhák*¹ (s takým istým slovotvorným významom ako *rezák*). Názvy nástrojov odvodené od slovesa *trepať* sú z hľadiska nášho opisu synonymné, všetky hodnotíme príznakmi nástroj, nečiniteľ., aktív. Rozdiely medzi nimi sú relevantné len z hľadiska ich lexikálneho významu. Názvy pasívnych nástrojov *tlačka*, *tlačiarňička* sú odvodené od rozdielnych významov viacvýznamového slovesa *tlačiť*: *tlačka* (jednoduchá pomôcka na uzatváranie kaučukových trubíc) od významu 1. pôsobiť vyvíjaním tlaku, tísnuť; *tlačiarňička* (gumové písmená, ktoré sa dajú upraviť na spôsob pečiatky) od významu 7. mechanicky prenášať znaky písma na papier, zhotovovať tlačou. Od slovesa *vrtáť* je odvodený názov činiteľského aktívneho nástroja *vrtáčka* a názov nečiniteľského aktívneho nástroja *vrták*¹ (nástroj, nečiniteľ., aktív., neživ.), ktorý stojí v protiklade k názvu *vrták*² podľa príznakového protikladu živ./neživ. *Ťahadlo* a *ťahák* sú názvy pasívnych nástrojov diferencované syntagmaticky, *viazac*² a *vizačka*² sú synonymné názvy činiteľských aktívnych nástrojov, stojace proti názvu pasívneho nástroja *viazanie*, pri ktorom je relevantný i príznak konkrét., lebo stojí v protiklade k dejovému menu toho istého znenia. Názvy *oračka* a *oradlo* sa odlišujú prítomnosťou činiteľského príznaku pri slove *oračka*, názvy *rozsievač*², *sejačka* a *osievačka* sú činiteľské aktívne nástroje stojace proti názvu *osievadlo* ako nečiniteľskému. *Česák* a *česadlo* sú synonymné názvy nečiniteľských aktívnych nástrojov, *česačka* je názov činiteľského aktívneho nástroja. *Písadlo* a *písanka* sa odlišujú protikladovými príznakmi aktív./pasív. *Strela* a *strelnička* sú názvy pasívnych nástrojov, ktoré sa navzájom odlišujú rozdielnymi sprievodnými príznakmi, ktoré každé z týchto slov stavajú podľa slovotvornej formy do protikladu s inými členmi slovotvorného hniezda slovesa *strieľať*. Nástrojový názov *strela* stojí v protiklade s dejovým menom toho istého znenia podľa príznakového protikladu konkrét./abstrakt., názov pasívneho nástroja *strelnička* (časť športového náradia, plechová škatuľka, do ktorej sa zasúva terč) má sprievodný príznak miesta + deminutívnosť, ktorý ho dáva do súvislosti s kategóriálnym názvom miesta *strelnica*. Všetky indexova-

né názvy strojov, ktoré sa formálne neodlišujú od príslušných názvov s kategoriálnym významom činiteľa deja, napr. *strúhač*¹, *strúhač*², *sekáč*¹, *sekáč*², stoja proti sebe podľa protikladového príznaku neživ./živ.

7,03 Názvy s kategoriálnym významom *deja* vykazujú pri slovesách prvej paradigmy podobne ako názvy nástroja významové i formálne rozdiely. Označujú:

1. Dej v jeho priebehu (*rezba, razba, vrtba, orba, sejba, strelba; strih, seč, tlač, tah, lov, výkop*¹, *osev; páľka, prerážka, pretrhávkva, okopávka*); vtedy ich hodnotíme príznakmi dej., abstrakt., nelimit.

2. Priebehový dej s príznakom intenzif. Tieto dejové mená sú utvorené formantmi *-ačka/-nica*. Štylisticky sa hodnotia ako hovorové a sú súvztažné s kategoriálnymi názvami nástroja a s prechýlenými činiteľskými menami, s ktorými stoja v protiklade podľa sprievodného príznaku konkrét./abstrakt. Patria sem deriváty *rezačka, strihačka*³, *hrabačka, kopačka, okopávačka, sťahovačka, viazačka, oračka, česačka, pískačka, žranica*. Ako neutrálny názov bez príznaku intenzif. tu vystupujú slovesné podstatné mená *rezanie, strihanie* atď.

3. Akt deja (*rez, strih, sek, vrt, zátah, odpis, preváz*). Tieto dejové mená stoja v protiklade s dejovými menami predchádzajúcich dvoch skupín na základe protikladových príznakov limit./nelimit. Hodnotíme ich teda príznakmi dej., abstrakt., limit. Protiklad konkrét./abstrakt. je pri dejových menách relevantný vo vzťahu k názvom s kategoriálnym významom miesta deja (*rez*) a výsledku deja [*strih* — (dobrý) *strih vlny*].

4. Spôsob vykonávania deja, ktorý sa vyjadruje slovesným podstatným menom: označujú spôsob výroby pri slovesách s významom vyrábania niečoho (*pletenie*) alebo spôsob manipulácie s niečím pri slovesách s takýmto významom (*mazanie, mastenie, viazanie, písanie, siatie*). Zo slovotvorného hľadiska ich možno hodnotiť iba tak ako dejové mená uvedené pod bodom 1, t. j. dej., abstrakt., nelimit. Ich významová špecifikácia je relevantná iba z hľadiska lexikálneho významu.

5. Priemyselné odvetvie alebo remeselnícku činnosť, odbor zaoberajúci sa príslušnou činnosťou pri dejových menách odvodených od činiteľských, resp. konateľských mien formantom *-stvo, -ctvo*. Pre tieto dejové mená nie je relevantný protiklad limit./nelimit. (aktu a priebehu deja), lebo do ich slovotvorného významu, ktorý sa rovná „činnosť príslušného dejového činiteľa”, vstupuje príznak nelimitnosti (stálej činnosti) už z názvu dejového činiteľa, od ktorého sú tieto slová odvodené. Tieto slová sú sekundárnymi odvodeninami (sú odvodené na druhom stupni odvodzovania). Ich význam zaznamenávame zátvorkovou notáciou, a to tak, že z významu odvodzujúceho slova zachováme kategoriálny príznak a tie sprievodné príznaky, ktoré sa zásadne uplatňujú pri kategoriálnom význame odvodzujúceho slova, a k nim pripočítavame kategoriálny príznak odvodeného slova. Napríklad *rytectvo* = činnosť rytca = [(činiteľ, stál.) + dej.]. Z významu čitateľského mena tu teda nezachytávame príznak život., lebo príznakový protiklad život./neživot. sa pri dejových menách ako abstraktách neuplatňuje. Takto hodnotíme dejové mená *rezbárstvo, pletiarstvo*,

rytectvo, tlačiarsstvo, tkáčstvo, pekársstvo, lejárstvo, strelectvo, lovectvo. Slovo *pekárčina* má tie isté príznaky a navyše príznak intenzif. vyplývajúci z jeho hovorového štylistického zafarbenia, t. j. [(činiteľ, stál.) + dej + intenzif.]. Slovo *pilníkárstvo* je odvodené na treťom stupni odvodzovania = činnosť toho, kto vyrába pilníky {(nástroj) + činiteľ, stál.] + dej}.

Od slovíes 1. DSP možno vždy tvoriť slovesné podstatné meno a slovesné podstatné mená utvorené od týchto slovíes sa v slovenčine aj používajú, ale konkurujú im dejové mená, ktoré hodnotíme príznakmi dej., abstrakt., nelimit. a ktoré sú im sémanticky ekvivalentné. Sú odvodené formantom *-ba (rezba)*, *-a (pálka, pretrhávk)* alebo konvertované (typu *strih*). Slovesným podstatným menám nekonkurujú také dejové mená, ktorým sme dali iba príznaky ako abstrakt., dej., t. j. uvedené pod bodmi 2 a 5, teda deriváty na *-čka* a *-stvo* (napr. *pečenie* a *pekárstvo* nie sú ekvivalentné). Túto zdanlivo evidentnú vec zdôrazňujeme preto, lebo v iných paradigmách môže byť vzťah slovesných podstatných mien a dejových mien na *-stvo* iný. Sémantickým ekvivalentom dejových mien uvedených v bode 3 sú slovesné podstatné mená odvodené od formy dokonavého vidu (*sek — seknutie*).

7,04 Názvy s kategoriálnym významom *spotrebnej látky* sú významovo jednoliate, označujú látku, ktorá sa spotrebuje pri realizácii deja, látku, ktorá je potrebná na to, aby sa dej mohol uskutočniť. Tento kategoriálny význam sa spravidla vyjadruje formantom *-ivo (reziivo, pletivo, palivo, mazivo, mastivo, tkanivo, osivo, jedivo, žranivo, strelivo)*, ale existujú aj iné formy vyjadrenia, napr. konverzia (*osev, poleva*), formant *-dlo (mazadlo, mastidlo, jedlo)* i formanty *-ina, -nica (mazanica, mazanina, žranica, trhavina, strelivina)*. Tieto názvy vstupujú do menšieho počtu protikladov ako napr. činiteľské mená a dejové mená. Je to dané aj tým, že ich typický odvodzovací formant (*-ivo*) sa zriedka používa na označenie iného kategoriálneho významu. Ak sa od istého slovesa odvodzuje viac slov s kategoriálnym významom spotrebnej látky, napr. od slovesa *mazať, mazanina, mazanica, mazivo, mazadlo* (podľa *Slovníka slovenského jazyka mazanica — zriedk., hlina používaná na vymazávanie, mazanina — hlina s väznými látkami, používaná na vymazávanie stien alebo dlážky, mazadlo — tekutá alebo polotuhá hmota používaná na zmiernenie trenia, mazivo — hmota na omazávanie stien, druh omietky*), tieto deriváty sú z hľadiska nášho slovtvorného opisu synonymné (rozdiel medzi nimi je iba vecou ich lexikálneho významu). To isté platí aj o slovách *mastivo, mastidlo, omastok, omasta*. V protiklade s pomenovaniami iných kategoriálnych významov stoja iba názvy *tkanivo* (s kategoriálnym názvom výsledku deja toho istého znenia) a *osev* (zriedkavé básnické slovo s významom *osivo — semeno na siatie*), ktoré stojí v protiklade (podľa príznakov konkrét./abstrakt.) s dejovým menom toho istého znenia.

7,05 Slovesá prvej paradigmy označujú konkrétnu účelovú činnosť. Pre takéto slovesá je typické odvodzovanie derivátov s kategoriálnym významom *výsledku deja* (činnosti), ako to dokazuje tabuľka 5, v ktorej sú názvy s týmto významom bohaté

zastúpené. Nezriedka sa od jedného slovesa odvodzuje niekoľko derivátov s kategoriálnym významom výsledku deja. Navzájom ich možno diferencovať pomocou sprievodných slovotvorných príznakov hromadnosti, singulatívnosti a miesta deja.

Názvy výsledkov deja stoja v protiklade predovšetkým k dejovým menám podľa príznakového protikladu konkrét./abstrakt. (*rezba, strih, striž, sejba, pískačka, lov, páľka, tlač, vrt, viazačka*). Všetky tieto mená majú jednak význam deja, jednak výsledku deja. Tak slovo *rezba* označuje nielen „rezanie“, ale aj výsledok rezania (*rezba* — výzdoba v dreve), podobne aj *rez*. Slová *strih, striž, páľka* označujú nielen dej (*strihanie, pálenie hrnčiarskych výrobkov*), ale aj výsledok deja, a to výsledok špecifikovaný tak, že implikuje kvantifikáciu. Tento význam derivátov *páľka, striž* (množstvo výrobkov vypálených naraz, množstvo nastrihanej vlny) opisujeme v termínoch sprievodných diferenciálnych príznakov tak, že tieto slová hodnotíme súčasne ako kolektívne i singulatívne (porov. 5,27), teda *páľka, strih, striž* = výsledok (pasív.), (hromad.), (singulat.), konkrét. Slovo *sejba* označuje nielen „satie“, ale aj „zasiate semeno“. *Pískačka* označuje nielen „písanie“, ale aj „napísaný prejav“. *Lov* označuje nielen „lovenie“, ale aj „to, čo je ulovené, úlovok“. *Tlač* označuje nielen „tlačenie (kníh), reprodukčnú techniku“, ale aj „tlačené knihy, časopisy“, alebo textilný termín — „bavlnená tkanina s tlačeným vzorom, tlačenína“, čo je tiež výsledkový význam. Slovo *vrt* má nielen význam aktu deja, ale označuje i „otvor, ktorý vzniká pri vrтанí, vývrt“, má teda význam výsledku deja so sprievodným príznakom miesta deja. Slovo *viazačka* má okrem dejového významu „viazanie“ i význam „uviazaná stuha“. Jednotlivé pomenovania výsledkov činnosti možno pomocou sprievodných slovotvorných príznakov diferencovať takto:

<i>rez</i>	výsledok	(pasív.)	—	konkrét.
<i>rezanka</i>	výsledok	pasív.	(hromad.)	(lex. porezané steblá)
<i>rezanec/-ce</i>	výsledok	pasív.	singulat.	
<i>rezeň</i>	výsledok	(pasív.)	—	(lex. odrezaný kúsok mäsa alebo slaniny)
<i>odrezok</i>	výsledok	(pasív.)	—	
<i>rezba</i>	výsledok	(pasív.)	—	konkrét.

Rovnaký slovotvorný význam ako *rezanka* majú i slová *strihanka* a *hrabanka*. Názvy výsledkov deja v prvej paradigme sú všetky konkrétna, takže protiklad konkrét./abstrakt. sa uplatňuje iba v tých prípadoch, keď formálne ten istý derivát má význam i výsledku, i deja. Pri názvoch výsledkov deja odvodených od slovesa *plešť* — *pletienka, pletenec, pletenina, pletenica* sa neuplatňujú protiklady hromad./nehromad., singulat./nesingulat. Zo slovotvorného hľadiska ich možno hodnotiť iba ako výsledky deja s príznakom pasív., ako synonymné výrazy, ktoré sa odlišujú iba svojím lexikálnym významom. Rozdiel v lexikálnom význame vyplýva z rozdielneho objektu deja. Mená *pletenec, pletenina* označujú niečo pleteného, spleteného vôbec, ale môžu mať aj špecifický význam — *pletenina* = textilný výrobok, tkanina z prevlečených

očiek, *pletenec* = pletený kysnutý koláč. Tento význam majú i slová *pletenica*, *pletenka* a *pletenák*. Slovtvorný a lexikálny význam je v slovách *pletenec* a *pletenina* vo vzťahu ekvivalencie, v slovách *pletenica*, *pletenka*, *pletenák* je lexikálny a slovtvorný význam vo vzťahu inklúzie v prospech slovtvorného významu (lexikálny význam je užší ako slovtvorný).

Derivát s významom výsledku deja odvodený od slovesa *kresať* — *kresanica* = výsledok, pasív. (lex. = okresané brvno) stojí v protiklade s formálne tým istým derivátom s významom ostatku po deji, ktorého lexikálny význam je väčšia odpadová trieska pri kresaní dreva. Názvy výsledkov deja odvodené od slovesa *sekať* sú z hľadiska nášho opisu slovtvorné synonymá s príznakmi výsledok, pasív. (hromad.), odlišujú sa svojím lexikálnym významom v dôsledku rozdielneho objektu deja: *sekaná*, *sekanina* = sekané mäso, *sekanička* = (po)sekané cesto. Slovo *osekanec* má príznaky výsledok, pasív. bez prítomnosti príznaku hromad. alebo singulat. Slová *výkopok* (odb. vykopaný materiál, zemina) a *vykopávka* (čo bolo získané vykopávaním, objavené pri vykopávaní) s príznakmi výsledok (pasív.) sa odlišujú svojím lexikálnym významom v dôsledku rozdielneho objektu deja. Formálny rozdiel je podmienený rozdielnym vidom odvodzujúceho slovesa. Slová *pálka* a *pálenka* sa odlišujú prítomnosťou a neprítomnosťou sprievodných príznakov hromad. a singulat.: *pálka* = výsledok (pasív.), (hromad.), (singulat.); *pálenka* = výsledok, pasív.

*Trhanec*² = výsledok, pasív. — (druh múčnika), *trhanec*¹ = výsledok, pasív., singulat. (lex. = trhané cesto). Toto slovo sa spravidla používa v množnom čísle, singulárová podoba má význam singulativnosti. Taký istý slovtvorný význam má slovo *trepanec(-ec)*. Názvy s kategoriálnym významom výsledku deja odvodené od slovesa tlačiť možno diferencovať takto:

<i>tlač</i>	výsledok deja (pasív.)	konkrét.	(hromad.)
<i>tlačenina</i>	výsledok deja pasív.	—	—
<i>tlačienka</i>	výsledok deja pasív.	—	—

Pomenovania *tlačenina* a *tlačienka* sa odlišujú lexikálnym významom v dôsledku rozdielneho objektu deja, podobne ako slová *sekanina* — *sekanička*, *pletenina* — *pletenka*. *Tlačenina* = potlačená látka, textil, *tlačienka* = tlačené mäso. Od slovesa *viazat* sú odvodené dve synonymné dvojice názvov s kategoriálnym významom výsledku deja:

<i>viazanica</i>	{	výsledok pasív. (hromad.)	—	niečo zviazané do zväzku
<i>viazanka</i> ²				zväzok
<i>viazanka</i> ¹	{	výsledok pasív. (pasív.)	—	uviazaná stuha
<i>viazanka</i> ⁴				kravata

Pomenovania *tkanivo* a *tkanina* sú synonymné s príznakmi výsledok, pasív. =

výrobok zhotovený tkaním, slovo *tkanica* má rovnaký slovotvorný význam, ale jeho lexikálny význam (úzka tkanina používaná na ovíjanie alebo zväzovanie niečoho) je vo vzťahu prieniku k slovotvornému významu. Pomenovania *oráčina*, *oranica* sú synonymá s príznakmi výsledok, pasív., miesto deja. (V slove *oráčina* je iba sémantická, nie slovotvorná pasívnosť.) Sú súvzťažné s formálne tými istými pomenovaniami s kategoriálnym významom miesta deja, v ktorých zasa význam výsledku vystupuje ako sprievodný. Pomenovania *pečivo* a *pečienka* sa odlišujú prítomnosťou a neprítomnosťou príznaku hromadnosti:

<i>pečivo</i>	výsledok (pasív.)	(hromad.)
<i>pečienka</i>	výsledok	pasív. —

Pomenovania *liatina* a *liatovec* sa odlišujú stupňom odvodzovania (*liatovec* je odvodený od slova *liatina*), *liatina* = výsledok, pasív. (lex. = liate železo), *liatovec* = [(výsledok, pasív.) + výsledok] = výrobok z liatiny. Pomenovanie *lievanec* sa od pomenovania *liatina* odlišuje vidom, ktorý má dosah na jeho lexikálny význam; rozdiel je i v objekte deja: *lievanec* = „liate cesto“, druh jedla. Rozdielna sémantika slov *nálev*, *odliatok*, *poleva* je dôsledkom rozdielu v odvodzovacích predponách. Slová *lov* a *úlovok* majú zhodné príznaky výsledok (pasív.), odlišujú sa tým, že pri slove *lov* je relevantný i protiklad konkrét./abstrakt., lebo je súvzťažné s dejovým menom toho istého znenia.

V „ideálnom“ slovotvornom systéme, v systéme, v ktorom by výrazový a významový plán bol v symetrickom vzťahu, mali by medzi derivátmi s kategoriálnym významom výsledku a objektu deja platiť takéto vzťahy:

Kategoriálnemu významu výsledku ako vyjadrujúceho dej v rezultatívnosti mali by vo výrazovom pláne zodpovedať deriváty odvodené od sloviess dokonavého vidu, kým kategoriálnemu významu objektu, ktorý rezultatívnosť nevyjadruje, mali by zodpovedať deriváty odvodené od sloviess nedokonavého vidu. Takýto ideálny stav pri niektorých derivátoch skutočne platí. Názvy s kategoriálnym významom výsledku, ako napr. *odliatok*, *úlovok*, *vykopávka*, sú odvodené od sloviess dokonavého vidu. Názvy s kategoriálnym významom objektu, ako napr. *šlahačka*, *šitie*, *čítanie*; *chovanec*, *trestanec*, *delenec*, ale i odvodeniny predponových sloviess, napr. *zavárka*, *prípínka* (porovnaj tab. 10, 11), sú odvodené od sloviess nedokonavého vidu. Pri názvoch s významom výsledku deja sa však symetria medzi výrazovým a významovým plánom často porušuje. Je tu protirečenie medzi fundáciou a motiváciou, resp. nemožno jednoznačne určiť fundujúce slovo, lebo formálna odvodenosť nie je zhodná so sémantickou. Názvy *rezanka*, *pletenec*, *pletienka*, *sekanička*, *tkanina*, *pečienka*, *pálenka* ap. sú formálne odvodené od slovesa v nedokonavom vide, ale sémanticky od slovesa v dokonavom vide. Dobré to vidno i z výkladov týchto slov v *Slovníku slovenského jazyka*, kde pri výklade vždy figuruje dokonavé sloveso: *rezanka* = porezané stebľa slamy, *pletenec* = niečo spleteného, *tlačenína* = tkanina s potlačeným vzorom. Rozpor medzi formou a významom sa často prejavuje už v dejových adjek-

tívach, ktoré vznikli z trpných prídavných mien a ktoré sú bezprostredným podkladom na utvorenie týchto výsledkových mien, lebo už tieto adjektíva sú odvodené formálne od slovesa v nedokonavom vide, hoci sémanticky sa viažu na dokonavý vid: *sekaný* = nadrobno posekaný (sekané mäso), *pečený* = upravený pečením, teda upečený (pečené mäso) ap.

7,06 Odvodzovanie názvov s kategoriálnym významom *ostatku (odpadu) po deji* sa obmedzuje na slovesá označujúce činnosť, pri ktorej dochádza k deleniu, drobeniu niečoho kompaktného alebo pri ktorej je toto delenie sprievodným javom (*rezať, strúhať, strihať, kresať, píliť*). Sprievodný príznak slovotvornej hromadnosti majú pomenovania *rezina* a *strúžlie* [= ostatok, (pasív.), hromad.], sprievodný príznak sémantickej hromadnosti má pomenovanie *sečka* [= ostatok, (pasív.), (hromad.)]. Tieto pomenovania nemajú plurál. Väčšina kategoriálnych ostatkov po deji sa však používa v pluráli, pričom singulárová forma má význam singulativnosti. Sú to pomenovania *rezky, strúhance, stružliny, hrabanice, pohrabky, piliny, spaliny*. Tieto pomenovania hodnotíme príznakmi ostatok (pasív.), singulat. Mimo tohto hodnotenia stojí iba pomenovanie *náliatok* = hutnícky termín so špecifickým významom „časť odliatku vystupujúca nad jeho povrch“, kde sa sprievodný príznak singulat. neuplatňuje. O kategórii ostatku po deji platí to isté čo o kategórii spotrebných látok: tieto názvy nevstupujú do binárnych protikladov s názvami iných kategoriálnych slovotvorných významov. Vyplýva to z ich formálnej a sémantickej vyhranenia. Ak sa aj odvodzujú polyfunkčnými formantmi, napr. *-ina, -(n)ica*, nemajú formálny náprotivok v inom kategoriálnom význame (existuje názov ostatku po deji *rezina*, ale nejedná sa o sloveso *rezať* utvorené miestne alebo výsledkové meno s tým istým formantom). Homonymita jestvuje len pri slove *kresanica* (výsledok i ostatok po deji). Iba toto slovo vstupuje do protikladu podľa svojho kategoriálneho slovotvorného príznaku.

7,07 Na začiatku tejto kapitoly (7,00) sme poukázali na to, že od sloves 1.IT možno odvodzovať názov *objektu deja* (paciensa v užšom zmysle) a všetky kategoriálne významy, ktoré sa viažu na externú akciu agensa. Toto naše tvrdenie musíme vysvetliť a spresniť, lebo ho nepotvrdzujú odvodzovacie možnosti sloves, ktoré sme zaradili do prvej slovotvornej paradigmy (pozri tab. 5—9). Od päťdesiatich sloves tejto paradigmy máme v tabuľke 5 doložené iba dva deriváty s kategoriálnym významom objektu deja (*pletenie, viazanka*). Je to preto, že pri slovesách označujúcich rozličné druhy konkrétnej činnosti môže byť objekt deja veľmi rozmanitý, preto sa vyjadruje spravidla lexikálne, nie slovotvorne (*rezať, sekať, strihať* atď. možno čokoľvek). Objektovosť (syntaktická tranzitivnosť) týchto sloves sa prejavuje skôr tak, že sa od nich odvodzujú deriváty s takými kategoriálnymi významami, ktoré s objektom deja súvisia: nástroj je to, čím sa pôsobí na nejaký objekt, alebo kategoriálne významy, ktoré sú vlastne „objektmi v širšom zmysle“, ktoré sú slovotvornými modifikáciami logického objektu, zásah je v nich prítomný prostredníctvom sémantické-

ho príznaku pasív. Sú to spotrebná látka (*jedlo* je vlastne to, čo je jedené, čo sa je), výsledok deja je vlastne objekt v rezultatívnosti, objekt už zasiahnutý dejom a ostatok po deji je vlastne vedľajší výsledok pôsobenia deja na nejaký objekt. Tie slovesá, od ktorých sa pravidelne odvodzujú deriváty s kategoriálnym významom objektu deja, zaraďujeme do druhej paradigmy.

7,08 Od sloviac prvej paradigmy sa pravidelne odvodzujú názvy *miesta deja*. Tieto mená sa sémanticky diferencujú podľa protikladu limit./nelimit., ktorý sa tu realizuje ako protiklad voľných neohraničených priestranstiev a plôch, kde sa dej uskutočňuje, a protiklad ohraničených uzavretých miestností, budov, podnikov určených na nejakú činnosť. Ako sme uviedli v pozn. 17 kapitoly 5, na tieto dve základné významové špecifikácie miestnych mien poukázal už I. Poldauf. Aj na našom materiáli sa toto základné významové triedenie potvrdzuje, k ďalšej špecifikácii miestnych mien v našom opise môžeme prispieť už len uplatnením sprievodných slovotvorných príznakov výsledku deja (uplatňuje sa v derivátoch *oráčina*, *oranica* na rozdiel od slova *oranisko*, ktoré má čisto miestny význam) a protikladových príznakov konkrét./abstrakt., ktoré sú relevantné vo vzťahu k dejovým názvom (*rez*, *sek*, *výkop*, *prerážka*, *pekárstvo*, *vt*, *vtba*). Príznak limit. majú v prvej paradigme deriváty odvodené formantom *-áreň/-ňa*, *-nica*: *striháreň*, *strižňa*, *pletiareň*, *sečkáreň*, *pekáreň*, *lejáreň*, *nálevňa*, *česáreň*, *pisáreň*, *jedáleň*, *strielňa*, *spaľovňa*, *pálenica*, *trháreň*, *trepáreň*, *tlačiareň*, *taháreň*, *tkáčovňa*, kým príznak nelimit. majú spravidla deriváty odvodené formantmi *-isko/-ište* (*hrabanisko*, *sekanisko*, *vykopenisko*, *oranisko*, *lovisko*, *spálenisko*). Neplatí to však absolútne. Slová označujúce „body“ treba chápať ako limitné. Tak sa potom v prípade existencie viacerých miestnych mien odvodených od toho istého slovesa, ako je to pri slovese *strielať*: *strielňa*, *strelište*, *strelnica*, dostávajú k sebe slová *strielňa* a *strelište* s príznakmi miesto, limit., ktoré majú obidve „bodový“ význam, označujú miesto, odkiaľ smeruje dej, a stoja v protiklade k názvu *strelnica*, ktorá má príznak nelimit. Pri rozbere týchto názvov vidno dôležitosť individuálneho prístupu ku každej takejto dvojici odvodených slov, lebo pri iných slovesách môže byť sémanticko-slovotvorný vzťah slov odvodených formantmi *-ište/-nica* z hľadiska uplatnenia príznakov limit./nelimit. práve opačný (porov. *tržnica* — uzavretý priestor, *tržište* — otvorený priestor).

7,09 Od sloviac 1. DSP sa pravidelne odvodzujú *dejové adjektíva* na *-ci*, ktoré možno z hľadiska paradigmatických vzťahov dejových adjektív hodnotiť príznakmi aktív., reál., neintenzif.; stoja totiž obyčajne v protiklade s adjektívami majúcimi význam pasívnosti a potenciálnosti. Z takéhoto významového hodnotenia vyplýva zásadná možnosť uplatniť transformáciu so vzťažným zámenom a slovesom v 3. osobe prízenta: *rezací* — ktorý reže. Dôkazom aktívneho významu týchto adjektív môže byť to, že sa najčastejšie používajú v spojení so slovom *stroj*, ktoré implikuje činiteľský, aktívny význam. Toto naše hodnotenie nevyklučuje možnosť použiť takéto adjektíva

v spojeniach, ktoré tento aktívny význam paralyzujú. Ale tu už pristupuje kontextová podmienenosť slovtvorného významu, skúmanie syntagmatické, ktoré nie je našou úlohou. Napríklad adjektívum *strihací* v spojení *strihací deň* má okolnostný časový význam, implikovaný určeným substantívom, alebo adjektívum *pisací* v spojení *pisací stôl* má popri účelovom význame i okolnostný miestny význam, lebo spojenie so substantívom *stôl* vylučuje jeho základný aktívny význam.

Proti adjektívam na *-cí* s aktívnym významom stoja adjektíva s pasívnym významom, a to adjektíva označujúce pasívnu možnosť, t. j. s príznakmi pasív., potenc., neintenzif. (*rezateľný, strižný, orný, osevný, jedlý, lovný, spáliteľný*). Ako vidno, formantu *-teľný* konkuruje v tomto význame formant *-ný*. Adjektívum *pečivý* má tiež tento význam, ale spresnený, terminologizovaný v spojení so substantívom *múka* — *pečivá múka* = z ktorej možno piecť. Je to čisto vlastnostné adjektívum, preto sa od neho odvodzuje i abstraktum na *-osť*.

Príznamy pasív., reál., neintenzif. majú adjektíva, pôvodne trpné prídavia na *-ný* (*-aný, -ený*): *strúhaný, pletený, sekaný, písaný, strelený, pálený, trhaný, tlačný, ťahaný, viazaný*.

Z prídaví dokonavého vidu, teda utvorených od predponových slovies, adjektíva väčšinou nevznikajú, pravdepodobne práve preto, že ich funkciu sú schopné spĺňať adjektívizované prídavia utvorené od slovies v nedokonavom vide. Tým, že sa prídavie stalo adjektívom, vyjadruje statický, nie dynamický príznak, teda príznak nezávisle od priebehu (zavŕšenosti alebo nezavŕšenosti) deja. Preto v *Slovníku slovenského jazyka* nemáme doložené adjektíva, teda samostatné lexémy **posekaný, *zmrazený, *upečený, *utkaný* ap. Z trpných prídaví dokonavých slovies vznikajú však adjektíva vtedy, keď dej vyjadrený slovesom možno chápať prenesene. Vďaka tomu vznikajú akostné adjektíva, napr. *dopálený* (=nahnevaný). Tu však ide o lexikálny, nie slovtvorný význam.

Od dejových adjektív odvodených od slovies 1. DSP sa neodvodzujú príslovky. Súvisí to s tým, že tieto adjektíva vyjadrujú vlastnosť vzťahujúcu sa z hľadiska intencie slovesného deja fundujúcej slovesnej lexémy na agensa alebo na paciensa. Znamená to, že adjektíva odvodené od slovies označujúcich rozličné druhy konkrétnych výrobných a spracovateľských činností určujú primárne podstatné mená, nie slovesá (*rezačí stroj, sekané mäso, stlačiteľný vzduch...*). Naproti tomu príslovky vyjadrujú vlastnosť vzťahujúcu sa primárne na sloveso.³

Možnosť odvodiť príslovku od dejového mena utvoreného od slovies 1. DSP je podmienená možnosťou preneseného chápania deja. [Takéto príslovky potom určujú primárne sloveso a až sekundárne (dejové) meno: *trhane hovoriť, trhaná reč*.]

Od slovies 1. DSP je pri názvoch dejovej vlastnosti zriedka doložené abstraktum na *-osť*. To pravdepodobne dokazuje prevahu dejového charakteru týchto adjektív nad ich vlastnostným charakterom. Význam týchto abstrakt opisujeme pomocou našich príznakov tak, že k príznakom príslušného adjektíva pridávame príznak abstrakt. Napríklad adjektívum *žravý* = ten, kto veľa žerie, má príznaky aktív., reál., intenzif. Abstraktum *žravosť* = abstrakt., aktív., reál., intenzif. Abstraktá na *-osť*

v tejto paradigme sú alebo nocionálne pojmy—*rezateľnosť, pečivosť, trhavosť, viazanosť*, alebo sú to expresíva — *mazanosť*. V tomto prípade je už samo fundujúce adjektívum odvodené od slovesa v prenesenom zmysle.

Od sloviess 1. DSP je v materiáli doložených iba niekoľko názvov *nositeľov dejovej vlastnosti*: *ornica, Žravec* (ktoré vznikli univerbizáciou spojení *orná pôda, Žravé zviera*). Hodnotíme ich pomocou príznakov fundujúceho adjektíva: *ornica* = [pasív., potenc., neintenzif.] + neživ.], *Žravec* = [(aktív., reál., intenzif.) + živ.]. Mená *trhan* (otrhaný človek), *mazák* (slangový výraz prevzatý z češtiny) sem patria iba podmiennečne. Sú to lexikalizované odvodeniny.

7,10 Analyzovali sme podrobne prvých päťdesiat slovotvorných hniezd 1. DSP (pozri tab. 5), aby sme ukázali, ako sme pri práci s našim materiálom postupovali. Rozsah našej práce nám nedovoľuje uvádzať takto podrobne rozbery odvodzovacích možností všetkých skúmaných sloviess. Preto ďalej budeme podávať už iba globálnu charakteristiku jednotlivých paradigiem a v komentári k jednotlivým tabuľkám sa sústredíme na javy, ktoré pokladáme za zaujímavé z hľadiska cieľa, ktorý prácou sledujeme.

7,11 V kapitole 7,00 sme poukázali na to, že slovesá 1. IT predstavujú z hľadiska odvozovacích možností najmenej jednoliatu skupinu, preto je veľmi ťažké zatriediť ich do paradigiem, ktoré by mali úplne zhodné zastúpenie jednotlivých kategoriálnych slovotvorných významov. Súvisí to s fakultatívnosťou vyjadrovania jednotlivých významov i s tým, že slovesá 1. IT sú sémanticky veľmi rôznorodé. Z intencného typu týchto sloviess vyplýva ich zásadná dvojpólovosť, to, že dej smeruje od pôvodcu, agensa, na externý objekt, ale obidva tieto póly sa v konkrétnej sémantike týchto sloviess môžu v nerovnakej miere zdôrazňovať, a toto zdôrazňovanie má dosah na ich odvodzovacie možnosti, premieta sa teda do slovotvorného plánu. Podľa zdôrazňovania objektovej alebo subjektovej zložky intencného poľa týchto sloviess možno slovesá prvého intencného typu rozdeliť na objektové a subjektové. V konkrétnom význame objektových sloviess sa zdôrazňuje zameranosť na objekt, čo sa slovotvorne prejavuje tak, že od týchto sloviess sa popri odvodzovaní kategoriálneho činiteľa deja, príp. deja odvodzujú i kategoriálne významy súvisiace s externou akciou agensa, t. j. nástroj deja, spotrebná látka, výsledok deja, ostatok po deji, objekt deja a miesto deja. Pri slovesách, v sémantike ktorých sa zdôrazňuje zameranosť na subjekt deja, sa tieto významy nevyjadrujú. Toto triedenie sa približne kryje s triedením sloviess na slovesá označujúce konkrétnu činnosť (objektové) a na slovesá označujúce abstraktnú činnosť (subjektové). Od sloviess označujúcich abstraktnú činnosť a v ktorých sa zdôrazňuje subjekt deja, sa spravidla odvodzujú činiteľské názvy, názvy deja, ďalej názov dejovej vlastnosti a názov vlastnosti abstrahovanej od jej nositeľa (abstraktum na *-osť*). Medzi týmito základnými dvoma pólmi sloviess 1. IT, medzi slovesami označujúcimi konkrétnu činnosť, zdôrazňujúcimi zameranosť na objekt deja a majúcimi teda bohaté odvodzovacie možnosti, a slovesami zdôrazňujúcimi zameranosť na subjekt deja je prechodné pásmo sloviess. Zameranosť na objekt nie

je pri nich taká silná ako napr. pri slovesách uvedených v tabuľke prvej paradigmy, vyjadrujú sa pri nich iba niektoré kategoriálne významy súvisiace s externou akciou, napr. názov nástroja, názov ostatku po deji, názov nástroja a miesta, názov činiteľa a miesta a iné kategoriálne významy v rozličných kombináciách. Uprostred medzi týmito dvoma pólmi sloviessú slovesá z hľadiska subjektovo-objektového zamerania deja vyvážené, sú to tie, od ktorých sa odvodzujú kategoriálne významy činiteľa deja a objektu deja, neodvodzujú sa však od nich iné kategoriálne významy súvisiace s externou akciou agensa. Z hľadiska protikladu konkrétnej a abstraktnej činnosti označujú tieto slovesá častejšie abstraktnú činnosť, ale nevylučuje sa pri nich ani konkrétna činnosť.

7,12 Preto pri slovesách prvého intenčného typu rozlišujeme tri paradigmy: 1. slovesá označujúce konkrétnu činnosť, od ktorých sa odvodzujú kategoriálne významy so sprievodným príznakom konkrétnosti; tu budú zaradené okrem sloviess uvedených v tabuľke 1. DSP (tab. 5) i slovesá, od ktorých sú odvodené iba niektoré z týchto kategoriálnych slovotvorných významov, teda s obmedzenými odvodzovacími možnosťami; 2. slovesá, od ktorých sa pravidelne odvodzujú názvy s kategoriálnym významom objektu deja; 3. slovesá, v ktorých sa zdôrazňuje zameranosť na subjekt deja (väčšinou s abstraktným významom). Pravda, niekedy sa formálne to isté sloveso používa i v konkrétnom, i v abstraktnom význame. Takéto významy sú v *Slovníku slovenského jazyka* spracované niekedy ako homonymné, napr. *prekladať*¹ (klásť na iné miesto), *prekladať*² (prevádzkať do iného jazyka), inokedy ako polysémické, napr. *niešť* (držať a pritom íšť, pohybovať sa; obsahovať, vyznačovať sa niečím), *skladať* (klásť dohromady, zostavovať; tvoriť, písať, najmä slovesné alebo hudobné umelecké dielo). Ak sa od dvojakých významov týchto sloviess odvodzujú niektoré totožné kategoriálne slovotvorné významy, napr. činiteľ deja, názov deja, výsledok deja, vyjadrujú sa spravidla rozdielnymi formálnymi slovotvornými prostriedkami (formantmi), takže slovotvorné hniezda sloviess v týchto dvoch významoch nie sú totožné. Napríklad od slovesa *prekladať* v konkrétnom zmysle sa odvodzujú deriváty s kategoriálnymi významami činiteľa deja (*prekladač*), deja (*prekládka*, *prekladisko*) a názov dejovej vlastnosti (*prekladací*, *prekladateľný*); od slovesa *prekladať* v abstraktnom zmysle sa odvodzujú deriváty s kategoriálnymi významami činiteľa deja (*prekladateľ*), deja (*preklad*), výsledku deja (*preklad*) a dejovej vlastnosti (*prekladací*). Význam pasívnej možnosti pri tomto význame by sa vyjadril adjektívom *preložiteľný*. Aby sa takéto dva významy mohli ľahšie z hľadiska ich odvodzovacích možností porovnávať, uvádzame ich v tabuľkách spolu, t. j. pod konkrétnym významom vždy aj abstraktný význam a jeho deriváty, hoci by mali patriť do 3. paradigmy.

7,13 K slovesám 1. DSP, uvedeným v tabuľke 5, sa priradujú i ďalšie slovesá prvého intenčného typu označujúce konkrétnu účelovú činnosť. Zachycuje ich tabuľka 6. Neodvodzujú sa od nich deriváty s kategoriálnymi významami spotrebnej látky,

1. DSP

Sloveso/ kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
cvičiť zacvičovať	cvičiteľ/-ka (cvičenec) zacvičovateľ	cvičky	cvičenie cvik zácvik		
zberať ¹ zbierať	zberač ² /-ka ¹ zberateľ/-ka	zberač ¹ zberačka ³	zber zberačka ² zbieranie zbierka zberateľstvo		zbierka zbierka
hrať prehrať ²	hráč	hračka	hranie hra prehrávka, prehra		hra
prať ¹	práčka práč	práčka	pranie		
lámať lomiť	lámač ¹	lámač ² lámačka	lámanie lomenie		
sústružiť	sústružník	sústruh	sústruženie sústružníctvo		
boriť	boriteľ	boridlo	borenie		
striekať obstriekať/-ovať	striekač ¹	striekač ² striekačka ¹ striekačka ²	strek striekanie obstrek		strek
biť zbíjať ¹	zbýjač	zbýjačka	zbíjanie		
kutať	kutač (zastar.)	kutáč	kutanie		
držať	držiteľ	držiak držadlo	držba držanie		
miesiť	miesič ¹ /-ka	miesič ² miesidlo	miesenie		
stínať/stat	stínač	stínadlo	stínka stínanie		
viať		vejačka	viatie		
šibať	šibač	šibačka	šibačka šibanie		

Tabuľka 6

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ debovej vlastnosti
		cvičište/-isko	cvičebný cvičný cvičený	cvičenosť	cvičebnica
		zberňa	zberný		
		herňa	hrací		
		práča práčovňa	prací		
		lom	lámací lámaný, <i>o/e</i> lomený		
		sústružňa			
			striekací striekaný		
		kutisko	kutací		
			miesivý	miesivosť	
			vejací		

1. DSP

Sloveso/ kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
voziť rozvoziť prevážať	vozič prievozník	vozidlo	vozenie rozvoz prevážka prievozníctvo prevoz		
fúkať vyfúknuť/-ovať	fúkač ¹	fúkač ² fúkačka fukár výfuk	fúkanie		
dúchať	dúchač (zried.)	dúchadlo dúchavka	dúchanie		

ostatku po deji a objektu deja. Pomocou formantu *-č* sú odvodené činiteľské mená, ktoré možno chápať ako názvy zamestnania. Slovesá *fúkať*, *striekať* majú intencnú hodnotu prvého i druhého typu, význam činiteľa deja sa viaže na prvý intencný typ, implikuje predmet deja: *fúkač* (skla), *striekač* (vinohradov). Zamestnanecké mená majú príznaky činiteľ., živ., stál. Tomuto hodnoteniu sa v tabuľke 6 vymykajú pomenovania *zberateľ*, *boriteľ*, *držiteľ*. Označujú okazionálnu činnosť, preto ich hodnotíme príznakmi činiteľ., živ., okaz.

Deriváty v kategórii nástroja deja sa navzájom diferencujú prítomnosťou a neprítomnosťou činiteľského príznaku, podobne to bolo pri slovesách uvedených v tabuľke 5. Význam činiteľského aktívneho nástroja majú deriváty *zberač*¹, *práčka*, *lámac*², *striekačka*¹, *zbijačka*. Význam pasívneho nečiniteľského nástroja majú deriváty *cvičky*, *hračka*, *striekačka*², *dúchačka*. Ostatné deriváty uvedené v tabuľke 6 majú význam nečiniteľského aktívneho nástroja.

K slovesám uvedeným v tabuľke 6 možno utvoriť slovesné podstatné meno (*zbieranie*, *lámanie*, *hranie*...). Funkcii týchto mien však konkurujú dejové mená utvorené konverziou a formantom *-ka* (*stínka*, *prehrávka*). Dejové mená *cvik*, *strek* majú význam aktu deja, t. j. príznaky dej., abstrakt., limit.

7,20 Od ďalších slovies prvej deverbatívnej paradigmy (tab. 7) sa neodvodzujú deriváty s významom aktívneho nástroja deja, význam ostatku po deji a objektu deja. Absencia kategoriálneho významu nástroja deja je podmienená tým, že tieto slovesá neoznačujú výrobnú alebo spracovateľskú činnosť, ale činnosť, ktorú možno označiť ako manipulačnú (*skladať*, *prekladať*, *balíť*), alebo pokiaľ označujú činnosť, ktorej cieľom je vytvorenie niečoho (*stavať*, *maľovať*, *robiť*, *opravovať*), je to činnosť všeobecnejšia, menej konkrétna ako činnosti uvedené v piatej tabuľke; je to činnosť, ktorá sa nevykonáva pomocou jedného nástroja, takže nie sú tu podmienky na to, aby sa názov nástroja vyjadroval pri týchto slovesách slovotvorne. Napríklad činnosť označená slovesami ako *stavať*, *maľovať* vyžaduje rozličné nástroje, preto sa tu názov

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ debovej vlastnosti
		prievoz	prevozný		

nástroja vyjadruje lexikálne. Sémantika týchto sloviac vylučuje i odvodzovanie kategoriálneho významu ostatku po deji (porov. 7,06). Pokiaľ máme pri týchto slovesách uvedený v rubrike nástroj nejaký derivát (*stavebnica, maľovanka*), sú to nie vlastné nástroje (aktív.), ale pomocné nástroje (pasív.).

7,21 Činiteľské mená sú názvami zamestnania alebo povolania, hodnotíme ich teda príznakmi činiteľ., živ., stál. Z tohto hodnotenia sa vymykajú iba mená *prípravovateľ* a jeho zriedkavé synonymum *prípravca*, ktoré označujú okazionálnu činnosť, takže majú príznaky činiteľ., živ., okaz.

Konateľské mená *stavbár, stavebník, prípravca* sú z hľadiska slovotvorného základu desubstantíva, nie deverbatíva. Sú odvodené od dejových mien, ktoré majú predmetný význam vzniknutý metonymickým posunom. Patria na okraj deverbatívneho odvodzovania na rozdiel od tých konateľských mien, ktorých fundujúce dejové meno si zachováva svoj abstraktný dejový význam (*tlačiar*) a ktoré sú preto blízke činiteľským menám.

7,22 Od činnosti v konkrétnom zmysle možno odvodiť názov miesta deja, abstraktný význam túto možnosť vylučuje. Rozdiel medzi dejovými menami odvodenými od slovesa *prekladať* v konkrétnom a abstraktnom význame sa manifestuje na slovotvornej forme týchto slov — tu stoja proti sebe dejové mená *prekládka* a *preložka* proti dejovému menu *preklad*. Tieto deriváty sa odlišujú nielen formantmi, ale i tým, že dejové meno *prekládka* je súvzťažné s konkrétnym významom miesta deja, kým dejové meno *preklad* je súvzťažné s konkrétnym významom výsledku deja. Od slovesa *skladať* v konkrétnom význame sú odvodené dejové mená *sklad* (dej., abstrakt., limit.), *skládka* (dej., abstrakt., nelimit.), súvzťažné s kategoriálnymi významami výsledku deja i miesta deja. Pomocou diferenciálnych príznakov možno teda slovotvorné významy pomenovania *skládka* opísať takto:

1. DSP

Sloveso/kate- gória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
pracovať spracovať	pracovník/-čka/ /-nica spracovateľ		práca *pracovanie		práca
stavieť dostávať vystávať prestávať pristávať	staviteľ/-ka stavbár stavár	(stavebnica)	stavba stavebníctvo staviteľstvo stavanie dostavba výstavba prestavba prístavba	stavivo	stavba prístavok prístavba
skladať ¹ skladať ² uskladniť/-ovať poklášť, položiť, klásť prekladať ¹ prekladať ² vykladať ¹ vykladať ²	skladač (zried.) skladník/-čka skladateľ/-ka uskladňovateľ prekladač prekladateľ/-ka vykladač ¹ vykladač ³	 vykladač ²	sklad, skladanie skládka skladba uskladňovanie pokládka prekládka, prekladanie preložka, preloženie preklad, prekladanie vykládka, výklad ²		sklad skládka skladka skladba pokladanka nár. prekladanec preklad výklad ²
maľovať	maliar/-ka	(maľovanka)	maľovanie maľba maliarstvo maľovačka		maľovka maľba maľovačka
(na)kresliť vykresliť	kreslič, kresliar	(kreslenka)	kreslenie kresba		kresba výkres
prípraviť/-ovať	prípravovateľ prípravca	príprava	príprava prípravenie/-ovanie		prípravok
baliť	balič/-ka		balenie	balivo balenie	balík/-ček
robiť vyrobiť zrobiť	robotník/-čka výrobca		robot robenie výroba vyrobenie		výrobok zárobok
predať/-ávať	predavač/-ka		predaj		
opraviť/-ovať	opravovateľ opravár		oprava ¹ opravenie		
tvoriť vytvárať, vytvoríť	tvorca výtvarník		vytváranie, tvorba výtvarníctvo, tvorenie		tvorba výtvor

Tabuľka 7

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejevej vlastnosti
		pracovisko pracovňa	spracovateľný	spracovateľnosť	(pracák) niž. hovor.
		stavba stavenisko	stavebný		stavebník
		prístavok prístavba			
		skladisko/-ište skládka	skladací skladaný skladný uskladňovací uskladniteľný		skladačka
		prekládka prekladisko	prekladací prekladateľný prekladací		
		vykládka výklad	vykladací		
		maliareň (zried.)	maľovaný		
		kresliareň			
		prípravňa prípravovňa	prípravný prípravený	prípravenosť	prípravka
		baliareň	baliaci		
		výrobňa	výrobný		
		predajňa	predajný	predajnosť	
		opraváreň opravovňa	opravný		
			tvorivý	tvorivosť	

<i>skládka</i> dej, abstrakt., nelimit.	= priebeh. dej. význam,
<i>skládka</i> výsledok deja, konkrét. (pasív.) (hromad.)	= výsledkový význam so sémantickým príznakom pasívnosti a hromadnosti (lex. hromada uložených vecí),
<i>skládka</i> miesto deja, konkrét., nelimit.	= miesto, kde sa skladá, kde sú uložené veci.

Príznak nelimit. diferencuje toto miestne meno proti miestnym menám *sklad*, *skladisko*/*skladište*, ktoré majú príznak limit.

Od slovesa *skladať* v abstraktnom význame (tvoriť, zostavovať) je odvodené dejové meno *skladba*, súvzťažné podľa protikladu konkrét./abstrakt. s kategoriálnym významom výsledku deja.

7,23 Dejové mená odvodené od týchto slovíec uvedených v tabuľke 7 majú priebehový význam, a teda príznaky abstrakt., dej., nelimit. (*práca, stavba, dostavba, výstavba, prestavba, prístavba, skládka, prekládka, príprava, robota, výroba, predaj, oprava*). Mená *skladba, maľba* na rozdiel od dejových mien odvodených týmto formantom a uvedených v tabuľke 5 a na rozdiel od mena *stavba* môžu mať i priebehový význam, a vtedy majú príznaky abstrakt., dej., nelimit., môžu však mať i význam „odbor činnosti a náuka o ňom“, vtedy pri nich protiklad priebehu a aktu deja neuplatňujeme. Tak sa slovo *maľba* stáva synonymným pomenovaniu *maliarstvo, staviteľstvo* (porov. 7,03 bod 5). Slovesné podstatné meno *maľovanie* označuje jednak priebehovú činnosť, jednak vyučovací predmet na škole, vtedy pri ňom protiklad limitný/nelimitný neuplatňujeme. Pomenovanie *maľovačka* sa odlišuje od ostatných dejových mien odvodených od slovesa *maľovať* príznakom intenzifikácie.

7,24 Jednotlivé názvy výsledkov deja odvodené od toho istého slovesa sa odlišujú navzájom podľa relevancie sprievodných protikladových príznakov, napr. *skládka* (hromada uložených vecí) sa odlišuje od výsledkových mien *sklad, skladka* (záhyb na sukni) prítomnosťou sémantického príznaku (hromad.) a lexikálne tým, na aký objekt je činnosť zameraná, t. j. o aký druh zloženého predmetu ide. Názvy výsledkov deja — *maľovka a maľba* — sa odlišujú tým, že pri slove *maľovka* nie je relevantný protiklad konkrétny/abstraktný, lebo toto slovo zo synchronného hľadiska nemá i dejový význam, kým pomenovanie *maľba* áno.

7,25 Deriváty s kategoriálnym významom miesta deja odvodené od toho istého slovesa sú alebo slovotvorné synonymá, napr. *opraváreň, opravovňa* (miesto, limit.), alebo sa odlišujú podľa príznakov limit. a nelimit. (*pracovňa — pracovisko, stavba — stavenisko*). Pomenovania *prekládka* i *prekladisko* hodnotíme obidve ako nelimitné, proti ostatným miestnym menám uvedeným v tabuľke 7 vystupujú ako názvy otvorených priestranstiev.

7,26 Názvy debovej vlastnosti majú, podobne ako dejové adjektíva odvodené od slovíec uvedených v tabuľke 5 rozdielny slovotvorný i lexikálny význam. Význam

potenciálnej možnosti, t. j. príznaky pasív., potenc., neintenzif. majú adjektíva *skladací, prekladateľný, predajný, skladný*. Príznaky pasív., reál., neintenzif. majú adjektíva, ktoré vznikli z trpných príchastí (*skladaný, maľovaný, pripravený*). Adjektíva odvodené formantom *-ný* (*stavebný, výrobný, prípravný, opravný*) majú vzťahový význam. Sú odvodené od dejových mien *stavba, výroba, príprava, oprava*. Analýza ich významu sa vymyká z deverbatívneho odvodzovania, patrí do desubstantívneho odvodzovania.

7,30 Poslednú skupinu slovík prvej paradigmy tvoria slovesá označujúce konkrétnu účelovú činnosť, od ktorých sa neodvodzuje význam kategoriálneho dejového činiteľa (činiteľa osobného). Z hľadiska odvodzovacích možností ich možno charakterizovať ako také, v ktorých je zdôraznená intencia k nástroju deja. Mená s významom kategoriálneho činiteľa deja (meno osoby) sa od nich neodvodzujú, lebo ide o slovesá, ktoré nemožno chápať ako pomenovania zamestnaní. Označujú činnosti nešpecializované, ktoré môže vykonávať ktokoľvek (*lúpať, sypať, škrabať, sušiť* ap.), alebo označujú činnosti síce špecializované, ale pritom také, ktoré možno pokladať za druhové označenie vzhľadom na všeobecnejší rodový názov činnosti, ku ktorému existuje činiteľské osobné meno [porov. vzťah: *dľabať — tesáť (tesár)*]. Pri týchto slovesách však majú často činiteľský príznak (sprievodný) mená nástrojov, a to nielen mená strojov a zariadení odvodené pomocou formantu *-č, -ačka*, aké sa vyskytujú i pri názvoch nástrojov odvodených od slovík, ktoré sú uvedené v predchádzajúcich tabuľkách 5, 6, ale činiteľský príznak majú aj deriváty odvodené formantom *-dlo* (*tlmidlo, hasidlo, dráždidlo*). Ako dejové mená vystupujú pri týchto slovesách slovesné podstatné mená (*dľabanie, lúpanie, praženie* atď.).

Okrem primárnych slovík zaraďujeme do tejto skupiny i deadjektívne faktíva, od ktorých sa odvodzujú deriváty s kategoriálnym významom nástroja (tab. 8, 9).

7,40 *Deverbatívnu slovotvornú paradigmu č. 2* (2. DSP, tab. 10, 11) tvoria slovesá 1. IT, od ktorých sa odvodzujú deriváty s kategoriálnym významom objektu deja. Tieto slovesá sa z významového hľadiska delia na tri skupiny:

7,41 Slovesá označujúce istý vzťah, postoj k niekomu alebo k niečomu (*chovať, šľachtiť, skúšať, trestať* atď.) (tab. 10). Odvodzujú sa od nich mená s významom objektu deja, odvodené na druhom stupni odvodzovania (prostredníctvom trpného príchastia) formantom *-ec*: *chovanec, šľachtenec, skúšanec* atď. Ako sprievodný príznak vystupuje tu pri kategoriálnom objektovom význame príznak reálnosti, zavŕšenosti deja v protiklade k názvom objektu deja v 2. a 3. skupine, ktorých sprievodným príznakom je potenciálnosť, určenosť na dej.

7,42 V druhej skupine sú slovesá označujúce rozličné druhy manipulačných činností (*prikladať, ukladať, pripnúť, priniesť, platiť* atď.) (tab. 11). Názvy s významom objektu deja sa od nich tvoria formantom *-ka* (*sádzka, vložka, prikládka, šľahačka, nálepka, prípinka*). Sprievodným slovotvorným príznakom týchto mien je príznak

1. DSP

Sloveso/kate- gória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
lúpať		lúpačka lupák (les.)	lúpanie		lúpanina
dlabať		dlabadlo dlabačka	dlabanie		dlaba ² / <i>-ka</i> dlabina dlabanka
tľeť stľeť		tľk	tlčenie		tlč
pražiť vypražiť		pražič	praženie		praženica praženec
smažiť			smaženie		smaženec
káľať		kálačka	kálanie		kálanica
mrziť			mrzenie		
zmrazovať		zmrazovač	zmrazovanie		
sypať vysypať		sypák	sypanie		
nasypať		násypník	vysypanie		
zasypať podsypať		zásyp	zasypanie zásyp podsyp	zásypka zásyp	
škrabať		škrabák ¹ škrabáč škrabačka škrabadlo škrabka ¹ škrabač	škrabanie		
škrabnúť			škrabnutie		škrabanec škrabanina škrabnutie
vliecť/vláčiť		vlačuhy vlače vlek prevliečka	vlečenie vláčenie vlek prevlečenie		
tlmiť utlmiť		tlmič tlmidlo	tlmenie útlm		
sušiť		sušič sušička sušiak sušidlo osušovač osuška	sušenie sušiarensťvo		sušenina sušenica sušienka
plniť naplniť/-ňovať		plnič plnička	plnenie naplnenie	plnidlo plnka náplň	

Tabuľka 8

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ debovej vlastnosti
lupina lupka		lúpáreň	lúpací lúpaný		
dlabance		dlabina			
			tlčený stĺkací		
praženec výpražky/ <i>-ok</i>		pražiareň	pražiaci		
			smažený		
			kálací		
zmrazky		mraziareň	mrazený mrazivý, <i>o</i> zmrazovací	mrazivosť	
		sýpka ¹ sýpka ² sypáreň výsypka výsypok násypka násyp	sypací násypný zasýpací		
škrabky/ <i>-a</i> ²		škrabanec škrabanina škrabnutie			
vlek			vlečný prevlečný		vlečka vlečníak
			tlmivý, <i>o</i>	tlmivosť	tlmivka
		sušiareň/ <i>-ička</i>	sušiaci sušený		
		plniareň	plniaci plnený		

1. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
vyhriať prehriať/-ievať		vyhrievač prehrievač	vyhriatie prehriatie		
hľbiť vyhľbiť/-ovať prehľbiť	hľbič ¹	hľbič ² vyhľbovač výhľbník prehľbovač hľbidlo	hľbenie vyhľbenie		vyhľbenina
hladiť	hladič/-ka ¹	hladidlo hladič, hladička ²	hladenie		
zmenšiť/-ovať	zmenšovateľ (zried.)	zmenšovač	zmenšenie/- -ovanie		zmenšenina
chladiť		chladič	chladenie	chladivo	
lepiť prilepiť	lepič		lepenie	lepivo (zried.) lepidlo	prilepok
kriviť		krividlo	krivenie		
hasiť	hasič hasičstvo	hasidlo	hasenie hasičstvo		
riediť		riedidlo	riedenie		
kaliť zakaliť	kalič		kalenie		zákal
dráždiť rozdráždiť podráždiť	drážditel	dráždidlo	dráždenie podráždenie rozdráždenie		
hradiť prehradiť		hradidlo			
prebiť/prebijať pobiť/pobíjať		prebijač prebijačka pobijač pobijačka	prebíjanie pobíjanie		
hrnúť odhrňať		odhrňáč odhrňadlo odhrnovačka	hnutie odhrňanie		
prikryť/-ývať		prikryvadlo prikryvka	prikrytie		
zatvorit’/-árať		zátvor zátvorka	zatvorenie		
utrieť/utierať		utierka uterák	utieranie		
cvikať		cvikačky	cvikanie		

Tabuľka 9

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
		výhrevňa	výhrevný prehrievací	výhrevnosť	
		vyhlbenina			
		hladiareň	hladený hladiaci		
		chladiareň	chladiaci chladivý, -o lepiaci		
		hasiareň	riedený		
		kaliareň	kalný ² kalený, kaliaci kaliteľný		
		priehrada	dráždivý, o rozdráždený podráždený, e	dráždivosť rozdráždenosť podráždenosť	
			prebíjaci prebitý		
			prikrývaci		
			zatvorený		

2. DSP

Sloveso/katgoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
chovať odchovať vychovávať uchováť/-ávať	chovateľ/-ka vychovávateľ uchovávateľ		chovanie odchov vychovávanie		
šľachtiť	šľachtiteľ/-ka		šľachtiteľstvo šľachtenie		
skúšať	skúšač	skúšač skúšačka	skúška skúšobníctvo skúšanie		
trestať	trestateľ		trest trestanie		
sľúbiť zasľúbiť	sľubník (zastar.)		sľub, sľúbenie zásľuby		
školiť preškoliť zaškoliť	školiť		školenie		
chrániť ochrániť/-ovať schraňovať/schrániť	ochranca ochranár	chránič chránidlo ochrana schránka	chránenie, ochra- na, ochraňovanie ochranárstvo schraňovanie		
osláviť			oslávenie		
hnať honiť	honec, honák		hnanie		
kaziť skaziť	kaziteľ (zried.)		kazenie skazenie		
deliť oddeliť	deliteľ	delič delidlo oddeľovač	delenie		
počítať sčítať	počítač ² sčítateľ	počítač ¹ počítadlo	počítanie sčítanie		
nájsť			nájdenie		
opustiť prepustiť			opustenie		
zaslepiť			zaslepenie		
zasvätiť			zasvätenie		
oškľbať			oškľbanie		
zotročiť			zotročenie		
poraziť			porazenie porážka		

Tabuľka 10

Dstatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
	chovanec/ <i>-nica</i> odchovanec/ <i>-nka</i>	odchovňa			
	šľachtenec				
	skúšanec	skúšobňa			
	trestanec/ <i>-nka</i>	trestnica	trestný trestateľný	trestnosť trestateľnosť	
	sľúbenec (zast.)		sľubný		
	preškolenec zaškolenec		školený preškoloľovací zaškoloľovací	školenosť	
	chránenec/ <i>-ka</i>				
	oslávenec		oslavný	oslavnosť	
	hnanec		hnací		
	skazenec		skazený	skazenosť	
	delenec		deliteľný oddeliteľný oddelený oddeľovací	deliteľnosť oddeliteľnosť	
	sčítanec		počítací počítateľný sčítací		
	nájdenec (najdúch)				
	opustenec prepustenec		opustený	opustenosť	
	zaslepenec		zaslepený	zaslepenosť	
	zasvätenec		zasvätený	zasvätenosť	
	oškľbanec		oškľbaný		
	zotročenec		zotročený	zotročenosť	
	porazenec		porazený porazenecký	porazeneckosť porazenecko	

2. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
sádzať	sadzač/-ka		sadzačstvo sadzba ² sádzanie		sadzba
vkładať/vložiť	vkładač ¹ vkładateľ	vkładač ²	vkład vkładanie vloženie układanie prikládanie		vkład prikládka
zavariť			zaváračka zaváranie		zaváranina zaváranie
šľahať		šľahač šľahačka ²	šľah šľahanie		šľahačka ¹
ukazovať	ukazovateľ ²	ukazovateľ ¹ ukazovadlo ukazovák	ukazovanie		úkaz ukážka
hádať	hádač/-ka		hádanie hadačstvo		
lepiť nalepiť/naliepať prilepiť/prilepovať	lepič		lepenie nalepenie	lepivo lepidlo	nálepok prílepok
pripnúť/pripínať		pripínač pripináčik pripínadlo	pripínanie		
niešť priniesť/prinášať	nosič nositeľ prinášač/-teľ prínosca	nosník	 prínos		 prínos
znášať		znášadlo	znáška		
kŕmiť	kŕmič/-ka	kŕmidlo	kŕmenie	krma, krmivo	
prijat'/prijímať	príjemca prijímateľ	prijímač	príjem, prijímanie		príjem
platiť ¹ poplatiť vplatiť	platiteľ platca poplatník		platba platenie vplat		
prisúdiť			prisúdenie		
pchať vypchávať	vypchávač		pchanie	vypchávka	

Tabuľka 11

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
	sádzka ¹	sadziareň	sádzací		
	vklad vločka príkládka		vkladný vkladací ukladací		
	zavárka				
	šľahačka				
	ukážka		ukazovací		
	hádanka				
	nálepka		lepiaci		
	prípinka prípinok				
	noša prínos		nosný	nosnosť	nosnica
	znáška				
	kŕmnik	krmovisko, krmník	kŕmny		
	prijem		prijateľný prijímací		
	poplatok		poplatný	poplatnosť	
	prísudok		prisudzovací		
	pcháč pcháčik				

2. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
šit' vyšívať prešit' podšit'	šička vyšívačka prešivač		šitie vyšívanie podšitie	 podšívka	 výšivka
háčkovať			háčkovanie		
čítať	čítač čitateľ	čítanka	čítanie		
hlásiť	hlásnik hlásič	hlásič ²	hlásnictvo hlásenie		

potenciálnosti, ktorý ich stavia do protikladu jednak s inými derivátmi s kategoriálnym významom objektu deja (*chovanec, šlachtenec* atď.), jednak s derivátmi s kategoriálnym významom výsledku deja (*vkľad, príkladka, šľahačka, nálepok*), ktoré majú príznak reálnosti (rezultatívnosti) deja. Príznak potenc. má aj derivát *poplatok* (lex. dávka, suma určená na zaplatenie) a *kŕmnik* (zvierá určené na kŕmenie). Objekty deja v tejto druhej skupine sú konkrétna, protiklad konkrétn./abstrakt. sa tu však uplatňuje vo vzťahu k názvom *prísudok, hádanka*.

7,43 V tretej skupine sú slovesá označujúce spôsob, akým sa niečo zhotovuje (*šit', háčkovať*), alebo záujmové účelové činnosti (*čítať, hlásiť*). Pri týchto slovesách význam objektu deja vznikol sémantickou iradiáciou, konkretizáciou dejového významu slovesného podstatného mena. Tento význam môže vzniknúť i pri dejových menách v užšom zmysle: *práca* (dej) — *práca* (to, na čom pracujem).

Slovesá odvodené od toho istého koreňa môžu v nerovnakej miere zdôrazňovať zameranosť na subjekt alebo objekt deja. Napríklad od slovesa *chovať* odvodzuje sa i názov činiteľa, i názov objektu deja: *chovateľ* — *chovanec*. Od slovesa *odchovať* sa odvodzuje iba názov objektu deja — *odchovanec*; od slovesa *vychovávať/vychovávať* sa odvodzuje iba činiteľ deja:

<i>chovať</i>	chovateľ	chovanec,
<i>odchovať</i>	—	odchovanec,
<i>vychovávať</i>	vychovávateľ	—

7,44 Niekedy možno hovoriť o objektovom význame istého slova nie na základe slovotvorného rozboru alebo podľa sémantického vzťahu významov odvodeného slova, ale z hľadiska celkovej situácie, ktorá pri realizácii príslušného deja vzniká. Objektový význam môže mať názov nositeľa deja odvodený od kauzatívneho slovesa. Napríklad kauzatívum k slovesu *báť sa* je *strašiť* (zapríčiňovať strach u niekoho, spô-

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
	šitie vyšívanie		šijací prešívany prešívací		
	háčkovanie		háčkovací		
	čítanie	čítareň	,		
	hlásenie				

sobovať, aby sa niekto bál). Pomenovanie *straško* (podľa *Slovníka slovenského jazyka* človek, ktorý sa všetkého bojí, bojko) je z hľadiska fundujúceho slovesa pomenovaním objektu deja (= ten, kto je strašený). Objektový význam majú i slová *divadlo* a archaické *diváky*.

7,50 *Deverbatívna slovotvorná paradigma č. 3* (3. DSP tab. 12—14). Najvšeobecnejšou sémantickou črtou sloves 3. DSP je vzťahovosť. Tieto slovesá vyjadrujú istý vzťah, postoj k objektu deja (syntakticky vyjadrenému väzbou), ktorým môže byť živá i neživá substancia. Tento vzťah k zasiahnutej substancii môže byť konkretizovaný ako: a) pôsobenie v neprospech zasiahnutej substancie, obyčajne živej bytosti; tento význam dáva činnosti vyjadrenej príslušnými slovesami záporné morálne hodnotenie (*zraďiť, trýzniť, tupiť, trápiť* atď.; pozri tab. 12); b) pôsobenie v prospech zasiahnutej substancie, obyčajne tiež živej bytosti (*hojiť, zmieriť, baviť, pobádať* atď.; tab. 14); c) vzťah, postoj k zasiahnutej substancii životnej i neživotnej, z tohto hľadiska indiferentný (*viest, zastupovať, predstavovať, skúmať* atď.; tabuľka 13 a niektoré slovesá v tabuľke 14).

Slovesá 3. deverbatívnej paradigmy označujú vo všeobecnosti statický dej na rozdiel od sloves označujúcich dynamický dej, napr. sloves označujúcich pohyb alebo zmenu stavu. To dáva možnosť chápať v niektorých prípadoch činnosť ako charakteristickú vlastnosť a činiteľa deja ako nositeľa vlastnosti (*zrádzať — zradca, pohádzať — pohádzač*). Takéto chápanie je možné najmä vtedy, keď existuje transpozičný vzťah medzi slovesom a príslušným dejovým adjektívom (*zradný = ktorý zrádza*).

Proti slovesám 1. DSP označujú slovesá 3. DSP skôr abstraktnú činnosť. Z hľadiska protikladu stálej a okazionálnej činnosti, uplatňovaného pri činiteľských menách, označujú tieto slovesá spravidla okazionálnu činnosť. To však nevyklučuje možnosť existencie obidvoch významov pri činiteľských menách odvodených od toho istého slovesa: názvu zamestnania (tieto mená hodnotíme príznakom stál.)

3. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
zradiť/zrádzať	zradca		zrada zrazenie		
lúpiť	lupič lúpežník		lúpež lúpenie		
zviest'²	zvodca		zvod² zvedenie		
kradnúť	kradoš		krádež kradnutie		
vítaziť	vítaz		vítazstvo *vítazenie		
trýzniť	trýzniteľ/-ka		trýzeň trýznenie		
tupiť potupiť/-ovať	tupiteľ potupovateľ potupník		tupenie potupa		
pomstiť, pomstiť sa	pomstiteľ		pomsta pomstienie		
zdierať	zdierač		zdieračstvo zderstvo zdieranie		
haniť hanobiť	haniteľ (zried.) hanobiteľ		hana hanoba (zried.) hanobenie		
trápiť	trápič		trápenie		
zabiť/zabíjať	zabijáč zabijak¹	zabijak²	zabijačstvo zabíjanie		
pohŕdať zhŕdať	pohŕdač zhrdca		pohŕdanie		
mrhať	mrhač		mrhanie		
'zbiťjať²	zbojník		zbíjanie zbojstvo zbojníctvo		
mámiť	mámitel		mámenie		
šialiť			šialenie		
plieniť	plieniteľ		plienenie		
vlámať sa	vlamač		vlámanie		
uniesť²	únosca		únos unesenie		

Tabuľka 12

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
			zradný, <i>e</i>		
			lúpežný, <i>e</i> lúpeživý, <i>o</i>		
			zvodný, <i>e</i>		
			kradný, <i>o</i>		
			víťazný, <i>e</i>		
			trýznivý, <i>o</i>		
			potupný, <i>e</i>	potupnosť	
			pomstivý, <i>o</i>	pomstivosť	pomstivec
			zdieračský, <i>y</i>		
			hanlivý, <i>o</i>		
			(trápný), <i>e</i>	trápnosť	
			zabíjačský, <i>y</i>		
			pohrdavý, <i>o</i> zhrdavý		
			mrhavý, <i>o</i>		
			mámivý, <i>o</i>	mámivosť	
			šialivý		
			plienivý		

3. DSP

Sloveso/kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
honiť	honák		hon honba		
škrtiť	škrtič ¹ škrtič ²		škrtenie		
odhaliť/-lovať	odhaľovač odhaľovateľ		odhalenie odhaľovanie		
rozvrátiť/-vracať	rozvracač rozvratník		rozvrat rozvratníctvo rozvrátenie		

a pomenovania činiteľa podľa príležitostnej činnosti vykonanej v minulosti alebo prítomnosti (príznačok okaz.): *sprievodca* — *sprevádzkač*, *vodič* — *vodca*, *plánovač* — *plánovateľ*.

Dôraz na subjektivej (ľavej) zložke intencnej štruktúry týchto sloviess sa slovotvorne prejavuje v zaujímavej vlastnosti, ktorá sa vyskytuje iba pri týchto slovesách, totiž v možnosti stotožnenia dejového a činiteľského významu vo formálne rovnakom deriváte (*vedenie*, *zastúpenie*, *súd*, *dozor*, *pátračka*, ale i *zastupiteľstvo*, *odberateľstvo*.) Tým sa tieto slovesá skutočne vylučujú, lebo zásadne je typickejšou vlastnosťou dejových mien označovať popri substančne chápanom deji i jeho výsledok; teda z hľadiska intencnej štruktúry je typickejšie splývanie deja s cieľovou substanciou (paciensom, nie agensom). V kapitole *Dejové mená* v 2. zväzku *Tvorění slov v češtině* sa dokonca konštatuje, že vo všetkých podstatných menách dejových je ukrytá možnosť označovať popri substančne chápanom deji i jeho výsledok, len pri niektorých nie je realizovaná a pri iných je realizovaná v nerovnakej miere. Toto konštatovanie môžeme spresniť a uviesť, že od sloviess *viest*, *zastúpiť/zastupovať*, *súdiť*, *pátrať*, *dozerať* táto možnosť stotožnenia deja a výsledku deja nie je; zrejme platí akýsi vylučovací princíp: Keďže pri týchto slovesách existuje možnosť stotožniť dejový význam s činiteľským, neexistuje tu možnosť stotožnenia dejového významu s výsledkovým (s protikladnou zložkou intencnej štruktúry).

7,51 V tabuľke 12 sú zachytené slovesá označujúce nepriaznivé pôsobenie na objekt deja. Dôraz na subjektívnu zložku intencie slovesného deja sa slovotvorne prejavuje v existencii činiteľských mien a mien dejovej vlastnosti s aktívnym významom. Činiteľské mená hodnotíme príznakmi činiteľ., živ., okaz. (*zvodca*, *zradca*, *vítaz*, *pomstiteľ*, *hanobiteľ*, *plieniteľ*, *vlamač*, *únosca*, *odhaľovač*, *rozvratník*). Tie činiteľské mená, pri ktorých možno chápať činnosť ako stálu, charakteristickú vlastnosť, hodnotíme príznakmi činiteľ., živ., stál. (*lupič*, *kradoš*, *tupiteľ*, *zdierač*, *pohŕdač*, *zbojník*, *škrtič*). To

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
			škrtiaci škrtivý		
			rozvratný, e rozvrátený	rozvrátenosť	

isté činiteľské meno môže mať i obidva tieto príznaky: *zradca* (kto zradil) = činiteľ., živ., okaz., *zradca* (kto zrádza) = činiteľ., živ., stály. Ak sa teda slovo tvorný príznak „stály“ mohol pri derivátoch odvodených od sloviess 1. deverbatívnej paradigmy sémanticky interpretovať ako názov zamestnania, pri derivátoch odvodených od sloviess 3. deriváčnej paradigmy sa tento príznak môže sémanticky interpretovať ako charakteristická vlastnosť.

7,52 Názvy dejovej vlastnosti hodnotíme príznakmi aktív., reál., neintenzif. Odvodzujú sa pomocou formantov *-ný*, *-avý*, *-ivý*. Ich sémantickým ekvivalentom je vzťažná veta (ktorý + príslušné sloveso v 3. osobe singuláru) alebo prídavné prídavné: *zradný* = ktorý zrádza, *trýznivý* = ktorý trýzni, trýzniaci. Pri adjektive *trápný* prevláda nad týmto dejovým významom význam vlastnostný. Význam tohto adjektíva sa lexikalizoval na „spôsobujúci rozpaky, nepríjemnosť“. Pri tomto význame nie je možná transformácia so vzťažnou vetou.

Od sloviess uvedených v tabuľke 12 možno utvoriť slovesné podstatné meno, a ako vidno z tabuľky, v niektorých prípadoch je slovesné podstatné meno jediným menom s kategoriálnym významom deja, slovesným podstatným menám však konkurujú dejové mená v užšom zmysle: *zrada*, *lúpež*, *potupa* atd. Hodnotíme ich príznakmi dej., abstrakt., limit. Pri slovese *vítaziť* konkuruje slovesnému podstatnému menu derivát *vítazstvo*; odlišuje sa tým, že slovesné podstatné meno *vítazenie* má priebehový aktuálny význam, kým derivát *vítazstvo* vyjadruje dej nezávisle od priebehu. Proti dejovému významu slova *vítazstvo* má pomenovanie *zdieračstvo* okrem dejového významu i význam dejovej vlastnosti abstrahovanej od nositeľa deja. Supluje abstraktum na *-osť*. Možnosťou tohto dvojakeho významu: významu deja i významu vlastnosti abstrahovanej od nositeľa dejovej vlastnosti sa odlišujú deriváty odvodené formantom *-stvo* 3. DSP od tých istých derivátov v kategórii dejových názvov odvodených od sloviess 1. DSP, ktoré majú iba dejový význam. Napríklad slovo *rytectvo*

3. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
predstaviť/-ovať	predstaviteľ/-ka predstavený predstavenstvo		predstavenie		
zastúpiť ¹ /-ovať ¹	zastúpenie zástupca zastupiteľstvo		zastúpenie zastupiteľstvo		
viesť/vodiť uvádzať ¹ uvádzať ²	vodca vodič ¹ vedenie uvádzač	vodič ² vodidlo	vedenie vodcovstvo úvod		
sprevádzať	sprevádzač sprievodca sprievod	sprievodič	sprievod sprevádzanie		
súdiť	sudca súd		súd sudcovstvo		
skúmať vyskúmať preskúmať	skúmateľ výskumník/-čka prieskumník	skúmadlo skúmvka	skúmanie výskum výskumníctvo prieskum		
pokúsiť sa	pokusník		*pokúsenie sa pokus pokusníctvo		
pátrať	pátrač pátračka		pátračka pátranie		
rozhodnúť/-ovať	rozhodca		rozhodnutie		
vyzvedať sa	vyzvedač/-ka výzvedník		vyzvedanie (sa) výzvedy vyzvedačstvo		
sledovať	sledovateľ		sledovanie		
odoberať	odoberateľ odoberačka odberateľstvo		odber odoberanie		
schváliť/-ovať	schvaľovateľ		schválenie		
dozerať	dozerač dozor		dozeranie dozor		
plánovať	plánovač plánovateľ		plánovanie		
pestovať	pestovateľ/-ka		pestovanie		
ustrojiť strojiť ²	strojca		ustrojenie		
dovŕšiť	dovŕšiteľ		dovŕšenie		

Tabuľka 13

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
			zástupný zastupiteľný		
			vodivý		úvodník
			sprievodný		sprievodka
					súdnička
			skúmový, <i>o</i>		
			pátravý, <i>o</i> pátrací	pátravosť	
			rozhodný	rozhodnosť	
			sľedivý, <i>o</i>		
			schvaľovací		
			dozorný		
			plánovací plánovaný		
			pestovaný		
			ústrojný, <i>e</i>	ústrojnosť	

3. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
voliť	voliteľ volič ¹ voličstvo	volič ²	volenie voľba voľby		
vysvetliť/-ovať	vysvetľovateľ		vysvetlenie		
zmieriť/-ovať	zmierca zmierovač zmierovateľ		zmierovačky zmierovanie zmierlivoctvo		
hojiť vyhojiť	hojič/-ka		hojenie		
baviť zabávať pobaviť	zabávač zábavník ¹		bavenie zábava/-ka zabávanie pobavenie		
pobádať	pobádateľ		pobádanie		
budiť	buditeľ budič ¹ , budič ²	budík/-ček	budenie		
pútať	pútač		pútanie		
prosiť prosiť sa	prosebník		prosba (prosík) prosenie		
rozkazovať	rozkazovač rozkazovateľ		rozkaz rozkazovanie		
pochybovať	pochybovač		pochyby pochybovanie		
pamätať (si)	pamätník ¹	pamäť	pamäť pamätanie si		
žiadať	žiadateľ		žiadanie žiadosť		
myslieť (si) pomyslieť (si)	mysliteľ		myseľ myslenie pomysel pomyslenie		myšlienka
predstaviť (si)			predstava		predstava
adať					
znať poznať	znalec, znateľ		poznanie poznanie		poznatok
riešiť			riešenie		riešenie
(roz)lúštiť	lúštiteľ				(roz)lúštenie
vnímať	vnímateľ		vnímanie vnem		vnem

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejevej vlastnosti
			voliteľný	voliteľnosť	
			vysvetliteľný, <i>e</i>		
			zmierovací zmierny zmierlivý	zmierlivosť	zmierlivec
			hojivý, <i>o</i> vyhojiteľný		
			zábavný pobavený, <i>e</i>	zábavnosť pobavenosť	zábavnica (zast.)
			pobádaci pobádavý		
			budivý		
			pútavý, <i>o</i>		
			prosebný		
			rozkazovací rozkazný rozkazovačný, <i>e</i>		rozkazka
			pochybovačný, <i>e</i> pochybný	pochybovačnosť pochybnosť	pochybovka
			pamätlivý	pamätlivosť	
			žiadostivý, <i>o</i>	(žiadosť) žiadostivosť	žiadanka
			mysliteľný myslivý myslený pomyselný/-slený pomysliteľný		
			predstaviteľný	predstavivosť	
			badateľný		
			poznateľný	poznateľnosť	
			riešiteľný	riešiteľnosť	
			lúšiteľný	lúšiteľnosť	
			vnímateľný vnímavý, <i>o</i>	vnímateľnosť vnímavosť	

(činnosť, zamestnanie rytca) má iba dejový význam. Naproti tomu deriváty *zdieračstvo*, *zbojníctvo*, *vodcovstvo*, *vyzvedačstvo* majú i dejový význam, i význam vlastnosť zdierača, vodcu, vyzvedača. Preto ich pomocou príznamkov môžeme zapisovať takto: *zdieračstvo* = [(činiteľ., stál., okaz.) + {dej + vlast.}].

7,53 V tabuľkách 13 a 14 sú slovtvorné hniezda slovies označujúcich vzťah, postoj k životnej i neživotnej substancii špecifikovaný v niektorých prípadoch ako pôsobenie v prospech paciensa deja. Činiteľské mená, ako sme už uviedli, môžu mať sprievodné príznaky stál. i okaz. Príznak stál. majú činiteľské mená, ktoré môžu označovať názvy zamestnania (*vodič*, *sudca*, *pátrač*, *rozhodca*, *vyzvedač*, *odoberačka* (snopov), *dozerač*, *plánovač*, *hojič*). Pri iných slovesách je rozdiel stál./okaz. relevantný v rámci slovtvorného hniezda príslušného slovesa, vtedy existujú dvojice činiteľských mien *vodca* — *vodič*, *sprevádzáč* — *sprievodca*, *plánovateľ* — *plánovač*. Prvý derivát z týchto dvojíc má príznak okaz., druhý derivát má príznak stál. Ostatné činiteľské mená uvedené v obidvoch tabuľkách majú príznak okaz.

Na činiteľský význam môže byť pri činiteľských názvoch v tejto skupine slovies navrstvený význam hromadnosti (*predstavenstvo*, *odberateľstvo*, *voličstvo*). Príznak hromad. sa vtedy pripočítava k príznakom príslušného činiteľského mena: [(činiteľ., živ., stál.) + hromad.] Pomenovanie *zastupiteľstvo* má i dejový význam, i význam inštitúcie, ktorá niekoho zastupuje. Tento význam vznikol konkretizáciou abstraktného významu vyjadreného dejovým menom. Sémantickou iradiáciou z pôvodného dejového významu vznikol aj význam *sprievod*, *vedenie* = pohybujúci sa zástup ľudí niekoho sprevádzajúci; tí, ktorí vedú (podnik). Sú to slová s príznakom sémantickej (nie slovtvornej) hromadnosti. Zapisujeme ich pomocou príznamkov takto: [dej., činiteľ. (hromad.)]. (Pôvodný dejový význam je tu neutralizovaný.)

7,54 Pri niektorých slovesách tejto paradigmy možno dej, ktorý sa nimi vyjadruje, chápať i konkrétne, i abstraktne. Od slovesa v konkrétnom zmysle možno odvodzovať význam nástroja (aktívneho): *budík*, *vodidlo*, *skúmadlo*.

7,55 Dejové mená *predstavenie*, *zastúpenie*, *pokus*, *voľby*, *rozkaz*, *zábava*, *pamäť* označujú akt deja, majú príznaky abstrakt., dej., limit. Dejové mená *sprievod*, *súd*, *výzvedy*, *odber*, *prieskum*, *výskum* majú priebehový význam (abstrakt., dej., nelimit.). Mená *pátračka*, *zmiernovačky* ako hovorové slová majú príznak intenzif. Od slovies tejto skupiny možno utvoriť slovesné podstatné meno. Pri niektorých slovesách vystupuje slovesné podstatné meno ako jediné dejové meno.

7,56 Mená dejejovej vlastnosti majú jednak aktívny význam, podobne ako dejové adjektíva v tabuľke 14, jednak význam pasívnej možnosti (*zastupiteľný*, *voliteľný*, *vysvetliteľný*, *vyhोjiteľný*). Tieto adjektíva hodnotíme príznakmi: pasívny, potenciálny, neintenzifikovaný. Adjektíva *zmiernivý*, *pamätlivý* majú príznak intenzifikácie: *pa-*

mätlivý = ktorý si niečo dobre pamätá, vie si niečo zapamätať (aktív., reál., intenzif.), *zmierlivý* = ktorý sa rád zmieruje alebo ktorého možno ľahko zmieriť ({ aktív. + reál. } + intenzif.) + intenzif.). Vcelku však možno povedať, že v 3. deverbatívnej paradigme prevládajú dejové adjektíva s aktívnym významom (všetky deriváty na *-avý*, *-ivý*). Mnohoznačný formant *-ný* má tu tiež aktívny význam (*zradný*, *zvodný*, *potupný*). Táto slovtvorná tendencia je v zhode s intenčnou charakteristikou týchto slovíes, s tým, že vo význame fundujúcich slovíes sa zdôrazňuje subjektová zložka intenčného poľa.

7,57 Abstraktum na *-osť* sa odvodzuje od dejových adjektív, v ktorých prevláda vlastnostný charakter nad dejovosťou. Tento dvojaký charakter dejových adjektív sa prejavuje v kontexte, preto ho možno skúmať predovšetkým pri syntagmatickom aspekte. Napríklad adjektívum *pátravý* v spojení *pátravý človek* má dejový charakter, ekvivalentom tohto spojenia je človek, ktorý pátra. Transformácia tohto spojenia na *pátravosť človeka* tu nie je možná, alebo aspoň pôsobí neobvykle. Naproti tomu v spojení *pátravý pohľad* (adjektívum + abstraktné substantívum) prevažuje v adjektíve vlastnosť nad dejovosťou, preto je možná transformácia *pátravosť pohľadu*, pričom medzi transformandom a transformátom nie je nijaký sémantický posun. Táto transformácia súčasne zdôvodňuje aj existenciu príslovky *pátravo*.

Od tejto skupiny slovíes sa tvoria vo väčšej miere mená, ktoré sa v slovnej zásobe viažu k sebe tesnejšie na základe vecnej sémantickej príbuznosti, nie na základe slovtvornej štruktúry, ako sú napr. pomenovania novinárskych útvarov (*úvodník*, *súdnička*, *zábavnica*), názvy krížoviek (*pochybovka*, *rozkazka*) a tlačív, formulárov (*sprievodka*, *žiadanka*).⁴

7,60 V 7,11 a 7,12 sme charakterizovali slovesá, ktoré zaraďujeme do 3. DSP ako pomenovania abstraktných činností (v porovnaní s konkrétnejšími činnosťami označenými slovesami 1. paradigmy). Zo slovíes 1. intenčného typu patria k takýmto slovesám i slovesá označujúce psychické činnosti: *myslieť* (*si*), *poznať*, *predstaviť si*, *badať*, *rozoberať*, *vysvetliť*, *analyzovať* (tab. 14). Činnosti označené týmito slovesami sú „abstraktnými“ činnosťami z toho hľadiska, že predstavujú mentálne procesy, ktoré nie sú vnímateľné zrakom ako konkrétne predmety, ale na druhej strane sú zároveň konkretizovaním istého vzťahu subjektu k objektu: X si predstavuje (pamätá, vníma, . . .) Y a táto konkretizácia, „konkrétnosť“ činnosti má dôsledky slovtvorné. Od týchto slovíes možno odvodzovať názvy s kategoriálnym významom výsledku deja s príznakom konkrétosti a pasívnosti, teda deriváty s takými príznakmi, ktoré sú charakteristické pre výsledkové mená odvodené od slovíes 1. DSP: *myšlienka*, *poznatok*, *riešenie* = (výsledok riešenia). Táto nepravá „abstraktnosť“, teda vlastne konkrétosť sa prejavuje aj v ich počítateľnosti, v tom, ako reagujú na kategóriu čísla (tvoria plurál: *myšlienky*, *poznatky*). F. Miko pokladá slová ako

myšlienka za nepravé abstraktá, ktoré sú počítateľné. U O. G. Revzinovej je počítateľnosť dôkazom „konkrétnosti“.⁵ Slovesá označujúce psychické činnosti sú na pomedzí 1. a 3. paradigmy.

Názvy debovej vlastnosti odvodené od slovesa *pomysliet si*: *pomyseľný* a *pomyslený* sa odlišujú tým, že adjektívum *pomyslený* má príznak aktuálnosti, kým *pomyseľný* nie.

Existencia abstrakta na *-osť* tu opäť signalizuje prevahu vlastnostného charakteru debovej adjektív nad deboveťou. Význam abstrakta *predstavivosť* sa lexikalizoval na „schopnosť vytvárať predstavy“.

7,70 Ak podľa *Štruktúry slovenského slovesa* E. Paulinyho vezmeme do úvahy rozlišovanie dynamických a statických debovej,⁶ patria slovesá 3. paradigmy k debovej statickým. Takéto slovesá sa vyznačujú tým, že medzi slovesom a jeho debovej adjektívom je transpozíčný vzťah, totožnosť lexikálneho významu slovesa a od neho odvodeného debovej adjektíva, či už s významom aktívnym, alebo pasívnym. Pri takýchto slovesách a debovej adjektívach ide o vzájomnú motivovanosť, význam adjektíva je motivovaný slovesom a naopak, a preto ani nemožno vždy presne určiť smer odvedenosti, nemožno určiť, či je primárne sloveso alebo či je primárne adjektívum a sloveso je od neho odvodené, teda sekundárne. Statická povaha debovej vytvára predpoklad na chápanie debovej ako charakteristickej vlastnosti a s tým súvisí možnosť chápať takéto statické debovej ako stavy. Z hľadiska odvodzovacích možností je potom veľmi malý rozdiel medzi subjektívnymi slovesami 1. IT, teda medzi slovesami 3. deverbatívnej paradigmy, ktoré sú slovesami činnosťnými, a slovesami 4. IT, ktoré sú slovesami stavovými. Pre obidve tieto skupiny sloves je totiž charakteristické odvodzovanie derivátov s kategoriálnym slovo tvorným významom debovej, debovej vlastnosti a vlastnosti abstrahovanej od jej nositeľa. Mostom, ktorý spája slovesá 3. paradigmy so slovesami stavovými, sú slovesné lexémy, ktoré majú dva lexikálno-sémantické varianty (dva čiastkové významy): faktívnym (s intencňou schémou 1. IT A — D — Z) a stavovými (s intencňou schémou 4. IT N — D). V slovenčine sa protiklad týchto dvoch významov vyjadruje ako protiklad nezvratného a zvratného slovesa:

roztrpčiť (koho) — *roztrpčiť sa*,
rozpajediť (koho) — *rozpajediť sa*,
opojiť (koho) — *opojiť sa*,
ustaviť (čo) — *ustaviť sa*.

Takéto stavové varianty nemajú iba subjektívnym slovesám (slovesám 3. DSP), ale aj slovesám 1. IT 1. DSP: *mútiť* — *mútiť sa*, *sušiť* — *sušiť sa*. Tieto slovesá možno zaradiť alebo podľa faktívného významu k slovesám 1. intencňého typu, alebo podľa stavového významu k slovesám 5. intencňého typu. Ak je v *Slovníku slovenského jazyka* doložený názov nositeľa debovej vlastnosti (suplujúci nositeľa stavu), ktorého význam je motivovaný významom zvratnej podoby slovesa, zaraďujeme takéto slovesá

k slovesám stavovým. Od faktitívneho významu sloviess sa iba zriedka odvodzujú činiteľské mená, ktoré by mohli byť dôvodom na zaradenie týchto sloviess k slovesám 3. paradigmy alebo vôbec k slovesám 1. IT. Preto keď nie je doložené ani činiteľské meno, ani meno nositeľa dejovej vlastnosti, iba názov deja a dejovej vlastnosti, zaradujeme slovesá podľa toho, či názov dejovej vlastnosti s pasívnym významom implikuje existenciu osobného agensa, ktorý túto vlastnosť zapríčinil. Ak áno, slovesná lexéma je zaradená podľa faktitívneho lexikálno-sémantického variantu medzi slovesá 1. intenčného typu, resp. presnejšie do 3. DSP. Ak nie, slovesná lexéma je zaradená podľa stavového variantu medzi stavové slovesá.

K slovesám 3. DSP zaradujeme tieto faktitívne slovesá:

roztrpčiť — roztrpčený — roztrpčenosť,
omariť (omar) — omarený — omarenosť,
(o)balamutiť (balamutený) — obalamutený,
ukojiť (ukojenie) — ukojiteľný,
ustaviť — ustavenie — ustavujúci,
ujasniť — ujasnenie — ujasnený.

K nefaktitívnym slovesám, ktoré svojím statickým charakterom a transpozičným vzťahom medzi slovesom a dejovým adjektívom stoja na okraji sloviess 1. IT, patria slovesá:

<i>osožiť</i>	osoh	osožný	osožnosť
<i>súriť</i>		súrny	súrnosť
<i>vplývať</i>	vplyv	vplyvný	
<i>uniest</i>		únosný	únosnosť
<i>vážiť si</i>		váženy	váženosť
<i>podradiť</i>		podradený	podradenosť
<i>pôsobiť</i>		pôsobivý	pôsobivosť
<i>nástojiť</i>		nástojčivý	nástojčivosť
<i>vynikať</i>		vynikajúci	

Na periférii sloviess 3. deverbatívnej paradigmy stoja slovesá označujúce vzťah, postoj k životnej alebo neživotnej substancii, od ktorých je doložený iba jeden derivát, a to názov deja, prípadne z neho odvodený derivát s výsledkovým významom: *priznať* (priznanie), *prípomínať* (prípomienka), *načúvať* (náčuv), *nadávať* (nadávka), *potvárať* (potváarka), *prekážať* (prekážka).

7,80 V 1. IT sloviess prevažujú primárne slovesá, a to najmä v 1. DSP. K 1. IT však patria aj slovesá s faktitívnym významom, a tieto slovesá sú sekundárne, deadjektívne, pričom často i samo adjektívum nie je neodvodené, ale odvodené od substantíva. Pri takýchto už odvodených slovesách sa možnosť odvodzovať ďalšie

deriváty podstatne zmešuje, takže ťažko tu možno hovoriť o slovotvornom hniezde takýchto sloviess, príp. o paradigmách, ktoré by takéto slovotvorné hniezda zahŕňali. Tie sekundárne slovesá, od ktorých sa odvodzujú deriváty s niektorým z kategoriálnych slovotvorných významov sloviess, sme zaradili do príslušných paradigiem.

Na periférii systému deverbatívneho odvodzovania stoja i deadjektívne slovesá 1. IT s faktitívnym významom, od ktorých sa neodvodzujú nijaké deriváty, typické pre deverbatívne odvodzovanie: *bystriť, skrvaviť, dokrvaviť, krášliť, nemčiť, (vy)prázdniť, spresniť, zmravniť, osamotniť, poostriť, sploštiť, splytčiť, schutniť, spevniť, pestriť, umáliť, uistiť (uistovať).*

Poznámky k 7. kapitole

¹ HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 78.

² K termínu interfigovaná morfa pozri HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 67, 183.

³ Porov. Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 567.

⁴ O týchto menách porov. Tvoření slov v češtině. Zv. 2. Odvozování podstatných jmen. Red. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. 1. vyd. Praha, Academia 1967, s. 664.

⁵ MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962, s. 60; REVZINA, O. G.: Štruktúra slovoobrazovateľných polej v slavianskych jazykoch. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta 1969.

⁶ PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943, s. 24.

8. Slovesá druhého intenčného typu (2. IT)

8,00 K slovesám 2. IT patria slovesá, pri ktorých sa nepomenúva cieľový bod deja, lebo sa chápe ako obsiahnutý v samom deji. Ich intenčný systém je dvojčlenný: agens — dej a dá sa zachytiť schémou A — D_P. Vo výraze D_P je pomenovaný dej aj paciens deja, ktorý je pri týchto slovesách implicitný. Takéto slovesá obsahujú priamy predmet vo svojom význame, napr. *hrmotat* (robiť hrmot), *iskriť* (vydávať iskry), *škodiť* (spôsobovať škodu niekomu). Podľa *Morfológie slovenského jazyka* činiteľ deja sa pri týchto slovesách vyjadruje zvyčajne explicitne, osobitným slovom. To však neznamená, že sa vyjadruje vždy slovotvorne. Keďže paciens deja splýva pri týchto slovesách s dejom, z intenčnej štruktúry týchto sloviess vyplýva, že ide prevažne o slovesá neprímárne, sekundárne, najmä desubstantívne slovesá (*zvoniť, smetiť, rámovať*). Pri takýchto slovesách vo funkcii činiteľa, agensa deja vystupuje konateľské meno, meno odvodené od substantíva, ktoré je aj slovotvorným základom slovesa (*zvonár, smetiar, ramár*).

Z prevahy desubstantívnych, neprímárnych sloviess v 2. IT vyplýva, že vo všeobecnosti je intencia k činiteľovi deja pri týchto slovesách oslabená, čo sa slovotvorne prejavuje tak, že sa od týchto sloviess činiteľské mená alebo vôbec netvoria, alebo keď sa tvoria (napr. od primárnych sloviess označujúcich zvuky alebo psychické a fyziologické prejavy človeka), činiteľský význam je v nich oslabený, činnosť v nich možno skôr chápať ako charakteristickú vlastnosť. To potvrdzuje Dokulilov názor, že mnohé slovesá nevyjadrujú dej (v zmysle činnosti) vôbec, lež iba existenciu alebo trvanie kvalifikovaného stavu alebo vlastnosti.¹ Tieto mená obyčajne nepatria do nociónálnej slovnej zásoby, ale sú to zväčša expresíva (*hundroš, smeško*), preto sa odvodzujú pomocou iných formantov ako napr. činiteľské mená odvodené od sloviess 1. IT.

Okolnosť, že paciens deja je obsiahnutý priamo v deji, neznamená, že tieto slovesá nemôžu mať vyjadrených viac paciensov, že nemôžu vo vete vystupovať ako predmetové. V rámci tohto intenčného typu sa vyčleňujú slovesá, ktoré majú jeden paciens obsiahnutý priamo v deji, druhý sa vyjadruje osve, napr. akuzatívom.² Takéto slovesá majú schému R₁ — D_{P1} — Z_{P1}, napr. *zarámovať, opieskovať* niečo.

Primárne slovesá, ktoré majú dvojakú intenčnú hodnotu, teda hodnotu prvého

i druhého intencného typu, sme zaradili ako predmetové k slovesám 1. IT (*strielať, cvičiť, zrádzať*). K takýmto slovesám patria viaceré slovesá, ktoré sme zaradili do 3. paradigmy ako slovesá označujúce istý vzťah k životnej alebo neživotnej substancii. Ak sme teda tieto slovesá prebrali pri 1. IT, patria do 2. IT okrem desubstantívnych sloves slovesá označujúce vydávanie zvukov, slovesá označujúce deje vnímané zrakom, čuchom a slovesá označujúce psychické a fyziologické prejavy človeka.

8,10 Pri desubstantívnych slovesách *paciens deya* je implicitne vyjadrený priamo v deji. Keďže činiteľ deya nie je totožný s *paciensom*, znamená to, že tieto slovesá predstavujú externú akciu *agensa*, ale pretože sa *paciens* vyjadruje spolu s dejom, a nie osobitným slovom, má to pre odvodzovacie možnosti týchto sloves ten dosah, že objektom deya je už samo meno v slovotvornom základe týchto sloves (*jazviť* = robiť jazvy). Preto sa od týchto sloves neodvodzuje a logicky vylučuje deverbatívny slovotvorne vyjadrený objekt deya a deriváty, ktoré sú slovotvornou modifikáciou logického objektu, t. j. spotrebná látka, výsledok deya, ostatok po deji. Odvodzovacie možnosti desubstantívnych sloves sú vôbec veľmi obmedzené, možno od nich utvoriť iba slovesné podstatné meno, teda názov deya, od niektorých názov nástroja a dejovej vlastnosti. Sémanticky sa tieto slovesá členia na niekoľko skupín:³

8,11 Slovesá označujúce „opatriť tým, čo je označené základovým substantívom”, alebo opačne, „zbavovať toho, čo je označené základovým substantívom”. Z nášho materiálu sem patria slovesá: *zaprášiť, soliť, bronzovať, svorkovať, futrovať, vygombičkovať, gliediť, vlašitiť, zasliniť, rámováť, sadrovať, krémovať, fačovať, droždovať, buchnáť, častovať, páhovať, debniť, zadebniť, ciachovať, gitovať, cesnakovať, chmeliť, čalúniť, pariť, liadkovať, opieskovať, osedlať, omastiť, omediť, mydlíť, pomydliť, pomúčiť, poocelovať, škrobiť, štrkovať, oprášovať, šúpať, odblaniť, odchlpiť*. K týmto slovesám sú doložené iba deriváty *ciachovačka, ciachovadlo, liadkovač* s kategoriálnym významom nástroja deya. Od slovesa *zadebniť* existuje dejové meno a meno vlastnosti, ale v prenesenom význame: *zadebnený, zadebnenosť*.

8,12 Slovesá označujúce „robiť, tvoriť to, čo je označené základovým substantívom”: *sieťovať, sieťkovať, radiť², jazviť, fackať, hárkovať, papierovať* (prenesený význam), *paberkovať, hláskovať, vŕšiť¹, dláždiť, zberať², zberkať, vrstviť, vklbiť, drážkovať, strapkať, brázditiť, tónovať, tieňovať, terasovať, tvarovať, briketovať, vločkovať, štepovať, stehovať, škrtiť, čarovať, klučkovať, pokutovať, básniť, hrešiť, raniť, (s)chybiť, nadsluhovať, službičkovať, stávkovať*. K týmto slovesám sa priradujú aj slovesá *splstiť, splynovať* so špecifickým významom „premeniť, spracovať na plst, plyn”. Podobný význam, ale od abstraktného substantíva, má sloveso *zúkolovať*. Doložený je iba názov nástroja *drážkovačka, páhovník* a dejové adjektíva *drážkovací, tvarovací, vrstvený*. K slovesu *briketovať* je doložené miestne meno *briketáreň*, ale miestne mená k desubstantívnyim slovesám možno pokladať aj za odvodené priamo od substantíva, teda za desubstantívne deriváty.

Význam niektorých slovíe možno vyložiť aj pomocou formuly „robiť čo“, aj pomocou formuly „opatriť niečím“ (napr. *páňovať, drážkovať*).

8,13 Blízky významu „robiť, tvoriť“ je význam „vydávať, produkovať to, čo je označené základovým substantívom“. Tieto slovesá sú bezpredmetové. Niektoré z nich sú desubstantívne iba zo synchronného hľadiska, etymologicky sú to pravdepodobne verba primárne (*cloniť, tieniť*), a to ich zároveň začleňuje i k primárnym slovesám označujúcim deje vnímané zrakom a čuchom. Z nášho materiálu sem patria slovesá *čmudiť, smudiť, sliniť, slintať, dymiť, páchnuť, prášič, voňať, špiniť, smetiť, slziť, cloniť, svetielkovať, tieniť*. K týmto slovesám sú doložené transpoziché dejové adjektíva *čmudivý, dymivý, voňavý, tieniaci* a mená nástroja *clonidlo, clona, tienidlo*. Od slovesa *slintať* je doložený názov choroby *slintačka* a expresívny názov činiteľa deja *slintoš*.

8,14 Slovesá označujúce „manipulovať s niečím, používať ako nástroj, prostriedok v širokom zmysle to, čo je označené základovým substantívom“. Z nášho materiálu sa sem zaraďujú slovesá *zvoniť, bičovať, bubňovať, trúbiť, prešovať, lísovať, gumovať, háčkovat, stýkať, habarkovať, preškôlkovať, glejiť, kubikovať, vážiť¹, basovať, jazýčiť, hlasovať, klinovať, drôťovať, keľovať, spájkováť, letovať, skrutkovať, skladovať, hangárovať, kartovať sa, loptovať sa, pigat sa, šermovať*. Od týchto slovíe je doložené iba miestne meno *prešovňa*, dejové meno *háčkovanie* môže mať i význam objektu deja (máme ho zaradené i v 2. paradigme); k slovesu *spájkováť* existuje činiteľské meno *spájkovač*, synonymné s činiteľským menom *spájač* a názov nástroja *spájkovačka* (synonymum je *letovačka*). Vo funkcii činiteľského mena vystupujú pri viacerých slovesách konateľské mená (*bubeník, kartár, drotár, pigár, zvonár, trubač*).

8,20 Slovesá označujúce *vydávanie alebo spôsobovanie zvukov* predstavujú ako odvodzujúce slová pomerne jednoliatu skupinu. Z intenčného hľadiska patria k typu, ktorý možno schematicky označiť S — D. Dej vychádza od subjektu (agensa alebo nositeľa deja) a neprechádza na nijakého externého paciensa (objekt). Pravidelne sa od nich odvodzujú názvy deja a názvy dejovej vlastnosti, zriedkavejšie abstraktá na *-osť* a nositeľa dejovej vlastnosti. Logicky sa vylučujú pri týchto slovesách kategoriálne významy spotrebná látka, výsledok deja,⁴ oštatok po deji a objekt deja. Vyplýva to zo schémy S — D, teda z okolnosti, že dej neprechádza na nijaký externý objekt. Intenčné pole týchto slovíe je teda obmedzené.

8,21 Činiteľské mená sa odvodzujú od slovíe označujúcich zvuky, ktoré vydávajú živé bytosti (ľudia alebo zvieratá). Názvy ľudí sú vždy expresíva alebo pejoratíva. Činiteľský význam je v nich oslabený, sú to pomenovania podľa činnosti, ktorú možno chápať ako charakteristickú vlastnosť. (Podobne sa takéto slová hodnotia aj v 2. zväzku *Tvorenie slov v češtině*.) Expresíva majú vždy príznak intenzif., a tým ich

Sloveso/katégoria	Činiteľ	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
čľapkať čľiappať			čľapotanie čľapot čľiappať		
drkotať			drkotanie		
drnčať			drnčanie		
klíngať			klíngot klínganie		
klokotať			klokot klokotanie		
šepať šepotať			šepot šepotanie		
škrípať			škrípot škrípanie		
tlkotať			tlkot tlkotanie		
štrngať			štrngot štrng štrnganie		
skučať			skučanie		
syčať sykať, sykotať			syčanie sykot		
špliechať			šplach šplachot špliechanie		
práskať ² práskať ¹			prask praskot praskanie		
hrčať			hrčanie		
cvendžať			cveng ² cvengot cvendžanie		
brinčať brinkať			brink ² brinkot brinčanie		
zunieť zuňať			zun zunot expr. zunenie		
šumieť šumotať			šum šumot šumenie		
bublať			bublťot bublťanie		

Tabuľka 15

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
			čľapotavý, <i>o</i>		
			drkotavý, <i>o</i>		
			drnčivý		
			klokotavý		
			šepotavý, <i>o</i>		
			škripavý, <i>o</i> škriplavý		
			štrngavý, <i>o</i>		
			skučavý		
			syčivý, <i>o</i> sykavý, <i>o</i>	sykavosť	sykavka
			praskavý, práskavý		
			hrčivý		
			cvendžavý, <i>o</i> cvengavý		
			zunivý		
			šumivý, <i>o</i> šumotavý		
			bublavý, <i>o</i>		

4. DSP Slovesá označujúce vydávanie zvukov

Sloveso/katéria	Činiteľ	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
búchať	búchačka		buchot búchanie		
chrúpať	chrupka		chrupot chrúpanie		
dupať dupotať			dupot dupanie		
hrkať	hrkáč	hrkáľka	hrk hrkot hrkanie		
klopať		klopáč klopadlo klopačka	klopot klopanie		
trešťať treštiť	treštidlo		trešťanie		
húkať hukotať		húkačka	hukot húkanie hukotanie		
grgať			grgot grganie		
zvoníť	(zvonár)	zvon	zvonenie zvonkot		
cvakať cvakotať			cvakanie cvakot		
supieť			supenie		
drgľovať			drgľovanie		
štrkať štrkotať	štrkáč ² (zool.) štrkáč ¹ (bot.)	štrkáč ³	štrkanie štrk štrkot štrkotanie		
sekať			sekot sekanie		
blnkať blnkotať			blnkot blnkanie		
glgať	glgáč glgač		glg glganie		
chrchlať	chrchliak/-ľa		chrchľanie		
skuhrať	skuhroň skuhroš		skuhranie		
huhľať			huhľanie huhľot		
huhňať			huhňanie		

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
			dupotavý, <i>o</i>		
			hrkavý, hrkľavý hrkotajúci		
			treštivý		
			húkavý, <i>o</i> hukotavý, <i>o</i>		
			zvonivý, <i>o</i>	zvonivosť	zvonivka
			cvakotavý cvakavý		
			supivý		
			drgľavý		
			štrkotavý		
			glgavý		
			chrchlavý, <i>o</i>	chrchlavosť	
			skuhravý, <i>o</i>	skuhravosť	skuhravec
			huhňavý, <i>o</i>		

4. DSP Slovesá označujúce vydávanie zvukov

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
stenať/stonať	stenkuľa		sten ston stonanie		
brnkať brnčať			brnkot brnkanie		
brblatť brbtať	brbloš/-aňa		brblanie		
chraptiť/-potať			chraptenie chrapot		
gágať	gágačka		gagot gáganie		
jajkať			jajkot jajkanie		
jachtať			jachtanie		
hulákať			hulákanie		

možno v rámci kategórie činiteľských mien odlišiť od terminologizovaných názvov zvierat, ktoré tento príznak nemajú [porov. napr. dvojicu slov *vreštún* — *vrešťan*, ktoré majú spoločné príznaky činiteľ., živ., stál. a odlišujú sa príznakom intenzif. pri slove *vreštún* (kto často, veľa vreští — najmä o dietati); slovo *vrešťan*, ktoré tento príznak nemá, je zoologický termín, označuje druh opice]. Činiteľské mená sa od sloviess označujúcich vydávanie zvukov odvodzujú formantmi *-ák/-iak*, *-aj*, *-oš*, *-áč*, *-ún*, *-úň*, *-oň*. Ak sa tieto mená neodlišujú na rovine nociónálnosti (teda v tomto prípade termín) a expresívnosti a sú odvodené od toho istého slovesa, sú takéto pomenovania synonymné (porov. *hundrák*, *hundroš*, *hundraj*). Od činiteľských mien sa príznakmi nečiniteľský a neživotný odlišujú názvy nositeľov deja, ktoré sa odvodzujú od sloviess označujúcich zvuky, ktoré vydávajú neživé predmety [porov. v tab. 15 názvy *búchačka* (žartovné pomenovanie pušky), *hrkáč* (druh jabĺk), *chrupka* (druh čerešne)].

Ak sloveso označuje zvuk, ktorý možno chápať ako účelovú činnosť, je možné odvodiť slovo s významom nástroja, napr. *klopadlo*, *klopačka*, žartovný názov *plakáč*.

8,22 Dejové mená odvodené od sloviess označujúcich vydávanie zvukov označujú spravidla dej v jeho priebehu; hodnotíme ich kategoriálnym príznakom dej. a sprievodnými príznakmi abstrakt. a nelimit. Odvodzujú sa konverziou, najčastejšie však formantom *-ot*. Možné je i vyjadrenie deja ohraničeného, najmä v básnickom jazyku (*šplach*, *čfk*, *štrng* = šplachnutie, štrngnutie). Takéto deriváty hodnotíme príznakmi dej., abstrakt., limit. Od týchto sloviess možno v každom prípade utvoriť slovesné podstatné meno (*čliapkanie*, *drkotanie*, *drnčanie* atď.), dejové mená na *-ot* im však veľmi konkurujú. Vidno to z toho, že sa odvodzujú takmer od každého slovesa.

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
			chraptivý, <i>o</i>		
			gagotavý, <i>o</i>		
			jajkavý, <i>o</i>		
			jachtavý, <i>o</i>	jachtavosť	
			hulákavý, <i>o</i>		

8,23 Názvy dejovej vlastnosti odvodzované spravidla formantmi *-avý*, *-ivý* majú všetky aktívny význam. Často tu ide iba o transpozíciu slovesa do adjektíva, a vtedy ekvivalentom ich významu je prídavné prísudok alebo vzťažná vedľajšia veta, napr. *štrkotavý* = štrkotajúci, ktorý štrkoce, *skučavý* = skučiaci, ktorý skučí. V tomto prípade ich hodnotíme príznakmi aktív., reál., neintenzif. Keď tieto adjektíva označujú vlastnosť, ktorú možno prisúdiť človeku, obyčajne majú príznak intenzifikácie (napr. *hundravý* = ktorý veľa hundre, *chrchlavý* = ktorý stále chrchle). Na vyjadrenie ich významu je potrebné nejaké intenzifikujúce slovo. Vtedy ich hodnotíme príznakmi aktív., reál., intenzif. Iba tieto adjektíva majú asi charakter vlastnosti, a preto sa od nich odvodzuje abstraktné meno na *-osť* (porov. v tabuľke 16 mená: *hundravosť*, *škríkavosť*, *chrchlavosť*, *skuhravosť*). V ostatných adjektívach asi prevažuje dejovosť nad vlastnostným charakterom. Absenciu abstrakta na *-osť* možno teda využiť na dôkaz, že naozaj tu ide o čistou transpozíciu. Osobitný prípad predstavuje slovo *sykavosť*, ktoré sa stalo termínom v jazykovednej terminológii. Slová *sykavý* a *syčivý* sa sémanticky odlišujú príznakom aktuálnosť (*syčivý*) — neaktuálnosť (*sykavý*).

Ak sa tieto adjektíva spájajú s abstraktom (dejovým menom), napr. *hrčivý zvuk*, príznak aktívnosti sa neutralizuje, dejová vlastnosť sa intenčne neviaže na činiteľa deja, ale na sám dej a celé syntaktické spojenie má okolnostný spôsobový význam: *hrčivý zvuk* = ako pri hrčaní, ako keď niečo hrčí.

Význam názvov nositeľov dejovej vlastnosti možno opísať pomocou príznakov príslušnej dejovej vlastnosti (týmto príznakmi je opísaný význam slovotvorného základu) a pomocou sprievodných príznakov živ./neživ., ktoré v týchto sekundárnych odvodeninách prislúchajú formantu. Možno ich chápať ako odvodeniny vznik

4. DSP

Sloveso/katéria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
hundrať	hundraj hundrák hundroš		hundranie		
vrieskať vrešťať	vreštún vrešťan vresklúň		vrieskanie vresk vreskot vrešťanie		
mrmlať	mrmloš		mrmlot mrmlanie		
šomrať	šomrák šomráč šomroš		šomrot šomranie		
mrnkať			mrnkanie		
škriekať škrečať	škrekľúň		škrek škriekanie škrekot škrečanie		
svišťať	svišť ²		svišť ¹ svišťanie		
chrápať	chrápač		chrap chrapot chrápanie		
chrústiť	chrúst		chrústenie		
plieskať	pleskáč	pleskáč ³	plesk pleskot plieskanie		
vrčať			vrčanie		
frkať			frkot frkanie		
sřkať srkať			srk srkot sřkanie		
cfkať			crk ¹ cfkanie		
škrabotať škrabať			škrabot škrabanie		

Tabuľka 16

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
			hundravý, <i>o</i>	hundravosť	
			vriekavý vreskľavý		
			mrmlavý, <i>o</i>		
			šomravý, <i>o</i>	šomravosť	
			mrnkavý		
			škrekľavý, <i>o</i> škriekavý	škriekavosť	
			svišťavý svišťivý		
			chrápavý, <i>o</i>		
			plieskavý		
			vrčavý vrčivý		
			frkavý		
			sřkavý srkavý		
			crkavý		
			škrabotavý		

4. DSP

Sloveso/kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
kričať vykriknúť	krikľúň/-ka		kričanie krik krikľúnstvo výkrik		
vravieť rozvravieť sa povravieť si	vravko		vrava vravot (expr.) vravenie		povrávka
rozprávať	rozprávač/-ka		rozprava rozprávanie		rozprávka
plakať	plačka plačkuľa plačko	plakáč	plač *plakanie		
rieť rečniť predrieť vyrieť	rečník/-čka predriečač		reč rečníctvo rečnenie		riekanka výrok
smokliť			smoklenie		
driemať			driemoty driemanie		
smiať sa	smejko smejo smieško		smiech *smiatie sa smiechot/-y		
hovoríť zhovárať sa prehovoríť ¹ dohovárať		hovoriďlá	hovor hovorenie predhovor dohovárka		dohovárka
zadŕhať			zádrh zadŕhanie		
babrať sa papráť sa	babrák babra babraňa babrač		babranie sa babračka babranica babráctvo babranina papracka		babranica babranina
kutrať sa			kutranie sa		
báť sa	bojko		*bátie sa		
kajať sa	kajúcnik		kajanie sa		
biť sa	bitkár		bitka bitkárstvo bitie (sa)		
prať sa	prač (zried.)		pračka pranica		

atok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
			krikľavý, <i>o</i>	krikľavosť	
			vravný, <i>e</i> rozvravený, <i>e</i>	vravnosť rozvravenosť	
			plačlivý, <i>o</i>	plačlivosť	
		rečnisko rečnište	rečnivý, <i>o</i>	rečnivosť	
					smoklivec
			driemavý, <i>o</i>		
			smiešny, <i>e</i>		
		hovorná	hovorný zhovorčivý, <i>o</i>	zhovorčivosť	
			zadržavý, <i>o</i> zádrhlivý, <i>o</i>		
			babrácky babravý, <i>o</i>	babráckosť babravosť	
		kuťrisko			
			bojazlivý, <i>o</i>	bojazlivosť	bojazlivec
			kajúcný, <i>e</i>	kajúcnosť	

4. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
škriepiť sa	škriepnik		škriepka *škriepenie (sa)		
milovať sa	milenc/-nka		milovanie		
hádať sa			hádko hákanie sa		
súdiť sa	súdič		súdičstvo súdenie sa		
znášať sa neznášať sa			znášanie sa neznášanie sa		
jednať sa			jednanie (sa) jednačka		
tlačiť sa			tlačenie sa tlačnica		
trieť sa			trenie (sa) trenica		
ťaháť sa			ťahanie (sa) ťahacko ťahanica		
sekať sa			seč sekanina		
prekárať sa			prekárание sa prekáračky		
zmierovať sa			zmierovanie sa zmierovačky		

nuté univerbizáciou; napr. *skuhravec* — skuhravý človek = [(aktív., reál., intenzif.) + živ.].

Viacere z týchto slovíec nie sú vlastne primárnymi slovesami, ale vznikli z cito-sloviec.⁵ Od niektorých slovíec z nášho materiálu, ktoré označujú zvuky, nie sú doložené nijaké odvodeniny: *huhúkať*, *huchkať*, *hujúkať*, *hmkať*, *búkať*, *jykať*, *čurčať*, *čurkotať*, *chrapšťať*, *grúliť*, *chrapčať*, *hrklotať*, *hartusiť*, *tidlikať*, *tudlikať*, *cmuknúť*, *bafkať si*, *tlapkať*.

Slovesá označujúce vydávanie alebo spôsobovanie zvukov tvoria *deverbatívnu slovotvornú paradigmu č. 4* (4. DSP, tab. 15—17).

8,30 Do tej istej paradigmy ako slovesá označujúce zvuky patria sémanticky im blízke verba dicendi a slovesá označujúce psychické prejavy človeka. Zachytáva ich tabuľka 17. Rovnaký slovotvorný význam ako činiteľské mená v predchádzajú-

Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ debovej vlastnosti
			škriepny, <i>e</i> škrieplivý, <i>o</i>	škriepnosť	
			hádavý, <i>o</i>	hádavosť	
			znášateľný, <i>o</i> neznášateľný, <i>o</i>	znášateľnosť neznášateľnosť	neznášateľník
			prekáravý, <i>o</i>	prekáravosť	
			zmiernivý, <i>o</i>	zmiernivosť	zmierník

cej skupine sloviess majú expresíva *kriklúň, vravko, plačko, smeško* (*smejo, smieško, bojko*), t. j. príznaky činiteľ., živ., stál., intenzif. Slová utvorené formantmi *-úň, -ko* majú obligátny príznak intenzifikácie, slová utvorené formantmi *-č, -ník* majú fakultatívny príznak intenzifikácie. Napríklad činiteľské meno *rečník* možno použiť ako nociónálne slovo — označenie funkcie (bez príznaku intenzif.), ale možno ho použiť i na označenie toho, kto veľmi rád reční, vtedy má príznak intenzif., teda *rečník* = (činiteľ., živ., stály ± intenzif.). Podobne slovo *plačka* vo význame „nariekačka“ je nociónálne slovo, ale vo význame „k plaču náchylná žena“ má príznak intenzifikácie.

Slovesá *rozprávať* a *riecť* majú dvojakú intenčnú hodnotu, zaradujeme ich do tejto paradigmy na základe ich konkrétneho významu, ale činiteľské mená odvodené od týchto sloviess sa viažu na význam s intenčnou hodnotou prvého typu. Činiteľské mená *rozprávač, predriekač* implikujú externý objekt: *rozprávač* ≠ kto rozpráva, lež kto rozpráva rozprávky. Z okruhu ostatných činiteľských mien 2. IT sa vynímajú

nocionálnosťou svojho významu i slovotvorným formantom (-*ě*), ktorý je typický pre odvodzovanie od slovíes 1. IT, konkrétne 1. paradigmy. Meno *plakáč* je zriedkavé slovo zo známej riekanky. Hodnotíme ho ako meno s kategoriálnym významom nástroja so sprievodnými príznakmi pasív. + miesto deja.

Ako sme už uviedli v poznámke 4, dvojaká intencná hodnota verba dicendi podmieňuje možnosť odvodzovať i deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja.

8,31 Od slovíes hovorenia možno utvoriť slovesné podstatné mená, ale týmto menám konkurujú dejové mená utvorené konverziou, najmä mená utvorené od slovíes *plakať*, *smiať sa*. Od týchto slovíes sa slovesné podstatné meno netvorí. Bezpredponové dejové mená majú priebehový význam, t. j. príznaky dej., abstrakt., nelimit., predponové *vykrik*, *výrok*, *prehovor* majú príznak limit. Slovo *hovor* môže mať aj priebehový význam, aj význam aktu deja. Okolnosť, že činnosť označenú slovesami 2. IT možno chápať ako charakteristickú vlastnosť, slovotvorne sa prejavuje v tom, že derivát utvorený formantom *-stvo* má význam vlastnosti: *krikľúnstvo* [(činiteľ., stál.) + vlastnosť], proti napr. pomenovaniu *rečníctvo*, ktoré má dejový význam v najvšeobecnejšom zmysle odboru ľudskej činnosti [(činiteľ., stál., intenzif.) + dej.]. Meno *krikľúnstvo* vystupuje ako jediné meno vlastnosti, ktoré sa viaže derivačne na sloveso *kričať*, lebo abstraktum *krikľavosť* a jeho odvodzujúce adjektívum *krikľavý* majú význam metaforicky posunutý (*krikľavý* = nápadný).

8,32 Od slovíes zaradených do 4. paradigmy sa pravidelne neodvodzujú mená miesta. Meno miesta možno utvoriť vtedy, keď sa činnosť chápe účelovo: *rečníšte/rečnisko* = miesto, nelimit.; *hovorňa* = miesto, limit. A aj to iba od slovíes, ktoré majú dvojakú intencnú hodnotu. Dejové adjektíva odvodené od slovíes hovorenia majú takisto ako mená dejovej vlastnosti odvodené od slovíes označujúcich zvuky aktívny význam. Keď ide o mená vlastností prisudzované živým bytostiam (osobám), majú tieto mená príznak intenzifikácie, t. j. príznak aktív., reál., intenzif. (*vraavný*, *plačlivý*, *zhovorčivý*). Adjektívum *smiešny* (vzbudzujúci smiech) má príznaky pasív., reál., neintenzif. Sloveso *zadrhať sa* má dva významy: 1. zasekávať sa pri pohybe, 2. zasekávať sa (v hlase, reči). Sem sa zaraďuje druhým významom. Existencia abstrakta na *-osť* je podobne ako pri slovesách 3. paradigmy a pri iných slovesách označujúcich zvuky dokladom prevahy vlastnostného charakteru dejového adjektíva nad jeho dejovým charakterom.

8,33 Z hľadiska odvodzovacích možností sa k verba dicendi priradujú expresívne zvrtné slovesá označujúce vzájomnú činnosť, a to jednak tým, že činiteľské mená môžu mať príznak intenzifikácie, jednak tým, že mená na *-stvo* môžu mať i význam vlastnosti (*babráctvo*, *bitkárstvo*, *súdičstvo*). Túto vlastnosť možno sémanticky interpretovať ako sklon k činnosti. Pokiaľ sa od týchto slovíes odvodzuje i derivát na *-stvo*, i derivát na *-osť*, sú synonymné (*babráctvo* — *babráckosť*). Patria sem slovesá *babrať sa*, *paprať sa*, *biť sa*, *prať sa*, *škriepiť sa*, *súdiť sa*, *milovať sa*, *znášať sa*, *hádať sa*,

jednať sa, tlačiť sa, trieť sa, sekať sa, ťahať sa. Dejové mená odvodené od týchto slovíes majú priebehovú význam a väčšinou majú príznak intenzifikácie, teda expresívny charakter (okrem dejových mien *bitka; hádka, milovanie*). Názvy dejovej vlastnosti *škriepny, škriepľivý, hádavy, znášateľný* majú príznaky aktív., reál., intenzif.

8,40 Paradigmu č. 5 (5. DSP, tab. 18) tvoria slovesá 2. IT označujúce *deje vnímané zrakom a fyziologické prejavy živých organizmov*. Od slovíes predchádzajúcej paradigmy sa odlišujú tým, že sa od nich odvodzujú deriváty s kategoriálnym slovotvorným významom nástroja deja. Sú to mená nástroja s príznakom aktívny. Typickým formantom je tu formant *-dlo* (*svietidlo, tienidlo, clonidlo, dýchadlá, hovoridlá, cicadlo, hmatadlo* atď.), ale možné sú aj iné formanty (*picháč, bodec*, porov. v tabuľke 18). Existencia derivátu s významom nástroja predpokladá účelovú činnosť (porov. rozdielne slovotvorné hniezda slovíes *svietiť, tieniť* a napr. *blkať, sliepňať* alebo *hrýzť, hmatať a pŕhliť*). Pri existencii viacerých mien nástrojov, odvodených od toho istého slovesa, ide alebo o synonymné názvy (*cicadlo, cicak², picháč, pichadlo, pichák, clonidlo, clona*), alebo o mená nástroja; stoja proti sebe na základe protikladu aktívny/pasívny nástroj (*svietidlo — svietnik, kadidlo — kadidelnica, hmatadlo — hmatec, bodlo — bodec*), pričom deriváty s významom nástroja a sprievodným príznakom pasívnosti majú i sprievodný príznak miesta (*svietnik, hmatec*). Významu derivátov *hmatník, pľuvadlo — pľuvák* zodpovedá skôr opačná hierarchia týchto príznakov, t. j. kategoriálny význam miesta a sprievodný príznak nástroja. Iba miestny význam má zriedkavé slovo *vriedlo*.

Ovodené slovo *pľwanec* sa vysúva z tejto paradigmy svojím výsledkovým významom, ktorý je možné vyjadriť, lebo fundujúce sloveso má dvojakú intenčnú hodnotu. Tento derivát sa viaže na 1. IT. Hoci je formálne odvodený od slovesa *pľuť* (nedok.), sémanticky je motivovaný dokonavým slovesom *vypluť* (lexikálny význam je „vyplutá slina“).

Mená zaradené v kolónke činiteľ deja majú príznak činiteľa v zápornej hodnote, sú to nositeľa deja, resp. nositeľa dejovej vlastnosti s príznakmi nečiniteľ., (ne)živ., stál. (*bodliak, pŕhlava, blyskáč*). Môžu mať i sprievodný slovotvorný príznak hromadnosti (*bodľač, bodľačie, bodľačina*). Existencia derivátu s kategoriálnym významom spotrebnej látky (*svietivo*), ktorou sa toto sloveso odlišuje od ostatných slovíes tejto paradigmy, dá sa vysvetliť tým, že sloveso *svietiť* má dvojakú intenčnú hodnotu. Tento derivát sa viaže na 1. IT (*svietiť čím*).

8,41 Od týchto slovíes možno utvoriť slovesné podstatné mená, konkurujú im však dejové mená utvorené konverziou (*dych, hmat, ťah, van*). Majú príznaky dej., abstrakt., nelimit.

8,42 Mená dejovej vlastnosti odvodené formantmi *-avý, -ivý* majú aktívny význam bez príznaku intenzifikácie. Príznak intenzifikácie má iba adjektívum *horľavý*. Od týchto slovíes možno odvodzovať názvy abstrákt na *-osť*, ale táto možnosť sa nevyužíva

5. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
svietiť		svietidlo svietnik	svietenie	svietivo	
kadiť		kadidlo kadidelnica	kadenie		
okiadzať			okiadzanie		
tieniť		tienidlo	tienenie		
cloniť		clonidlo clona	clonenie		
tlieť			tlenie		
horieť		horák	horenie		
blkať			blk		
blkotať			blkot		
šľahať			šľahanie		
sliepňať			sliepňanie		
ťahať			ťah *ťahanie		
vybuchnúť			vybuchnutie výbuch		
blýskať	blyskáč blyskačka		blysk blýskanie blyskot		
vanúť			van vánok vanutie		
vrieť vyvrieť			vrenie		
dýchať		dýchadlá	dych dýchanie		
cicať	ciciak ¹	cicadlo ciciak ²	cicanie		
hmatať		hmatadlo hmatec	hmat hmatanie		
hryžť		hryzadlá	hryzenie		
pichať vpichnúť	pichliač	picháč pichadlo pichák	pich pichanie vpich		
žihať	žihľava	žihadlo			
bodať bodnúť	bodliak/-čik bodľačie bodľačina	bodlo bodec bodák	bodanie bodnutie		

Tabuľka 18

Statok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
			svietivý	svietivosť	
			tieniaci		
			tlecí		tlejivka
			horľavý	horľavosť	horľavina
			blkotavý		
			šľahavý		
			sliepňavý, <i>o</i>		
			výbušný, <i>e</i>	výbušnosť	výbušnina
			blýskavý	blýskavosť	
		vriedlo	vyvretý vyvrelý		vyvrelina
				dýchavičnosť	dýchavica
			cicavý		cicavec
		hmatník			
			hryzavý	hryzavosť	
		vpich	pichací pichavý pichľavý	pichľavosť	pichačky
			žihavý		žihľavka
		bodnutie	bodavý bodľavý bodný		bodavka

5. DSP

Sloveso/kategória	Činiteľ (konateľ)	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
voňať	voňačka		voňanie		
pŕhliť	pŕhlava/-ka ¹ pŕhlica		pŕhlenie		
pľuť			pľutie		pľuvanec

na tvorenie derivátov transpozičného typu (bez zmeny lexikálneho významu príslušného fundujúceho adjektíva), lež na tvorenie derivátov, ktoré majú terminologizovaný význam: *svietivosť* (intenzita svetla). Tieto abstraktá na *-osť* majú príznak kvantifikácie, ktorý implikuje možnosť udávať príslušnú vlastnosť napr. v percentách — merateľnosť vlastnosti (porov. *dojivosť, úmrtnosť, sypavosť* ap.).

8,43 Od sloviac označujúcich deje vnímané zrakom možno odvodzovať mená nositeľov dejevej vlastnosti. Majú príznaky príslušného fundujúceho adjektíva + príznak životnosti alebo neživotnosti, napr. *cicavec* = [(aktív., reál., neintenzif.) + živ.], *horľavina* = [(aktív., reál., intenzif.) + neživ.].

Statok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ debovej vlastnosti
			voňavý, o		voňavka voňavina
			přhlivý přhľavý		přhlivec přhľavka ²
		přuvadlo pluvák			

Poznámky k 8. kapitole

¹ Porov. Dokulilovu recenziu knihy E. Paulinyho *Štruktúra slovenského slovesa*: DOKULIL, M.: Slovenský príspevek k sémantice a syntaxi slovesa. Slovo a slovesnosť, *II*, 1949, s. 68—78. Práve viaceré slovesá 2. IT vyjadrujú skôr vlastnosť ako dej.

² Porov. Morfológiu slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 394.

³ Porov. i kapitolu *Sloveso* v práci J. Horeckého: HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 179.

⁴ Od verba dicendi, ktoré sú sémanticky i svojimi odvodzovacími možnosťami blízke slovesám označujúcim zvuky, možno odvodzovať deriváty s významom výsledku deja, ale táto možnosť je podmienená tým, že tieto slovesá môžu mať dvojakú intenzívnu hodnotu (prvého i druhého typu). Deriváty so slovtvorným významom výsledku sa sémanticky viažu na intenzívnu hodnotu prvého typu, teda na predmetový význam slovesa: *rozprávka* (rozprávať čo), *dohovárka* (dohovárať komu).

⁵ Upozorňuje na to už B. Letz, porov. LETZ, B.: Kmeňoslovné úvahy. 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1943, s. 121. B. Letz poukazuje na to, že z týchto citosloviec sa netvorí sloveso priamo (*chichať, *drkať, *hahať), lež prostredníctvom dejových mien *chichotať*, *drkotať*, *hahotať*).

9. Slovesá tretieho intenčného typu (3. IT)

9,00 3. IT tvoria slovesá charakterizované podľa *Morfológie slovenského jazyka* ako také, pri ktorých sa cieľový bod deja nepomenúva, lebo sa chápe ako totožný s východiskovým bodom. Majú dvojčlennú intenčnú schému $A_P - D$. V jednom spoločnom bode je pomenovaný agens aj paciens. Sú to osobné bezpredmetové slovesá, lebo agens sa vyjadruje explicitne, ale paciens deja je implicitný. Tieto slovesá predstavujú internú akciu agensa. K tomuto IT sa počítajú dve základné sémantické skupiny sloviac: slovesá označujúce *pohyb* a slovesá označujúce *polohu*.

9,01 Sémantické príznaky pohyb a poloha nie sú dostačujúcim kritériom na zaradenie slovesa k 3. IT, lebo ten istý sémantický príznak môžu mať i predmetové slovesá predstavujúce externú akciu agensa. Z hľadiska intencie slovesného deja treba totiž rozlišovať dve triedy pohybových sloviac:

1. Subjekt sa sám pohybuje, je agensom i paciensom deja. To sú bezpredmetové slovesá, ktoré môžu byť bližšie určované iba okolnostným určením.

2. Subjekt vykonáva pohyb s niečím mimo seba. Tieto slovesá sú predmetové, majú inštrumentálnu alebo akuzatívnu väzbu a patria k 1. IT. Pri mnohých slovesách sú tieto dve intenčné hodnoty reprezentované súvzťažnými slovesnými lexémami utvorenými z toho istého slovesného koreňa. Napríklad proti slovesu *hýbať sa* (3. IT) máme sloveso *hýbať* (čím, čo) (1. IT). Podobne pri slovesách polohy máme proti slovesu *ležať* (3. IT) predmetové sloveso *položiť* (1. IT). Pre túto súvzťažnosť preberáme slovesá pohybu, pri ktorých subjekt vykonáva pohyb s niečím, pri pohybových slovesách vôbec.

9,02 Predmetové slovesá typu *hýbať*, *krútiť* atď. predstavujú *kauzatívna* k slovesám označujúcim základný pohyb. Dvojice sloviac, z ktorých jedno je kauzatívnym náprotivkom druhého, tvoria v slovenčine podobne ako v iných jazykoch *koreláciu*, ktorú nazveme *kauzatívnou*. Kauzatívnosť nie je v slovenčine gramatickou kategóriou, ku každému slovesu nemožno utvoriť sloveso s kauzatívnym významom. Produktívnejšie je tvorenie kauzatív len pri stavových slovesách, pri ktorých kauzatívum má význam „uvádzať niečo do istého stavu“, a pri slovesách pohybu a polohy, kde

kauzativum má všeobecný význam „zapríčiniť, spôsobiť, aby príslušný pohyb (poloha) nastal(a)“. Základným formálnym prostriedkom signalizujúcim protiklad kauzativum — príslušný pohyb je prítomnosť zvratnej morfémy *sa* pri slovese označujúcom základný pohyb proti neprítomnosti tejto morfémy pri kauzativnom slovese. Keďže členy tohto protikladu sa odlišujú intenciou slovesného deja, ktorá je východiskom našej klasifikácie, budeme za základné triediace kritérium pri skúmaní derivačných možností slovies pohybu brať to, či príslušné sloveso je členom kauzatívnej korelácie, alebo nie.

9,03 Za cieľ tejto kapitoly si kladieme tieto úlohy:

1. Ukázať, ako sa z hľadiska odvodzovacích možností správajú slovesá pohybu obyčajne uvádzané ako reprezentanti 3. IT, ktoré nie sú členmi kauzatívnej korelácie.

Na týchto slovesách možno dobre ukázať typické slovotvorné vlastnosti slovies 3. IT, lebo predstavujú čistý, nezávislý typ, nekorelovaný s iným intenčným typom.

2. Ukázať, ako sa z hľadiska odvodzovacích možností správajú členy kauzatívnej korelácie kauzativum — príslušné sloveso označujúce základný pohyb, t. j. zistiť, v akom vzťahu je reflexivizácia, ktorej funkciou je potláčať možnosť členitosti intencie,¹ a odvodzovacie možnosti reflexívnych slovies proti odvodzovacím možnostiam príslušných nereflexívnych slovies.

9,04 Slovesá označujúce *polohu* a ich deriváty budú tvoriť v rámci 3. IT samostatnú paradigmu, lebo popri vlastnostiach, ktoré ich spájajú so slovesami pohybu, vykazujú i výrazné rozdielne vlastnosti vyplývajúce z ich stavového charakteru.

9,10 Slovesá pohybu, ktoré nie sú členmi kauzatívnej korelácie. Do tejto skupiny patria *indeterminované a determinované slovesá pohybu* (koreňové slovesá a ich predponové odvodeniny), ďalej reflexíva tantum označujúce pohyb a také zvratné slovesá, ktoré síce existujú i v nezvratnej podobe, ale nepatria do kauzatívnej korelácie alebo preto, že intencia slovesného deja je pri oboch slovesách rovnaká (napr. *šmatlať*, *šmatlať sa*),² alebo preto, že sémanticky sa obidve slovesá od seba celkom vzdialili, takže zo synchronného hľadiska sa už pociťujú ako celkom nezávislé (*odoberať* — *odoberať sa*).³ Všetky tieto slovesá tvoria *deverbativnu slovotvornú paradigmu č. 6* (ďalej 6. DSP, pozri tab. 19, 20).

Všeobecná charakteristika: Na slovesá 6. DSP sa vzťahuje to, čo sme uviedli o 3. IT v kapitole 9,00: sú to činnostné slovesá predstavujúce *internú akciu agensa*, agens sa pri nich vyjadruje explicitne, kým paciens je implicitný. Táto intenčná hodnota ako najabstraktnejšia sémantická vlastnosť slovies podmieňuje ich syntaktické a slovotvorné vlastnosti. Pre slovotvorné možnosti slovies pohybu v tejto skupine má podstatný význam jednak to, že ide o nepredmetové slovesá, jednak to, že tieto slovesá bývajú bližšie určované okolnostným určením. Z nepredmetovosti týchto slovies vyplýva, že od nich nemožno odvodzovať deriváty s významom objektu a de-

6. DSP

Sloveso/katgoria	Činiteľ	Nástroj	Dej
chodiť/ísť odchodiť/-chádzať vchádzať nadiť si	chodec/ <i>-kyňa</i> chodák	chodidlo chodúľ	chodenie chod chôdza odchádzanie odchod vchádzanie vchod nachádzanie si nachádzka
behať/bežať pobehať rozbehnúť sa/-iehať sa odbehnúť prebehnúť prebiehať vybehnúť vybehávať zbehnúť zbehnúť sa	bežec ¹ / <i>-kyňa</i> behún ¹ (osoba i zviera) pobehaj odbehlík (zried.) prebehlík vybehávačka zbeh ¹	bežec ² beháky behún ² bežky	behanie beh behačka behanica pobiehanie rozbiehanie sa rozbeh odbeh prebehnutie prebeh priebeh výbeh zbehnutie zbeh ²
plávať	plavec/ <i>-kyňa</i>	plavky plavák	plávanie plavectvo
jazdiť	jazdec ¹ / <i>-kyňa</i> jazdectvo	jazdec ²	jazdenie jazda jazdectvo
skákať/skočiť preskočiť rozskočiť sa uskočiť	skokan/ <i>-ka</i> skočka	skočky	skákanie skok preskočenie preskok rozkok úskok
liezť/loziť preliezť/-ať	lezec/ <i>-kyňa</i>	lezečka preliezačka	lezenie/lozenie (horo)lezectvo preliezanie
lietať/letieť	letec/ <i>-kyňa</i> lietačka letectvo	lietadlo letenka lietačky	lietanie/letenie let letectvo
utiecť/utekať utiekať sa	utečenec		utekanie útek utiekanie sa

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ dejovej vlastnosti
	chodník/ <i>-ček</i> chodba/ <i>-ička</i>	chodiačky idúcky		
	nachádzka			
	rozbežište	behavý, <i>-o: behom</i>		
	výbeh	pobiehavý rozbiehavý	rozbiehavosť	
	plaváreň	plávaci plavmý, <i>o</i>		
	jazdiareň	jazdný		
		skákavý; <i>skokom</i>		
		úskočný, <i>e</i>		
	letáč	lietací: <i>letkom</i> lietavý letmý, <i>o</i>		
	útočište			

6. DSP

Sloveso/kategória	Činiteľ	Nástroj	Dej
cválať	cvaloš (zried.)		cválanie cval
kráčať/kročiť			kráčanie krok/krôčik kročaj
putovať	pútnik/ <i>-čka</i> putovník/ <i>-čka</i>		putovanie
potápať sa	potápač potápnik potáпка ¹		potápanie sa potápačstvo
stúpať/stúpiť		stúpadlo stúpačky stúpačka stupaj	stúpanie/stúpenie
ustúpiť/-ovať			ustupovanie ústup
šliapať		šliapadlo šlapky šlapa, šlapaj	šliapanie šlap
prešliapnúť			prešliapnutie prešlap
kopať ² /-núť		kopačky	kopanie/-nutie kop kopanec
pristáť/-ávať			pristátie/-ávanie
klesať/klesnúť			klesanie klesnutie poklesnutie pokles poklesok
uchýliť sa ²			uchýlenie sa úchyľ
padať/padnúť		padák	padanie pád prepad prepadnutie sa
prepadnúť prepadnúť sa	prepad		
odbočiť		odbočka odbočnica	odbočka odbočenie
vytekať			vytekanie výtok

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejevej vlastnosti
		cvalom		
		kráčavý; <i>krokom</i>		
		putovný		
		potápací		
ústupok	stupka ²	stúpací stúpavý ústupčivý	stúpavosť ústupčivosť	
		šliapací		
kopanec		kopavý	kopavosť	
	prístav prístavisko/-ište			
poklesok		klesavý poklesnutý		
	úchyľ			
	prepad prepadlina prepadlisko	padací padavý		padavka
		odbočný		
	výtok			

6. DSP

Sloveso/katégoria	Činiteľ	Nástroj	Dej
plaziť sa	plaz ¹	plaz ²	plazenie
šmatlať sa šmatlať	šmatliak		šmatlanie
batoliť sa	batola		batolenie
tackať sa			tackanie
blúdiť	bludár/-ka bludička		blúdenie bludárstvo
túlať sa potulovať sa	tulák/-čka		túlanie tuláctvo potulka/-y
vláčiť sa			vláčenie (sa)
unikáť/-núť			unikanie/-nutie únik
plynúť splývať			plynutie splývanie
plúziť sa			plúženie
skackať			skackanie
plahočiť sa			plahočenie
náhliť sa ponáhľať sa			náhlenie (sa) ponáhľanie (sa)
odoberať sa			odoberanie odoberačka odobierka
korčuľovať sa			korčuľovanie korčuľovačka
zadrhávať sa zadrhnúť sa			zadrhávanie zádrh
cupkať/-potať			cupkanie cupot

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť/-stvo	Nositeľ dejej vlastnosti
		plazivý, o	plazivosť	
		šmatlavý, o,	šmatlavosť	
		batolivý		
		tackavý, o		
	bludisko	blúdivý, o	bludárstvo	
		túlavý	tuláctvo	
		potulný		
		vláčivý		
		unikavý únikový	únikovosť	
		plynulý, o/e splývavý, o	plynulosť splývavosť	
		plúživý		
		skackavý, o		
		náhlivý, o ponáhľavý		náhlivec
		zadŕhavý, o zádrhlivý		
		cupotavý, o		

riváty, ktoré sú logicky objektmi v širšom zmysle, t. j. spotrebná látka a ostatok po deji. Osobitnú pozornosť treba venovať vzťahu sloviess 3. IT k slovtvornéj kategórii výsledku deja. Ak sme povedali, že od sloviess 3. IT nemožno odvodzovať deriváty, ktoré sú logicky objektmi v širšom zmysle, malo by to znamenať, že od týchto sloviess nemožno odvodzovať ani deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja, lebo slovtvorný význam výsledku deja sme tiež charakterizovali ako slovtvornú modifikáciu logického objektu (pozri kapitolu 6,07). Ak predsa máme pri slovesách 3. IT doložené deriváty ako *ústupok*, *poklesok*, *odchýlka*, ktoré majú nesporne výsledkový význam, treba tento fakt bližšie vysvetliť. Takýchto výsledkových derivátov je málo, lebo jadro sloviess 3. IT tvoria indeterminované a determinované slovesá pohybu, ktoré sú nedokonavé a ako také nie sú logicky kompatibilné so zavŕšenosťou (rezultatívnosťou) deja (pozri kapitolu 7,05). Ale existencia derivátov s výsledkovým významom pri dokonavých slovesách 3. IT dokazuje v princípe ich potenciálnu odvoditeľnosť od sloviess tohto intencného typu. Tieto deriváty zároveň potvrdzujú užitočnosť jednotnej intencnej schémy agens — dej — paciens ako východiska pri sémantickej klasifikácii fundujúcich sloviess i od nich odvodených derivátov a pri sémantickej klasifikácii sloviess vôbec.⁴ Užitočnosť tejto jednotnej schémy vidíme v tom, že poskytuje pozadie, ktoré možno využiť pri diferenciacii takých derivátov, ktorých slovtvorná forma je vo výrazovom pláne zhodná, ale pritom intuitívne cítime, že sa slovtvorným významom alebo istou jeho zložkou navzájom odlišujú. K takýmto derivátom patria napr. slová utvorené od dokonavých slovesných základov výsledkovým formantom *-ok*. Týmto formantom sa od sloviess 1. IT (s explicitným paciensom) tvoria deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja, pričom tento výsledok je slovtvornou modifikáciou logického objektu deja (paciensa). Preto majú tieto deriváty sprievodné príznaky pasív., konkrét. (*úlovok*). Od sloviess 3. IT možno tiež odvodzovať pomocou formantu *-ok* názvy s kategoriálnym významom výsledku deja, ale tie na rozdiel od sloviess 1. IT predstavujú slovtvornú modifikáciu prostredného člena intencnej štruktúry, teda deja. Preto sú to deriváty súvzťažné s dejom (geneticky i synchronne) a táto súvzťažnosť s dejom, podmetovosť a činnosť rás fundujúcich sloviess sa prejavuje tak, že deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja majú sprievodné príznaky abstrakt., aktív. (*ústupok*). Odvodeniny s tým istým formantom odvodené od sloviess 4. IT, v ktorom sa agens a paciens neutralizuje v nositeľa deja, sa zasa odlišujú od derivátov utvorených od sloviess predchádzajúcich typov tým, že nie sú slovtvornou modifikáciou ani paciensa, ani prostredného člena intencnej štruktúry, lež prvého člena, t. j. neutralizovaného agensa: paciensa, teda nositeľa deja (stavu) (*výrastok*). Zhrňame teda takto: deriváty s výsledkovým významom sa od sloviess 3. IT môžu odvodzovať, ale táto možnosť sa realizuje len v malej miere, a to pri niektorých dokonavých slovesách, pričom tieto deriváty sú súvzťažné s dejom.

Fakt, že slovesá pohybu 3. IT nie sú určované predmetom, lež okolnostným určením, prejavuje sa jednak priamo, a to v tom, že sa od nich môžu odvodzovať deriváty s kategoriálnym významom miesta a že sa od nich tvoria charakteristické typy

prísloviak, ktoré sa v iných paradigmách nevyskytujú (napr. zmeravené pády *ovalom, behom* alebo príslovky tvorené formantom *-mo: sklzmo*), jednak nepriamo pri sémantických vlastnostiach takých derivátov, ako sú činiteľské mená, dejové mená i názvy dejovej vlastnosti.

Slovesá pohybu, ktoré nie sú členmi kauzatívnej korelácie, možno rozdeliť na dve skupiny:

1. Indeterminované a determinované slovesá pohybu (tab. 19); sem zaradujeme primárne koreňové slovesá a ich predponové odvodeniny (predpona najčastejšie determinuje smer pohybu).

2. Slovesá označujúce rozličné spôsoby pohybu (tab. 20); sú to zväčša bezpredponové slovesá.

9,20 Indeterminované a determinované slovesá pohybu. Indeterminované slovesá pohybu majú zo sloviac označujúcich pohyb najbohatšie slovtvorné hniezda. Možno od nich odvodzovať činiteľské mená, názvy nástroja, dejové mená, mená miesta i názvy dejovej vlastnosti. Názvy abstrákt na *-osť* sa od nich odvodzujú iba v malej miere.

9,21 Činiteľské mená. Na význame činiteľských mien odvodených od týchto sloviac sa prejavuje to, že príslušné fundujúce slovesá nie sú určované predmetom, lež okolnostne. Ak napr. porovnáme činiteľské mená odvodené od sloviac pohybu v 6. DSP (tab. 19) s činiteľskými menami v predchádzajúcich paradigmách, môžeme konštatovať, že kým deriváty typu *rezač, sadzač, vodca* odvodené od sloviac 1. IT obsahovali implicitný poukaz na objekt deja (*rezač* = kto niečo reže), deriváty *bežec, lezec, jazdec* atď. poukazujú implicitne na okolnostné určenie, ktoré je explicitne vyjadrené v ich lexikálnom význame. Napríklad *bežec* ≠ ten, kto beží, lež ten, kto „nejako beží“ (porov. *Slovník slovenského jazyka*; „kto dobre beží“, „kto beží ako pretekár“); *lezec* ≠ kto loží, lež „kto loží po strmých svahoch alebo skalách“. Tento rozdiel proti iným činiteľským menám možno zovšeobecniť takto: Kým činiteľské mená v 1. DSP majú zásadne príznaky činiteľ., živ., stál., pričom príznak „stály“ možno interpretovať ako zamestnanecké meno, a činiteľské mená v 4. DSP majú tie isté príznaky plus príznak intenzif., pričom príznak „stály“ možno interpretovať ako charakteristickú vlastnosť, činiteľské mená v 6. DSP sa vyčleňujú tým, že majú súčasne príznaky „stály“ i „okazionálny“ s fakultatívnym príznakom intenzifikácie. Táto súčasná prítomnosť oboch príznakov znamená, že činiteľské mená *bežec, plavec, jazdec, skokan, lezec* predstavujú i pomenovania podľa funkcie, sú to termíny zo športovej terminológie. Označujú názov pretekára v príslušnej športovej disciplíne (to je sémantická interpretácia slovtvorného príznaku stály) a súčasne sú i neutrálnymi, neterminologizovanými pomenovaniami osoby, ktorá je schopná vykonávať príslušnú činnosť (to je sémantická interpretácia príznaku okaz.): *plavec* = kto vie plávať, *chodec* = kto chodí pešo, *bežec* = kto (dobře) beží

(tento derivát má i fakultatívny príznak intenzifikácie). Okrem dvojice *chodec* — *chodák* (ktoré sa odlišujú relevantnosťou príznaku intenzifikácie) ide pri všetkých týchto činiteľských menách o dva lexikálne významy tej istej lexémy. Možno teda povedať, že protiklad stál./okaz. sa vnútri paradigmy neuplatňuje na slovotvornej, lež na lexikálnej rovine. Pri slovotvornom opise však treba o ňom hovoriť preto, že odvodené slová *bežec*, *chodec*, *plavec*, *lezec* . . . sa ako celok odlišujú od iných činiteľských mien i formálne, a to práve tým, že pri nich prevažuje formant *-ec* proti prevažujúcim formantom *-č*, *-ca*, *-tel* v 1., resp. 2. DSP, takže z hľadiska skúmania deverbatív ako celku má pri činiteľských menách 6. DSP súčasná prítomnosť príznakov stál. a okaz. dištingtívnu funkciu. Obidva tieto príznaky má i pomenovanie *pútnik*: 1. človek idúci niekam pešo, pocestný = činiteľ., živ., okaz.; 2. človek vykonávajúci púť, putujúci na pútnické miesta = činiteľ., živ., stály (je to pomenovanie podľa funkcie). Pomenovania *cvaloš*, *chodák* majú obligátny príznak intenzifikácie (sú odvodené pomocou formantov, ktoré sú charakteristické pre 4. DSP). Pomenovanie *letec* má iba príznak stály so sémantickou interpretáciou zamestnanecké meno. To ho vyčleňuje zo 6. DSP a zblízuje s činiteľskými menami v 1. DSP. Súčasťou slovotvorného významu činiteľských mien v 6. DSP je teda implicitné poukázanie na okolnosť deja, a to v protiklade k činiteľským menám 1. DSP, ktorých slovotvorný význam obsahuje poukázanie na predmet deja (porov. 7,01), a v protiklade k činiteľským menám 4. DSP, ktorých slovotvorný význam obsahuje poukázanie na veľkú mieru deja.

9,22 Agens vykonáva pri indeterminovaných slovesách pohybu dej, teda pohyb sám, preto je pre tieto slovesá charakteristické nie odvodzovanie derivátov s významom vlastného nástroja (aktív.), lež s významom pomocného nástroja, t. j. nástroja so sprievodným príznakom pasívnosti (*chodúl*, *bežky*, *plavky*, *skočky*, *lezačka*, *preliezačka*, *lietačky*, *stúpačky*, *šlapky*, *kopačky*², *padák*). Práve tieto deriváty — názvy nástrojov so sprievodným príznakom pasívnosti a utvorené formantom *-ky* (s morfológickou charakteristikou pomnožných mien) tvoria špecifickú skupinu názvov nástrojov charakteristickú pre slovesá pohybu. Takéto názvy nástrojov sa v iných paradigmách nevyskytujú. Charakteristiku nástroj + sprievodný príznak pasívnosti majú aj deriváty s formantom *-dlo* (*stúpadlo*, *šliapadlo*). Názvy hodnotiteľné ako vlastné nástroje (t. j. príznak nástroj + aktív.) existujú iba v tých prípadoch, keď osobný činiteľ nie je schopný vykonávať alebo nevykonáva činnosť sám (*lietadlo*), a ako vlastné nečiniteľské nástroje možno hodnotiť orgány alebo časti orgánov živých organizmov (*chodidlo*, *beháky*). Tam, kde od toho istého slovesa existuje viac názvov s kategoriálnym významom nástroja, môže sa význam jednotlivých derivátov opísať pomocou rozdielnych kombinácií sprievodných príznakov aktívnosti, pasívnosti a miesta. Napríklad:

stúpadlo nástroj + sprievodné príznaky pasív., miesto

1. lex.: malá plocha, plošinka slúžiaca ako schodík má sprievod. príznak pasív. i miesto

2. lex.: zariadenie uvádzané do pohybu nohou; od prvého významu sa líši tým, že nemá sprievodný príznak miesta
- stúpačka* 1. nástroj, pasív., miesto (synonymum slova *stúpadlo*)
2. nástroj, pasív., — (lex. ohnuté železo upevnené na obuvi slúžiace na vystupovanie na elektrické stĺpy)
- stupaj* nástroj, aktív. (lex. časť nohy, na ktorú sa našlapuje pri chodení, chodidlo)

9,23 Názvy s kategoriálnym významom *deja* označujú spravidla pohyb v priebehu. Formálne sú najčastejšie utvorené konverziou (*beh, chod, jazda, cval, let . . .*). Od slovesa *bežať* možno vytvoriť i dejové mená s príznakom intenzifikácie (*behačka, behanica*). Od všetkých indeterminovaných slovies pohybu možno vytvoriť slovesné podstatné meno, dejové mená utvorené konverziou mu však silno konkurujú. Ako sme už uviedli v 9,10, možno od dokonavých slovies pohybu vytvoriť deriváty s výsledkovým významom súvzťažné s dejovými menami (*ústupok, kopanec, poklesok*). Od slovies pohybu pomenúvajúcich športovú disciplínu alebo odbor ľudskej činnosti odvodzujú sa dejové deriváty na *-ctvo* (*plavectvo, jazdeckto, (horo)lezectvo*). Dejové mená odvodené od predponových pohybových slovies označujú spravidla jednorazovú činnosť. Hodnotíme ich príznakmi dej., abstrakt., limit. (*odchod, pochod, preskok, nadchádzka*). Prevažne sú tiež utvorené konverziou. V súvislosti s týmito dejovými menami treba sa zmieniť o tom, prečo vôbec priradujeme k základným bezpredponovým slovesným lexémam označujúcim pohyb aj predponové fundujúce lexémy a ich substantívne a adjektívne deriváty. Je to totiž zdanlivo v rozpore s tým, čo sme uviedli o našom triedení v 6,34, že bezpredponové a predponové sloveso s tým istým koreňom patria k sebe, len ak majú rovnakú intenčnú hodnotu. Pridaním predpony k pohybovému slovesu sa totiž obyčajne jeho intenčná hodnota mení.⁵ Pre skúmanie odvodzovacích možností slovies pohybu je však dôležitá ich základná, primárna intenčná hodnota, a tá je A_P — D čiže agens s implicitným paciansom — dej, t. j. syntakticky nepredmetovosť, neprechodnosť. Prípady ako *prebehnúť lúku, preskočiť potok* predstavujú okrajové prípady predmetu⁶ a sú pre skúmanie odvodzovacích možností týchto slovies irelevantné. Na substantívnych derivátoch týchto slovies sa nijako neprejavuje to, že slovesá *prebehnúť, preskočiť* atď. môžu mať i väzbu s priamym akuzatívom. Primárnou syntaktickou i sémantickou vlastnosťou týchto slovies je to, že sú bližšie určované okolnostným určením, nie predmetom, a to sa prejavuje aj pri ich substantívnych odvodeninách, pri dejových, prípadne činiteľských menách. Napríklad pre dejové meno *preskok* (termín z telocvičnej terminológie) sú v slovenčine typické také spojenia, v ktorých je toto slovo určované okolnostným určením, nie predmetom. Dokumentuje to i *Slovník slovenského jazyka*, porov. exemplifikácie *preskok cez koňa, preskok roznožmo, preskoky na kladine*. Bezpredložkovým väzobným spojeniam typu „preskok koňa” sa jazyk zrejme vyhýba pre ich dvojznačnosť (podmetový i predmetový genitív). Podobne substantívum *prebehlík* nie je motivované slovesom *prebehnúť* s intenčnou hodnotou A — D — P (napr.

prebehnúť vzdialenosť), ale týmto slovesom s intenčnou hodnotou A — D (kto odnikiaľ niekam prebehol), je teda tiež motivované slovesom určeným okolnostne.

Popri predponových pohybových slovesách môže ešte čitateľa zaraziť zaradenie slovesa *pa-dať* do skupiny pohybových činnostných sloviac, lebo toto sloveso označuje dej implikujúci zmenu polohy (stavu) a ako také by sa malo zaraďovať k stavovým slovesám. Dej tohto slovesa môže byť chápaný i činnostne, i stavovo; substantívne i adjektívne deriváty tohto slovesa sú motivované príslušným dejom ako činnosťou, napr. *padák, padací* (činnostný ráz deja vyplýva v tomto prípade z toho, že ide o vôlovú, nie mimovoľnú činnosť).

Pre predponové slovesá, pri ktorých sa pomocou predpony determinuje smer pohybu vyjadreného príslušnou koreňovou morféomou, je charakteristická sémantická iradiácia ich *dejových mien*, metonymický posun od abstraktného významu k významu konkrétnemu. Konkrétny význam je spravidla miestny (*nadchádzka, výbeh, výtok, odbočka*). Pri týchto dejových menách je teda relevantný protiklad abstraktný/konkrétny. Zriedkavejší je metonymický posun k významu nástroja, napr. pomenovanie *odbočka* má dejový, miestny i nástrojový význam.

9,24 Pre indeterminované slovesá pohybu i pre predponové slovesá determinované smerovo je charakteristické odvodzovanie *miestnych mien*. V porovnaní s inými miestnymi menami odvodenými formantom *-áreň*, napr. s menami v 1. DSP, miestne mená *jazdiareň, plaváreň* neimplikujú ohraničenosť, neoznačujú uzavreté miestnosti, ale skôr priestrané plochy (i keď do istej miery ohraničené), preto ich hodnotíme príznakmi miesta, nelimit. v protiklade k iným menám v tabuľke 19 v 6. DSP *chodba, chodník, letáč*, ktoré majú príznak limitnosti. Od toho istého slovesa môžu existovať dve i viac ako dve miestne mená. Mená *prístav — prístavisko* sa odlišujú podľa protikladu limit. (*prístav*) a nelimit. (*prístavisko*). Miestne mená *prepad, prepadlina, prepadlisko* sa navzájom diferencujú podľa sprievodných príznakov, ktoré ich dávajú do vzťahu s menami iných kategórií:

prepad = miesto, limit., dej —, konkrét.,
prepadlina = miesto, limit., výsledok, konkrét.,
prepadlisko = miesto, limit., —, konkrét.

Tak ako to bolo pri dejoch označených slovesami 1. IT, možno i deje označené slovesami 3. IT, t. j. pohyb, polohu, chápať v konkrétnom i abstraktnom zmysle, pričom konkrétny a abstraktný zmysel deja sa z hľadiska odvodzovacích možností odlišujú. B. Lommatšchová⁷ rozlišuje v štúdií venovanej sémantickej analýze pohybových sloviac konkrétne a abstraktné pohyby takto: za konkrétne pohyby pokladá pohyby živých bytostí a strojov (*človek ide, pes uteká, loď pláva*), za abstraktné pohyby pokladá pohyb času (*leto prešlo*), priebeh istej udalosti (*schôdzka prebieha, film už beží*), fázu nejakého psychického alebo fyziologického stavu, príp. fázu používania istej veci (*choroba prechádza, náplň ceruzky dochádza*), abstraktnú zmenu

miesta (*jeho meno preskočili*), zmenu sociálnej príslušnosti (*prejsť k socialistom*), abstraktnú zmenu polohy (*vec sa pohla*). Protiklad abstraktného a konkrétneho pohybu, ako ho autorka uvádza, sa uplatňuje predovšetkým na *lexikálnej rovine*, a to pri syntagmatickom aspekte: abstraktný a konkrétny význam pohybu je signalizovaný kontextovým použitím, spájateľnosťou príslušných slovies s konkrétnymi alebo abstraktnými substantívami. Na lexikálnej rovine sa protiklad konkrétneho a abstraktného pohybu prejavuje i tak, že viaceré slovesné lexémy majú dva lexikálo-sémantické varianty, z ktorých prvý (obyčajne uvádzaný v *Slovníku slovenského jazyka* ako základný význam) sa viaže na pohyb v konkrétnom zmysle, kým druhý, metaforický znamená vlastne pohyb v abstraktnom zmysle, napr.:

- uchýliť sa* 1. vyhľadať niekde útočisko,
2. v tiesni sa rozhodnúť pre dačo,
- poklesnúť* 1. zaujať nižšiu polohu,
2. mravne upadnúť,
- ustúpiť* 1. pohnúť sa z miesta smerom dozadu,
2. upustiť zo svojho stanoviska zmenou pôvodného rozhodnutia.

Na *slootovornej rovine* sa protiklad abstraktného a konkrétneho pohybu uplatňuje predovšetkým vo vzťahu medzi kategoriálnymi slootovornými významami, konkrétne vo vzťahu dejových mien — abstrákt označujúcich pohyb a miestnych mien — konkrét označujúcich miesto, na ktorom sa pohyb uskutočňuje. Tento protiklad sa nemusí manifestovať na slootovornej forme: *vchod* (dej) — *vchod* (miesto), ale v slovenčine je tendencia odstrániť túto homonymitu: *prechod* — *priechod*, *prevoz* — *prievoz*. Vnútri kategórie sa uplatňuje protiklad abstraktného a konkrétneho pohybu v izolovanom protiklade *prebeh* — *priebeh*. Slovo *prebeh* — telocvičný termín je odvodené od slovesa *prebehnúť/priebiehať* v konkrétnom zmysle, slovo *priebeh* (= časový postup nejakého deja) je odvodené od toho istého slovesa v abstraktnom zmysle. Protiklad pohybov v abstraktnom a konkrétnom zmysle je pri slootovornom aspekte dôležitý preto, že práve od slovies označujúcich pohyb v abstraktnom (prenesenom) zmysle možno odvodzovať deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja (*poklesnúť* — *poklesok*, *ustúpiť* — *ústupok*). Abstraktný zmysel pohybových slovies je príznačný i pre sémantiku názvov dejovej vlastnosti, ktoré sa od nich odvodzujú. Dejové adjektíva, ktoré sa od takýchto slovies odvodzujú, strácajú dejový charakter a nadobúdajú charakter vlastnosti, čo sa prejavuje aj v odvodzovaní abstrákt na *-osť*: *ústupčivý* — *ústupčivosť*, *odchýlný* — *odchýlnosť*, *rozbiehavý* — *rozbiehavosť*.

9,25 Ako sme už uviedli v 9,10 a 9,23, možno od dokonavých slovies pohybu vytvoriť deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja súvzťažné s dejovými menami (*ústupok*, *kopanec*,⁸ *poklesok*). Tieto výsledkové mená majú sprievodné príznaky abstraktnosti a aktívnosti.

9,26 Názvy s kategoriálnym významom *dejovej vlastnosti*, ktoré sa od indeterminovaných slovíes pohybu odvodzujú, majú transpozičný význam zodpovedajúci alebo významu príchastia prítomného, alebo významu vzťažnej vety. Sú to teda adjektíva so slovtvornno-sémantickými príznakmi aktív., reál., neintenzif: *behavý* (vták) = behajúci, ktorý behá; *skákavý* (hmyz) = skáčući, ktorý skáče. V tomto prípade určujú meno, ktoré predstavuje 1. člen intenznej štruktúry daného slovesa. Adjektíva odvodené od indeterminovaných slovíes pohybu však môžu bližšie určovať aj dej alebo nástroj deja, napr. *kráčavý* (pohyb) = podobný kráčaniu, *plávacia* (blana) = používaná pri plávaní. Vtedy majú okolnostný význam. Príznak aktívnosti znamená v prvom prípade i agentálnosť, v druhom prípade nie.⁹ Od dejových adjektív odvodených od indeterminovaných slovíes pohybu vyjadrujúcich pohyb v konkrétnom zmysle sa abstraktá na *-osť* neodvodzujú. Od tých slovíes, ktorých dej možno chápať aj v abstraktnom zmysle, sa abstraktá na *-osť* odvodzujú (*stúpaivosť*, *ústupčivosť*, *klesavosť*, *rozbiehavosť*). Adjektívum *ústupčivý* má príznak intenzifikácie. Odvodzovanie abstrakt na *-osť* je prejavom toho, že príslušné základové dejové adjektíva strácajú dejový charakter a nadobúdajú charakter vlastnosti. Tento vlastnostný charakter dejových adjektív sa prejavuje najmä v skupine pohybových slovíes označujúcich rozličné spôsoby pohybu (tab. 20).

Pre indeterminované slovesá pohybu a pre slovesá 3. IT vôbec je charakteristické tvorenie takých prísloviiek, ktoré sa v iných paradigmách nevyskytujú: 1. *behom*, *cvacom*, *bežkom*, *letkom*, 2. *letmo*, *plavmo*, *skokmo*, 3. *bežky*, *idúcky* (tento typ spolu s fakultatívnou predložkou *po* je charakteristický najmä pre slovesá polohy, porov. 9,34).

9,27 Od indeterminovaných slovíes pohybu je doložených niekoľko názvov *nositelov dejovej vlastnosti*. Sú to názvy neživotných mien živočíchov alebo rastlín (*plavatica*, *lietavica*).

9,30 Slovesá označujúce rozličné spôsoby pohybu (tab. 20). Od týchto slovíes sa môžu odvodzovať činiteľské mená, dejové mená, a najmä mená dejovej vlastnosti a abstraktá na *-osť*. Činnosť tu možno takmer bez výhrady chápať ako charakteristickú vlastnosť (*šmatliak*, *plaz*, *batola*, *bludár*, *tulák*).

9,31 Názvy deja označujú spravidla dej v jeho priebehu, hodnotíme ich príznakmi dej., abstrakt., nelimit. Väčšinou sú to slovesné podstatné mená. Deje vyjadrené slovesami *blúdiť*, *túlať sa* možno chápať i ako činnosť, i ako vlastnosť. Preto deriváty odvodené formantom *-stvo* majú i význam činnosti, i význam vlastnosti (v tomto prípade majú tú istú funkciu ako abstraktá na *-osť*).

9,32 Pri názvoch *dejovej vlastnosti* sa uplatňuje paralelizmus medzi syntaktickými a slovtvornými vlastnosťami fundujúcich slovíes. Existuje tu súvislosť medzi nepredmetovým, okolnostným určovaním slovíes pohybu a tým, že dejové adjektíva odvodené od týchto slovíes majú prevažne okolnostný význam, označujú spôsob,

akým sa koná pohyb. Vyplýva to z toho, že sa častejšie používajú ako prívlastky pri dejových menách, teda pri prostrednom člene intencnej štruktúry, než ako prívlastky pri prvom člene intencnej štruktúry, i keď sa ani určovanie agensa nevyklučuje. Napríklad bežnejšie sú syntagmy *tackavá, vláčivá chôdza, tackavý krok, tackavý pohyb, plazivý pohyb* atď. než *tackavý, plazivý človek*. Formálne sú dejové adjektíva v tejto skupine tvorené formantmi *-avý, -ivý*. Majú príznaky aktív., reál., neintenzif. Ale aktívnosť podobne ako pri adjektívach *kráčavý, plávaci* tu neznamená agentálnosť. Od týchto adjektív sa tvoria príslovky zakončené na *-o*. Keďže názvy dejovej vlastnosti majú v tejto skupine skôr vlastnostný, nie dejový ráz, možno od nich odvodzovať abstraktá na *-osť*.

9,40 Slovesá pohybu, ktoré sú členmi kauzatívnej korelácie. Ako sme už uviedli v 9,01, kauzatívnu koreláciu pohybových sloviess tvoria dvojice sloviess utvorené od toho istého koreňa, z ktorých jedno je intranzitívne, patrí k 3. IT, vyjadruje sa v ňom základný pohyb (toto sloveso má pri sebe zvratnú morfému *sa*), druhé je tranzitívne, patrí k 1. IT a predstavuje k príslušnému zvratnému slovesu kauzatívny náprotivok: *hýbať sa — hýbať niečím, niečo*. Slovesá, ktoré sú členmi kauzatívnej korelácie, sú zachytené v tabuľke 21 a 21'. Základný charakter tejto korelácie určuje to, že kauzatívnosť nie je v slovenčine gramatickou kategóriou, nevyjadruje sa nevyhnutne pri každom slovese a nevyjadruje sa nevyhnutne ani pri každom pohybovom slovese. Je to korelácia lexikálna. Lexikálny ráz tejto korelácie sa prejavuje v tom, že slovná zásoba je v tejto oblasti stále v pohybe a že z hľadiska jazykového systému je často vecou náhody, či sa kauzatívum k príslušnému slovesu utvorí, alebo nie. (Nezávisí to len od jazykových, lež i od mimojazykových faktorov.) Lexikálny ráz kauzatívnej korelácie sa prejavuje i v tom, že členy tejto korelácie nepredstavujú zo sémantického hľadiska skupinu sloviess celkom jednoliatu. Sémantický vzťah: základný pohyb — kauzácia, zapríčinenie tohto pohybu je len istým druhom všeobecného významu, všeobecného významového vzťahu. Tento všeobecný významový vzťah medzi dvoma jednotkami, ktoré sú v kauzatívnom vzťahu, sa realizuje v podobe konkrétnych čiastkových významových vzťahov, ktoré sú podmienené tým, že slovesá pohybu, ktoré sú členmi kauzatívnej korelácie, obsahujú popri komponente pohybu aj iné sémantické komponenty. Napríklad slovesá *sklopit' / sklápať, plaviť / splaviť* obsahujú komponenty pohyb + manipulačná činnosť; slovesá *točiť, krútiť, mrvit'* obsahujú komponenty pohyb + spracovateľská činnosť. Naproti tomu slovesá *kolembať, kolísať, hojdať, kývať* a ich zvratné náprotivky *kolembať sa, kolísať sa, hojdať sa, kývať sa* majú čisto pohybový význam. A konečne, lexikálny ráz kauzatívnej korelácie pohybu sa prejavuje aj v tom, že pri jednotlivých dvojiciach sloviess môžu byť rozdiely v smere odvedenosti. Základný smer odvedenosti je pri členoch kauzatívnej korelácie smer od zvratného slovesa k nezvratnému, lebo zvratné slovesá vyjadrujú sémanticky základný pohyb (majú sémanticky jednoduchší význam), kým ich kauzatívne náprotivky vyjadrujú zloženú sémantickú jednotku, napr.:

6. DSP Slovesá pohybu

Sloveso/katégoria	Činiteľ	Nástroj	Dej
hnúť sa pohnúť sa			hnutie pohnutie
pohýnať sa			pohýnanie (sa)
hýbať sa pohýbať sa pohybovať sa			hýbanie sa, pohyb pohýbanie sa, pohyb pohybovanie sa, pohyb
sklopiť sa/-ápať sa			sklopenie (sa) sklápanie (sa)
kmitať sa rozkmitať sa			kmitanie, kmit rozkmitanie, rozkmit
točiť sa otočiť sa/otáčať sa			točenie sa, toč otáčanie sa otočka/otáčka
krútiť sa		krútidlo	krútenie sa
mrviť sa			mrvenie (sa) mrvenica
sunúť sa zasunúť sa zasúvať sa prisunúť sa			sunutie (sa), sun zasunutie (sa) zasúvanie (sa) prisunutie /-úvanie
zosunúť sa/-úvať sa			zosun zosunutie/-úvanie zosuv
kolembať sa			kolembanie sa
hojdať sa			hojdanie (sa)
kývať sa		kyvadlo	kývanie sa kyvot kyv
kĺzať sa		klzák	kĺzanie (sa) kĺzačka
šmýkať sa			šmýkanie šmyk
knísať sa			knísanie (sa)
hompáľať sa			hompáľanie (sa)
holengať sa			holenganie (sa)

výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť
		hýbavý	hýbavosť
		pohyblivý	pohyblivosť
	kmitňa rozkmít	kmitavý	
	točna	točitý točivý otáčavý	točitosť točivosť
	krútnava	krútivý	
	mrvenisko		
	zosutina sutina	zosuvný	
	kolembačka	kolembavý	
	hojdačka	hojdavý	
		kývavý	
	kĺzačka, klzka klzisko	klzký klzavý	kĺzavosť
	šmykačka, šmyčka	šmykľavý	šmykľavosť
		knísavý	

6. DSP Kauzatívne slovesá pohybu

Sloveso/katégoria	Činiteľ	Nástroj	Dej
hnúť pohnúť		pohnútka	hnutie pohnutie
pohýnať			pohýnanie
hýbať pohýbať pohybovať	hýbateľ	hýbadlo pohyb	hýbanie pohyb pohybovanie
klopiť sklopiť/-ápať priklopiť/-ápať		príklop príklopka	sklopenie/-ápanie priklopenie/-ápanie
zaklopiť		poklop záklopka	zaklopenie/-ápanie
rozkmítať			rozkmít rozkmítanie
točiť otáčať	tokár	točidlo točovka točnica otáčač	točenie tokárčina otáčanie
krútiť		krútidlo	krútenie
mrviť			mrvenie
sunúť zasunúť/-úvať prisunúť/-úvať		zasúvač zasúvadlo zásuvka	sunutie sun zasunutie/-úvanie prisun, prisúvanie
zosunúť/-úvať			zosunutie/-úvanie
kolembať		kolembačka	kolembanie
hojdať		hojdačka hojda	hojdanie
kývať		kyvadlo	kývanie kyv
kĺzať		kĺzadlo	kĺzanie
šmýkať		šmýkadlo	šmýkanie
knísať			knísanie
hompáfať			hompáfanie
holengať			holenganie

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>
		hnuteľný pohnuteľný pohnutý	
		pohýnací	
		hybný pohýbateľný	
		sklopný	
točnica		točný točený otáčací otáčateľný otočný	
krútenec			
mrvice mrvenica			
		zásuvný zasúvací	
		zosuvný	
		hojdací	
		klzný	

6. DSP Slovesá pohybu

Sloveso/kategória	Činiteľ	Nástroj	Dej
noríť sa ponoriť sa vynoriť sa		ponorka	norenie sa ponorenie sa ponor, výnor vynorenie sa
kotúľať sa	kotúľka ²		kotúľanie sa kotúľ
gúľať sa			gúľanie sa
krbáľať sa skrbáľať sa			krbáľanie sa skrbáľanie sa
kloniť sa ukloniť sa/-áňať sa			klonenie sa klon uklonenie/-áňanie sa úklon, úklonok
chýliť sa schýliť sa/-ovať sa odchýliť sa/-ovať sa vychýliť sa/-ovať sa			chýlenie schýlenie sa/-ovanie sa schýlka odchýlenie sa odchýlka vychýlka
uchýliť sa/-ovať sa prichýliť sa	(úchylkár)		úchylka uchýlenie sa prichýlenie sa
ťahať sa pritiahnúť sa			ťahanie sa pritiahnutie sa
túliť sa pritúliť sa			túlenie sa pritúlenie sa
roniť sa vyroniť sa			ronenie vyronenie výron
plaviť sa splaviť sa		plavidlo	plavenie sa plavba splavenie sa
šupnúť sa			šupnutie sa
spratať sa			spratanie sa
máčať sa			máchanie sa
máčať sa			máčanie sa
sepkať sa			sepkanie (sa)
mřštiť sa zmřštiť sa			mřštenie zmřštenie (sa)

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>
	ponor	ponorný	
		kotúľavý	
		gúľavý	
odchýlka		schýlený odchylný	odchylnosť
úchylka	príchyllok, príchylfa	úchylný príchylný	úchylnosť príchylnosť
		ťahavý	ťahavosť
	prítulok	prítulný	prítulnosť
		splavný	splavnosť
		máchavý	
		sepkavý	
		zmříštený	

6'. DSP Kauzativne slovesá pohybu

Sloveso/kategória	Činiteľ	Nástroj	Dej
norit ponorit vynorit			norenie ponorenie vynorenie
kotúfať		kotúfka	kotúfanie
gúfať			gúfanie
krbáfať skrbáfať			krbáfanie skrbáfanie
klonit uklonit /-áňať			klonenie uklonenie/-áňanie úklon, úklonok
chýlit schýlit/-ovať odchýlit/-ovať vychýlit/-ovať uchýlit		odchylovač	chýlenie schýlenie/-ovanie odchýlenie/-ovanie vychýlenie/-ovanie uchýlenie
prichýlit			prichýlenie
ťahať prítahovať/-nuť		prítahovač	ťahanie prítahovanie/-nutie
túlit prítúlit			túlenie prítúlenie
ronit vyronit			ronenie ron vyronenie výron
plaviť splaviť/-ovať		splav	plavenie plávka splavenie/-ovanie splav
šupnúť		šúpadlo	šupnutie
spratať			spratanie
máchať			máchanie
máčať		máčačka	máčanie
sepkať			sepkanie
mřštiť zmřštiť			mřštenie zmřštenie
mraštiť zmraštiť			mraštenie zmraštenie

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>
	ponor	ponorný ponorovací	
		schýlený	
	príchylok príchyľa		
	prítulok		
plavenina	plaviareň splavňa	splavňovací splavný	
	šupáreň		
		spratný	
	máčiareň	máčací	
		zmrštený	
		zmraštený	

6. DSP Slovesá pohybu

Sloveso/katégoria	Činiteľ	Nástroj	Dej
mraštiť sa zmraštiť sa			mraštenie zmraštenie
vrhať sa prevrhnuť sa			vrhanie sa prevrhnutie (sa)
hádzať sa vyhodiť sa			hádzanie (sa) vyhodenie sa
chvieť sa rozochvieť sa			chvenie rozochvenie
kolotať rozkolotať sa			kolotanie, kolot rozkolotanie
valiť sa prevaliť sa			valenie (sa) prevalenie (sa)

6'. DSP Kauzatívne slovesá pohybu

Sloveso/katégoria	Činiteľ	Nástroj	Dej
vrhať/vrhnúť prevrhnúť	vrhač ¹ / <i>-ka</i> ¹	vrhač ² vrhačka ²	vrhanie, vrhnutie vrh prevrhnutie
hádzať/hodiť vyhodiť/-dzovať	hádzáč vyhadzovač ¹	vyhadzovač ²	hádzanie, hodenie hod vyhodenie/-adzovanie
rozochvieť			rozochvenie
rozkolotať			rozkolotanie
valiť prevaliť/-ovať			valenie prevalenie

dokončenie tab. 21

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť
		zmraštený	
		prevrhnutý	
		rozochvený	rozochvenosť
		valivý	

dokončenie tab. 21

Výsledok deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť
	vrhovisko	vrhací	
		prevrhnutý	
		hádzací	
		rozochvený	rozochvenosť
		prevalovací	

hýbať sa = základný pohyb,

hýbať = (príčina + základný pohyb).

Smer sémantickej odvodenosti tu teda nie je totožný so smerom formálnej odvodenosti: morfematicky zložitejšia jednotka (zvrtné sloveso) je sémanticky jednoduchšia, morfematicky jednoduchšia jednotka (nezvrtné sloveso) je sémanticky zložitejšia.¹⁰ To však platí len na rovine všeobecného významu. Pri konkrétnych (čiasťkových) významoch pohybových sloviess je situácia oveľa zložitejšia. Niekedy sa javí ako základný význam vyjadrený zvrtnou lexémou (*šmýkať sa* → *šmýkať kĺzať sa* → *kĺzať*), inokedy sa javí ako základné kauzatívum. Zo synchronného hľadiska nemožno určiť pevné kritériá smeru odvodenosti. Najviac sa základnému smeru odvodenosti vymykajú tie slovesá, ktoré sa vyvinuli zo zvrtných podôb nezvrtného slovesa a kde ešte istý stupeň vlastného reflexívneho významu je:

vrhať → *vrhať sa* (do mora),

hádzat' → *hádzat' sa*.

9,41 Pri skúmaní odvodzovacích možností sloviess, ktoré sú členmi kauzatívnej korelácie, nás bude zaujímať, ktoré deriváty sú motivované nezvrtnou slovesnou lexémou, ktoré zvrtnou, príp. pri ktorých derivátoch sa protiklad zvrtného a nezvrtného slovesa ako fundujúcich slovesných lexém neutralizuje. Podotýkame, že sa tu vždy možno opierať iba o význam skúmaných derivátov, na rovine formy sa protiklad zvrtného a nezvrtného slovesa ako fundujúcej lexémy vždy neutralizuje, lebo morféma *sa* nikdy nevstupuje do fundovaného slova. Skúmanie odvodzovacích sloviess, ktoré sú v kauzatívnej korelácii, si vyžiada ďalší podrobný výskum. Tu uvedieme len predbežné poznámky. (Základné slovesá pohybu sú zachytené v tabuľkách 21, ich kauzatívne náprotivky sú zachytené v korelátívnej tabuľke označenej čiarkou, teda 21'.)

9,42 Od sloviess pohybu, ktoré sú v kauzatívnej korelácii, sa „klasické“ *činiteľské mená*, t. j. názvy osôb, pre ktoré je príznačná nejaká činnosť, odvodzujú vo veľmi malej miere, lebo kauzatívne slovesá pohybu a ich zvrtné náprotivky nepatria k názvom tých činností, ktoré môžu byť zamestnaním alebo ktoré by sa dali chápať ako charakteristická vlastnosť. Deriváty, ktoré máme doložené (*hýbateľ*, *tokár*, *vrhač*, *hádzáč*, *vyhadzovač*), sú všetky odvodené od kauzatív (teda nezvrtných sloviess), implicitne je v ich význame obsiahnutý objekt deja [*vrhač* = kto vrhá (nože)]. Deriváty s formantom *-č* označujú nositeľa stálej činnosti, derivát *hýbateľ* označuje nositeľa okazionálnej činnosti. Formant *-teľ* je tu preto, že ide o chápanie pohybu v abstraktnom zmysle. Od zvrtných sloviess sú odvodené pomenovania *úchylkár* a *kotúľka*². Sú to pomenovania podľa činnosti, ktorú možno chápať ako charakteristickú vlastnosť.

9,43 Deriváty s kategoriálnym slovotvorným významom *nástroja* deja možno odvodzovať aj od kauzatívnych sloviess pohybu, aj od zvrtných sloviess. Iba kauzatív-

vom, teda predmetovým slovesom 1. IT sú motivované tie deriváty, ktorých fundujúca lexéma obsahuje popri sémantickom príznaku pohyb i príznak manipulačná alebo spracovateľská činnosť. Tieto názvy nástrojov majú také isté slovtvorné vlastnosti ako akékoľvek iné názvy nástrojov odvodené od slovíe 1. IT. Môžu to byť nečiniteľské nástroje s príznakom aktívnosti: *príklop, príklopka, záklopka, točidlo, točovka, točnica, zosúvadlo, šúpadlo*; názvy nástrojov so sprievodnými znakmi aktívnosti i názvy nástrojov so sprievodnými príznakmi pasívnosti a miesta: *zásuvka*. Význam niektorých názvov sa lexikalizoval, napr. *splav* (zariadenie na vodných tokoch alebo rybníkoch na spôsob hrádze, cez ktoré prepadá voda po zvýšení hladiny). Z bežných názvov nástrojov sa sémanticky vymykajú i deriváty *pohnútka* a *hýbadlo*, a to tým, že to nie sú konkréta. Majú sprievodný príznak abstraktnosti, lebo sú motivované príslušným dejom chápaným v abstraktnom zmysle (*pohnútka* = to, čo pohýna niekoho, čo vzbudzuje pohnutie, *hýbadlo* = to, čo hýbe niekým, lexikálne hybná sila, podnet). Názov *poklop* je pravdepodobne slovo prevzaté z češtiny, lebo fundujúca lexéma *poklopit* v slovenčine nejestvuje. Prevzaté sú i bezpredponové lexémy *klopit* — *klopit sa*.¹¹

Ťažkosť spôsobuje zistenie fundujúcich lexém pri derivátoch *hojdačka* (variant *hojda*), *kolembačka*, *šmýkačka*, *šmyk*, *klzadlo*, *klzáčka*, *kyvadlo*, *krútidlo*. Hoci formálne ide o jednoliate odvodeniny utvorené od slovíe pohybu „nástrojovými“ formantmi *-dlo*, *-ačka*, z hľadiska významu o jednoliatosti hovoriť nemožno. Akoby sa tu v niektorých prípadoch neutralizoval protiklad internej a externej akcie, protiklad zvratného a nezvratného slovesa. Deriváty *hojdačka*, *kolembačka* možno sémanticky odvodzovať i od slovíe *hojdať*, *kolembať*, i od slovíe *hojdať sa*, *kolembať sa* (slovtvorne nástroj, zariadenie na hojdanie, kolembanie alebo nástroj, zariadenie, pomocou ktorého sa možno hojdať, kolembať). Ak chápeme ako primárnu účelovú modifikáciu, javia sa nám tieto deriváty iba ako názvy nástrojov, a vtedy prevláda motivácia kauzatívom. Pri derivátoch *šmýkačka*, *klzáčka* vystupuje ako jediná motivácia zvratnými slovesami *šmýkať sa*, *klzať sa*, a vtedy je možné chápať ich i ako nástroje, i ako miesta (*šmýkačka* = zariadenie, resp. miesto, na ktorom sa dá šmýkať). Tieto deriváty nemožno odvodzovať od nezvratných náprotivkov *šmýkať*, *klzať* (čím, čo), lebo tieto slovesá sa používajú len v obmedzených spojeniach. Naproti tomu deriváty *klzadlo* (= lex. časť stroja, na ktorej sa nejaký mechanizmus môže pohybovať klzaním) a *šmýkadlo* chápeme iba ako názvy nástrojov, a to motivované kauzatívami *klzať*, *šmýkať*, lebo v pozadí sa predpokladá externá akcia agensa. Niektoré názvy nástrojov sú pomenované podľa pohybu ako sprievodnej vlastnosti, vlastným účelom, ktorému tieto nástroje slúžia, je iný dej: *krútidlo* = lex. prístroj na nastavovanie vzdialenosti na optickom zameriavaní (slovtvorne „to, čím možno krútiť“); *kotúľka*¹ = lex. cievka na namotávanie (slovtvorne „to, čo možno kotúľať“).

9,44 O substantívnych názvoch deja sa hovorí, že v porovnaní so slovesami, od ktorých sú odvodené, pomenávajú dej abstrahovane od agensa a paciensa, ich intencia je v porovnaní so slovesom fakultatívna.¹² Pri pohľade na dejové mená

z hľadiska toho, či sú motivované zvratným slovesom, alebo nezvratným kauzatívom, sa toto tvrdenie ukazuje v trocha inom svetle. Zdá sa nám, že neplatí pre všetky dejové mená paušálne. Kým slovesné podstatné mená pomenúvajú dej skutočne abstrahovane od agensa a paciensa, a preto ich možno odvodzovať i od zvratných sloviess i od ich nezvratných kauzatívnych náprotivkov, niektoré dejové mená v užšom zmysle, t. j. mená utvorené konverziou alebo slovotvornými formantmi *-ka, -čka, -ica*, možno odvodzovať alebo od zvratného slovesa, alebo od nezvratného slovesa a vtedy v pozadí tejto motivácie stojí alebo intencia k agensu, alebo intencia k paciensu deja. Napríklad dejové mená *otočka|otáčka, schýlka|odchýlka, úchylka* sú motivované príslušnými zvratnými slovesami a v ich význame je implicitne obsiahnutá intencia k agensu deja. Naproti tomu dejové mená *vrh, hod* sú motivované nezvratnými kauzatívami (*vrhať guľou — vrh guľou, hádzať loptou — hod loptou*) a ich význam implikuje intenciu k paciensu. Od toho istého koreňa môžu byť odvodené dejové mená, ktorých význam implikuje raz intenciu k agensu, raz intenciu k paciensu.

Napríklad:

plavenie — dej abstrahovaný od agensa i paciensa,

plavba — dej implikuje intenciu k agensu (odvodzuje sa od plaviť sa:
loď sa plaví → plavba lode),

plávka — dej implikuje intenciu k paciensu

[plávka dreva po vode (drevo sa plaví = je plavené) (odvodzuje sa od kauzatíva plaviť)].¹³

V tabuľkách zachycujúcich členy kauzatívnej korelácie 21 sú v stĺpci vyhradenom pre dejové mená deriváty uvedené aj pri zvratnom slovese, aj pri nezvratnom kauzatívne — vtedy je intencia deja fakultatívna, tieto dejové mená vyjadrujú dej abstrahovane od agensa a paciensa. Popri týchto dejových menách, ktorých je väčšina, sú niektoré dejové mená zaradené iba pri nezvratnom alebo iba pri zvratnom slovese. Rozptyl tu dokazuje stupeň lexikalizácie týchto dejových mien.¹⁴

9,45 Aj názvy s kategoriálnym významom miesta sú takého charakteru, že niektoré z nich možno sémanticky odvodzovať iba od nezvratného kauzatíva: *plaviareň, splavňa*, zastar. *šupáreň, máčiareň, vrhovisko*, iné iba od zvratného slovesa: *krúťňava, mrvenisko, (zo)sutina*. (Majú slovotvorný význam „miesto, kde sa niečo krúti, mrví, zosúva“.) I terminologizované názvy *kmitňa, točňa, rozkmit* sa sémanticky viažu na základný dej vyjadrený zvratným slovesom. Miestne meno *ponor*, ktoré vzniklo sémantickou iradiáciou z dejového mena *ponor*, sa sémanticky viaže i na význam vyjadrený zvratným slovesom (geologický termín: miesto, kde sa vodný tok stráca), i na význam vyjadrený kauzatívom (v kožiarstve jama, kde sa ponárajú kože). I názvy *prichýlok, prichýla, prítulok* možno odvodzovať od zvratnej i nezvratnej lexémy.

9,46 Od kauzatív sú odvodené názvy debovej vlastnosti s formantmi *-telný, -ný*

s významom pasívnej možnosti, teda s príznakmi pasív., potenc., neintenzif., a s formantom *-cí* s príznakmi aktív., reál., neintenzif. Deriváty na *-cí* sa intencne viažu väčšinou na nástroj deja, vyjadrujú účel. Deriváty na *-telný* možno odvodzovať iba od slovík 1. IT, ich význam predpokladá externú akciu agensa. Deriváty na *-avý*, *-ivý* sa zasa sémanticky viažu iba na zvrtné slovesá. Najčastejšie určujú prostredný člen intencnej štruktúry — dej, preto aktívnosť pri nich neznamená i agentálnosť (porov. *krúživý pohyb*, *kolembavá chôdza* ap.). Od zvrtnej lexémy je odvodené adjektívum *točivý* a adjektíva *odchýlný*, *úchýlný*, *príchýlný*, *prítulný*, s príznakmi aktív., reál., intenzif. Protiklad zvrtného a nezvrtného slovesa je neutralizovaný pri adjektívach *schýlený*, *ponorný*, *zmrštený*, *prevrhnutý*, *rozochvený*. Naproti tomu derivát *pohnutý* možno sémanticky odvodzovať iba od kauzativa: ten, ktorého niečo pohlo (dojalo).

9,50 Slovesá označujúce rozličné *polohy* a slovesá označujúce *pohyb smerujúci k istej polohe*. Slovesá tejto sémantickej skupiny tvoria prechod od činnostných slovík k slovesám stavovým. Slovesá označujúce rozličné polohy vyjadrujú statický dej, sú to stavové slovesá. Slovesá označujúce pohyb smerujúci k istej polohe vyjadrujú dynamický dej, sú činnostné. Tieto slovesá tvoria *deverbatívnu slovotvornú paradigmu č. 7* (7. DSP, tab. 22, 22').

9,51 Pre statické slovesá je charakteristické odvodzovanie derivátov s kategoriálnym významom miesta deja, zdôrazňuje sa pri nich intencia k miestu a intencia k nástroju, ktorý príslušnú polohu umožňuje. Existujú tu teda deriváty, v ktorých sa kríži miestny význam s nástrojovým. Na tento fakt upozorňuje pri menách typu *sedadlo*, *kľačadlo* J. Horecký (porov. *Slovotvorná sústava slovenčiny*, s. 131). Pomocou našich slovotvorno-sémantických príznakov opisujeme tieto mená tak, že deriváty odvodené typickým „nástrojovým“ formantom *-dlo* pokladáme za mená s kategoriálnym významom nástroja a so sprievodným príznakom miesta (*sedadlo*, *ležadlo*, *kľačadlo*, *operadlo*, *odpočívadlo*, *spočítadlo*). Okrem nich existujú v tejto deverbatívnej paradigme mená s kategoriálnym významom miesta deja, odvodené formantmi typickými pre odvodzovanie miestnych mien *-isko*, *-áreň*. Význam týchto miestnych mien sa nekríži s nástrojovým. Sú to typické miestne mená, líšiace sa navzájom sprievodným protikladovým príznakom limitnosti (*sedisko*, *odpočíváreň*) a nelimitnosti [*lež(ov)isko*, *stanovište*]. Meno *odpočívadlo* (s lexikálnym významom „plošina medzi dvoma radmi schodov“) možno pokladať za meno s kategoriálnym významom nástroja pasívneho a so sprievodným významom miesta. Také isté príznaky majú i slová *pohovka*, *ležadlo*. Meno *stavadlo* má lexikalizovaný význam (budova, v ktorej sú umiestnené stavacie prístroje — železničiarcky termín). Lexikalizovaný význam majú aj miestne mená *osada*, *osadlosť* (súhrn budov a majetku roľníka). Okrem derivátov s kategoriálnym významom vlastného nástroja, t. j. so sprievodným príznakom aktívny existujú v tejto paradigme aj deriváty s významom nástroja so sprievodným príznakom pasívnosti (*sedlo*, *operák*, *stojan*, *stojak*). V tejto paradigme majú obidve tieto skupiny názvov nástrojov sprievodný príznak miesta. Zdôraznenie

Sloveso/ kategória	Činiteľ	Nástroj	Dej	Spotreb- ná látka, výsledok	Ostatok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť
posadiť	posed ¹	posada posed ²	posadenie			posádka		
položiť			položenie			položka	položenie poloha	
kľáčať			kľáčanie					
opierať								
postaviť			postavenie				postavenie	
stavať			stavenie					
osadiť								
vešať		vešiak vešadlo	vešanie					
zavesiť		záves	záves			záves závesok		závesný zavesovací

intencie k miestu sa pri slovesách polohy prejavuje aj v tom, že pri niektorých derivátoch je komponent miesta obsiahnutý vo význame nositeľa deja, napr. slovo *výklenok* (= lex. vykľuté miesto), alebo má miestny význam syntagma, ktorej súčasť derivát tvorí, napr. *výčnelok* (lex. vyčnievajúca časť niečoho) — *výčnelok skaly* = sémanticky „miesto, kde skala vyčnieva“; *výbežok* ako geografický termín = lex. pruh zeme zasahujúci do cudzieho územia, je vlastne „miesto, kde vybieha územie jedného štátu do územia druhého štátu“.

9,52 Z intenčného typu a z lexikálneho významu sloves polohy vyplýva, že subjekt slovesného deja nemá zo slovtvorného hľadiska charakter agensa, činiteľa deja, lež nositeľa deja, deriváty zachytené v kolónke činiteľ deja majú tento príznak v zápornej podobe. Subjekt deja vyjadrený pri slovesách pohybu smerujúceho k istej polohe má však činiteľský príznak v kladnej podobe: *osadník*, *staviak* (druh holuba vyznačujúci sa zvláštnym stávaním krídel za letu).

Význam nositeľa deja *stojka* (výraz z vojenského slangu) vznikol metonymickým posunom z dejového významu. Zaznamenávame ho tak, že pôvodný dejový príznak pokladáme za neutralizovaný. V derivátoch *klenba*, *kľenutie* je neutralizovaný protiklad nositeľa deja a deja.

9,53 Dejové mená vyjadrujú stav, statický dej nezávislý od protikladu limit./ne-

limit., teda aktu a priebehu deja. Preto od toho istého slovesa nemožno odvodiť dve dejové mená, ktoré by sa diferencovali na základe tohto protikladu. I keď napr. existujú dvojice ako *sed* — *sedenie*, (*po*)*stoj* — *státie* atď., obidve vyjadrujú z hľadiska slovotvorného významu to isté, totiž dej. Rozdiel medzi nimi je lexikálny, vyplývajúci z toho, že význam konvertovaných dejových mien sa lexikalizoval (terminologizoval). Tieto mená sa stali telocvičnými termínmi.

Dejové deriváty *sedací*, *sedavý* majú nesamostatný vzťahový význam, ktorý sa špecifikuje iba v kontexte (*sedacia časť tela*, *sedavé zamestnanie*) na okolnostné miestne alebo spôsobové určenie. Význam adjektíva *oporný* možno najlepšie opísať príznakmi inaktívny, potenciálny, neintenzifikovaný.

9,54 Od sloviac polohy vznikajú názvy dejovej vlastnosti alebo formantom *-cí* (*-ací*), alebo adjektívizovaním prídastí. Pokiaľ sa obidva tieto typy odvodzujú od jedného slovesa, ich rozdielny význam vyplýva z toho, že činným prídastím prítomným sa vyjadruje dej ako proces, ako dynamický príznak, kým pri vlastnom prídavnom mene o takýto dej nejde (porov. rozdielne dvojice, ktoré sú uvedené v *Morfológii slovenského jazyka*, s. 493: *visací zámok* — *visiaci kabát*, *stojacia lampa* — *stojaca lokomotíva*). Tento rozdiel by sa dal vyjadriť pomocou príznakov neaktuálny/aktuálny ako modifikácie príznakov potenc./reál. Podobný rozdiel je i medzi zadjektívizovaným činným prídastím prítomným, ktoré vyjadruje aktuálny dej oproti zadjektívizovanému *-t*-ovému prídastiu, ktoré tento význam nemá, preto má vlastnostný, nie dejový charakter, porov. rozdiel: *stojaci* — *stojatý*, *ležiaci* — *ležatý*. Pri týchto dejových adjektívach sa neuplatňuje protiklad intenzifikovanej a neintenzifikovanej vlastnosti ani protiklad aktivity a pasivity. Pasívny význam majú iba trpné prídastia odvodené od príslušných kauzatív: *postavený*, *položený* ap. Od sloviac polohy sa tvoria príslovky typu *sediačky*, *ležiačky* . . . a *ležmo*, *klačmo* . . .

9,60 Ak sme pri slovesách pohybu videli, že rozdielne deriváty sa odvodzujú od kauzatív pohybu a ich náprotivkov označujúcich základný pohyb, lebo medzi fundujúcimi lexémami je významový rozdiel, tento rozdiel je ešte výraznejší pri slovesách polohy a pri ich kauzatívnych náprotivkoch. Kým rozdiel medzi členmi kauzatívnej korelácie pri slovesách pohybu sa pohyboval v rámci činnostných sloviac, pri slovesách polohy je tento rozdiel výraznejší preto, že ich kauzatíva sú činnostnými slovesami, kým ony samy patria k stavovým slovesám. V deji vyjadrenom kauzatívными slovesami polohy je logický dôraz na objekte, paciense deja. Preto sa tieto slovesá radia k tým slovesám I. IT, od ktorých sa odvodzujú deriváty s kategoriálnym významom objektu deja (porov. odvođeniny *posádka*, *položka*, *záves*, *závesok*). S nekauzatívными náprotivkami spája kauzatíva polohy to, že sa od nich odvodzujú deriváty s významom nástroja umožňujúceho istú polohu a s významom miesta. Deriváty s významom miesta však majú silno lexikalizovaný význam (porov. bohaté sémantické členenie hesiel *položenie*, *poloha*, *postavenie* v *Slovníku slovenského jazyka*). Medzi členmi dvojice kauzatívum — príslušná poloha je pevná

7.' DSP Slovesá polohy

Sloveso/katégoria	Nositeľ deja	Nástroj	Dej	Spotrebná látka	Výsledok deja
sedieť		sedlo sedadlo sedačka	sed sedenie		
ležať ľahnúť si	ležiak ¹ ležiak ² ležan	ležadlo	ležanie ľah		
kľacať kľakať (si) pokľaknúť si		kľáčadlo kľakadlo	kľak pokľak		
opierať sa		opora operadlo opierka operák	opieranie sa		
stáť ¹	stojáčik stojka	stojan/ <i>-ok</i> stojan/ <i>-ček</i> stojak stojka	státie stoj stojka		
stať si			státie		
stavať (sa)	staviak		stavanie sa		
spočívnuť odpočívať		spočívadlo (zried.) odpočívadlo	spočin (bás.) spočinutie spočinok odpočinok		
osadiť sa	osadník/ <i>-čka</i> osadenstvo		osadenie sa		
klenúť sa vyklenúť sa	klenba, klenutie výklenok		klenutie		
trčať	trčník trčuľa (bot.)		trčanie		
čnieť vyčnievať	čnelka výčnelok		vyčnievanie		
visieť	visačka viselec (kraj.)		*visenie zvis		
vybiehať	výbežok		vybiehanie		

Tabuľka 22

Statok po deji	Objekt deja	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ debovej vlastnosti
		sedisko sedalisko (zast.)	sedací (po)sediačky sedavý		
		ležisko ležovisko ležiareň	ležatý (po)ležiačky ležmo		
			po kľaciačky kľáčmo		
			oporný		
			stojaci (po)stojacky stojací, stojmo stojatý, o	stojatosť	
		stanovište			
		stanovisko stavadlo	stavací		
		odpočívareň			
		osada osadlosť			
			klenutý		
			visací		

väzba, ktorú možno dokumentovať tým, že niekedy istý derivát možno sémanticky alternatívne odvodzovať i od kauzativa, i od jeho nekauzatívneho náprotivku, napr. slovo *poloĥa* je formálne odvodené od slovesa *položiť*, a ak berieme do úvahy značný stupeň lexikalizácie, môžeme ho od tohto slovesa odvodzovať i sémanticky. To isté slovo však môžeme sémanticky odvodzovať aj od slovesa *ležať*: *poloĥa* (niečoho) = miesto, kde niečo leží.

9,61 Od kauzatív polohy sa odvodzujú názvy dejovej vlastnosti iba v malej miere, nepriamo úmerne bohatšiemu odvodzovaniu týchto derivátov od sloviess, ktoré sú ich náprotivkami. Adjektívum *závesný* má význam pasívnej možnosti (pasív., potenc.), adjektívum *zavesovať* má príznaky pasív., reál. Od všetkých týchto kauzatívnych sloviess možno utvoriť trpné prídastie, ktoré sa však neadjektivizovalo. Dejným vyjadrený predstavuje dynamický príznak, ktorý sa ťažšie stáva vlastnosťou.

Poznámky k 9. kapitole

¹ PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943, s. 76.

² V prípade *šmatlať* — *šmatlať sa* ide o dublety podobného typu, aké uvádza *Morfológia slovenského jazyka*, pravda, *Morfológia slovenského jazyka* ich uvádza nezávisle od toho, k akým sémantickým skupinám sloviess patria, napr. *besniet* — *besniet sa*, *lopotiť* — *lopotiť sa* ap. Porov. *Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 378.

³ Preto treba, nazdávame sa, sloveso *odoberať sa* / *odobrať sa* s významom odchádzať a lúčiť sa pokladať vlastne za reflexívum tantum, za sloveso, ktoré vôbec nesúvisí so slovesom *odoberať* / *odobrať* s významom *brať*, *vziať*.

⁴ V tom, že uznávame užitočnosť schémy A — D — P ako istého logicko-sémantického východiska i pri podmetových slovesách, sa odlišujeme od M. Dokulila, ktorý v recenzii *Štruktúry slovenského slovesa* popiera, že pri subjektových slovesách typu *vrčať* a *skákať* si možno predstavovať „predmet činnosťou zasiahnutý“. Porov. DOKULIL, M.: Slovenský príspevek k sémantice a syntaxi slovesa. Slovo a slovesnosť, 11, 1949, s. 76. Platnosť Dokulilových námietok proti univerzálnej platnosti jednotnej intencnej schémy znova zdôrazňuje i O. Uličný v recenzii knihy J. Oravca *Väzba sloviess v slovenčine*, ktorá sa takisto opiera o Paulinyho teóriu; porov. ULIČNÝ, O.: O rekcii slovenských sloviess. Slovo a slovesnosť, 30, 1969, s. 396—407.

⁵ Porov. *Morfológia slovenského jazyka*, s. 397: Bezpredponové slovesá *ísť*, *skočiť*, *liezť*, *letieť* majú intencnú hodnotu A — D, ale ich predponové deriváty ako *prejsť*, *preliezť*, *preletieť* majú intencnú hodnotu A — D — P.

⁶ Porov. ORAVEC, J.: *Väzba sloviess v slovenčine*. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 63.

⁷ LOMMATSCH, B.: Eine Möglichkeit der Darstellung von Bewegungswörtern. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 21, 1968, s. 232—233.

⁸ Derivát *kopanec* má význam „kopnutie“. Je teda motivovaný slovesným podstatným menom, možno ho však alternatívne chápať ako odvodené univerbizáciou zo spojenia „kopaná rana“ (porov. *Tvoření slov v češtině. Zv. 2, s. 297*) a vtedy by patril k nositeľom dejejovej vlastnosti. Autor kapitoly *Jména nositelů vlastnosti M. Dokulil* však sám uznáva, že pri derivátoch odvodených od trpného prídavia, ktoré majú dejevový význam, vystupuje do popredia motivácia slovesným podstatným menom a vôbec slovesom. Preto je, nazdávame sa, naše zaraďovanie derivátu *kopanec* k dejevým a výsledkovým menám oprávnené.

⁹ Porov. HORECKÝ, J.: Systém deverbatívnych adjektív v slovenčine. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Philologica (v tlači).

¹⁰ Takisto hodnotí vzťah zvratných a nezvratných slovies pohybu v ruštine I. A. Meľčuk, ktorý ako príklad nezhody medzi smerom formálnej a sémantickej odvodenosti uvádza slovesá *katsia* — *kataf*. Porov. MELČUK, I. A.: K poňatiju slovoobrazovanija. Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka, 26, 1967, s. 352.

¹¹ Pri práci na pripravovanom česko-slovenskom slovníku sa ukazuje, že syntagmatické spojenia s českým slovesom *klopiti* majú v slovenčine iné ekvivalenty.

¹² FURDÍK, J.: O tvorení názvov deja a výsledku deja v štúrovskom období. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 89—106. Tvrdenie o fakultatívnosti intencie substantív opiera J. Furdík o názor F. Miku, porov. MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962, s. 143.

¹³ Obdobnú situáciu zisťuje pri dejevových menách odvodených od kauzatívnych slovies a ich intranzitívnych náprotivkov v angličtine N. Chomsky. Všíma si sloveso *to grow*, ktoré má v angličtine i platnosť intranzitívneho slovesa s významom rásť (*tomatoes grow*), i platnosť tranzitívneho kauzativa s významom pestovať, nechať rásť (*John grows tomatoes*). Kým sloveso *to grow* je dvojznačné, nominálna fráza utvorená týmto slovesom: *the growth of tomatoes* (rast paradajok) je jednoznačná, má iba sémantickú interpretáciu „paradajky rastú“, nie „John pestuje paradajky“. Porov. CHOMSKY, N.: Remarks on Nominalization. Reproduced by The Linguistics Club, Indiana University 1968, s. 35. Pri slovotvornom aspekte to znamená, že dejevové meno *growth* možno odvodzovať iba od slovesa *grow* s intranzitívnu platnosťou.

¹⁴ Značný stupeň lexikalizácie odvodených dejevových mien (derived nominals) v angličtine proti gerundiválnym menám (gerundive nominals), ktoré zodpovedajú našim slovesným podstatným menám, viedol N. Chomského v práci cit. v pozn. 12 k zastávaniu tzv. lexikalistického hľadiska (lexicalist position) proti tzv. transformačnému hľadisku zastávanému niektorými jeho žiakmi. Lexikalistické hľadisko spočíva v tom, že sa berie ohľad na rozdiel medzi gerundiválnymi nominalizáciami, ktoré sú pravidelné, a preto vedú ku gramatickým transformáciám, a odvodenými dejevými menami, ktoré sú nepravidelné, ich produktivnosť je obmedzená a sémantické vzťahy medzi príslušnými súvzťažnými vetami a odvodenými dejevými menami sú rôzne. Preto sa odvodené dejevové mená nepokladajú za produkty transformácií, lež za štruktúry bázoového komponentu, ktorého pravidlá treba rozšíriť, aby sme získali odvodené dejevové mená priamo, bez transformácií.

10. Slovesá štvrtého až šiesteho intenčného typu (4.IT-6.IT)

10,00 Slovesá 4. IT majú spoločnú intenčnú schému N — D, resp. R_A:P — D. Agens a paciens deja tu splývajú a vzhľadom na dej sa neutralizujú, subjekt slovesného deja je nositeľom deja, resp. častejšie nositeľom dejovej vlastnosti. Kým slovesá prvého, druhého a čiastočne tretieho intenčného typu možno pokladať za činnostné, časť slovies tretieho intenčného typu (slovesá polohy) a slovesá štvrtého intenčného typu možno pokladať za stavové. Rozdelenie slovies na činnostné a stavové nemožno urobiť celkom presne a priamočiari. Ide totiž v podstate o rozdelenie sémantické a v lingvistike každé sémantické delenie, ktoré sa neopiera aj o nejaké formálne kritérium, necháva vždy možnosť triediť a hodnotiť isté javy dvojako. To môžeme vidieť konkrétne pri triedení slovies na činnostné a stavové, kde existuje napr. možnosť chápať istý dej ako trvalú vlastnosť (napr. *zaháľat, osožiť*), a takéto chápanie má už veľmi blízko k chápaniu deja ako stavu. Dvojaké chápanie umožňujú napr. i desubstantívne slovesá typu *bačovať, hospodáriť*,¹ ktoré môžu označovať akciu „robiť baču, hospodára“ i stav „byť bačom, hospodárom“. Ak nie je možné jednoznačné roztriedenie slovies na činnostné a stavové, žiadalo by sa mu pri opise deverbatívneho odvodzovania vyhnúť, nebrať ho jednoducho do úvahy. Toto sme však nechceli urobiť, lebo triedenie slovies na činnostné a stavové je užitočné aj zo slovotvorného hľadiska, a to najmä preto, že hranica, ktorá rozdeľuje slovesá, a teda deje na činnosti a stavy, je i hranicou, ktorá rozdeľuje mená, ktoré z logicko-sémantického hľadiska predstavujú subjekt deja, na mená s kategoriálnym slovotvorným významom agensa deja (činnosti) a na mená s významom nositeľa deja (stavu). Tieto dva významy sú z hľadiska významu fundujúceho slovesa distribučne podmienenými variantmi toho istého slovotvorného významu, preto nemajú v našich tabuľkách dve rubriky, ale nositeľov stavu uvádzame v kolónke pre mená s významom dejového činiteľa s tým, že v zápise pomocou diferenciálnych slovotvorných príznakov sa budú mená nositeľov stavu hodnotiť negatívne, teda ako nečiniteľské mená. Najčastejšie však vo funkcii nositeľa stavu vystupuje nositeľ dejovej vlastnosti, názvy nositeľov stavu sú obyčajne motivované dejovým adjektívom, sú to teda sekundárne deriváty. Pre roztriedenie slovies na činnostné a stavové formuloval J. Ružička gramatické, teda formálne kritérium.²

Je ním spájateľnosť slovíes v nedokonavom vide s fázovými slovesami *neprestat* a *ostal*, vyjadrujúcimi trvanie deja. Pri činnostných slovesách sa trvanie deja vyjadruje pomocou fázového slovesa *neprestat* (napr. *neprestat písať, plakať, chodiť, túžiť, sľubovať* atď.), pri stavových slovesách sa trvanie deja vyjadruje pomocou fázového slovesa *ostal* (napr. *ostal sedieť, ležať, visieť* atď.). Možnosť uplatniť toto kritérium je obmedzená tým, že ho možno použiť len pri nedokonavých slovesách (je teda irelevantné pre dve skupiny stavových slovíes, pre slovesá vyjadrujúce zmenu stavu a nadobudnutie stavu, lebo tie sú dokonavé). Ak je možné použiť pri istom slovese spojenie s obidvoma slovesami: *neprestal sa dívať, ostal sa dívať* (napr. na televízny prenos), sloveso *ostal* už nemá charakter pomocného (fázového) slovesa, ale plnovýznamového slovesa, o čom sa možno podľa J. Ružičku presvedčiť tak, že toto druhé spojenie je zameniteľné s účelovou vedľajšou vetou so spojku *aby* (*ostal, aby sa díval*), ktorá je spojeniu s neurčitkom ekvivalentná.

Slovesá 4. IT sú teda stavové a vyjadrujú nadobúdanie (nadobudnutie) stavu, zmenu stavu a trvanie stavu. Ich odvodzovacie možnosti sú v porovnaní s činnostnými slovesami obmedzené. Toto obmedzenie je podmienené aj tým, že produktívnu triedu stavových slovíes tvoria neprimárne slovesá, najmä deadjektívne (porov. J. Oravec: *Väzba slovíes v slovenčine*, s. 14), pričom niekedy už samo adjektívum nie je pôvodné, ale odvodené od substantíva (*zhrčavieť, spanštieť, rozvodniť sa*), takže utvorenie slovesa predstavuje už posledný stupeň v derivačnom procese, od takejto sekundárnej, resp. až terciárnej odvodeniny sa už ďalšie deriváty neodvodzujú. Slovesá, od ktorých nie sú doložené nijaké deriváty, sa významovo diferencujú takisto ako stavové slovesá vôbec: slovesá označujúce nadobúdanie (nadobudnutie) a zmenu stavu a slovesá označujúce trvalý stav.

10,01 Z nášho materiálu patria k slovesám označujúcim nadobúdanie a zmenu stavu tieto deadjektívne slovesá: (*s*)*tučniieť, splytčieť, (s)chúlostivieť, schutniieť, sčerstvieť, (s)červenieť, (s)tlstnúť, (s)tmavieť, (s)temniieť, tmavnúť, (s)prašivieť, (s)tíchnuť, zatíchnuť, zmŕtvieť, zhrdiieť, zabrezivieť sa, (z)vážniieť, (z)belasieť, zbelavieť, belieť, bronieť, plavieť, (z)brznúť, kamenieť, špatniieť, dražieť, (z)jemniieť, duchovníieť, jednodušiieť, jasnieť, jasniť sa, krivieť, divieť, menšiť sa, bohatnúť, obohatiť sa, kysnúť, kýšiť sa, osmeliť sa, osmutniieť, dopariť sa, jazvovatiieť, bachratiieť, muškavieť, omachnatiieť, splstnatiieť, skremenieť* (premeniť sa na kremeň), *spluhavieť, splundravieť, skučeravieť, (z)hranatiieť, spopolavieť, zhrbatiieť, zhrčavieť, všivavieť, poamerikánčiť sa, sčervivieť, prisušiť sa, zasušieť sa*.

Z pôvodných slovíes nie sú doložené deriváty od slovíes *plznuť, tonúť, hraniieť, schnúť, šiknúť sa, schápať sa*.

10,02 K slovesám označujúcim trvalý stav patria z nášho materiálu desubstantívne slovesá, ktorých význam je ekvivalentný spojeniu „byť + základové substantívum v inštrumentáli“ alebo „správať sa tak, robiť to, čo je označené základovým substantívom“: *bašovať, handrárčiť, bosorovať, bosoráčiť, kraľovať, trhovať, (do)bačovať, hosťovať, grobianiť, drotárčiť, stolárčiť, bludáriť, honelničiť, hlásničiť, mátožiť* (doložené je

8. DSP Stavové slovesá

Sloveso/katégoria	Nositeľ deja	Nástroj	Dej
zúfať si			zúfalstvo zúfanie si
zabúdať/-núť			zabudnutie
blúzniť			blúznenie
treštiť			
zhovádiť sa			
trvať	trvanka		trvanie
vytrvať zotrvať	zotrvačník		
hniť	hniľač ¹ hniliak ² hniliak ¹		hniloba hnitie
vkoreníť sa			
pajediť sa			pajedenie sa
rozpajediť sa			
povýšiť sa/-ovať sa			povýšenie povyšovanie sa
rozkošatiť sa			rozkošatenie (sa)
zaťať sa			zaťatie sa
rozkatíť sa			rozkatenie sa
rozkurážiť sa			
rozkonáriť sa			rozkonárenie sa
(s)priateľiť sa			priateľstvo priateľenie sa
chytiť sa ²			
rozglejiť sa			rozglejenie sa
rozbesnieť sa			rozbesnenie
umrieť			úmrtie
ustať ¹			ustanie
opojiť sa			opojenie
potrundziť sa			potrundženie
zunovať sa			zunovanie
spanštieť			spanštenie
šalieť (sa)			šalenie (sa), šialenstvo
(z)jašiť sa	jašo		(z)jašenie (sa)
(po)blázniť sa			(po)bláznenie

Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
	zúfalý, <i>e/o</i>	zúfalosť	zúfalec
	zábudlivý	zábudlivosť	zábudlivec
	blúznivý, <i>o</i>	blúznivosť	blúznivec
	treštivý		
	zhovädilý	zhovädilosť	zhovädilec
	trvalý, <i>o/e</i> trvací trvanlivý, <i>o</i> vytrvalý zotrvačný, <i>e</i>	trvalosť trvanlivosť vytrvalosť zotrvačnosť	vytrvalec
	hnilý		hnilička
	vkorenený		
	pajedný pajedivý rozpajedený, <i>e</i>		rozpajedenc
	povýšený, <i>e</i> povýšenecký	povýšenosť	povýšenc
	rozkošatený	rozkošatenosť	
	zaľatý, <i>o/e</i>	zaľatosť	zaľatec
	rozkatenný		rozkatennec
	rozgurážený, <i>o</i>		
	rozkonárený		
	spriatelenný, <i>e</i>		
	chytľavý, <i>o</i>	chytľavosť	
	rozglejený		
	rozbesnený, <i>e</i>		
	(úmrtenný) umretý (-lý) umierajúci	úmrtnosť	umrlec
	ustatý, <i>o</i>	ustatosť	
	opojenný, <i>o</i> potrundženný	opojenosť	
	zunovaný, <i>e/o</i>	zunovanosť	
	spanštený	spanštenosť	
	šialenný, <i>e</i>	šialenosť	šialennec
	zjašený, <i>e</i>	zjašenosť	zjašennec
	pobláznenný, <i>e</i>	pobláznenosť	

8. DSP Stavové slovesá

Sloveso/katégoria	Nositeľ deja	Nástroj	Dej
práchnivieť spráchnivieť			spráchnivenie
mdlieť omdlieť			mdloba
rozpáliť sa			rozpálenie
rozsmútiť sa			rozsmútenie
zvnútorniť sa			zvnútornenie
ochorieť			ochorenie
obodrieť			obodrenie
zaprášiť sa			zaprášenie
potužiť sa ¹			potúžka
zabávať sa			zábava zabávanie sa
hrdlačiť			hrdlačina hrdlačenie
rozmáhať sa			rozmáhanie sa
oddychovať oddýchnuť si			oddych oddychovanie
skaziť sa			skaza skazenie sa
ostať zostať	ostatok zostatok		
žiť prežiť	prežitok		žitie, život
rásť prirásť predrásť vyrásť dorásť porásť	prírastok predrastok výrastok dorast porast		rast rastenie dorastenie
dostačiť	dostatok		
ochrnúť			ochrnutie
skrehnúť			skrehnutie
(s)chudnúť			schudnutie
(s)chudobnieť			schudobnenie
poblednúť			poblednutie

miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstraktum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
	práchnivý spráchnivený	práchnivosť spráchnivenosť	
	mdlý, <i>o</i> omdlený	omdlenosť	
	rozpálený	rozpálenosť	
	obodrený, <i>e</i>		
	oddýchnutý, <i>o</i>		
	prirastený		
	dorastený porastený		dorastenec
	skrehnutý		
	schudnutý		
	schudobnený		
	poblednutý		

Sloveso/ kategória	Nositeľ deja	Nástroj	Dej	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstrak- tum na -osť	Nositeľ de- jovej vlast.
kaziť sa			kazenie sa	kaz			
(roz)trhnúť sa			roztrhnutie sa	trhlina			
prelomiť sa			prelom	prelomenina			
liahnuť (sa)			liahnutie	liahnisko liaheň	liahnivý	liahnivosť	
spáliť sa popáliť sa			spálenie popálenie	spálenina popálenina			
skrivíť sa			skrivenie	skrivenina			
opuchnúť			opuchnutie	opuchlina			
prasknúť			prasknutie	prasklina	prasknutý		
kopnieť			kopnenie	kopnina			
mútiť sa			mútenie	mútnava mútnavica			
podmoknúť			podmok podmoknutie	podmoklina			

adjektívum *mátoživý*), *mliekáriť*, *opičiť sa*, *bračekovať sa*, *paholčiť*, *úradníčiť*, *šikovničiť*, *slúžiť*, *šafáriť*, *beťárčiť* (*pobeťáriť si*), *šviháčiť*, *súkromníčiť*, *nadsluhovať*. M. Brodowska-Honowska pokladá takéto slovesá za čistou syntaktickú transpozíciu substantíva do slovesa (porov. *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*, s. 25).

Trvalý stav označujú i desubstantívne a deadjektívne slovesá *smútiť*, *rozpakovať sa*, *jarabieť sa*, *jarabatieť sa*, *katovať sa*, *bolestiť*, *starostiť sa*, *šeriť sa*, *šeriť sa*, *belieť sa*, *tmieť sa*, *bronieť sa*, *pestriť sa*, *pestrieť sa*, *klukatiť sa*, *hrbatiť sa*, *neleniť*, *čuchať*.

10,10 Stavové slovesá, od ktorých sa odvodzujú isté deriváty, tvoria *deverbatívnu slovotvornú paradigmu č. 8* (8. DSP, tab. 23—26). Všeobecne možno túto deverbatívnu paradigmu charakterizovať takto:

Od stavových sloviac sa môžu odvodzovať názvy nositeľa stavu, názvy debovej vlastnosti, názvy predmetne chápanej vlastnosti, názvy deja (stavu) a od sloviac označujúcich zmenu stavu sa môžu odvodzovať názvy miesta. Stav ako súhrnné označenie istých dejov a vlastností je abstraktná kategória, preto sa pri stavových slovesách vylučuje možnosť odvodzovať deriváty, pri význame ktorých sa neuplatňuje protiklad abstraktnosti a konkrétosti a sú vždy konkrétá. K takýmto derivátom patria iba deriváty s kategoriálnym významom spotrebnej látky a ostatku po deji, tieto slovotvorné významy sa teda pri stavových slovesách vylučujú absolútne. Pri odvodzovaní derivátov s ostatnými kategoriálnymi významami je situácia

Sloveso/ kategória	Nositeľ deja	Ná- stroj	Dej	Miesto deja	Dejová vlastnosť	Abstrak- tum na -osť	Nositeľ dejovej vlastnosti
lámať sa lomiť sa			lámanie (sa)		lámavý lomivý lomený	lámavosť	lámavka lomenica
lúpať sa			lúpanie sa		lúpavý		lúpavec
sypať sa vysypať sa			sypanie (sa) výsyp		sypký sypavý	sypavosť	sypavka
drobiť sa			drobenie (sa)		drobivý	drobivosť	
(vŕtať sa) zavrtávať sa			zavrtávanie (sa)	závrt	vŕtavý		vŕtavec
krútiť sa			krútenie	krútnava	krútivý		krútnavec
spratať sa			spratanie		spratný		
páliť			páľa páľava pálenie		pálčivý	pálčivosť	
krívať krivkať			krívačka krívanie		krivkavý		
šibať (expr. = rásť)			šibanie				šibavec
močiť sa			močenie sa	močidlo			
kriviť sa			krivenie (sa)				(krivica)
mazať sa			mazanie (sa)		mazavý	mazavosť	

zložitejšia. Napríklad aj keď nás k tomu zvädza skutočnosť, že v celej 8. paradigme nie je doložený ani jeden derivát s kategoriálnym významom nástroja, nemôžeme tvrdiť, že od stavových sloviess sa zásadne názvy nástroja neodvodzujú, lebo za stavové slovesá pokladáme aj slovesá označujúce rozličné polohy (porov. 7. DSP, tab. 22') a od týchto sloviess sa názvy nástroja odvodzujú. Pritom tieto slovesá sa nezaraďujú k stavovým iba na základe sémantického kritéria, ale aj gramatického (spájateľnosť s fázovým slovesom *ostať*). Intenčná štruktúra stavových sloviess (neutralizovanie agensa a paciensa v subjekt slovesného deja) vylučuje možnosť odvodzovať od stavových sloviess deriváty s kategoriálnym významom výsledku deja a objektu deja. Príznak výsledku však môže vystupovať ako sprievodný pri názvoch s kategoriálnym významom miesta odvodených od sloviess označujúcich zmenu stavu, resp. nadobudnutie stavu (*opuchlina*, *prasklina*). Existencia príznaku rezultatívnosti

sa v takýchto názvoch upevňuje aj tým, že niektoré z nich možno odvodzovať nielen od stavového významu reprezentovaného zvratným slovesom, ale aj od jeho faktitívneho činnostného pendantu, napr. derivát *prelomenina* môže označovať i to, čo sa prelomilo (samo, bez zásahu osobného agensa), i to, čo bolo niekým preložené. Vzťah stavových sloviess k slovtvornej kategórii výsledku deja sa z hľadiska distribúcie slovtvorných základov a slovtvorných formantov prejavuje tak, že deriváty s typicky výsledkovým formantom *-ok* odvodené od stavových sloviess majú význam nositeľa deja (neutralizovaného agensa/paciensa); sú slovtvornou modifikáciou prvého člena intencnej štruktúry (porov. 9,10), napr. *prežitok* — čo sa prežilo; *prírastok* má jednak význam deja, jednak význam nositeľa deja (lexikálne jednotlivec, ktorý zväčšuje počet, množstvo niečoho).

10,11 Vzťah stavových sloviess k miestnym menám nie je priamočiary. Možno ho formulovať tak, že miestne mená sa neodvodzujú od stavových sloviess, ktoré možno chápať ako vlastnosť, ale odvodzujú sa od sloviess označujúcich polohu (pre tie je dokonca práve odvodzovanie miestnych mien charakteristické); môžu sa odvodzovať i od stavových sloviess označujúcich zmenu stavu, nadobudnutie stavu, ba i trvalý stav (*opuchlina, mútnava, močidlo k močiť sa*), ale musí tu ísť o stav fyzický (nie psychický).

10,12 Od stavových sloviess možno utvoriť slovesné podstatné mená, ale v úze sa namiesto nich niekedy používajú abstraktá na *-stvo* alebo *-osť*, ktoré sú im sémanticky ekvivalentné, odlišujú sa od nich len vyššou mierou „statickosti“ príznaku, porovnaj *priateľenie sa* — *priateľstvo*.

10,13 Ako sme už povedali, pri stavových slovesách agens a paciens splyývajú a vzhľadom na dej sa neutralizujú, subjekt slovesného deja je nositeľom deja. Táto neutralizácia sa týka nositeľov deja i nositeľov dejovej vlastnosti, ktoré sú nositeľom deja funkčne ekvivalentné. Treba však povedať, že táto neutralizácia platí predovšetkým na rovine abstraktného významu, ktorý reprezentuje intencný typ slovesa. Na rovine konkrétneho významu, ktorú reprezentujú individuálne lexikálne významy jednotlivých fundujúcich lexém patriacich k tomuto intencnému typu, existencia alebo neexistencia neutralizácie agensa a paciensa v nositeľovi deja (alebo v nositeľovi dejovej vlastnosti) závisí od toho, či má príslušná fundujúca lexéma označujúca stav kauzatívny náprotivok, alebo nie. Neutralizáciu agensa a paciensa v nositeľovi deja (dejovej vlastnosti) totiž najlepšie dokazujú odvodeniny takých stavových sloviess, ku ktorým existujú kauzatívne náprotivky l. IT, lebo vtedy možno názov dejovej vlastnosti i názov nositeľa dejovej vlastnosti odvodzovať i od kauzátiva, i od slovesa označujúceho stav. Napríklad názov dejovej vlastnosti *pobláznený* možno odvodzovať i od slovesa *pobláznit sa*, i od jeho kauzatívneho náprotivku *pobláznit* (koho), jeho význam je teda i „ten, kto sa pobláznil“, i „ten, koho pobláznili“. Je tu neutralizovaný protiklad agens/paciens. Naproti tomu v dejo-

vom adjektíve *poblednutý*, ktoré tiež vzniklo z príchastia, o takejto neutralizácii v striktnom slova zmysle nemožno hovoriť, lebo sloveso *poblednúť* nemá kauzatívny náprotivok. Preto význam názvu dejovej vlastnosti *poblednutý* je iba „ten, kto pobledol“, príchastie i adjektívum má teda aktívny význam.

Pri stavových slovesách by bolo možné rozlišovať tieto prípady:

1. Slovesá, ku ktorým nejestvuje kauzatívny náprotivok a ani ho nemožno utvoriť. Subjekt slovesného deja je pri týchto slovesách nositeľom deja. Na rovine intencnej štruktúry (abstraktného významu) tu možno hovoriť o neutralizácii agensa a paciensa, ale na rovine konkrétneho významu o neutralizácii agens/paciens hovoriť nemožno. Názvy dejovej vlastnosti utvorené od týchto sloviess, či už sú to pôvodom príchastia, alebo nie, majú aktívny význam. Z nášho materiálu sem patria slovesá *zúfať si*, *zabúdať/zabudnúť*, *blúzniť*, *(z)jašiť sa*, *šaliť (sa)*, *hniť*, *(s)práchnivieť*, *(o)mdlieť*, *hrdlačiť*, *driemať*, *oddychovať*, *(s)krehnúť*, *schudnúť*, *(po)blednúť*, *opuchnúť*, *prasknúť*, *krívať* a ich deriváty *zúfalý*, *zábudlivý*, *blúznivý*, *hnilý*, *šialený*... atď. (porov. tab. 23). Patria sem i slovesá, ku ktorým existuje supletívne kauzatívum: *umrieť* (kauzatívum je *usmrtiť*), *ochrnúť* (kauzatívum je *ochromiť*).

2. Slovesá, ku ktorým možno utvoriť kauzatívny náprotivok z toho istého koreňa. Pri týchto slovesách príchastie i z neho vzniknuté adjektívum možno formálne i sémanticky odvodzovať od stavového slovesa i od jeho kauzatívneho náprotivku a alternatívne podľa toho má aktívny alebo pasívny význam. Ide tu o prípady čistej neutralizácie, jednej jednotke na rovine výrazu zodpovedajú dve obsahové jednotky. Z nášho materiálu sem patria slovesá *vkoreniť sa*, *spriatelieť sa*, *rozglejiť sa*, *rozbesniť sa*, *opojiť sa*, *rozpáliť sa*, *rozmútiť sa* a ich príchastia *vkorenený*, *spriateljený*... atď. (z tab. 23).

3. Tretiu skupinu reprezentujú stavové slovesá, ktoré majú kauzatívny náprotivok, takže na rovine abstraktného významu tu možno hovoriť o neutralizácii agensa a paciensa, ale na rovine konkrétneho významu nie. Tým, že sa príchastie adjektivizovalo, lexikalizovalo, utvoril sa súčasne motivačný vzťah iba k jednému členu kauzatívnej korelácie. Tak napr. hoci existuje v slovenčine dvojica *povýšiť/-ovať* — *povýšiteľ sa/-ovať sa*) a v príchastí *povýšený* je neutralizovaný protiklad agens/paciens (*povýšený* = „koho povýšili“ i „kto sa povyšuje“), adjektívum *povýšený* sa sémanticky odvodzuje iba od stavového slovesa *povyšovať sa*: *povýšený* = povyšujúci sa nad iných, nie „ten, koho povyšujú nad iných“. Tento aktívny význam adjektíva prechádza ďalej i do významu nositeľa dejovej vlastnosti *povýšenec* (lex. = kto sa povyšuje). Takúto istú sémantickú hodnotu majú z nášho materiálu i dejové adjektíva a názvy nositeľov dejovej vlastnosti *rozkatnený (-ec)*, *rozgurážnený*, *rozkonárený*, *potrundžený*. V týchto prípadoch by sme mohli hovoriť o neutralizácii posunutej smerom k jednému členu neutralizovateľného protikladu, konkrétne smerom k aktívnosti.³

10,14 Od názvov dejovej vlastnosti sa často odvodzuje abstraktum na *-osť*, názov

vlastnosti, v ktorom sa abstrahuje od jej nositeľa. Tieto názvy sú súvzťažné s názvami deja.

Spomenuli sme už, že tieto názvy sú sémanticky zhodné s významom slovesných podstatných mien, ktoré sa od stavových sloviac tvoria pomerne zriedka. Slovesné podstatné meno sa netvorí v tých prípadoch, keď sa od slovesa netvorí ani prídavné trpné na *-ný*, *-tý*.

Slovesné podstatné meno *zúfanie* vyjadruje ten istý stav ako abstraktum *zúfalstvo*. Rozdiel medzi nimi je len v tom, že abstraktum na *-stvo* ho vyjadruje ako statický príznak. Slovo *zúfalstvo* je synonymné, sémanticky totožné s abstraktným menom *zúfalosť*. Totožnosť je možná vďaka tomu, že medzi fundujúcim slovesom a od neho odvodeným adjektívom — *zúfalý* — je transpozičný vzťah. Pri dejovom mene i pri abstraktnom mene vlastnosti sa abstrahuje od nositeľa deja (vlastnosti), mená *zúfalstvo* a *zúfalosť* majú teda zhodné príznaky abstraktnosť a dej (stav). Sémantická blízkosť, resp. totožnosť oboch mien je možná i vďaka tomu, že dejové meno *zúfalstvo* je pomenovaním stavu, ktorý má statický charakter, neuplatňuje sa pri ňom protiklad limitnosti a nelimitnosti, priebehu a aktu deja, stratilo základnú vlastnosť sloviac ako dynamických príznakov existujúcich s ohľadom na čas, a tým sa priblížilo menu odvodenému od adjektíva (*zúfalý*), ktoré vyjadruje tiež statický príznak.⁴ Sémantickú totožnosť dejového mena a abstrakta na *-osť* možno dokázať pomocou transformácie. Spojenie *zúfalý človek* možno transformovať na spojenie *zúfalosť človeka*, ktoré je ekvivalentné spojeniu *zúfalstvo človeka*:

zúfalý človek → *zúfalosť človeka* = *zúfalstvo človeka*.

Táto transformácia je však možná iba v prípade, keď adjektívum *zúfalý* má naozaj len transpozičný slovotvorný význam, a vtedy možnosť uplatniť túto transformáciu je aj dôkazom toho, že medzi slovesom a od neho odvodeným adjektívom je transpozičný vzťah. Spojenie *zúfalá situácia* je možné transformovať na *zúfalosť situácie*, ale toto spojenie už nemožno transformovať na *zúfalstvo situácie*:

zúfalá situácia → *zúfalosť situácie* ≠ **zúfalstvo situácie*.

Nemožnosť uplatnenia tejto transformácie je dôkazom toho, že adjektívum *zúfalý* tu nemá lexikálny význam totožný so slovesom, ale vykazuje sémantický posun od dejovej vlastnosti k čistej vlastnosti (je to kvalifikačné adjektívum).

Medzi slovesom *zabúdať* a adjektívom *zábudlivý* nie je transpozičný vzťah, adjektívum má navyše príznak intenzifikácie: *zábudlivý* = ktorý ľahko zabúda = aktív., reál., intenzif. Tento príznak prechádza aj do abstraktného mena vlastnosti *zábudlivosť* [(aktív., reál., intenzif.) + abstrakt.], preto abstraktum na *-osť* nie je sémanticky totožné s dejovým menom *zabudnutie* (lex. = stav, v ktorom sa na niekoho zabudlo). Tento význam dejového mena je lexikalizovaný, neuplatňuje sa pri ňom protiklad priebehu a aktu deja, ale slovesné podstatné meno *zabudnutie* možno použiť i v základnom slovotvornom význame aktu deja a je možné utvoriť i slovesné podstatné meno v nedokonavom vide (*zabúdanie*).

Význam dejového mena *trvanie* je ekvivalentný významu abstrakta *trvalosť* (porov. transformáciu: *je zaručený trvalý mier* — *trvanie mieru* — *trvalosť mieru*). Adjektí-

vum *trvanlivý* a od neho odvodené abstraktum majú príznak intenzif. Adjektívum *trvať* ako lingvistický termín má špeciálny význam v spojení *trvacie sloveso* (vyjadrujúce súvislý dej).

Medzi dejovým menom a abstraktom na *-osť* je sémantická totožnosť i v prípade *opojenie — opojenosť, povýšenectvo — povýšenosť, rozpálenie — rozpálenosť*. Abstraktum *úmrtnosť* má špecifický význam „pomerný počet úmrtí na počet obyvateľstva“. Nie je to transpozičný derivát adjektíva *úmrtný*, ale slovo utvorené podľa konkrétneho modelu (porov. *úrazovosť, doživosť, nehodovosť, poruchovosť*) s príznakom kvantity. K menám s takýmto významom často nejstujú príslušné odvodzovacie adjektíva. V dejovom mene *mdloba* sa podobne ako v dejových menách odvodených formantom *-stvo* neuplatňuje protiklad limit./nelimit. Preto môže vystupovať aj vo funkcii abstrakta na *-osť*. Tam, kde je v paradigme stavových slovies doložené meno dejovej vlastnosti, potenciálne môže existovať i transpozičné abstraktum na *-osť*, aj keď v *Slovníku slovenského jazyka* nie je doložené (*rozkonárenosť, rozpajedenosť* atď.).

Dejové meno *hrdlačina* má príznak intenzifikácie. Ako neutrálne pomenovanie tu vystupuje slovesné podstatné meno *hrdlačenie*.

10,15 Od niektorých slovies označujúcich zmenu stavu sa odvodzujú deriváty s významom miesta, pri ktorých vystupuje ako sprievodný výsledkový význam (tab. 24): *kaz, trhlina, prelomenina, spálenina, skrivenina, prasklina, kopnina, mútňava, mútňavina*. Slovesá *kaziť sa, roztrhnúť sa, spáliť sa, skriviť sa, prasknúť* atď. označujú mimovoľný dej, preto výsledkový charakter ich derivátov je iný než napr. kategoriálny význam výsledku deja pri derivátoch odvodených od slovies prvej deverbatívnej paradigmy zahŕňajúcej slovesá, ktoré označujú účelovú cielavedomú činnosť. Medzi stavovými a činnosťnými slovesami však existuje súvzťažnosť, mnohé činnosťné slovesá majú svoje stavové pendanty a naopak: *trhať — (roz)trhnúť sa, (s)kaziť — (s)kaziť sa, spáliť — spáliť sa* ap. Od slovies, ktoré sa vzhľadom na stavové slovesá javia ako ich kauzativa, odvodzujú sa deriváty s inými kategoriálnymi slovtvornými významami. Súvzťažnosť faktitívneho a stavového významu je najzreteľnejšia pri takých derivátoch, ktorých význam môže byť motivovaný i významom stavového slovesa, i významom príslušného faktitíva. Takýmito menami sú napr. miestne mená *liaheň, liahnisko*, miesto, kde sa liahne hydina, i účelovo — miesto na liahnutie hydiny. Miestne mená odvodené od stavových slovies sa odlišujú od miestnych mien odvodených od činnosťných slovies nielen sémanticky (prítomnosťou sprievodného príznaku výsledkovosti), ale aj formálne, odvodzujú sa pomocou formantu *-ina* proti formantom typickým pre činnosťné slovesá *-áreň, -(ov)ňa, -isko/-ište*. Podľa slovtvorného formantu sa potom miestne meno *liahnisko* (synonymné s *liaheň*) vzťahuje na kauzatívny význam slovesa, teda na tvar *liahnúť*.

10,20 Do 8. paradigmy patria i zvrätané slovesá označujúce vlastnosť súvzťažné s nezvrätanými slovesami 1. IT (*lámať sa, lúpať sa, drobiť sa, sypať sa* atď.) a slovesá označujúce trvalý stav alebo vlastnosť: *močiť sa, páliť, krívať*. Názvy dejovej vlast-

nosti majú aktívny význam s príznakom intenzifikácie: *lámavý, lúpavý, sypký, drobivý, pálčivý*. Príznak intenzifikácie prechádza aj do abstrakta na *-osť*: *lámavosť, drobivosť, pálčivosť* (tab. 25).

Abstraktum *sypavosť* (lexikálne *sypavosť šišiek* = pomer medzi množstvom získaného semena) k potenciálnemu adjektívu *sypavý* príznak intenzifikácie nemá, patrí k abstraktám na *-osť* typu *úmrtnosť, liahnivosť*, ktoré implikujú význam kvantity.

Názvy nositeľov debovej vlastnosti v tejto skupine sú názvami rastlín, hornín a živočíchov, majú príznaky príslušného odvodzujúceho adjektíva + príznak živ. alebo neživ. Názvy *sypavka, krivica* sú abstraktá — mená chorôb. Sémanticky sú blízke debovým menám odvodeným od neosobných slovies.

10,30 Existujú slovesá, ktoré sa svojím významom blížia stavovým; o stavovosti ich významu svedčí napr. okolnosť, že debove mená od nich odvodené sú sémanticky totožné s abstraktami na *-osť*, ale podľa formálneho kritéria sú činnostné a názvy

8. DSP

Tabuľka 26

Sloveso/ kategória	Činiteľ deja	Dej	Dejová vlastnosť	Abstraktum na <i>-osť</i>	Nositeľ debovej vlastnosti	Miesto deja
zaháľať	zaháľač	zaháľanie zaháľka zaháľáčstvo	záhaľčivý	záhaľčivosť		
hospodáriť	hospodár	hospodárenie hospodárstvo	hospodárny	hospo- dárnosť		hospo- dárstvo
svedčiť	svedok	*svedčenie svedectvo				
opiť sa/ opíjať sa	opilec	opijanie sa opilstvo	opilý/opitý	opilosť/ opitosť		
piť	pijan/-ka	pitie pijanstvo	pijavý		pijavica	
pôsobiť		pôsobenie	pôsobivý	pôsobnosť		pôsobisko pôsobište
túžiť	túžobník (zried.)	túžba túženie	túžobný	túžobnosť		
súhlasieť		súhlas súhlasenie	súhlasný	súhlasnosť		
trpieť	trpiteľ	utrpenie	útrpný	útrpnosť		
trúchliť		trúchlenie	trúchlivý			
plesať		plesanie	plesavý			

nositeľov stavu odvodené od týchto slovíes majú charakter agensa. Tieto slovesá sú na pomedzí činnostných a stavových slovíes, možno ich chápať ako činnosti i stavu (*zaháľať, hospodáriť, svedčiť*... pozri tab. 26).

Sloveso *zaháľať* označuje stav závislý od vôle nositeľa tohto stavu a to dáva subjektu deja aktívny, činiteľský charakter, čo sa prejavuje aj v tom, že pomenovanie subjektu deja je utvorené pomocou typického činiteľského formantu *-č*. Dejové meno *zaháľka* pomenúva dej v jeho priebehu, má teda príznaky dej., abstrakt., nelimit. Adjektívum *záhaľčivý* má proti fundujúcemu slovesu navyše príznak intenzifikácie, hodnotíme ho teda príznakmi aktív., reál., intenzif. Abstraktum na *-osť* má tie isté príznaky plus príznak abstraktnosti. K stavovým slovesám približuje toto sloveso fakt, že dejové meno *zaháľačstvo* (podľa *Slovníka slovenského jazyka* zaháľanie) má i význam vlastnosti.

Sloveso *svedčiť* vo význame byť svedkom má stavový význam, vo význame robiť svedka má činnostný význam.

10,40 Poslednú, z hľadiska odvodzovacích možností najmenej produktívnu skupinu predstavujú neosobné slovesá 6. intenzného typu, neosobné bezpredmetové slovesá s intenznou schémou $D_A:P$, označujúce *atmosferické javy*. Agens sa pri týchto slovesách nevyjadruje, lebo je nepozorovateľný a za taký sa aj pokladá, kým paciens deja je implicitne obsiahnutý v deji.

Od slovíes označujúcich atmosferické javy sa odvodzujú dejové mená s príznakom priebehovosti a intenzifikácie (*blýskavica, plačkanica, klzavica* atď.), alebo bez príznaku intenzifikácie (*zmrákanie, prípek*). Dejové meno *prška* má príznak limitnosti (krátkotrvajúci dážď). Tieto slovesá tvoria *deverbatívnu paradigmu č. 9* (9. DSP, tab. 27).

Od predmetových neosobných slovíes (5. IT) sa môžu odvodzovať názvy deja, ale od väčšiny z nich sa neodvodzujú nijaké deriváty: *brňať, brnieť, dariť sa, šupieť, ulútiť sa, cnieť sa, škriekť, mrzieť*. Od slovíes *svrbieť, lámať, hnať* (neosobných) sa odvodzujú názvy deja s významom choroby: *svrbenie, svrbľavka, lámka (lámavica), hnačka*. Označujeme ich príznakmi dej., abstrakt., intenzif. bez relevantnosti príznaku limit./nelimit.

Sloveso/kategória	Dej
tmiť sa	
zmrákať sa	zmrákanie
mrholiť zmrholiť (drobno pršať)	mrholenie
zmrknúť sa	zmrkanie zmrk zmrknutie
mrkať, mrkať sa	mrk ¹ mrkanie
pripekať popripekať	pripek
mračiť sa pomračať sa	*mračenie sa
blýskať sa	blýskavica
hrmieť vyhrmieť sa dohrmieť	hrmavica hrmenie
pršať	*pršanie prška
chýliť sa (k čomu)	
kľzať sa (kľže sa neos.)	kľzanie sa, kľzavica
pľačkať sa	pľačkanica
šeriť sa	šerenie, šero
liať sa	*liatie sa lejak lejavec lejavica
chumeliť sa	*chumelenie sa chumelica
plieskať čľapkať/čľiapkať	*plieskanie plieskanica čľapkanica čľiapkanica

Poznámky k 10. kapitole

¹ PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943, s. 10.

² RUŽIČKA, J.: Činnosť a stavové slovesá. Jazykovedný časopis, 8, 1954, s. 5—17.

³ Takýto druh „polárnej“ neutralizácie uplatnil V. Bröndal pri sémantickej analýze predložiek (porov. jeho dielo preložené do francúzštiny BRÖNDAL, V.: *Théorie des prépositions. Introduction à une sémantique rationnelle*. Copenhague 1950). Bröndalov prístup komentuje a kritizuje Ju. Stepanov; porov. STEPANOV, JU.: *Struktura francuzskogo jazyka*. 1. izd. Moskva, Izdatelstvo Vyssaja škola 1965, s. 55.

⁴ Skúmaním odvodzovacích možností stavových slovík môžeme tak dospieť k názoru zhodnému s názorom J. Lyonsa, ktorý tvrdí, že rozdiel medzi vlastnosťou a stavom (ak tu nejaký rozdiel vôbec je) je oveľa menší než rozdiel medzi činnosťou a stavom. Vo viacerých jazykoch sa formálne nerozlišujú adjektíva a slovesá, ale rozdiel je skôr medzi stavovými a činnosťnými slovesami. Porov. LYONS, J.: *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge, University Press 1968, s. 324 n.

Záver

V úvode našej práce sme si vytýčili cieľ zistiť odvodzovacie možnosti slovenského slovesa, pričom východiskovou hypotézou bol predpoklad, že tieto možnosti sú podmienené sémantikou odvodzujúceho slova. Po preverení tejto hypotézy na materiáli, ktorý predstavujú deriváty vybranej množiny 1600 slovies, prichodí nám teraz zhodnotiť, do akej miery sa táto hypotéza potvrdila. Výsledok našej práce môžeme zhrnúť takto:

Odvodzovacie možnosti slovesa závisia od významu odvodzujúceho slovesa, ktoré vchádza do odvodeného slova ako slovotvorný základ. Ale táto závislosť nie je celkom priamočiara. Podľa konkrétneho lexikálneho významu skúmaného slovesa nemožno presne predpovedať, čo všetko možno od skúmaného slovesa odvodiť, a ani to, čo sa v skutočnosti v danom jazyku odvodzuje. Je však možné relatívne presné zistenie „rámcových“ odvodzovacích možností slovesa závislých od jeho intenčného typu. Na tieto možnosti sme poukázali pri charakteristike jednotlivých intenčných typov slovenských slovies a pri opise jednotlivých deverbatívnych paradigiem. Treba, pravda, korigovať naše tvrdenie z úvodu, že tieto paradigmy sa neprekrývajú. Jednotlivé deverbatívne paradigmy sa do istej miery prekrývajú, rovnaké kategoriálne významy sa vyskytujú v niekoľkých paradigmách, ale suma pravidelnejšie odvodzovaných kategoriálnych slovotvorných významov je pre danú paradigmu charakteristická. Tak pre slovesá 1. intenčného typu, zaradené do tabuľky 5, je charakteristické odvodzovanie derivátov so všetkými kategoriálnymi slovotvornými významami, ktoré sme pre deverbatívne odvodzovanie zistili. Pre slovesá 2. intenčného typu (4. a 5. paradigma) je charakteristické odvodzovanie dejových mien a názvov dejovej vlastnosti s aktívnym významom, v menšej miere je pre ne charakteristické odvodzovanie činiteľských mien a názvov nástroja, celkom sporadické je odvodzovanie miestnych mien. Odvodzovanie derivátov s kategoriálnym významom spotrebnej látky, výsledku deja, ostatku po deji a objektu deja sa vylučuje celkom. Pre slovesá 3. intenčného typu (6. a 7. paradigma) je naproti tomu charakteristické práve odvodzovanie miestnych mien, spoločné s predchádzajúcim typom je odvodzovanie dejových mien a názvov dejovej vlastnosti s aktívnym významom a malá miera odvodzovania abstrákt na *-osť*. Pre slovesá

4. intenčného typu je charakteristické odvodzovanie mien nositeľov dejovej vlastnosti, mien dejovej vlastnosti a abstrákt na *-ost'*, ktoré často supľujú aj úlohu dejových mien (pomenovaní stavu). Od slovíes 6. intenčného typu sa odvodzujú iba dejové mená.

Jednotlivé paradigmy môžeme porovnávať aj tak, že sa sústredíme na istú slovo-
tvornú kategóriu. Napríklad činiteľské mená odvodené od slovíes 2. intenčného
typu sa odlišujú od činiteľských mien 1. intenčného typu prítomnosťou sprievod-
ného príznaku intenzifikácie i formálne inými formantmi. Rozdiel je tiež medzi
miestnymi menami v 1. paradigme a miestnymi menami odvodenými od stavových
slovies označujúcich polohu (7. paradigma) a zmenu stavu (8. paradigma), ktoré
majú proti miestnym menám v 1. paradigme navyše sprievodný príznak nástroja
deja, resp. výsledku deja a odlišujú sa i formantmi.

Isté spoločné črty možno konštatovať pre „abstraktné“ deje, deje, ktoré možno
chápať aj ako vlastnosti. Slovesá, ktoré sme charakterizovali ako subjektné (3. pa-
radigma), majú podobné odvodzovacie možnosti ako niektoré slovesá 2. intenčného
typu a ako stavové slovesá.

Na našom materiáli sa tiež potvrdzuje zaujímavý jav, na ktorý pri anglických
slovesách poukázala A. A. Ufimcevoá, že adjektíva s pasívnym významom, a to
potenciálnym i reálnym, sa odvodzujú častejšie od „aktívnych“ slovíes, teda pre-
chodných (1. paradigma). Pre slovenčinu môžeme uviesť aj to, že adjektíva s aktív-
nym významom (s typickým formantom *-avý, -ivý*) sa zasa odvodzujú vo väčšej
miere od slovíes stavových (porov. 8. paradigmu), ktoré sú sémanticky inaktívne.

Predpokladom zisťovania odvodzovacích možností slovesa bolo zistenie inventára
slovo-
tvorných významov tých derivátov, ktoré sa od skúmaných slovíes odvodzujú.
S riešením tejto otázky súvisí aj náš postoj k vymedzeniu pojmu slovo-
tvorného významu vo vzťahu k lexikálnemu významu odvodeného slova. K chápaniu slovo-
tvorného významu odvodeného slova ako komplexu daného zväzkom príznakov (kategoriálne-
ho príznaku a niekoľkých sprievodných príznakov) nás viedlo úsilie nájsť istý kompro-
mis medzi veľmi všeobecným slovo-
tvorným významom odvodeného slova, ktorý
je daný príslušnosťou odvodeného slova k istej širokej triede, akou je napr. onoma-
ziologická a slovo-
tvorná kategória v *Tvoření slov v češtině*, činiteľ, prostriedok, výsle-
dok deja ap., a pomerne úzkymi „čiastkovými“ slovo-
tvornými významami, sémantickými špecifikáciami typov a podtypov, ktoré sa zisťujú vnútri jednej kategórie,
a to nezávisle od toho, aké sú významové špecifikácie vnútri druhej triedy. Naše
sprievodné protikladové príznaky sú platné pre systém deverbatívneho odvodzovania
ako celok, ten istý protiklad sa uplatňuje v niekoľkých slovo-
tvorných kategóriách,
a v tom vidíme hlavnú výhodu takéhoto opisu. Našími kategoriálnymi a sprievod-
nými slovo-
tvorno-sémantickými príznakmi, ktorých je uzavretý počet, určujeme
zhora, zdanlivo apriórne hranicu medzi slovo-
tvorným a lexikálnym významom
odvodeného slova, lebo všetky významové rozdiely medzi odvodenými slovami,
ktoré nemožno vyjadriť rozdielnym zápisom pomocou našich príznakov, pokla-

dáme už za rozdiely nie v slovotvornom význame odvodených slov, lež v ich lexikálnych významoch. Kategoriálne a sprievodné slovotvorné príznaky, a teda aj inventár slovotvorných významov deverbatívnych odvodení sme však neurčili ľubovoľne. Zvolili sme ich podľa predbežnej analýzy významu slov odvodených od verbálnych a neverbálnych základov vyexcerpovaných zo *Slovníka slovenského jazyka* i podľa významov slovotvorných typov a podtypov opísaných v *Tvoření slov*. V priebehu práce pri zisťovaní toho, ako sú jednotlivé prvky inventára slovotvorných významov pri slovesách rozličných intenčných typov zastúpené, sme tento inventár dopĺňali a korigovali. Korigovali sme i počet a povahu dištinkčných príznakov. Hlavným dôvodom na chápanie slovotvorného významu ako zloženej jednotky nám bola okolnosť, že v odvodenom slove sa uplatňuje viac pomenovacích vzťahov súčasne. Domnievame sa, že takéto chápanie pomáha odhaľovať vzájomné vzťahy odvodených slov, a to jednak vnútri istej kategórie, jednak medzi kategoriálnymi významami derivátov odvodených od toho istého slovesa, lebo súvzťažné sú vždy také deriváty, ktoré majú isté príznaky spoločné a isté príznaky odlišné. Náš opis nepokladáme za definitívny, je to iba pokus, ktorý si vyžiada ďalšie spresňovanie. Problematické je najmä stanovenie presného počtu príznakov slov odvodených na vyšších stupňoch odvodzovania.

Našou prácou sme sa usilovali prispieť k riešeniu otázky systému v slovnej zásobe. O existencii systému v slovnej zásobe, ktorej súčasťou sú i deriváty odvodzované od sloviess, nás presviedča fakt, že tieto deriváty sa netvorí celkom ľubovoľne, netvorí voľný neorganizovaný súhrn pomenovaní, ale sú vnútorne viazané na intenčný typ príslušných odvodzujúcich sloviess, a to viazané svojím významom, ktorý v dialektickom zväzku slovotvorného významu a slovotvornej formy má primárnu úlohu.¹ Sama intenčná štruktúra slovesa je sémantická hodnota, nezávislá od gramatickej hodnoty, akou je valencia sloviess, a aj keď je s ňou spätá a korešponduje s ňou, má voči nej charakter hĺbkovej štruktúry.²

Keďže nám šlo predovšetkým o významovú stránku deverbatív, o zistenie vzťahov, do ktorých vstupujú jednotky deverbatívneho systému ako nositeľa istých slovotvorných významov, zámerné sme venovali menej pozornosti formálnej stránke odvodzovania.

Z tabuliek, ktoré v práci uvádzame, si možno utvoriť obraz o produktívnosti jednotlivých slovotvorných základov vzhľadom na bohatosť ich slovotvorného hniezda. Najproduktívnejšie v tomto zmysle sú slovotvorné základy sloviess označujúcich rozličné druhy konkrétnych výrobných a spracovateľských činností. Malá je produktívnosť niektorých stavových sloviess, najmenej produktívne sú slovesá 6. intenčného typu označujúce atmosferické javy. Z 1600 sloviess, ktoré sme vyexcerpovali z jednotlivých strán *Slovníka slovenského jazyka* podľa tabuľky náhodných čísel a ktorých odvodzovacie možnosti sme skúmali, bolo veľa predponových sloviess, ktoré majú produktivitu nulovú, od ktorých sa neodvodzujú nijaké deriváty. Všetky tieto slovesá sme neuvádzali v osobitných zoznamoch, uvádzajú sa iba v súhrnnom

zozname uvedenom na konci našej práce a sú označené nulou. Takéto sú napr. dokonavé slovesá rôznych intenčných typov *sktmiť, prišit, dohrkotať, dokričať, zadriemať, dokročiť, vplúžiť sa* alebo distributíva *poprerážať, poprepletať* ap.

Náš slovotvorný opis predstavuje paradigmatickú klasifikáciu, na základe ktorej dostávame obraz o variantnosti prvkov na slovotvornej rovine, o slovotvorných alternáciách derivátov s istým kategoriálnym významom, a to alternáciách závislých od slovotvorného základu. Tento paradigmatický aspekt slovotvornej roviny je nezávislý od generatívneho opisu jazyka, ktorého základný rámcový aspekt je syntagmatický.³ Domnievame sa však, že výsledky našej paradigmatickej slovotvornej klasifikácie deverbatív bude možné v budúcnosti pri generatívnom opise tvorenia slov využiť, lebo pri formulovaní formačných pravidiel, podľa ktorých sa tvoria deriváty s istým významom, budú sa môcť brať do úvahy sémantické obmedzenia, ktoré sme pre slovesá jednotlivých intenčných typov zistili.

Poznámky k záveru

¹ Porov. DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962, s. 179.

² Porov. RUŽIČKA, J.: Valencia sloves a intencia slovesného deja. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 56.

³ O vzťahoch paradigmatického a syntagmatického aspektu v jazyku porov. WORTH, D. S.: The Role of Transformations in the Definition of Syntagmas in Russian and Other Slavic Languages. In: American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists. The Hague-Paris, Mouton 1963, s. 73; porov. i Mikovu recenziu — MIKO, F. (rec.): Chomsky, N., Syntaktické struktury. Praha, Academia 1966. 209 s. In: Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 186.; porov. i našu štúdiu — BUZÁSSYOVÁ, K.: Intencia slovesného deja a deverbatívna slovotvorná paradigma. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 123.

Zoznam skúmaných slovies*

- babrať sa 150, 154
badať 132, 135
bafkať si 0 152
bachratieť 0 197
bájiť si 0
baliť 112
basovať 0 141
básniť 140
bašovať 0 197
batoliť sa 166
báť sa 124, 150
baviť 132
behať 162
belieť 0 192
belieť sa 0 202
beťárčiť 0 202
bičovať 0 141
biť 0 108
biť sa 150, 154
blkať 156
blkotať 156
blknuť 0
blnkať 144
blnkotať 144
bludáriť 0 197
blúdiť 166
blúzniť 198
blýskať 156
blýskať sa 210
bočiť 0
bodať 156
bodnúť 156
bohatnúť 0 197
bolestiť 0 202
boriť 108
bosoráčiť 0 194
bosorovať 0 197
bračekovať sa 0 202
brakovať 0
brať 0
- brázdiť 0 140
brblať 146
brbtať 146
brádnúť 0
briketovať 0 140
brinčať 142
brinkať 142
brňať 0 209
brnčať 146
brnieť 0 209
brnkať 146
brnkotať 146
brožiť 0
brodiť sa 0
brojiť 0
bronieť 0 192
bronieť sa 0 202
bronzovať 140
brznúť 0
bublať 142
bublínkovať
bubnovať 0 141
budiť 132
búchať 144
buchnátovať 0 140
búkať 152
bystriť 0 138
- cesnakovať 0 140
ciachovať 140
cibriť 0
cicať 156
cícerkať 0
cifrovať 0
cigániť 0
cloniť 141, 156
cmuknúť 152
cnieť sa 0 209
cofkať 0
cikať 148
- cupkať 166
cupotať 166
cvakať 144
cvakotať 144
cválať 164
cvendžať 142
cvičiť 108
cvikať 118
- čalúniť 140
čarovať 140
častovať 0 140
česať 92
čiriť 118
čítať 124
čľapkať 142, 210
čmudiť 141
čnieť 192
čuchať 202
čubrať 0
čupieť 0
čupiť sa 0
čupkať si 0
čurčať 152
čurkotať 152
čušať 0
čvachtať 0
čvikotať 0
- ďariť sa 0 209
debniť 140
deliť 120
divieť 0 197
dlabať 115, 116
dláviť 0
dláždiť 140
dlbnúť 0
dobačovať 0 197
dohovárať 150
dohrmieť 0 210

* Nula pri slovese znamená, že sa od neho neodvodzujú nijaké deverbatívne substantíva a adjektíva, číslo za slovesom označuje stranu, na ktorej sa o danom slovese hovorí.

dokričať 0
dokročiť 0
dokrvaviť 0 138
dopáliť¹ 90
dopáliť² 0
dopariť sa 0 197
dopekať 0
dopestovať
dopiečať 0
dopísať 0
dopisovať 0
doráňať 0
dorantať 0
dorásť 200
doraziť¹ 0
doraziť² 0
doredikať sa 0
doriadiť¹ 0
doriadiť² 0
doriečať 0
dostačiť 200
dostať 0
dostávať 0
dostávať 112
dovršiť 130
dovŕtať 0
dozerať 128, 130
doznať 0
doznieť 0
dozrieť 0
dozvedať sa 0
dozvedieť sa 0
dožadovať sa 0
drať sa 0
dráždiť 118
dražieť 0 192
drážkovať 140
drcnúť 0
drgľovať 144
drožďovať 0
driapkať 0
driemať 150
drkotať 142
drnčať 142
drobiť sa 203
drotárčiť 0 197
drôtovať 141
držať 108
dúchať 110
dúchnuť 0
duchovníeť 0 197
dupať 144
dupkať
dúpnieť 0
dýchať 156
dychčať 0

dymiť 141
fackať 0 140
fačovať 0 140
fafrať sa 0
fiaskať 0
fľochať 0
fřkať 148
fúkať 110
futrovať 0 140
gágať 146
galopovať 0
gitovať 140
glejiť 141
glgať 144
grcať 0
grgať 144
grgnúť 0
grobianiť 0 197
grúliť 152
gúľať 182
gúľať sa 180
gumovať 141
habarkovať 141
háčkovať 124, 141
hádať 122
hádať sa 152, 154
hadíť sa 0
hádzať/hodiť 184, 186
hádzať sa/hodiť sa 184, 186
handrárčiť 0 197
hangárovať 141
haniť 126
hanobiť 126
harkať sa 0
hárkovať 0 140
hartusiť 152
hasiť 118
hatať 0
hatiť 0
hladiť 118
hlásiť 124
hláskovať 0 140
hlásničiť 0 197
hlasovať 141
hľbiť 118
hmatať 156
hmkať 152
hmlíť sa 0
hnať 120, 209
hnúť 178
hnúť sa 176
hniť 198
hojdať 178

hojdať sa 176
hojiť 132
holengať 178
holengať sa 176
holiť 92
hompáľať 178
hompáľať sa 176
honelníčiť 0 197
honiť 120, 126
honiť sa 0
horieť 156
hospodáriť 208
hostovať 0 197
hotovať 0
hovieť 0
hovkať 0
hovoriť 150
hrabať 88
hradiť 118
hranieť 0 197
hrať 108
hrbatiť sa 0 202
hrčať 142
hrdlačiť 200
hrkať 144
hrkotať 144
hrkľovať 152
hrmieť 210
hrnúť 118
hrýzť 156
hubkať 152
huhlať 144
huhňať 144
huhúkať 152
hujúkať 152
húkať 144
húkať sa 0
húknuť 0
hukotať 144
hulákať 146
hundrať 148
húpať 0
hýbať 160, 178, 186
hýbať sa 176, 186
chladiť 118
chmeliť 140
chodiť 162
chovať 120, 124
chrániť 120
chrápať 148
chrapčať 152
chrapkať 0
chrapšťať 152
chraptiť 146
chrchlať 144

chrúpať 144
chrústať 0
chrústiť 148
chumeliť sa 210
chvieť sa 184
chybiť 140
chýliť 182
chýliť sa 180, 210
chytiť sa² 198

jachtať 146
jajkať 146
jarabatieť sa 0 202
jarabieť sa 0 202
jasať 0
jasnieť 0 197
jasniť sa 0 197
jazdiť 162
jazviť 0 140
jazvovatieť 0 197
jazyciť 141
jednať sa 152, 155
jednodušieť 197
jemnieť 0 197
jesť 94
jujkať 152

kadiť 156
kajať sa 150
kálať 116
kaliť 118
kamenieť 0 192
kartovať sa 141
kasať 0
katovať sa 0 202
kaziť 120
kaziť sa 202
kefovať 0 141
klásť 112
kľačať 192
kľakať si 192
kľagať 0
klenúť sa 192
klesať 164
klingať 142
klinovať 0 141
klokotať 142
kloniť 182
kloniť sa 180
klopať 144
klopiť 178, 187
kľučkovať 140
kľukatiť sa 0 202
kľzať 178
kľzať sa 176, 210
kmitať sa 176

knísať 178
knísať sa 176
kolembať 178
kolembať sa 176
kolenkovať 0
kolotať 184
kopať 90, 164
kopnieť 202
kopnúť 164
kopícať sa 0
korčuľovať sa 166
kotúľať 182
kotúľať sa 180
kráčať 164
kradnúť 126
kradnúť sa 0
kraľovať 0 197
krášliť 0 138
krášliť sa 0
krátiť 0
krbáľať 182
krbáľať sa 0 180
krémovať 0 140
krepčiť 0
kresať 88
kresliť 112
kričať 150
krívať 203
krivieť 0 197
kriviť 118
kriviť sa 203
krivkať 203
krímiť 122
krútiť 160, 178
krútiť sa 176, 203
kryť 94
kubíkovať 0
kúndoliť sa 0
kundoliť sa 0
kúriť 88
kuť/kovať 94
kutať 108
kutrať sa 150
kysnúť 0 197
kýšiť sa 0 197
kývať 178
kývať sa 176

lámať 108, 209
lámať sa 203
lepiť 118, 122
letieť 162
letovať 141
ležať 192
liadkovať 140
liahnuť sa 202

liať/-ievať 94
liať sa 210
lícovať 0
lietať 162
liezť/loziť 162
lomiť 108
lomiť sa 203
lopnúť 0
lopnúť si 0
lopotiť sa 0
loptovať sa 141
loviť 94
lúpať 116
lúpať sa 203
lúpiť 126
luštiť 132

máčať 182
máčať sa 180
máchať 182
máchať sa 180
maľovať 112
mámiť 126
mať 0
mať sa 0
mátožiť 197
mastiť 90
mazať 90
mazať sa 203
mdlieť 200
medovať 0
menšiť sa 0 197
miesiť 108
milovať sa 152, 154
mliekáriť 202
močiť sa 203
mračiť sa 210
mraštiť 182
mraštiť sa 184
mraziť 116
mrhať 126
mrholiť 210
mrkať 210
mrkať sa 210
mrmlať 148
mrnkať 148
mrštiť 182
mrštiť sa 180
mrviť 178
mrviť sa 176
mrzieť 209
muškavieť 0 197
muštovať 0
mútiť 136
mútiť sa 136, 202
mydlíť 140

myslieť si 132, 135

nabiť/nabíjať 94

načrieť 0

načúvať 137

nadávať 137

nadísť si 162

nadsluhovať 0 140, 202

nadšiť 0

náhliť sa 166

nájsť 120

nakarhať sa 0

nakresliť 112

nalepiť 122

nalepovať 122

naletieť

naletovať 0

náležať 0

naliahnuť 0

naliať/-ievať 94

naličiť 0

naliepať sa 0

nalietať 0

naplniť 116

naplňovať 116

nastaviť 0

nastavovať 0

nastehovať 0

nastekať sa 0

nastenať sa 0

nastínať 0

nastlať 0

nástojiť 137

nasypať 0

natúžiť sa 0

naukladať 0

nazberať¹ 0

nazberať² 0

nazberkať 0

nazbiehať sa 0

nazdať sa 0

nazdávať sa 0

neleniť 202

nemčiť 0 138

neznášať sa 152

niešť 122

noriť 182

noriť sa 180

obalamutiť 137

obhrýzť 0

obodrieť 200

obodriť 0

obohatiť 0

obohatiť sa 0 197

obohnať 0

obohrať 0

obstávať 0

obstávať¹ 0

obstávať² 0

obstaviť¹ 0

obstaviť²

obstierať 0

obstrapkať 0

obstrekováť 108

obstriekať 108

odbehnúť 162

odbíjať 108

odblaniť 0 140

odbočiť 164

odblýsnúť 0

odblýsnúť sa 0

oddeliť 120

oddychnuť si 200

oddychovať 200

odhaliť 128

odhaľovať 128

odhŕňať 118

odhrnúť 118

odchodiť 162

odchovať 120, 124

odchrapiť 0

odchrchlať si 0

odchýliť 182

odchýliť sa 180

odistiť 0

odliať/-ievať 94

odoberať 130

odoberať sa 166

odpísať 94

odpočívajúť 192

odrezať 88

ochorieť 200

ochrániť 120

ochrapnúť 0

ochrmúť 200

okiadzať 156

okopávať 90,

omáčať 0

omachnatieť 0 197

omámiť 137

omariť 137

omastiť 140

omašľovať 0

omdlieť 200

omediť 0 140

omedziť 0

opadať¹ 0

opadať² 0

opadnúť 0

opičiť sa 202

opiecať 0

opierať 190

opierať sa 192

opieskovať 0 140

opíjať sa 208

opiliť¹ 0

opiliť² 0

opiľovať 0

opínať 0

opiť sa 208

opojiť 136

opojiť sa 136, 198

oprašovať 0 140

opraviť/-ovať 112

opuchnúť 202

opustiť 120

orámováť 0

oráňať 0

oratóvať 0

osadiť 92

osadiť sa 192

osamotniť 0 138

osedlať 0 140

osekať 88

osiať 92

osievať 92

osláviť 120

osmeliť sa 0 197

osmutnieť 0 197

osožiť 137

ostať 200

osušiť 116

ošklbať 120

otočiť/otáčať 178

otočiť sa/otáčať sa 176

ovädnuť 0

paberkováť 0 140

padať 164

paholčiť 0 202

páhovať 140

páchnuť 141

pajediť sa 198

pamätať si 132

pamätať sa 132

paličkovať 0

páliť 90, 203

páliť sa 0

papierovať 0 140

paprať sa 150, 154

pariť 0 140

pastierčiť 0

patinovať 0

pátrať 128, 130

patriť 0

pelešiť 0

peľhať 0
periť sa 0
pestovať 130
pestriť sa 202
pestriť 0 138
pestriť sa 0 202
pchať 122
piecť 92
pigat' sa 141
pigmentovať 0
pichať 156
pľiľť 88
pilotovať 0
pilovať 0
písať 94
piť 208
pľáčkať sa 210
plagátovať 0
plahočiť sa 166
plakať 150
plánovať 130
plantať sa 0
plátať 0
platiť¹ 122
plávať 162
plaviť 182
plaviť sa 180
plavieť 0 192
plaziť sa 166
plesáť 208
plieniť 126
plieskať 148, 210
pliešť 88
plichtiť sa 0
plniť 116
pluť 156
plúžiť sa 166
plžnúť 0 197
plynúť 166
poamerikánčiť sa 0 197
pobabrať 0
pobabrať sa 0
pobadať 0
pobádať 132
pobafkať si 0
pobaláchať 0
pobalamútiť 0
pobaliť 0
pobaviť 132
pobesedovať si 0
pobetárčiť si 0 202
pobiehať 162
pobieliť 0
pobiť¹ 0
pobiť² 118
pobiť sa 0

pobláhať si 0
pobláznit' 204
pobláznit' sa 198, 204
poblednúť 200
počítať 120
podať/-ávať 94
podať sa¹ 0
podať sa² 0
podmoknúť 202
podradiť 137
podráždiť 118
podstreliť 0
podsypať 116
podšiť 124
podtekať 0
pofušovať 0
pogazdovať si 0
poglejiť 0
pogniaviť 0
pogúľať 0
pogumovať 0
pohádať sa 0
pohádzať 0
pohadzovať 0
pohľadať 0
pohladiť 0
pohľadkať 0
pohnevať 0
pohnevkávať 0
pohniezdiť sa 0
pohniť 0
pohnojiť 0
pohnúť 178
pohnúť sa 176
pohýnať 178
pohýnať sa 176
pohýbať 178
pohýbať sa 176
pohybovať 178
pohybovať sa 176
pohovoriť 0
pohrabať 88
pohrabkať 0
pohrať sa 0
pohřdať 126
pochybovať 132
pochytať 0
pochytiť 0
pokaziť 0
pokašľať 0
pokľaknúť si 192
poklásať 112
poklesnúť 164, 173
pokryvať 94
pokúsiť sa 130
pokúšať sa 130

pokutiť 0
pokutovať 140
poliať/-ievať 94
položiť 112, 190
pomíhať 0
pomilkovať sa 0
pomilovať sa 0
pomíňať 0
pomíňať sa 0
pomráčať sa 210
pomrieť 0
pomrkať/-ávať 0
pomrmlať 0
pomrnkávať 0
pomřštiť 0
pomrviť 0
pomrzieť 0
pomstiť 126
pomstiť sa 126
pomúčiť 0 140
pomútiť 0
pomuzštiť 0
pomydliť 0 140
pomyslieť (si) 132
pomýšľať 0
ponáhľať sa 166
ponoriť 182
ponoriť sa 180
popáliť sa 202
poplatiť 122
poprerázať 0
poprepletať 0
poprevalovať 0
poprevázať 0
porásť¹ 0
porásť² 200
poraziť 120
posadiť 190
posedieť si 0
postaviť 190
potápať sa 164
potrundžiť sa 198
potulovať sa 166
potupiť/-ovať 126
potužiť sa 200
potvárať 137
povravieť si 150
povýšiť 205
povýšiť sa /-ovať sa 198
povyšávať 0
povyškľbávať 0
povyškřabovať 0
povyšovať 0
povyťahovať 0
povyťahnuť 0
povyťierať 0

povytnať 0
povyťskať 0
pozabíjať 0
pozabaviť 0
pozabúdať 0
pozacloniť 0
pozacvikávať 0
pozačesávať 0
pozačínať 0
pozadebňovať 0
pozatvárať 0
poznášať 0
poznať¹ 132, 135
poznať² 132
pôsobiť 137, 208
pracovať 112
prasknúť 202
prať 108
prať sa 150, 154
pražiť 116
práchnivieť 200
práskať¹ 142
práskať² 142
prášiť 141
prebačovať 0
prebásniť 0
prebehať 0
prebehnúť 162
prebiehať 162
prebiť 118
predať/-ávať 112
predrásť 200
predrať 0
predrieť 150
predrobčiť 0
predržať 0
predstaviť/-ovať 130
predstaviť si 132, 135
prehľbiť 118
prehovoriť 150
prehradiť 118
prehrať¹ 108
prehrať² 108
prehrčať 0
prehriať 118
prekárať sa 152
prekážať 137
prekladať¹ 112
prekladať² 112
preliezť 162
prelínať sa 0
prelisovať 0
prelistovať 0
prelomiť 0
prelomiť sa 202
preložiť¹ 112

preložiť² 112
preľstiť 0
prepadnúť¹ 164
prepadnúť² 0
prepadnúť sa 164
prepáliť 0
prepárať 0
prepísať/-ovať 94
prepláchať 0
preplakať 0
preplátať 0
preplatiť 0
preplávať 0
preplaviť sa 0
preplaziť sa 0
prepletať 0
prepustiť 120
preraziť 90
preskočiť 162
preskúmať 130
prestávať 112
prešiiť 124
preškoliť 120
preškólkovať 141
preškrabať sa 0
preškriepiť 0
preškrtáť/-núť 0
prešliapnúť 164
prešovať 141
pretrepať 0
pretrhať 90
pretrhávať 90
pretrhnúť 0
prevaliť 184
prevaliť sa 184
prevázať 110
previazať 92
prevíjať 0
prevliecť 116
prevrátiť
prevrhnúť 184
prevrhnúť sa 184
prežiť 200
přhliť 158
priamiť sa¹ 0
prichýliť 182
prichýliť sa 180
prichystať 0
prichytiť 0
prijať /-jímať 122
prikladať 122
priklopiť 178
prikryť/-ývať 118
prilepiť 118, 122
priniesť 122
pripáliť 90

pripekať 210
pripínať 122
pripnúť 122
pripomínať 137
pripraviť /-ovať 112
prirásť 200
pristáť 164
pristávať 112
prisúdiť 122
prisunúť/-úvať 178
prisunúť sa 176
prisušiť sa 197
prišiť 0
pritiahnúť/-ovať 182
pritiahnúť sa /-ovať sa 180
prtláčať 90
prítúliť 182
prítúliť sa 180
prizarobiť si 0
prizerať 0
priznať 137
priznávať 0
přhliť 158
prosiť 132
prosiť sa 132
přšať 210
pútať 132
putovať 164

ráčiť 0
račkovať 0
radiť² 140
rámovať 140
raniť 140
rásť 200
raziť¹ 90
rečniť 150
redikať sa 0
rezať 88
rieť 150
riediť 118
riešiť 132
robiť 112
roniť 182
roniť sa 180
rozbelieť sa 0
rozbehnúť sa 162
rozberať 0
rozbesniť sa 198
rozbiehať sa 162
rozdráždiť 118
rozdrnčať sa 0
rozzagalopovať sa 0
rozglejiť sa 198
rozgniaviť 0
rozgurážiť sa 198

rozhabarkovať 0
rozhádzat' 0
rozhodnúť/-ovať 130
rozkálat' 0
rozkamarátiť sa 0
rozkašlat' sa 0
rozkaťiť sa 198
rozkázat' 132
rozkazovať 132
rozklinať sa 0
rozklopať 0
rozkmítať 178
rozkmítať sa 176
rozkmotriť 0
rozknísať 0
rozkolotať 184
rozkolotať sa 184
rozkonáriť sa 198
rozkopať¹ 90
rozkopať²/-núť 0
rozkorčuľovať sa 0
rozkokoreníť sa 0
rozkošatiť sa 198
rozlúpnuť 0
rozlúsknuť 0
rozlúštiť 132
rozmačať 0
rozmahať sa 200
rozmaľovať 0
rozoberať 135
rozochvieť 184
rozochvieť sa 184
rozpajediť sa 136, 198
rozpakovať sa 0 202
rozpáliť 0
rozpáliť sa 200
rozpínať¹ 0
rozpísať 94
rozplakať sa 0
rozplameníť 0
rozprávať 150
rozsiať/-ievať 92
rozskackať sa 0
rozskákať sa 0
rozskočiť sa 162
rozslziť sa 0
rozsmokliť sa 0
rozsmútiť sa 200
roztrhnúť sa 202
roztrpčiť 136, 137
roztrubiť 0
rozvoziť 110
rozvracať sa
rozvrátiť 128
rozvravieť sa 150
rozvrčať sa 0

rybáriť 0
ryť 88
sadrovať 0 140 0
sádzať 122
sádzkovať 0
sčerstvieť 192
sčervenat' 0
sčervenieť 192
sčervivieť 0 197
sčítať 120
sedieť 192
sedlať 0
sekať 88, 144
sekať sa 152, 155
sepať 182
sepať sa 180
schádzať sa 0 197
schnúť 0 197
schrániť/-ňovať 120
schrúmať 0
schudnúť 200
schudobnieť 200
schúlostivieť 197
schumeliť sa 0
schumlať 0
schutnieť 192
schutniť 0 138
schváliť/-ovať 130
schvieť sa 0
schybníť 0 140
schýliť 182
schýliť sa 180
siahnúť 0
siakať 0
siať 92
sieťkovať 140
sieťovať 140
skackať 166
skákať 162
skaličiť 0
skaliť 0
skaziť 120
skaziť sa 200
skladať¹ 112
skladať² 112
skladovať 141
sklopiť/-ápať 178
sklopiť sa/-ápať sa 176
skrbáfať 182
skrbáfať sa 180
skrehnúť 200
skremenieť 0 197
skresať 0
skresliť 0
skričať 0

skrivíť sa 202
skrímiť 0
skrutkovať 141
skrútnuť 0
skrvaviť 0 138
skryť 94
skryvať 94
skučať 142
skučerať 0 197
skudliť 0
skúdoliť sa 0
skuhrať 144
skúmať 130
skúšať 120
sledovať 130
sliepňať 156
sliniť 141
slintať 141
slopať 0
sľubiť 120
službičkovať 0 140
slúžiť 202
slziť 141
smažiť 116
smetiť 141
smiať sa 150
smokliť 150
smudiť 141
smútiť 202
solíť 140
spájkovať 141
spáliť/-ovať 90
spáliť sa 202
spanštieť 198
spekať 92
spevniť 0 138
splaviť 182
splaviť sa 180
sploštiť 0 138
splstiť 0 140
splstnatieť 0 197
spľuhavieť 0 197
spľundravieť 0 197
spľundrovať 0
splynovať 0 140
splynúť 0
splytčiť 0 138
splytčieť 197
splyvať 166
spočinúť 192
spočítať 120
spopolavieť 0 197
spracovať 112
spráchnivieť 200
sprasivieť 192
sprat' sa¹ 0

sprať sa² 0
spratať 182
spratať sa 180, 203
spresniť 0 138
sprevádzať 130
spriatelieť 198, 205
spriatelieť sa 198, 205
srkať 148
srkať 148
stahať sa 0
stahovať¹ 92
starostiť sa 0 202
stáť¹ 192
stať si 192
stať 0 108
stať sa 0
stavať 112, 190
stavať (sa) 192
stávkovať 140
stehovať 140
stemnieť 192
stemniť 0
stenať 146
steplieť 0
steplieť sa 0
stichnúť 192
stínať 108
stĺcť 116
stltnúť 192
stmavieť 192
stolárčiť 0 197
strapkať 140
strebať 94
strepať¹ 0
strepať² 0
strepať sa¹ 0
strešťať 0
striasať 0
striasť 0
striekať 108
strieľať 94
strieskať 0
striet¹ 0
striet² 0
striezť 0
strhnúť sa 0
strihať 88
strojiť 130
strúhať 88
strýzniť 0
stržíť 0
stučnieť 197
stúpiť 164
stýkať 141
súdiť 128, 130
súdiť sa 152, 154

súhlasieť 208
súkať 92
súkromníčiť 202
sunúť 178
sunúť sa 176
súriť 137
sústružiť 108
sušiť 116, 136
svedčiť 208
svetielkovať 141
svietiť 156
svišťať 148
svorkovať 140
svrbieť 209
syčať 142
sykať 142
sykotať 142
sypať 116
sypať sa 203

šafáriť 202
šalieť (sa) 198
šepotať 142
šeptať 142
šerieť sa 0 202
šerieť sa 202, 210
šermovať 141
šialiť 126
šianať 0
šibať 108, 203
šiknúť sa 0 197
šikovníčiť 0 202
šiť 124
školiť 120
škrabať 116, 148
škrabotať 148
škrabnúť 116
škrečať 148
škriekať 148
škriepiť sa 152, 154
škrieť 0 209
škřípať 142
škrobiť 140
škrtáť 140
škrtiť 128
šľahať 122, 156
šľachtiť 120
šľiapať 164
šmatlať 166
šmatlať sa 166
šmýkať 178, 186
šmýkať sa 176, 186
šomrať 148
špiniť 141
špliechať 142
štepiť 92

štepovať 140
štipkať 0
štrkať 144
štrknúť 0
štrkotať 144
štrkovať 0 140
štrngať 142
šuchnúť sa 0
šumieť 142
šumotať 142
šúpať 140
šupieť 0 209
šupnúť/-ovať 182
šupnúť sa 180
šviháčiť 202

tackať sa 166
terasovať 0 140
tidlikať 152
tieniť 156
tkať 92
tlačiť 90
tlačiť sa 152, 155
tľapkať 152
tľcť 116
tľieť 156
tlkotať 142
tlmiť 116
tmavnúť 192
tmieť sa 0 202
tmiť sa 210
točiť 178
točiť sa 176
tónovať 0 140
tonúť 0 197 0
trápiť 162
trčať 192
trepať 90
trestať 120
trešťať 144
treštiť¹ 144
treštiť² 198
trhať 90
trhovať 0 197
trieť 0
trieť sa 152, 155
trpieť 208
trúbiť 141
trúchliť 208
trvať 198
trýzniť 126
tudlikať 152
tulikať 0
túlať sa 166
túliť 182
túliť sa 180

tupiť 126
túžiť 208
tvarovať 0 140
tvoriť 112

ŕahať 92, 156, 182
ŕahať sa 152, 155, 180
tieniť 141, 156
tieňovať 0 140

učesať 92
uistiť 138
uchovať/-ávať 120
uchrániť 0
uchýliť 182
uchýliť sa² 164, 173, 180
ujasniť 137
ujať sa¹ 0
ujať sa² 0
ukazovať 122
ukladať 122
uklňať sa 180
ukloniť 182
ukloniť sa 180
uknísať sa 0
ukojiť 137
uloviť 94
uľútiť sa 0 209
umáliť 0 138
umrieť 198
uniest¹ 137
uniest² 126
unikať 166
uniknúť 166
upražiť 0
upriať 0
úradníčiť 0 202
uskladniť 112
uskočiť 162
ustať¹ 198
ustať² 0
ustávať sa 0
ustaviť 137
ustaviť sa 0
ustrojiť² 130
ustúpiť 164, 173
utekať 162
utiečť 162
utiekať sa 162
utierať 118
utlmiť 116
utriieť 118
utvrdzovať sa 0
uvádzať¹ 130
uvádzať² 130

valiť 184
valiť sa 184
vanuť 156
vážiť¹ 141
vážiť² 0
vážiť si 137
vážnieť 0
vešať 190
vetriť 0
vchádzať 162
viať 108
viazať 92
viest/voziť 128, 130
visieť 192
viť 0
vítaziť 126
vjachať 0
vkerovať 0
vkladať/vložiť 122
vkľbiť 140
vkoreniť sa 198
vkotúľať 0
vkradnúť sa 0
vkrbáfať sa 0
vkresať 0
vkresliť 0
vkrivkať 0
vkuť 0
vláčiť 116
vláčiť sa 166
vlámať sa 126
vlažiť 0 140
vlicieť 116
vločkovať 0 140
vnímať 132
voliť 132
voľkať 0
voňať 141, 158
vozievať 0
voziť 110
vpichnúť 156
vplantať sa 0
vplatiť 122
vplývať¹ 137
vplývať² 0
vrátiť sa 0
vravieť 150
vrčať 148
vrešťať 148
vrhať 184, 186
vrhať sa 184, 186
vrieskať 148
vrieť 156
vrstviť 140
vršieť 0 140
vršieť sa 0

vřtať 92
vřívať 0
vřivavieť 0 197
vřmyknúť 0
vřtepiť 0
vřchnúť sa 0
vřpnúť 0
vřstnúť 0
vtackať sa 0
vybehávať 162
vybehnúť 162
vybiehať 162, 192
vybuchnúť 156
vyčnievať 192
vyfukovať 110
vyfutrovať 0
vyglnúť 0
vygľiediť 0
vygniaviť 0
vygombičkovať 0 140
vygrcať 0
vygrúliť 0
vygúľať 0
vygúliť 0
vygumovať 0
vyháčkovať 0
vyhadzovať 184
vyhľbiť/-ovať 118
vyhodiť 184
vyhodiť sa 184
vyhojiť 132
vyholiť 0
vyhriať 118
vyhrievať 118
vyhrievať sa 0
vyhrknúť 0
vyhrkotať 0
vyhrmieť 0
vyhrmieť sa 0 210
vyhrnúť 0
vyhrotiť 0
vychovávať 120, 124
vychýliť 182
vychýliť sa 180
vykladať¹ 112
vykladať² 112
vyklenúť sa 192
vykopať 90
vykresliť 112
vykriknúť 150
vynikať/-núť 137
vynoriť 182
vynoriť sa 180
vypchať 122
vypřázdniť 0 138
vypřážiť 116

vyrásť 200
vyrieť 150
vyrobiť 112
vyroniť 182
vyroniť sa 180
vyskúmať 130
vysoliť 0
vysomáriť sa 0
vysoptiť 0
vystavať 112
vysvetliť/-ovať 132, 135
vysypať 116
vysypať sa 203
vyšívvať 124
vyťahovať 92
vytekať 164
vytrvať 198
vytvárať/-tvoriť 112
vyvrieť 156
vyvrátať 92
vyvrtávať 92
vyzvedať sa 130
vzbĺknuť 0
vzbudiť 0

zabávať 132
zabávať sa 200
zabiť/-íjať 126
zabrezivieť sa 192
zabúdať/-núť 198
zacvičovať 108
zadŕhať 150
zadrhávať sa 166
zadrhnúť sa 166
zaháľať 208
zakaliť 118
zaklopiť 178
zaprášiť 140

zaprášiť sa 200
zarobiť 112
zaslepiť 120
zasľúbiť 120
zastúpiť/-ovať 128, 130
zasunúť 178
zasunúť sa 176
zasušiť sa 0 197
zasúvať 178
zasúvať sa 176
zasvätiť 120
zasypať 116
zaškoliť 120
zatvoríť/-ávať 118
zatiehnuť 92
zatíchnuť 192
zaťať sa 198
zavariť 122
zavesiť 190
zavrtávať sa 203
zbehnúť 162
zbehnúť sa 162
zbelasieť 0 192
zbelavieť 0 192
zberať¹ 108
zberať² 140
zbierať 108
zbíjať¹ 108
zbíjať² 126
zbrznúť 0 192
zdierať 126
zhovädíť sa 198
zhovárať sa 150
zhranatieť 0 197
zhrbatieť 0 197
zhrčavieť 0 197
zhŕdať 126

zhrdieť 0 197
zjašiť sa 198
zjemnieť 197
zmenšiť/-ovať 118
zmieriť/-ovať 132
zmierovať sa 152
zmrákať sa 210
zmraštiť 182
zmraštiť sa 184
zmrholiť 210
zmravniť 0 138
zmrazovať 116
zmŕštiť 182
zmŕštiť sa 180
zmŕtvieť 192
znášať 122
znášať sa 152, 154
znať¹ 132
zostať 200
zosunúť/-úvať 178
zosunúť sa 176
zotročiť 120
zotrvať 198
zradiť 126
zúfať si 198
zúňať 142
zunieť 142
zunovať sa 198
zväžnieť 192
zviest' 126
zvnútorniť sa 200
zvoníť 141, 144

žiadať 132
žihať 156
žiť 200
žrať 94

Literatúra

- APRESIAN, JU. D.: Idei i metody sovremennoj strukturnoj lingvistiki. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Prosvješčenije 1966. 301 s.
- Eksperimetalnoje issledovanije semantiki ruskogo glagola. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1967. 251 s.
- Ob eksperimetalnom tolkovom slovare ruskogo jazyka. Voprosy jazykoznanija, 17, 1968, č. 5, s. 34—49.
- BERRÁR, J.: Szóképzés, lexika és szintaksis. (Tvorenie slov, lexika a syntax.) In: Általános Nyelvészeti Tanulmányok. 3. Red. Z. Telegdi. Budapest, Akadémiai Kiadó 1965, s. 35—42.
- BRODOWSKA-HONOWSKA, M.: Zarys klasyfikacji polskich derywatów. 1. wyd. Wrocław — Warszawa — Kraków, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1967. 98 s.
- BUFFA, F.: Slovesné podstatné mená z hľadiska slovotvorného. Slovenská reč, 31, 1966, s. 225—228.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Intencia slovesného deja a deverbatívna slovotvorná paradigma. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 113—124.
- Über die distinktiven Merkmalen bei den deverbativen Ableitungen. In: Recueil linguistique de Bratislava. 3. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 85—98.
- K triedeniu koreňových morféme transformačnou metódou. Jazykovedný časopis, 20, 1969, 33—49.
- CANTINEAU, J.: Le classement logique des oppositions. Word, 11, 1955, s. 1—9.
- DANEŠ, F.: Some Thoughts on the Semantic Structure of the Sentence. Lingua, 21, 1968, s. 55—69.
- DOKULIL, M.: K otázce morfoložických protikladů. Slovo a slovesnost, 19, 1958, s. 81—100.
- Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 264 s.
- K vzájemnému poměru slovotvorby a skladby. In: Acta Univ. Carol. Philologica. 3. Slavica Pragensia, 4, 1962, s. 369—375.
- Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax. In: Travaux linguistiques de Prague. 1. Red. J. Vachek. Prague, Éditions de l'Académie Tchécoslovaque des Sciences 1964, s. 215—223.
- Slovenský příspěvek k sémantice a syntaxi slovesa. Slovo a slovesnost, 11, 1948-49, s. 68—78.
- Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvoření slov“. Slovo a slovesnost, 24, 1963, s. 85—105.
- DOROSZEWSKI, W.: Podstawy gramatyki polskiej. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1963. 318 s.
- FURDÍK, J.: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. Slovenská reč, 32, 1967, s. 65—74.
- O tvorení názvov deja a výsledku deja v štúrovskom období. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae Prešovensis. Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 86—106.
- O súčasných smeroch slovotvorného bádania. Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 63—78.

- Zo slovtovorného vývoja slovenčiny. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 81 s.
- GOODENOUGH, W. H.: Componential Analysis and the Study of Meaning. *Language*, 32, 1956, s. 195—216.
- Grammatika sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka. Red. N. Ju. Švedová. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1970. 767 s.
- HORECKÝ, J.: Slovtovorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 218. s.
- Morfematická štruktúra slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
- Systém deverbatívnych adjektív v slovenčine. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica* (v tlači).
- Slovenská lexikológia. *Zv. 1. Tvorenie slov*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.
- CHOMSKY, N.: Remarks on Nominalization. Reproduced by The Linguistics Club. Indiana University 1968.
- JANKO-TRINICKAJA, N. A.: Zakonomernost sviazej slovoobrazovateľnogo i leksičeskogo značenij v proizvodnyh slovach. In: Razvitije sovremennogo ruskogo jazyka. Red. S. I. Ožegov — M. V. Panov. Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR 1963, s. 83—97.
- KAČALA, J.: Doplnok a intencná štruktúra. *Jazykovedný časopis*, 18, 1967, s. 129—137.
- Intencia slovesného deja a stavba vety. *Jazykovedný časopis*, 19, 1968, s. 57—64.
- Doplnok v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 280 s.
- KÁROLY, S.: A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában. (Kapitola o lexikologických jednotkách v generatívnej grammatike.) In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. 4. Red. Z. Telegdi. Budapest, Akadémiai Kiadó 1966, s. 91—104.
- KATZ, J. J. — FODOR, J. A.: The Structure of a Semantic Theory. *Language*, 39, 1963, č. 2, s. 172—210.
- KOPEČNÝ, F.: Základy české skladby. 2. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1962. 359 s.
- KUCHAŘ, J.: Základní rysy struktury pojmenování. *Slovo a slovesnost*, 24, 1963, s. 105—114.
- LOMMATSCH, B.: Eine Möglichkeit der Darstellung von Bewegungswörtern. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 21, 1968, s. 232—334.
- LYONS, J.: Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge, University Press 1968. 519 s.
- MARCUS, S.: Logičeskij aspekt lingvističeskich oppozicij. In: Problemy strukturnoj lingvistiki. Red. S. K. Šaumian. Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR 1963, s. 47—73.
- MATHESIUS, V.: Zesílení a zdůraznění jako jevy jazykové. In: *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha, Melantrich 1947, s. 203—223.
- MELČUK, I. A.: K postrojeniju dejstvujučej modeli jazyka. In: Problemy jazykoznanija. Doklady i soobščeniya sovetskich učonyh na X. Meždunarodnom kongrese lingvistov (Bucharest 28. VIII. — 2. IX. 1967). Red. K. P. Filin a i. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1967, s. 82—89.
- K poňatiju slovoobrazovanija. *Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka*, 26, 1967, s. 325—361.
- K voprosu o „vnešnih“ različitel'nyh elementach: semantičeskije parametry i opisanije leksičeskoi sočetajemosti. In: To Honour Roman Jakobson. 2. The Hague—Paris, Mouton 1967, s. 1341 až 1361.
- MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 256 s.
- (rec.): Chomsky, N.. Syntaktické struktury. Praha, Academia 1966. 209 s. In: *Jazykovedný časopis*, 20, 1969, s. 183—187.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- MOTSCH, W.: Zur Stellung der Wortbildung in einem formalen Sprachmodell. In: *Studia Grammatica*. 1. Berlin, Akademie-Verlag 1962, s. 31—50.
- NĚMEC, I.: Vývojové postupy české slovní zásoby. 1. vyd. Praha, Academia 1968. 194 s.

- On Relations of Structure and Inventory in Linguistic Systems. *Jazykovedný časopis*, 15, 1964, s. 97—100.
- ORAVEC, J.: Vázba sloviés v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 389 s.
- Osnovy postrojenija opisateľnoj grammatiki sovremenogo ruskogo literaturnogo jazyka. Red. N. Ju. Švedova. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966. 210 s.
- PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.
- Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 18—28.
- POLDAUF, I.: Srovnávání s mateřštinou při vědeckém zkoumání jazyků. In: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Red. V. Křístek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1954, s. 45—72.
- POMIANOWSKA, W.: Klasyfikacja rzezczowników odrzezczownikowych. 1. wyd. Wrocław — Warszawa — Kraków, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1963. 199 s.
- REVZIN, I. I.: Metod modelirovanija i tipologija slavianskich jazykov. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1967, s. 255—265.
- REVZINA, O. G. — REVZIN, I. I.: K postrojeniju sistemy differencial'nych priznakov dľa slovoobrazovanija suščestvitel'nych slavianskich jazykov. In: To Honour Roman Jakobson. 2. The Hague — Paris, Mouton 1967, s. 1657—1666.
- REVZINA, O. G.: Struktura slovoobrazovatel'nych polej v slavianskich jazykach. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta 1969. 152 s.
- RUŽIČKA, J.: Činnostné a stavové slovesá. *Jazykovedný časopis*, 8, 1954, s. 5—17.
- Valencia sloviés a intencia slovesného deja. *Jazykovedný časopis*, 19, 1968, s. 50—56.
- Základná sémantická črta sloviés. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae Prešovensis. *Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu*. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 163—169.
- RUŽIČKA, R.: Versuch einer Modellierung des Genus Verbi moderner slawischen Sprachen im Rahmen der generativen Transformationsgrammatik. *Zeitschrift für Slawistik*, 13, 1968, s. 137—178.
- Korellationen und Transformationen. In: To Honour Roman Jakobson. 3. 1967. The Hague — Paris, Mouton 1967, s. 1707—1733.
- SOBOLEVA, P. A.: O transformacionnom analize slovoobrazovatel'nych otnošenij. In: Transformacionnyj metod v strukturnoj lingvistike. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1964, s. 114—141.
- STEPANOV, JU.: Struktura francuzskogo jazyka. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Vysšaja škola 1965. 182 s.
- SZABÓ, Z.: A lexikológiai és a grammatikai szóképzésről. (Lexikálne a gramatické tvorenie slov.) *Magyar nyelv*, 64, 1969, s. 39—45.
- Tvoření slov v češtině. Zv. 2. Odvozování podstatných jmen. Red. Fr. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. 1. vyd. Praha, Academia 1967. 779 s.
- UFIMCEVA, A. A.: Slovo v leksikosemantičeskoj sisteme jazyka. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1968. 272 s.
- ULIČNÝ, O.: O rekci slovenských sloves. *Slovo a slovesnosť*, 30, 1969, s. 396—407.
- VOLOCKAJA, Z. M.: Ob odnom podchode k opisaniu slovoobrazovatel'noj sistemy. In: Lingvističeskije issledovanija po obščej i slavianskoj tipologii. Red. T. M. Nikolajeva. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 51—62.
- Semantičeskaja klassifikacija i sposoby obrazovanija otmennych glagolov. In: Strukturnaja tipologija jazykov. Red. V. V. Ivanov. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1966, s. 165—180.
- WALLACE, A. F. — ATKINS, J.: The Meaning of Kinship Terms. *American Anthropologist*, 62, 1960, s. 58—80.
- WORTH, D. S.: The Role of Transformations in the Definition of Syntagmas in Russian and Other

- Slavic Languages. In: American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists. The Hague — Paris, Mouton 1963, s. 61—80.
- „Surface Structure” and „deep Structure” in slavic Morphology. In: American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists. Vol. 1. Linguistic Contributions. Red. H. Kučera. The Hague — Paris, Mouton 1968, s. 395—427.
- ŽOLKOVSKIJ, A. K. — LEONTIEVA, N. N. — MARTEMIANOV, J. S.: O principiaľnom ispol'zovaniji smysla pri mašinnom perevode. In: Mašinnyj perevod. 2. Red. Ju. Rozencvejg. Moskva 1961, s. 17—46.
- ŽOLKOVSKIJ, A. K. — MELČUK, I. A.: O vozmožnom metode i instrumentach semantičeskogo sinteza. Naučno-tehničeskaja informacija, 1965, č. 6, s. 23—28.
- O sisteme semantičeskogo sinteza I. Strojenje slovaria. Naučno-tehničeskaja informacija, č. 11, 1966, s. 47—55.
- O sisteme semantičeskogo sinteza II. Pravila perifrazirovanija. Naučno-tehničeskaja informacija 1967, č. 2, s. 17—27.
- O sisteme semantičeskogo sinteza III. Obrazcy slovarnych statej. Naučno-tehničeskaja informacija, serija 2, 1968, č. 11, 1968. s. 8—21.

Семантическая структура словацких отглагольных существительных

Резюме

Предметом исследования является определение словообразовательных возможностей словацкого глагола на основе анализа выбранного конечного множества глаголов и их словесных гнезд. Цель работы потребовала несколько иного подхода к проблеме словообразования по сравнению с существующим в литературе по этому вопросу, а поэтому, хотя в этой работе учитываются результаты современных наших и зарубежных исследований, здесь можно констатировать некоторые отличия, из которых мы приводим главным образом следующие:

1. словообразовательное значение мы понимаем как комплексную единицу, которую можно определить с помощью иерархически различных категориальных и сопровождающих отличительных признаков;

2. вводим в описание понятие словообразовательной парадигмы как класса, которому подчинен класс словообразовательной категории;

3. при конкретном описании материала мы исходим из словообразовательной основы, а не от словообразовательного форманта. В первую очередь мы определяем инвентарь словообразовательных значений, затем дистрибуцию этого инвентаря при отдельных словообразовательных основах. Работа дает представление о продуктивности словообразовательных основ с точки зрения объема их словообразовательного гнезда.

В работе две части. Первая (главы 1—6) имеет теоретический характер, вторая (главы 7—10) является аппликацией теории, изложенной в предыдущих главах.

Словообразование мы понимаем как смежную дисциплину, а словообразовательный уровень — как смежный уровень, создаваемый пересечением морфологического и лексического уровней и находящийся также в связи с синтаксисом.

Словообразовательное значение слова мы понимаем как сложную единицу, создаваемую интеграцией форманта и основы и определяемую пучком признаков. Мы приписываем его производному слову как целой единице. Реальной основой для того, чтобы значение производного слова понималось как сложная единица, мы считаем то, что в нем часто находится одновременно несколько наименовательных отношений. Например, слово определяется одновременно как средство и производитель действия. Второй основой для того, чтобы понимать словообразовательное значение как сложную единицу, мы считаем то, что, независимо от того, приписывается ли словообразовательные значения форманту или словообразовательному типу, для „однозначности“ словообразовательного значения необходима классификационная рамка, которая конкретизирует абстрактное значение форманта или схемы, каковой является словообразовательный тип, и тем самым добавляет к одному признаку дальнейший (или дальнейшие) признаки.

Для вскрытия системы значений словацких отглагольных существительных необходимо описать их взаимные отношения. Мы принимаем следующее определение системы: система исследуемого множества задана элементами и отношениями, причем элементы образуют инвентарь системы, а отношения — структуру. Элементами нашей

системы являются значения отглагольных образований, которые мы выбрали в качестве отглагольных существительных (мы исследуем слова, образованные от 1600 первичных и вторичных корневых и приставочных глаголов, выбранных по таблице случайных чисел, чтобы исключить тенденциозность выбора, из пяти томов Словаря словацкого языка). Прямому наблюдению доступна только формальная сторона этих элементов, т. е. отдельные образуемые лексемы. Значения этих лексем нужно определить, так как между формой и значением производного слова отношение не одно-однозначное, а много-многозначное (одной форме соответствует несколько значений, одно значение можно выразить несколькими формами). Чтобы можно было описать отношения между элементами и между классами элементов, словообразовательное отношение должно быть определено так, чтобы включало всегда и признаки, конституирующие определенные классы, т. е. категориальные признаки и признаки, дифференцирующие члены определенного класса, т. е. дифференциальные (сопровождающие) признаки.

В плане содержания основной единицей словообразовательного уровня при парадигматическом исследовании мы считаем категориальный словообразовательный признак производного слова (представляющий категориальное, т. е. общее словообразовательное значение), минимальной единицей — дифференциальный (сопровождающий) словообразовательный признак. Частные словообразовательные значения возникают в результате соединения одного инвариантного категориального значения с различным количеством и комбинациями сопровождающих признаков. В плане выражения основной единицей словообразовательного уровня является словообразовательная форма слова, заданная единством форманта и словообразовательной основы, минимальными единицами являются составные части производного слова: словообразовательный формант и основа. Между планом содержания и планом выражения на словообразовательном уровне нет симметрии, отношение этих планов сложное. При образованиях первой степени носителем категориального словообразовательного значения является формант. Сопровождающие признаки являются результатом интеграции определенных словообразовательных основ с определенными формантами. Именно потому, что значение производного слова не является просто суммой значения словообразовательной основы и значения форманта, нам кажется возможным видеть в значении производного слова комплекс, заданный группой признаков, из которых один является доминантным, категориальным, остальные — сопровождающими.

Так как все исследуемые отглагольные образования объединяет общее качество — отношение к действию, количество категориальных словообразовательных значений можно определить в зависимости от глагольного действия как сумму всех возможных „участников“ действия, встречающихся у различных интенционных типов глаголов. (Слово „участник“ мы понимаем здесь в самом абстрактном смысле этого слова, им может быть и качество.) К ним относятся: 1. производитель действия (при отрицании носитель действия), 2. орудие действия, 3. действие, 4. расходуемый материал (материал, который расходуется при реализации действия), 5. результат действия, 6. остаток (отброс от действия), 7. объект действия (пациенс в более узком смысле), 8. место действия, 9. качество действия, 10. опредмечивание качества действия, 11. носитель качества действия. Понятие интенции глагольного действия, интерес к которой в словацком языкознании является уже традиционным, но которая до настоящего времени исследовалась исключительно с синтаксической точки зрения, мы применяем в этой работе как фактор словообразовательный в двойном отношении. С одной стороны, определяем, в какой степени члены интенционной структуры глагола (агенс — действие — пациенс) соответствуют отдельным словообразовательным значениям, которые можно отнести к глаголу, с другой стороны, используем интенционный тип основной глаголь-

ной лексемы в качестве критерия деления глаголов и их гнезд слов на словообразовательные парадигмы отглагольных существительных.

Иерархически более низкую ступень словообразовательно-семантических признаков занимают сопровождающие признаки, с помощью которых дифференцируются отглагольные образования внутри одного категориального значения и одновременно ими же углубляется дифференциация отдельных категориальных значений, так как из возможной суммы сопровождающих признаков в каждом категориальном значении применяется всегда иная комбинация сопровождающих признаков. Сопровождающими признаками являются бинарные признаки: активный/пассивный, интенсифицированный/неинтенсифицированный, лимитный/нелимитный, потенциальный/реальный, абстрагированные из действия, и конкретный/абстрактный, одушевленный/неодушевленный собирательный/несобирательный, единичный/неединичный, абстрагированные из отглагольных существительных как из существительных. Кроме этих признаков в функции сопровождающего признака в конкретных образованиях может выступать и признак, который у иных образований выступает как категориальный. Частоту образований с соответствующим значением нельзя считать обязательным основанием для того, чтобы определенное значение считать категориальным. Например, названия остатков от действия (второстепенных результатов) образуются только от группы глаголов, обозначающих действие, при котором происходит деление чего-либо компактного. Решающим, однако, является то, что от этого же глагола образуется, например, и образование со значением результата, и образование со значением остатка при помощи различных формантов, так что разница между этими образованиями и формально релевантна. У сопровождающих словообразовательных признаков можно различить дистриктивные и релевантные признаки, причем релевантность конкретного признака и участие производного слова в данной оппозиции значений обусловлена конкретной формой слова. Например, названия места действия в принципе конкретны, так что противопоставление конкретное/абстрактное не находит себе места при отглагольных существительных, образованных при помощи специфически „местных“ формантов *-áreň*, *-ov/ňa*, однако оно релевантно у названий, образованных с помощью конверсии, типа *lom*, *rez*, именно в отношении к соответствующим названиям действия.

Категориальными и сопровождающими признаками, количество которых ограничено, определяем сверху (дедуктивно) границу между словообразовательным и лексическим значением, так как все различия значения, которые нельзя выразить с помощью различных комбинаций наших признаков, мы считаем различиями в лексикальных, а не в словообразовательных значениях производных слов.

Понятие словообразовательной парадигмы мы понимаем как аналогичное семантической или лексической парадигме. Мы пришли к нему с помощью сопоставления словесных гнезд глаголов. При этом мы обнаружили, что богатство словесных гнезд глаголов а, значит, их словообразовательных возможностей, в значительной степени обусловлено интенцией глагольного действия основной глагольной лексемы, самым абстрактным образом отражающей семантику глагола. Все исследуемые глаголы можно разделить на группы в зависимости от того, какое значение имеют образованные от них существительные. Образно говоря, слова, которые образуются от исследуемого слова, являются его „словообразовательным склонением“. Например, словообразовательное склонение глагола *tkať* представляют его образования: *tkač* (производитель действия), *tkačstvo*, *tkanie* (действие), *tkanivo* (расходуемый материал), *tkanivo*, *tkanica*, *tkanina* (результаты действия), *tkačovnía* (место действия), *tkačí*, *tkanú* (качество действия). Словообразовательная парадигма, таким образом, включает слова с одинаковым „словообразовательным склонением“. Словообразовательная парадигма отглаголь-

ных образований включает глаголы с одинаковым „словообразовательным склонением“, т. е. от которых образуются слова с одинаковым категориальным словообразовательным значением. Из нашего определения парадигмы отглагольных образований вытекает, что при классификации глаголов мы в первую очередь исходим не из формальной стороны образований, а из их содержания. Поэтому у наших парадигм вид таблиц, в которых в горизонтальном направлении приводятся категориальные значения образований, в вертикальном направлении приводятся глаголы, к которым относятся соответствующие категориальные значения, а в месте пересечения глагола и соответствующего категориального значения находится образование, выражающее данное значение. От одного глагола часто можно образовать несколько формально различных образований с одним категориальным значением. Это значит, что словообразовательные парадигмы богаты вариантами. Этим они отличаются от флективных парадигм. Если эти образования различаются частично и семантически, различия между ними описываются с помощью сопровождающих признаков.

Само по себе пояснение с помощью таблиц представляет собою определенного рода упрощение, схематизацию действительного состояния. Таблица помогает пояснить семантическое пространство, которое с помощью плоскостного образования можно выразить только за счет определенных ограничений, которые в нашем случае заключаются в том, что остаются невключенными глагольные корни с целыми гнездами слов, а включаются только определенные части этих гнезд, связанные более тесно с действием, которые мы называем словообразовательными гнездами. Исключение определенных элементов из гнезд, однако, не является произвольным, но определяется заранее определенными классификационными критериями.

При вертикальном определении парадигмы устанавливается, какие глаголы к ней принадлежат. Здесь необходимо иметь в виду, что в лексике нет такой прямолинейности как в морфологии, где члены одной парадигмы имеют действительно совершенно аналогичные флективные формы. В лексике не существует необходимости выражения определенных значений словообразовательным способом, можно наблюдать только определенную тенденцию к этому выражению. Эту тенденцию отражает наша классификация основных глаголов по интенционному типу, так как этот тип содержит в себе потенциальное наличие образований с определенными словообразовательными значениями. Там, где потенциально возможное образование не образуется потому, что ему в этом препятствует конкретное лексическое значение основного глагола, в парадигме будут пустые клетки.

Сумма более регулярно образуемых слов с тождественными категориальными значениями является характерной для данного интенционного типа и данной словообразовательной парадигмы отглагольных существительных.

Semantic Structure of the Slovak Deverbatives

Summary

In this work the derivative capacity of the Slovak verbs on the basis of an analysis of a final set of verbs and their word families have been investigated. The aim of the work called for a somewhat different approach to the word-forming problems than it was usual till now. Therefore, in spite of the fact that in our work the results of czechoslovak and foreign research are continued, there are here some differences namely:

1. The word-formative meaning is conceived as a complex unit which can be defined by hierarchically different categorial and concomitant distinctive features.

2. In our description we introduce the notion of word-formative paradigm as a class which is superimposed to the word-formative category.

3. In the concrete description of the material we do not proceed from the word-formative formant (suffix) but from the word-formative basis. First the inventory of the word-formative meanings, then the distribution of this inventory in the particular word-formative bases are determined. Thus the work can give a notion of the productivity of the word-formative bases as for the richness of their word-formative nests.

The work is divided into two parts. The first part (chapters 1—6) is of a theoretical character, the second part (chapters 7—10) is the application of the theory presented in the previous chapters.

The derivation is conceived as an interdiscipline in linguistics and the level of word-formation as the level formed by intersection of the morphological and lexical levels and as a level related with the syntax too.

The word-formative meaning is conceived as a complex unit formed by integration of the formant and the basis and can be defined by a set of features. This meaning is ascribed to the derived word as a whole. The real reason the derived word to be taken as a complex unit is its use in various naming relations at the same time. E. g. the same word is taken as an instrument on the one hand, on the other hand as the name of agent. Second reason to conceive the word-formative meaning as a complex unit is, that without regard to the fact whether the word-formative meaning is ascribed either to the formant or to the word-formative type, there is necessary a classificatory framework which makes the abstract meaning of the formant or word-formative type concrete and so it adds to one feature also a further one (or ones).

To find out the structure of the meaning system of the Slovak deverbatives it is necessary to describe relations existing among the deverbative derivatives. We determine the system as follows: system of a certain set is given by elements and relations among these elements; the elements form an inventory of the system and their relations form his structure. The elements of our system are the meanings of the nouns derived from the verbs chosen as representatives. We investigate words derived from 1600 primary and secondary root and prefix verbs selected from 5 volumes of the *Slovník slovenského jazyka* (Slovak Language Dictionary) by the aid of the table of random numbers. Only the formal aspect of those elements is accessible to a direct observation, i. e. the particular derived lexems. Their meaning must be ascertained, because there is not a one to one relation between their form and me-

aning of the derivative but a many to many relation (one form may express more meanings, or one meaning can be expressed by more various forms). In order to describe the relation between the elements and the classes of the elements the word-formative meaning must be so defined as to possess both features constituting certain classes, i. e. categorial features, and those which differentiate the members of the same class one from another, i. e. differentiating (concomitant) features.

In the plan of content by paradigmatic investigation of the word-formative level as a basic unit the categorial, i. e. common word-formative meaning, and for the minimal unit the differentiating (concomitant) word-formative feature is taken. Partial word-forming meanings are formed by adding of one invariant categorial feature a variable number and variable combinations of the concomitant features. In the plan of expression the word-formative form of the word is the basic unit of the word-formative level. It is formed by the unity of the formant and the word-formative basis; minimal units are the components of the derivative: the word-formative formant and the basis. There is no symmetry in the word-formative level between the plan of content and plan of expression because their relation is very complicated. In the derivative of the first degree the bearer of the categorial word-formative meaning is the formant. Concomitant features are the result of integration of certain word-formative bases with certain formants. Since the meaning of a derivative is not a simple sum of the meaning of word-formative basis and that of the formant, we find it more suitable to take the meaning of the derivative as a complex formed by a combination of the features one of which is the predominant, categorial, the others are concomitant.

As all the observed deverbatives are connected by a common quality—their relation to the action—the number of the categorial word-formative meanings may be determined in connection with the verb action as a sum of all possible participants of the action found in various intentional types of verbs. The word „participant” here is in the most abstract meaning, it can denote also some quality. They are:

1. the agent of the action (when a negative value a bearer of the action),
2. the instrument of the action,
3. the action itself,
4. the material used in the realization of the action,
5. the result of the action,
6. the residue or refuse of the action,
7. the object of the action,
8. the place of the action,
9. the quality of the action,
10. the substantivization of the quality of the action,
11. the bearer of the quality of the action.

The expression of the intention of the verbal action, which has long been a traditional field of interest of the Slovak linguists, but until now has been investigated exclusively from the point of view of syntax, is presented as a word-forming factor in this paper, namely in two directions. On the one hand we search for the extent of correspondence between the members of the intentional structure of the verb (its participants being agent — action — patient) and the particular word-formative meanings, which can be expressed in connection with the verb, on the other hand we utilize the intentional type of the basic verb lexem as a criterion for classification of the verbs and their word families as the deverbative word-formative paradigms.

On a lower degree in the hierarchy of the word-formative semantic features are the concomitant features by which the deverbatives are differentiated in the same categorial meaning and at the same time they still increase the difference among the special categorial meanings, because from the possible sum of the concomitant features other combination of those can be utilized in each of the categorial meanings. To the concomitant features belong opposite features active/passive, intensified/unintensified, limited/inlimited, potential/real, which are abstracted from the action, and concrete/abstract, animate/inanimate, collective/noncollective, singular/nonsingular, which are abstracted from the

deverbatives as nouns. Beside these also a feature, which in other derivatives plays a categorial role, in the function of a concomitant feature in concrete derivatives may occur. The reason to take a certain meaning for a categorial one need not be the frequency of the derivatives with the relevant meaning. E. g. the expression for the residue (the secondary results) of the action are derived only from a small group of verbs denoting an action by which something compact is divided. Decisive is that from the same verb a derivative with a meaning of the result of the action and a derivative denoting the residue can be derived by different formants and thus the difference is also formally relevant. Distinctive and relevant features can be distinguished by the concomitant word-formative features in that way, that the relevance of the concrete feature and role of the derivative in the given opposition of the meaning is conditioned by the concrete form of the word. E. g. the names of the place are concrete in principle, thus the opposition concrete/abstract is not used in derivatives formed by the formants denoting specially a place *-áreň, -ov/-ňa* but it is relevant in those names formed by conversion like *lom* (break), *rez* (cut) in relation with the relevant names of action.

The categorial and concomitant features, the number of which is limited, are those enabling to establish the limitations between the word-formative and lexical meanings by deduction because all the differences of the meanings, which cannot be expressed by a different notation as far as the features are concerned, are held for the differences in the lexical and not in the word-formative meanings of the derivatives.

The term of the word-formative paradigm is conceived to be an analogy to the semantic and lexical paradigm. We have drawn this conclusion from our confrontations of the verb families, by which we had to state that the richness of verb families and their derivation capacities are to a high degree governed by the intention of the verb action of the basic verb lexem which reflects the semantics of the verb in the most abstract form. All the investigated verbs can be divided into classes according to what meanings bear their derivatives. Metaphorically spoken words derived from an investigated word are its "word-formative declension". E. g. the word-formative declension of the verb *tkat* (weave) presents its derivatives: *tkáč* (the agent of the action), *tkáčstvo, tkanie* (the action itself), *tkanivo* (the material used in realization of the action), *tkanica, tkanivo, tkanina* (all three the results of the action), *tkáčovňa* (the place of the action), *tkací, tkaný* (the quality of the action). Thus the word-formative paradigm comprises those words having the same "word-formative declension". The deverbative word-formative paradigm comprises verb having identical "word-formative declension", i. e. from which the derivatives with the same categorial word-formative meaning originate. The conclusion from our definition of the deverbative paradigm is that in classification of our verbs into paradigms not the formal aspect but the semantic aspect of the derivatives is concerned primarily. That is why our paradigms are arranged in tables the horizontal lines of which give the categorial meanings of the deverbatives, the vertical columns list the verb to which categorial meanings belong and in the intersection of both of them is the derivative of the given meaning. It can often occur that from the same verb more nouns with a different form but the same categorial meaning can be derived. That means that the word-formative paradigm are rich in variants. By that feature they differ from the inflexion paradigms. If the derivatives are differentiated partially also in their semantics, the differences among them are described by means of the concomitant features.

The tabular notation itself is a simplification, schematization of the real situation. A table is an aid which enables us to represent the semantic space in tabular notation only with certain limitations, which in our case mean that they do not represent verb roots with their whole word-families, but only particular sections of these families tied more closely with the action and are called word nests. Elimination of certain elements from the families, however, is not arbitrary but is governed by the classification criteria established in advance.

In the vertical limitation of the paradigm verbs belonging to it are established. We must bear in mind that in the vocabulary there is not such a linearity as in the morphology where the members of the same paradigm possess the same sum of the inflective forms. In the vocabulary it does not exist any obligation to express certain meanings in a word-forming way, it is only possible to observe that

they tend to the same way of expression. Our classification of the basic verbs according to the intentional type lists those tendencies because this type implies the potential occurrence of the derivatives with certain word-formative meanings. In such a case when the potentially possible derivative is not derived because a concrete lexical meaning of the basic verb hinders it, there are blank spaces in the paradigm.

The sum of the more regular derivatives with the identical categorial meanings is typical for the given intentional type and for the given deverbative word-formative paradigm.

PhDr. Klára Buzássyová, Csc.

**SÉMANTICKÁ
ŠTRUKTÚRA
SLOVENSKÝCH
DEVERBATÍV**

Prebal a väzbu navrhol Rastislav Majdlen, redaktorka publikácie
Magdaléna Baššovanská, technická redaktorka Gabriela Szabóová.

Prvé vydanie. Vydala Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
v Bratislave roku 1974, ako svoju 1715. publikáciu. Strán 240. Vytlačili
Východoslovenské tlačiarne, n. p., Košice.

AH 22,70, VH 23,21. Náklad 600 výtlačkov.

1197/I-1973

71—031—74

509/58 12/7

Kčs 46,- I